Ştefan POPOV

Sinergie Socială

Cultura Post-Mioritică

Elemente de filosofie şi inginerie socială

Editura *ANCESTRALA*
Chişinău 2016

O notă înainte de lectură...

Enunţurile şi ideile prezentate în lucrare reprezintă o imagine subiectivă a autorului care schiţează în mod artistic o nouă paradigmă asupra culturii. Orice modelare socială reprezintă în sine un act artistic şi nu ştiinţific. Oameni care au modelat istoria lumii au fost artişti sociali, au jucat zaruri, au conturat graniţe şi au făcut războaie, apoi au murit împliniţi de o muncă artistică. Muritorii de rând sunt prea naivi atunci când consideră cum că conducătorii lumii sau oamenii de ştiinţă sunt figuri raţionale.

Lucrarea de faţă are un caracter experimental şi cuprinde o schiţă a unei noi paradigme culturale, idei şi supoziţii aflate în fază embrionară. Din acest motiv, lucrarea este publicată într-o ediţie limitată şi pentru un public restrâns. În urma reacţiilor cititorilor vor fi elaborate alte discursuri adaptate şi dezvoltate.

Și Zarathustra grăi poporului spunându-i:

- Vă propovăduiesc pe supraom. Omul e un ce care trebuie supraînălțat. Ce ați făcut voi, oare, pentru a-l reînălța?

Friedrich Nietzsche

Introducere

18 iulie 2029, ora 20:37, satul Hîrbovățul Vechi, 50 km sud de capitala Moldovei.

Nenea Vasile discută cu Grigore la poarta acestuia, despre situația economică și politică din țară.

- Măi Grigore, iaca matincă niș poamă n-o să mai avem anul așesta, iac amu vin de la jie, și multă roadă o fost deja distrusă de gheață. Da la mata cum e poama?

- Ei da cum? Tot așa, că ieri o plouat toată Serindrea până la Ceairi încolo, da pe sotele lui Ion ap' în genere o plouat cu gheață cât oul de mare și i-o stricat tăt păpușoiu, aișea la hectarele noastre oleacă mai puțin, da tot îi stricată...

- Dacă mai dă o ploaie di asta, ap' eu nu știu și-o să mâncăm la iarnă... Da și nu aruncă niște rachete în norii eștea?

- Ei care rachete, și-i cu tine? Tu nu vezi că ei nică nu fac? Tătă ziua stau și-ș rod fundurile pe scaune și se mai gândesc de unde să mai fure!

- Ap' iaca, o vrut cu democrații...

- Democrați, comuniști, liberali toți sunt un drac...

- Ei da, și cu comuniștii nu era mai ghini?

- Păi cu comuniștii șeia era ghini, da aeștia di amu îs niște bandiți, da ei tăți fură, de-am nu mai știu cum să mai jefuiască țara asta...

- Sărășie mare și nevoi, iaca de-am niș nu mai știu șine o rămas în satu ista, tăți se duc pe la Italia, ș-apu iaca vin cu bani și se stroiesc toți aici în deal la garaj, niște căsoaice mari ca la europeni...

- Dap' și-o să fași în țara asta? De lucru nu-i, zărplățile și pensiile îs mișt, și să fași aișt? N-ai și fași, niș la medic nu te poți duși dacă n-ai o gâscă în torbă! Da tineretu ista lasă să se ducă la Italia, să vadă lumea, șapu de-am poate ei vor fași șeva!

- Iaca acum o săptămână o venit unul de la Italia cu mașina și

ieri o făcut avarie pe trasă cu o altă maşină... Tânăr băitan era...

- Da, e straşnic, am auzit de asta. Păi iată, niş poliţia nu lucrează la noi ca să facă ordine pe străzi, toţi gănesc maşinele este... Şapu iaca şi avem...

- Da, Grigore, îţi vine să-ţi iai lumea în cap şi să te duci din ţara asta, da la vârsta asta d-amu şini să te mai ia...

- Iaca matincă numai moartea o să ne ieie degrabă pe noi...

Asemenea tipaj de discuţii sună ca o melodie continuă de ani buni şi va mai continua să sune atâta timp cât nu vom avea curajul să aruncăm vechile softuri mentale. Aceste pălăvrăgeli sociale deprimante par a fi un trend în societatea noastră, e un fel de „lepră" lingvistică, le întâlnim oriunde în societate**:** la bucătărie, în beciuri sau crâşme, pe străzi, în pieţe, printre rândurile de vie, prin tot felul de adunări civice, în şcoli, în secţiile sportive sau cele de poliţie, în clinici şi la morgă, peste tot! Chiar şi în mediile intelectuale găsim aceleaşi tipare de discuţie, doar că sunt îmbrăcate într-un limbaj mai academic. Aşa numiţii „intelectuali şi experţi", prezenţi pe micile noastre ecrane ne oferă explicaţii de o calitate vulgară a fenomenelor sociale, politice şi economice. În fond, analiza lor este la fel de superficială ca şi opinia masei, diferenţa o constituie doar calitatea exprimării şi a limbajului. Aceeaşi lepră lingvistică şi cancerigenă este utilizată de întreaga societate, cu excepţia unora care mai citesc prostiile motivaţionale, dar şi mulţi dintre aceştia riscă să devină cretini, căci optimismul lor cronic este supt din deget şi sunt în aşteptarea miracolelor. Acţiunile acestor oameni pozitivi sunt mai haotice şi mai disperate decât ale celor care îşi deplâng viaţa.

Probabil, această lamentare este o formă de terapie colectivă, de purificare sufletească, o descărcare emoţională, un act de catharsis sau de curăţire a karmei. Sau poate moldovenii reprezintă un popor existenţialist? Trăiesc în autenticitate prin conştientizarea unei vieţi dramatice şi absurde, lipsită de un sens existenţial şi naţional? Iar acest lucru îi apropie de esenţa realităţii, de perceperea vieţii demistificate şi a adevărului. O performanţă pe care n-au putut-o atinge nici Platon, nici Aristotel, iar Kierkegaard, Heidegger sau Cioran ne-ar fi invidiat pentru această performanţă. Disperarea lui Cioran e un optimism în raport cu disperarea moldovenilor, iar în concepţia existenţialistă prezenţa acestui sentiment e obligatoriu pentru a scoate fiinţa din inautenticitate. Grecii îşi manifestau frustrările existenţiale prin intermediul teatrului dramatic sau filosofie. Pentru ei, conştientizarea tragediei existenţiale era un impuls în dezvoltarea culturii, însă pentru noi această conştientizare ne aruncă într-un bocet colectiv. Asta e ceea ce ne uneşte, e ceea ce ne face să ne simţim organic şi să fim conştienţi că aparţinem unei comunităţi sau unei naţiuni. Această atitudine e o filosofie populară, marcată de o înţelepciune superioară, e un act spiritual, fiecare moldovean e un filosof practician. Cine nu practică lamentarea, n-a atins măiestria înţelepciunii, devine un excentric şi delicvent cultural, e trimis în psihiatrie sau împlineşte destinul lui Socrate. Bolnavii din psihiatrie ar trebui eliberaţi, sunt unicii care ar putea să ne sugereze şi alte alternative de dezvoltare socială. Dacă până azi încă nu ai reuşit să te plângi de viaţă, probabil mai ai şansa să o faci, asta dacă doreşti să eviţi spitalul şi să fii etichetat ca fiind om normal, cu capul pe umeri şi acceptat în societate. Ai grijă să nu zâmbeşti, rişti să primeşti o lovitură direct în cap de la maestrul zen-moldovean.

Prin satele Moldovei mor fără a fi valorificate foarte multe idei existenţialiste, nihiliste, anarhiste pe care nici marii filosofi nu le puteau cugeta. Până la urmă, cred că filosofia lamentării ne reprezintă cel mai bine ca popor! De ce să nu valorificăm şi să ne mândrim cu ceea ce este al nostru?

Toţi moldovenii, de la mic la mare, de la ţărani la politicieni, fac acrobaţii pe vârful limbii cu nişte „mantre" de o înaltă profunzime: *sărăcie, corupţie, cumătrism, birocraţie, mafie, hoţie etc.* Profesioniştii şi maeştrii spirituali pot chiar combina mai

multe „mantre” simultan care creează o rezonanţă energetică şi mai puternică, capabilă să distrugă orice germene de dezvoltare civilizaţională: *salariile sunt mici, imposibil de locuit în această ţară, statul este vinovat, statul nu se implică, statul nu ne sprijină, administraţia publică locală este indiferentă, nimeni n-a răspuns solicitărilor noastre, nimeni nu mătură, în Moldova este imposibil să faci afacere, nu sunt create condiţii optime de muncă, drumuri proaste, tinerii n-au viitor în această ţară* şi aceste mantre spirituale pot continua într-o liturghie socială până îşi manifestă efectul asupra întregii planete. Pentru acei care încă nu au înţeles care este rolul mesianic al moldoveanului pe Pământ, voi explica: moldovenii au misiunea de a întoarce umanitatea de pe o cale greşită (progresul civilizaţional reprezintă o ameninţare pentru specia umană). Iar moldoveanul are sarcina de a întoarce omul înapoi în natură, aşa cum visa filosoful francez Jean-Jacques Rousseau. Din această cauză moldovenii emigrează în ţările înalt dezvoltate, pentru a propovădui adevărul existenţial şi pentru a încerca să-i întoarcă înapoi în natură. În scurt timp, va avea loc cel mai mare val de misionarism în întreaga lume cu scopul de a răspândi dreapta credinţă, atunci când circa 1 mln. de moldoveni vor porni în lumea mare să promoveze această credinţă; asta după ce au însuşit foarte bine noua filosofie spirituală. Moldova este, în primul rând, o şcoală de filosofie şi dezvoltare spirituală. Această şcoală este cea mai mare din lume, căci nici o altă şcoală de filozofie n-a avut atâţia adepţi. Nici creştinismul nu s-a bucurat de un asemenea val de misionari în întraga lume.

Lăsând ironia şi pentru alte ocazii, cineva poate să zică: „Dar ce, nu e adevărat că trăim într-o ţară în care nu-ţi poţi permite cel puţin procurarea unei funii şi a unui săpun? E prea scump să mori aici, cheltuielile de înmormântare depăşesc pe cele de supravieţuire, deci, e mai rentabil şi mai econom să supravieţuieşti, decât să mori. Asta ne mai motivează să nu ne spânzurăm laolaltă cu toată societatea. Nu vor fi bani în

bugetul public pentru a ne îngropa pe toţi, dar visul meu este să fiu îngropat în pământ, dar nu să lâncezesc undeva abandonat prin depozite”. Logica e perfect valabilă, dar puţini suntem conştienţi de efectul catastrofic al acestor „mantre” existenţiale şi a limbajului muribunzilor. Această mârâială pare a fi o descriere obiectivă a realităţii, dar totuşi, ceva mai grav pentru societatea noastră decât un asemenea limbaj nu poate fi nimic, nici chiar furtul din sistemul bancar. În general, structura şi semantica unei limbi determină caracterul şi viitorul unei naţiuni. Semantica unor cuvinte generează emoţii, emoţiile generează acţiuni şi acţiunile construiesc realitatea în care trăim. Ne aflăm într-un cerc vicios**,** în care realitatea noastră creează emoţii negative ce se exprimă prin aceste „mantre” lingvistice, iar aceste „mantre” cultivă aceleaşi emoţii, care făuresc aceeaşi realitate. În zona mârâitului social, în care activitatea de bază a comunităţii este lamentarea şi nu identificarea soluţiilor, existenţa celui mai mic proces de dezvoltare devine o imposibilitate logică şi ontologică.

În acest context, care ar fi rostul acestei cărţi şi ce obiective îşi propune?

Întâi de toate, ţin să menţionez că această carte fixează prima piatră de temelie a unui amplu proiect cultural, filosofic şi ştiinţific**,** pe care l-am numit**:** ***Sinergie Socială***. Iar această ediţie a cărţii este una limitată şi modestă, întrucât reprezintă mai curând o schiţă a ceea ce urmează a fi dezvoltat prin cercetări ştiinţifice şi filosofice în următorii ani sau decenii. Este un proiect de suflet, pe care mi l-am asumat pe întreaga durata a vieţii mele, şi va fi dezvoltat atâta timp cât îmi vor permite circumstanţele şi condiţiile fizice şi intelectuale.

Acest amplu proiect îşi are fixate câteva obiective:

1. Realizarea unei „radiografii” culturale a societăţii noastre
2. Un studiu separat asupra filosofiei minţii
3. Cercetarea şi elaborarea unor metodologii de schimbare culturală şi socială

4. Formularea unei teorii în domeniul ingineriei sociale

5. Dezvoltarea unei ontologii şi paradigme asupra lumii în contextul noilor descoperiri ştiinţifice

6. Redefinirea condiţiei umane în contextul noii paradigme asupra lumii

7. Proiectarea unei noi societăţi având la bază o cultură post-mioritică (pentru cadrul naţional) sau post-umană (pentru cadrul global) în scopul eficientizării unei sinergii sociale.

Întreg proiectul acesta filosofic va fi elaborat reieşind din condiţiile noastre sociale şi culturale şi va încerca să răspundă necesităţilor şi problemelor cu care ne confruntăm. Dar trebuie să recunosc de la bun început, că în totalitatea sa proiectul are un caracter utopic, ca şi multe alte paradigme filosofice, cel puţin pentru timpul prezent. Dar rezultatele particulare ale unor cercetări personale pot avea o valoare utilă şi aplicabilă imediată pentru instituţiile guvernamentale, companii şi organizaţii, în vederea eficientizării diverselor proiecte şi strategii, a muncii şi relaţiilor sociale.

Cartea de faţă atinge doar rezumativ câteva din obiectivele de mai sus şi este elaborată în scopul de a palpa reacţiile sociale la această schiţă de idei în vederea optimizării viitoarelor discursuri în cadrul acestui proiect. În special, lucrarea gravitează în jurul a trei chestiuni esenţiale:

1. Care sunt forţele primare care declanşează comportamentele şi fenomenele sociale? (cu referire la starea noastră socială)

2. În ce măsură este posibilă schimbarea socială?

2. Care sunt condiţiile necesare pentru crearea efectului de sinergie socială?

Aceste probleme, dar şi altele, care vor fi abordate în această carte, sunt generate în urma unor frământări sociale intense cum ar fi cauzele sărăciei, a corupţiei, a infracţiunilor, a ignoranţei sociale sau a altor fenomene culturale deranjante.

Tot mai intens se discută în societate despre problema mentalităţii şi necesitatea de schimbare a acesteia, dar nimeni nu acordă o atenţie pragmatică şi filosofică asupra acestei probleme. Ce este, în primul rând, ceea ce oamenii numesc „mentalitate", care este natura ei şi prin ce mijloace poate fi schimbată? Am auzit frecvent expresia „trebuie schimbată mentalitatea", dar niciodată n-am auzit cum schimbăm această mentalitate printr-o acţiune planificată, abordată ştiinţific, nu prin încercări aleatorii.

Unii moldoveni speră la o viaţă mai bună (cel puţin la nivel declarativ; vom analiza mai târziu cum stau lucrurile) şi visează modelul european de trai implementat aici şi acum. Aceasta e o patologie şi o problemă de identitate structurală şi organică. Atunci când copiii vizionează filme cu super eroi, pierd distincţia dintre fantezie şi realitate şi doresc să devină asemenea lor. Mai puţine filme pentru copii şi mai puţină propagandă mediocră pentru maturi şi atunci cu toţii vom avea o societate mai sănătoasă.

Nivelul înalt de dezvoltare a Europei este rezultatul unui lung proces istoric şi nu este rezultatul unei voinţe politice contemporane. Este o „schizofrenie" de a încerca imitarea modelului european pentru a avea aceleaşi rezultate. Ceea ce se încearcă să se înfăptuiască în societatea noastră, este o încercare de a depăşi istoria, de a întrece timpul, sau de a sări peste câteva etape de dezvoltare organică şi istorică. Rezultatul unei asemenea încercări nu poate fi decât o schilodire socială şi o aruncare şi mai adâncă în trecut. Fiecare organism biologic sau social are nevoie de o dezvoltare individuală, naturală în propriul ei ritm. Iar forţarea unor procese evolutive se finisează cu o dezintegrare a sistemului.

O problemă majoră e chestiunea cu privire la identificarea şi elaborarea soluţiilor şi metodelor de dezvoltare socială şi depăşire a situaţiilor de criză.

Experţii economici şi politici sunt suficient de creativi, zil-

nic propun o multitudine de idei, dar toate se reduc la trei soluţii generale: urgentarea reformelor instituţionale, integrarea geopolitică sau schimbarea guvernului şi a întregii clase politice. Aceste soluţii sunt formidabile, dar sunt cele mai bune idei care pot să le genereze un creier mediocru, şi cele mai proaste care ar fi putut trece prin mintea lui Platon sau Hegel. În cel mai bun caz, ele au efectul unor schimbări cosmetice şi ne umbresc intelectul pentru a putea vedea soluţiile cu adevărat funcţionale.

1. Caietul de sarcini al unor reforme reprezintă mai curând un caiet de satiră şi umor. Reformele niciodată nu produc schimbări sociale, reformele sunt doar efectele secundare ale unor schimbări culturale. Schimbările sociale sunt determinate de schimbări culturale şi softuri mentale. Reforma reprezintă doar nişte schimbări de fond a unei structuri sociale. Poţi da cu var pe mucegai, dar aceasta nu înseamnă că a fost înlăturată şi cauza mucegaiului, în scurt timp va reapare. Conceptul de ,,reformă" e mai sincer decât semnificaţia lui, el trimite la idea că e vorba de schimbarea unei forme, dar nu şi a conţinutului, iar conţinutul este cultura, iar cultura generează nivelul economic. Atunci când politicienii declară că sistemul e putred şi e necesară o deconstrucţie totală a acestuia, vă garantez că noul sistem va fi identic cu cel precedent, întrucât va fi modelat de aceleaşi softuri mentale şi forţe culturale care au creat şi primul sistem.

2. Avantajele economice al unei integrări geopolitice, de asemenea, reprezintă un mit social. Acei care sunt iniţiaţi în inginerie socială, înţeleg destul de bine aceste aberaţii. Unii politicieni o ştiu şi ei, dar întrucât au alte interese economice, o fac pe nebunii, iar alţi politicieni chiar o cred sincer. Societatea are o imagine, potrivit căreia, o integrare geopolitică va soluţiona mai multe probleme economice şi Moldova va păşi într-o perioadă de înflorire economică. Mai curând, va înflori demagogia şi nu economia. Nu neg beneficiile culturale sau economice ale unui asemenea scenariu, dar acestea sunt destul de insignifiante şi care, oricum, vor fi neutralizate de reacţiile adverse ale integrării.

Ideea beneficiilor dezvoltării socio-economice în urma integrărilor geopolitice nu e alta decât o decoraţiune politică care colorează programele electorale. Strategii partidelor nu au alte idei de umplutură a programelor de partid, căci omului trebuie să-i promiţi ceva apetisant şi care prinde bine la maţe. Iar dacă nu ai idei mai ingenioase, e mult mai simplu să te lansezi în demagogii despre beneficiile integrării. Pe moment, ele îndeplinesc aceeaşi funcţie ca şi pastilele de valeriană sau cum vorbea Karl Marx despre funcţia religiei - opium pentru popor. Această idee e unica speranţă ce-i mai ţine în viaţă pe unii moldoveni, e ca un tranchilizant. E o emoţie pozitivă totuşi, când visezi la o Moldovă europeană; totuşi, această visare, îl deconectează pe om de la realitate, iar mintea lui vagabondează printre aceste imagini de vis.

Problema nu constă în alegerea unui vector de integrare, putem să ne întegrăm şi în „Uniunea Marţiană" sau să facem coaliţii cu alte civilizaţii extraterestre. Problema gravă e că societatea, din lipsa spiritului critic, identifică cu greu forţele primare care dezvoltă o societate. Adică, acele mecanisme care cu adevărat au puterea de a schimba societatea. Profitând de această situaţie, guvernanţii prostesc societatea cu scamatoriile şi legendele lui Robin Hood, deşi, mulţi din ei, sunt la fel de mediocri şi lipsiţi de gândire analitică, ba chiar se prostesc pe ei înşişi.

3. Pentru un alt segment al societăţii, o idee de consolare este schimbarea guvernului şi a clasei politice. Mă bucur că deja unii au înţeles că schimbarea guvernelor nu reprezintă o soluţie. Oricine, care ajunge sus şi înlocueşte pe altul, nu este nimeni altul decât un individ format din acelaşi aluat şi conţinut cultural din care au crescut şi primii, care au ajuns acolo.

Se schimbă doar *„nume şi prenume”* la guvernare, dar rămâne acelaşi conţinut moral, intelectual şi cultural care va genera aceleaşi acţiuni pe care le-au intreprins şi predecesorii. Chiar dacă există un tânăr politician intelectual, onest, cu ambiţii serioase şi cu dorinţe sincere de a realiza ceva pentru ţară, în drumul său spre vârful ierarhiei politice, dânsul este contaminat şi reeducat de actuala clasă politică, în caz contrar, nu are nici o şansă să ajungă pe treptele de sus cu aceleaşi obiective iniţiale. Şi dacă ajunge în vârful ierarhiei, domnia sa a şi uitat de scopul cu care a pornit, căci drumul e prea lung, iar mediul e infect.

Îndemnurile electorale de a participa la vot pentru a decide soarta ţării sunt identice cu situaţia în care ţi se oferă să bei dintr-o fântână cu apă alterată, dar ai posibilitatea să alegi cana cu care vrei să bei, o cană de diamant, de plastic sau una de ceramică. Însă, indiferent ce cană alegi, apa nu se va schimba. Iar *alegerea răului mai mic* e alegerea trenului mai mic sub care trebuie să te arunci.

Cu permisiunea lui Nostradamus voi face o profeţie tulburătoare! Dacă nu abandonăm aberaţiile de mai sus, societatea noastră va rămâne „gaura neagră” a Europei până în anul 3014, atunci când va avea loc o nouă revoluţie cosmică.

Dacă tot sunt atât de critic, atunci care sunt soluţiile funcţionale? Nu le ştiu, dar ştiu ce nu funcţionează, iar acest lucru deja constituie un pas important, care ar putea să ne scoată din cercul vicios în care realizăm o muncă sisifică. Şi chiar dacă aş şti, nu aş vorbi prea multe despre aceste soluţii, întrucât ele s-ar putea dovedi a fi mai degrabă idei utopice. Sau aceste soluţii s-ar putea închega într-o simplă ideologie politică ca multe altele. Ar putea provoca mişcări civice la fel de neroade şi de naive care au existat în istorie. Ar putea să perpetuie divizarea societăţii. Ar reprezenta pur şi simplu o idee. Este important să se înţeleagă că cele mai ieftine produse ale inteligenţei umane sunt doctrinele şi ideile politice care garantează împlinirea a orice. Am senzaţie de vomă când mă gândesc la toate ideile politice care s-au perindat pe parcusul istoriei. Mi s-ar face vomă şi de mine însumi, în cazul în care voi începe a scrie despre cum ar fi trebuit să stea lucrurile în societate şi care ar fi soluţiile pentru societate, deşi risc să o fac şi chiar o voi face, căci nu am altă posibilitate logică de a evita asemenea scamatorii ieftine. Totuşi, ideile centrale ale acestei lucrări se află în metamesajul cărţii şi doar ocazional vor fi expuse în mod direct. Este cert că nu avem nevoie de o nouă clasă politică, nu avem nevoie de noi instituţii de stat sau constituţii, ci avem nevoie de o nouă cultură, pe care o voi numi cultura post-mioritică.

Şi pentru ca o utopie să fie până la urmă o utopie, voi dezvolta acest concept de cultură post-mioritică prin crearea noţiunii de cultură post-mioritică. Cultura post-mioritică se referă la o aplicabilitate la nivel local, iar cultura post-umană cuprinde scara globală. Orice virus porneşte de la un focar care se poate extinde peste tot. Cultura post-mioritică poate fi un focar, al cărei filosofii centrale o reprezintă conceptul de Sinergie Socială. Filosofia Sinergiei Sociale reprezintă un model ipotetic de organizare socială, şi pretinde şi la o aplicabilitate universală fiind în stare să ofere soluţii pentru mai multe probleme cu care se confruntă umanitatea. Dar cultura post-mioritică poate funcţiona integral la nivel local doar în cadrul unei culturi post-umane la nivel global. Societatea noastră îndeplineşte mai multe condiţii ideale pentru a fi în stare să genereze o cultură post-umană. Înainte de a fi expusă rezumativ această concepţie, lucrarea va aborda întâi de toate structura şi mecanismul de funcţionare a unui sistem social pentru a conştientiza în primul rând care sunt cauzele sărăciei şi mizeriei din societatea noastră, ca ulterior să fie înţelese condiţiile necesare pentru ca un mecanism social să fie funcţional.

Atât societatea, cât şi statul se află „ontologic” într-o zonă de structuri logice eronate, şi foarte puţini oameni sunt con-

ştienţi de forma şi conţinutul acestei erori. Evident, intuim că pe undeva sunt anumite neregularităţi în societate, că avem o disfuncţionalitate la nivel de sistem, dar nu aceasta e noutatea cărţii. Cauzele mizeriei sociale, care sunt invocate de societatea civilă, nu sunt cauzele primare. Scopul acestei lucrări este de a arunca un flux de lumină asupra acestei zone de eroare, de a converti intuiţia colectivă într-un discurs filosofic, de a scoate în evidenţă motivele de ce suntem aşa cum suntem şi de a oferi în mod ipotetic soluţiile Sinergiei Sociale pentru o noua societate post-mioritică. Avem nevoie de o gândire nitzschianistă, de o reevaluare a tuturor valorilor, de o restructurare a percepţiei comune despre economie, politică şi buna funcţionare a societăţii şi de a trece la un alt nivel al conştiinţei umane prin modificarea softurilor mentale şi a culturii.

Mecanismele şi forţele care dezvoltă o societate se află dincolo de strategiile economice ale unui guvern, dincolo de legislaţie, dincolo de politică şi geopolitică. Toate acestea sunt doar mici cadre şi instrumente de dezvoltare socială şi funcţionează doar atunci când sunt construite şi elaborate în mod armonios cu rădăcinile sociale, cu nivelul „cuantic" al sistemului social!

Ceea ce determină progresul unei societăţi este softul mental pe care îl deţine o conştiinţă socială, sau matricea comportamental-culturală, aflată la acel nivel „cuantic". Ceea ce promit politicienii în campaniile electorale - ridicarea nivelului de trai la standardele europene - sunt evident demagogii. Aceasta este o imposibilitate fizică determinată de sistemul cultural. Nu poţi realiza nici o schimbare economică atâta timp cât nu schimbi softul mental al unei societăţi sau matricea culturală. Însă, guvernanţii nu au timp să se joace cu softurile mentale, aceasta poate presupune o muncă prea plictisitoare şi îndelungată fără o garanţie a rezultatelor imediate.

Întreaga societate civilă vorbeşte că trebuie schimbată mentalitatea, dar nimeni nu înţelege ce presupune schimbarea de mentalitate ca proces şi de ce ea totuşi nu se schimbă.

Accentele guvernării ar trebui, în mod ideal, reorientate – de la cadrul juridic şi administrativ, la cadrul soft-urilor mentale. Dar în timpul apropiat statul nu va face nici o schimbare în acest sens. Din aceste considerente, încerc tot ceea ce depinde de mine ca membru al societăţii: a proceda de la o descriere teoretică a filosofiei Sinergiei Sociale, la implementarea acesteia în practică, cu riscul ca efectul să se extindă doar asupra pisicilor din curtea mea. Mă voi bucura şi pentru acest fapt, căci vom avea pisici mai inteligente decât oamenii.

Această carte este doar un instrument. Este posibil ca această stare culturală şi socio-economică să fie confortabilă pentru anumite grupuri interne sau externe, de aceea, persoanele care vor încerca să mişte carul din loc, vor fi lovite dur de către grupurile de interes.

Socrate spunea să lăsăm zeii la o parte şi să ne preocupăm de fiinţa noastră, eu voi zice pe aceeaşi tonalitate să lăsăm politicienii la o parte şi să ne îngrijim de viaţa noastră socială.

Soluţiile care vor fi prezentate în această carte fac parte din două categorii. Cele care pot fi implementate şi în actualul sistem social, şi altele ce sunt de nivel utopic care fac parte dintr-o nouă cultură-post mioritică, totuşi, cu anumite posibilităţi de aplicare prin adaptare la actualul sistem social. Din motive metodologice omit aceste precizări atunci când sunt prezentate aceste soluţii.

Fiind o abordare netradiţională, cu implicarea unor soluţii de nivel utopic, lucrarea poate genera frustrări cognitive, negare disperată şi rezistenţă la conştientizare. În acelaşi timp, în scopul de înţelegere a unor anumitor subiecte, voi face diverse incursiuni în alte tematici care nu sunt direct legate de problema noastră, dar sunt absolut necesare pentru a ne crea o imagine mai clară. Astfel că vor fi dezvoltate subiecte din domeniul filosofiei şi ingineriei sociale, precum şi din filosofia minţii.

I. Interesele statului și elita intelectuală

Reflecții

Următoarele reflecții pot părea exagerate, dar am adoptat acest procedeu în mod conștient pentru a scoate în evidență anumite aspecte ale realității sociale. Nu am putut evita generalizarea unor elemente din motive logice și lingvistice, iar specificările ar fi putut crea confuzii mai mari. Din acest motiv, solicit cititorului să trateze lucrurile cu aproximație și nicidecum ad litteram.

Sistemul social e format din două tabere: guvernul și societatea civilă. În istoria omenirii niciodată aceste două tabere nu au avut țeluri și interese comune. În puține cazuri mai romantice aceste țeluri s-au suprapus, dar s-au dovedit a fi legate de obicei de un patriotism naiv și/sau afirmarea unei hegemonii. Consider că aceste țeluri din urmă sunt ambiții demonice și absurde.

Guvernele nu au fost niciodată în slujba societății, iar cei care au încercat să aducă guvernul în mâna poporului au fost decapitați de către ghearele sistemului. Toate guvernele au dorit același lucru: acces și control asupra a cât mai multor resurse, iar omul de rând, atâta timp cât nu a fost lovit de dorința posesiunii și a controlului, își dorește pur și simplu o viață liniștită și împlinită. Interesele oamenilor de rând sunt diverse: cineva trăiește din obligație, altul pentru Dumnezeu, cineva pentru știință și altcineva pentru familie și pescuit.

Guvernul și societatea civilă sunt pe post de parteneri aflați mereu în negociere, dar niciodată nu au ajuns a fi un organism comun.

Guvernul este format din anumiți șmecheri care la începutul formării societății civile au reușit să acapareze toate resursele disponibile. Aceste resurse erau disponibile tuturor în mod gratuit, dar din momentul în care acestea au ajuns în proprietatea unor șmecheri, cetățeanul de rând e nevoit să îngenuncheze în fața statului și să-și vândă forța de muncă

sau abilitățile intelectuale în schimbul unor resurse primare. Formula e simplă: eu, ca inginer și inventator, ofer cunoștințele mele guvernului care dorește să dezvolte tehnica militară pentru a cuceri noi teritorii și resurse. În schimbul acestor abilități intelectuale, guvernul îmi oferă o asigurare materială și un laborator în care pot să mă autorealizez ca persoană de știință și inventator. Eu îmi ofer loialitatea mea pentru guvern, iar el îmi amenajează parcuri, drumuri și terenuri de joacă pentru copii. Eu îmi dau munca pentru industrii și corporații ai căror proprietari sau reprezentanți se află tot în guvern, iar guvernul îmi oferă un minim confort material.

Dacă dai mai mult, primești mai mult, iar autoritățile societăților dezvoltate au înțeles demult acest lucru. Pentru a predispune ca cetățenii să-și ofere forța fizică și intelectuală la un nivel înalt, statul este gata să mărească investițiile.

Dar acest mecanism funcționează doar în acele sisteme sociale în care cetățenii sunt activi și dominați de interese și obiective personale. Dacă societatea este pasivă și ignorantă, atunci ea nu poate oferi nimic guvernului, prin urmare guvernul nu se vede motivat să facă investiții – este destul de riscant.

Credința celor care așteaptă suport și sprijin din partea statului pentru a se dezvolta personal, pornește din start de pe o platformă naivă. Guvernele niciodată nu au avut acest interes. Dacă nouă ne este indiferent de soarta unui cetățean din vecinătate, de ce să credem că cineva din autorități nu ar dormi nopțile pentru starea noastră interioară? Nici gândul de genul: *e datoria și responsabilitatea lor de a se îngriji de oameni,* n-ar trebui să ne tulbure luciditatea noastră. În cel mai bun caz, guvernele au investit în dezvoltarea societății în avans, iar acele investiții trebuiau recuperate. Dacă un guvern are nevoie de tehnică militară inovativă, el va investi în dezvoltarea fizicii și ingineriei pentru a crește o generație de intelectuali care să-i furnizeze noile invenții militare. Întregul Occident s-a dezvoltat de-a lungul secolelor pe acest princi-

piu. Nici un filosof sau om de ştiinţă occidental nu a fost rodul unui guvern. Oamenii de ştiinţă îşi construiau din mijloace personale propriile laboratoare şi la fel din resursele personale îşi realizau cercetările. Ulterior, savanţii intrau în atenţia guvernului, întrucât şmecherii s-au gândit că le-ar fi de mare folos în dezvoltarea tehnicii militare sau a altor tehnologii care ar putea multiplica avuţiile**.** Un exemplu concludent încă din perioada antică este cazul lui Arhimede. Arhimede a copilărit şi a trăit cea mai mare parte a vieţii în Siracuza. De mic copil a fost instruit în matematică, fizică, astronomie şi inginerie de către tatăl său. Toate cercetările şi invenţiile sale au fost realizate din cont personal. Era un obsedat de ştiinţă. Talentul său a intrat în vizorul regelui Siracuzei - Hieron al II-lea, care îl solicita destul de frecvent pentru a rezolva mai multe probleme, soluţionarea cărora necesita cunoştinţe ştiinţifice. Pe lângă multele sale rugăminţi şi solicitări, regele l-a mai rugat pe Arhimede să inventeze şi să dezvolte tehnica militară a Siracuzei pentru un eventual război. Pentru Arhimede acest lucru era o distracţie, mai puţin conta pentru el în ce scopuri vor fi utilizate invenţiile sale. În anul 218 î.Hr începe al Doilea Război Punic, un moment prielnic pentru Arhimede ca să-şi testeze invenţiile. Tot felul de catapulte şi oglinzi curbate inventate de ilustrul fizician au salavat de mai multe ori oraşul Siracuza de asediile romane.

Acest tip de relaţie dintre guvern şi intelectualitate este valabil până şi în zilele noastre. Einstein parcă ar fi rescris soarta lui Arhimede, doar că în loc de oglinzi curbate, acesta a inventat bomba atomică pentru armata americană. Talentele lui Tesla erau şi ele solicitate pentru a servi marilor interese private ale unor şmecheri. De exemplu, acestuia i s-a cerut să construiască un sistem mondial de radiodifuziune. Dar când Tesla a inventat dispozitive de captare şi distribuire a energiei electrice gratuite, care evident ameninţa profitabilitatea industriei energetice, şmecherii i-au retras toate finanţările

şi astfel Tesla a murit în foame şi sărăcie într-un hotel din New York. Şi acest model de evoluţie a lucrurilor se referă la orice sferă socială şi economică. Societatea a creat anumite valori materiale sau spirituale, iar guvernul le-a dezvoltat şi le-a valorificat în anumite interese private pentru a-şi spori resursele guvernamentale sau ale corporaţiilor.

Să nu uităm, că cei care conduc lumea suferă grav de complexe de inferioritate sau alte tulburări mintale, care le dezvoltă diverse obsesii sau acţiuni iraţionale.

Pe lângă faptul că societatea noastră suferă de insuficienţa spiritelor intelectuale, creative şi active, mai există şi dorinţa bolnavă de a trăi ca şi în statele înalt dezvoltate.

Pentru noi, ca societate, este important să ne dezvoltăm în mod natural şi organic - majoritatea societăţilor s-au dezvoltat în acest fel. Suntem rămaşi în urmă cu câteva secole, astfel că trebuie să creştem în mod natural prin toate etapele. Cerinţele moldoveanului sunt absurde, este la fel cum un copil ar dori instantaneu să devină matur fără să treacă prin perioadă adolescenţei. Noi, ca societate, suntem la începutul adolescenţei, de aceea suntem frustraţi şi agitaţi ca un adolescent, şi avem frică să acţionăm, dar trebuie să trecem prin această perioadă. Nu trebuie să ne comparăm cu nivelele de dezvoltare ale altor ţări. Fiecare societate îşi are legile ei organice de dezvoltare. La acest subiect, voi cita câteva fragmente din publicistica lui Eminescu „Tinereţea unei rase nu atarnă de secolii pe care i-a trăit pe Pământ. Orice popor care n-a ajuns, încă, la o deplină dezvoltare, care n-a trecut încă prin corupţia şi mizeriile ce le aduce cu sine o civilizaţie înaltă, dar în decadenţă, e un popor tanăr. La popoarele tinere se va constata un fel de identitate organică. [...] O încrucişare cu o altă rasă, asemenea tanără, dă un rezultat nou, în care aptitudinile amundurora se împreună într-o formă nouă, vitală. Amestecul, însă, dintre o rasă îmbătranită şi una tanără dă aceleaşi rezultate pe care le dă căsătoria între moşnegi şi

femei tinere: copii închirciți, mărginiți, predispuși spre morbiditate. Iar ceea ce este fizic adevărat e [și] intelectual și moralicește adevărat. Spiritele sunt morbide: de-acolo substituția a orice activitate intelectuală adevărată prin viclenie, tertip și minciună”[1] „Civilizația adevărată a unui popor consistă nu în adoptarea cu deridicata de legi, forme, instituții, haine străine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică, a puterilor proprii, a propriilor facultăți ale sale. Nu există o civilizație umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în același grad și în același chip, ci fiecare popor [î]și are civilizația sa proprie, deși în ea intră o mulțime de elemente comune și altor popoare. Din rădăcini proprii, din adâncime proprii, răsare civilizația adevărată a unui popor barbar; nu din maimuțarea obiceielor străine, limbelor străine, instituțiunilor străine.”[2]

Poporul nostru, care se află încă la o fază de tinerețe, se lasă fecundat de cultura unei civilizații îmbătrânite, în cele din urmă rezultă un comportament schilodit și oligofren. Resursele sociale sunt mici, dar așteptările sunt la fel de înalte ca și în societățile occidentale, în cele din urmă survine resentimentul dintre dorință și neputință, frustrarea existențială, depresia socială, și schizofrenia socio-culturală. Atunci când așteptările sunt mult mai mari decât resursele existente, mereu se naște disconfortul emoțional și acest disconfort emoțional se convertește în lepră lingvistică, iar cuvântul și limbajul creează acțiunea și acțiunea formează realitatea.

Atâta timp cât societatea se spală pe mâini și se deresponsabilizează pentru situația socială și economică din țară, atâta timp guvernul va fi și el un cadavru, căci nu are un partener activ, viceversa e la fel valabilă, e un cerc vicios. Două cadavre devorate de lepra lingvistică se acuză reciproc pentru mirosul de formalină.

În pofida acestui tablou macabru, ar trebui să vedem în mijlocul acestuia și câteva raze de lumină, adică acele inițiative ale guvernului - de a dezvolta societatea. Ar fi bine să renunțăm la

ideea de a vedea în guvern doar un grup de hoți puși pe jăcmănirea oamenilor săraci. Oamenii statului au destul interes să dezvolte anumite segmente ale economiei, care ar aduce în primul rând rentabilitate propriilor afaceri. Guvernul e fermierul, societatea sunt legumele, iar fermierul conștientizează că trebuie să ofere condiții minime pentru cultura agricolă ca aceasta să ofere o roada minimă, altfel falimentează afacerea. Exact în această postură se află guvernul. Dacă renunță la o investiție minimă în societate, își pierde toate investițiile și profiturile. Și, ca să fiu cinic până la urmă, fără picătură de romantism, voi zice că în istoria omenirii masele au fost văzute mereu de către guvernele lor doar ca pe turme de oi care pot genera venituri. Și ca în orice afacere, dacă investești mai mult, obții mai mult. Societatea se bucură în mod naiv cum că cineva i-ar purta de grijă, aceasta nu e decât o investiție în turma profitabilă. Dar o afacere este rentabilă doar dacă se știe că resursele deținute și situația de pe piață vor genera profituri. Iar dacă moldovenii sunt apatici, lipsiți de vitalitate și voință, atunci „păstorii șmecheri” nu prea văd rentabilitatea acestei afaceri.

Totuși, autoritățile încearcă să implementeze anumite proiecte și strategii de dezvoltare economică, căci în caz contrar falimentează întregul sistem. Dar nici aceste inițiative nu sunt în stare să realizeze obiectivele propuse. Efectele lor sunt insignifiante, dacă nu chiar opuse. Acest lucru se întâmplă pe motiv că autoritățile nu au o pregătire în domeniul ingineriei sociale și a comportamentului uman. Programele lor sunt elaborate în mod naiv în baza cunoștințelor populare. Occidentalii au investit mult în cercetări științifice pentru a înțelege comportamentele umane și fenomenele sociale, ca strategiile și acțiunile lor să fie eficiente. Dar această muncă științifică este, la fel, realizată de către intelectualitatea inocentă.

Nu ar trebui să ne mire că suntem tratați adeseori ca turme profitabile sau drept cobai pentru experimente sociale. Aceasta e cultura umană și în acest context e ceva firesc. Aceste acți-

uni umane devin nefireşti doar prin raportarea lor la legile naturii şi a sistemelor biologice. Zarathustra lui Nietzsche vorbea mulţimilor astfel despre calitatea culturii umane: „Voi aţi parcurs distanţa de la vierme pînă la om şi multe în voi sunt încă vierme. Cîndva aţi fost maimuţe şi chiar şi azi un om păstrează din maimuţă mai mult ca o maimuţă oarecare."[3]

Societatea îşi creează un demon care să o guverneze, apoi tot ea se plânge de acest demon. Culegem ceea ce am plantat, iar guvernul nu este nimic altceva decât reflectarea culturii şi a eticii umane. Guvernul va fi atâta timp o afacere, atâta timp cât cultura umană va fi una demonică sau în spiritul maimuţei. Nu schimbaţi guvernele, schimbaţi societatea, apoi se va schimba şi calitatea guvernelor. Dar, mai exact, nu societatea, ci indivizii care formează societatea. Osho menţiona că societatea nu poate fi schimbată, e un concept abstract, doar indivizii pot fi schimbaţi. Or, schimbarea omului a fost încă visul lui Nietzsche: „Sensul pământului e Supraomul."[4] Aceasta trebuie să fie miza noastră prioritară, modelarea unei noi culturi umane. O nouă cultură umană nu ar fi necesară doar pentru societatea noastră, ci şi pentru întreaga societate globală.

Atât societatea, cât şi autorităţile noastre, au simţul critic slab dezvoltat de înţelegere a forţelor şi a mecanismului de dezvoltare socială, nemaivorbind de o înţelegere ştiinţifică. O societate nu poate fi dezvoltată atâta timp cât nu-i sunt cunoscute legităţile, structurile şi forţele interne care o propulsează. Dar pentru a crea o nouă societate moldovenească este necesar întâi de toate crearea unei elite intelectuale cu misiunea de modelare şi planificare a unui nou viitor. Oricum, noua cultură încă nu ar fi noul om, căci inginerii sociali şi elitele intelectuale s-ar preocupa de dezvoltarea societăţii doar în sensul unei afaceri în parteneriat cu autorităţile guvernamentale, parteneriat devenit deja tradiţional pentru societăţile occidentale. Guvernul ar trebui să aibă cel mai strâns parteneriat cu instituţiile ştiinţifice, dar nu cu partenerii de dezvoltare externi.

Intelectualitatea se naşte însă şi ea din sânul societăţii, la fel, e un produs al societăţii şi nu al extratereştrilor. Într-o societate mediocră este destul de dificil să se dezvolte intelectuali de calibru capabil de inovaţii şi transformări sociale. Dar fără această elită intelectuală, guvernele sunt impotente în realizarea unei dezvoltări sociale şi economice, ele sunt total incompetente în a şti cum se face acest lucru, iar societatea ar rămâne la stadiul de barbarism preistoric. Această stare de lucruri caracterizează şi societatea noastră. *„Prost să fii, noroc să ai!"* – acesta e gradul intelectualităţii noastre. Proverbul dat este un soft mental instalat în inconştientul colectiv. El ne crează o atitudine reticentă faţă de cercetare şi muncă intelectuală. Aşteptăm să ne cadă „mana cerească". Pentru moldoveni „norocul" are o valoare ontologică mai mare decât planificarea şi strategia. Norocul este o strategie mult mai economă, căci conservează forţă şi energie, iar rezultate bune pot apărea de la sine în funcţie de cum sunt aruncate zarurile.

Agricultorul moldovean nu-şi planifică construcţia sistemelor de irigaţie, dar lasă afacerea în speranţa norocului care să aducă ploile. Politicienii aşteaptă providenţa, ajutoarele umanitare şi credite din partea partenerilor externi. Cu puţin noroc depăşim orice criză economică, important este ca cei care aruncă zarurile să le arunce în beneficiul nostru.

Întreaga istorie şi cultură a moldovenilor s-a bazat pe hazardul zarurilor. Aşteptăm ca soarta să se schimbe de la sine, iar în timp ce noi aşteptăm „norocul", alte puteri politice trasează zonele de influenţă pe harta noastră sau ne utilizează în calitate de „jucărie de buzunar" pentru calmarea nervilor. Suntem priviţi ca un desert de către puterile coloniale. Soarta noastră depinde de forţa norocului.

Marile civilizaţii nu au aşteptat să fie aruncate zarurile, nu au participat la loterie şi nici nu au aşteptat „mana cerească". Au conştientizat că pe umerii lor port ceva ce poate planifica viitorul. Au băgat creierul în priză şi acesta a generat filosofie, au schimbat nişte setări şi el a generat ştiinţa, apoi datele

obţinute le-au aplicat în practică şi astfel au dezvoltat economia. Filosoful englez Francis Bacon menţiona încă prin sec. al XVII-lea că *„ştiinţa este putere*"!

Problema fundamentală care ar trebui să ne preocupe mai mult decât clasa politică sau vectorul geopolitic este crearea unei elite intelectuale. La noi ea lipseşte cu desăvârşire. Când zic elită intelectuală, ma refer în primul rând la un grup de oameni de ştiinţă şi filosofi consolidaţi în scopul inovaţiilor şi a transformărilor sociale. Profesorii universitari şi academicienii noştri sunt intelectuali, dar nu reprezintă elita, sunt specialişti foarte buni, dar nu sunt preocupaţi de cercetare şi inovare, sunt conservatori şi tradiţionalişti, urmăresc pasiv stiinţa occidentală şi îşi subestimează capacităţile de explorare şi inovare. Excepţiile nu sunt luate în calcul. Pe lângă profesori universitari şi academicieni, mai avem un şir de pseudointelectuali la nivel de gazetă şi literatură de bulevard. Guvernul nu are nevoie de ei, căci îşi are plagiatorii săi.

Moldoveanul Denis Roşca a prezentat în enciclopedia sa „Cartea de Aur a Basarabiei şi Republicii Moldova" 1800 de moldoveni celebri care au contribuit la dezvoltarea civilizaţiei. Este un efort demn de apreciat, întucât o asemenea lucrare poate ridica stima de sine a moldovenilor. Totuşi, o bună parte dintre moldovenii incluşi în listă au o valoare importantă doar pentru cultura locală, însă rămân total nesemnificativi pentru culturile străine. Iar numărul care cu adevărat a contribuit la cultura universală este destul de insignifiant raportat la istoria noastră sau comparat cu alte culturi dezvoltate. Plus la toate, o bună parte dintre cei nominalizaţi în această enciclopedie au doar rădăcini basarabene, iar mediile în care s-au dezvoltat au fost altele.

Mai rămâne să ne mândrim cu recenta şi uimitoarea descoperire *întâmplătoare* (culmea - a avut noroc) a Academiei de Ştiinţe a Moldovei – ploşniţa Perillus Bioculatus, care papă gândacii de Colorado. Citez ştirea din 11.11.2013 de pe pagina web a AŞM „Cercetătorii moldoveni au descoperit, întâmplător, acum trei luni, pe meleagurile noastre, o ploşniţă care atacă pa-

raziţii. Descoperirea a fost făcută după ce zeci de ani specialiştii din mai multe ţări au încercat să adapteze pe meleagurile lor insecta ce populează America de Nord, însă fără succes." [5]

Occidentalii investesc bugete uriaşe în construirea acceleratoarelor de particule pentru a găsi „particula lui Dumnezeu", dar sunt sigur că savanţii noştri o vor găsi în mod întâmplător pe câmpiile Moldovei, doar puţin noroc să avem.

Gustav Le Bon, scria în „Psihologia mulţimilor" că „Civilizaţiile de până acum au fost create şi îndrumate de către o mică aristocraţie intelectuală, niciodată de către mase".[6] Ne lipseşte o mică aristocraţie intelectuală de calibru, nu de bulevard. Pentru a găsi un ţap ispăşitor pentru această situaţie deplorabilă pe planul intelectualităţii, mulţi acuză Uniunea Sovietică, pentru faptul că, fie că a generat exodul intelectualilor peste Prut, fie că i-au deportat în Siberia. O absurditate istorică care încearcă să ascundă adevăruri neplăcute despre propria noastră cultură. Intelectualii respectivi pentru nemţi ar fi fost cel mult clasa muncitoare, cei care mai citesc zilnic câte un ziar, pentru noi însă erau intelectualitatea. Nu putem nega influenţa negativă a unor atare exoduri, dar ea este nesemnificativă. Dimitrie Cantemir a zis foarte clar în Descrierea Moldovei: „De altminteri moldovenii nu numai că nu sînt iubitori de învăţătură, ci chiar le e urâtă la toţi". [7]

Ce să credem, că tot Uniunea Sovietică era vinovată de această situaţie de pe vremurile lui Cantemir? Sau ar fi logic şi corect să acuzăm Uniunea Sovietică de toate problemele care au existat de la descălecatul lui Dragoş Vodă pe câmpiile Moldovei până în prezent?! Pare o nebunie, dar aproape că tocmai aceasta se şi întâmplă. Dar nu, nu e cazul să acuzăm URSS că moldovenii nu au fost iubitori de carte pe vremea lui Cantemir, căci Constantin Măciucă, găseşte un alt ţap ispăşitor. Iată cum comentează citatul lui Cantemir în ediţia din 1967 îngrijită de dânsul: „Această imputare făcută moldovenilor de rând este nedreaptă. Condiţiile social-politice au împiedicat răspândirea învăţăturii în rândul maselor. În secolul al XVII-lea, învăţămân-

tul căpătase oarecare extindere, prin înfiinţarea unor şcoli, pe care, însă, nu le frecventau decât fiii boierilor şi chiar dintre ei, un numar destul de mare îşi făceau studiile în Polonia."[8]

În general, găsim tot genul de scuze absurde pentru a ne deresponsabiliza de starea în care ne aflăm. Să încetăm cu scuzele irelevante, şi să avem curajul să primim istoria aşa cum este ea. Suntem singuri responsabili de soarta noastră şi de toate problemele sociale cu care ne confruntăm. Nu au nici o vină geografia, istoria, astrologia, numerologia, blestemurile şi Uniunea Sovietică…

Un lucru să fie cert! Toată mizeria şi haosul din ţară sunt provocate întâi de toate de cultura cetăţenilor. Atribuţia autorităţilor centrale nu este cea de străjer, de a controla mişcarea fiecărui cetăţean şi de a combate anumite comportamente, or, aceasta deja înseamnă dictatură şi autocraţie.

Faptul existenţei construcţiilor neautorizate, a teritoriilor acaparate în mod abuziv, haosul arhitectural, corupţia, infracţionalitatea, nepăsarea şi alte comportamente lipsite de bunul simţ se datorează doar culturii cetăţenilor şi a iresponsabilităţii sociale. Legea într-un stat este inutilă, căci cei buni nu ai nevoie de ea, ei ştiind să se comporte responsabil, iar cei răi mereu vor găsi modalităţi să o ocolească. Iar acest lucru o zicea Platon! Autorităţile nu pot combate acest fenomen (încălcarea legii), întrucât face parte din aceeaşi cultură, cu excepţia în cazul în care alegem să fim conduşi de o specie de extratereştri. Iar virusul mizeriei culturale capătă tot mai mari proporţii, întrucât lipseşte intelectualitatea ca antidot. Schimbarea culturală trebuie să fie prerogativa noastră.

În capitolele ce urmează voi prezenta două modele ale sistemului social şi elementele acestuia care dinamizează întregul sistem. Primul este o teorie modernă asupra structurii civilizaţiei, redată de Boris Kusîk şi Iurii Iakoveţ în lucrarea „Civilizaţii. Teoria, istoria, dialog, viitorul" Vol. V şi a doua perspectivă este o abordare personală. Ambele perspective manifestă elemente comune.

II. Componentele civilizaţiei şi cauzalitatea fenomenelor sociale

Analiza componentelor civilizaţiei şi ierarhizarea lor ne poate oferi o imagine foarte clară asupra forţelor interne ce determină gradul de dezvoltare tehnologică şi avuţia unei naţiuni, altele decât cele percepute de simţul comun. Pe parcurs ce voi descrie aceste componente ale civilizaţiei, voi face şi câteva referiri cu privire la starea lucrurilor din societatea noastră.

În primul rând, potrivit definiţiei date de Kusîk şi Iakoveţ „civilizaţia este cel mai înalt nivel de organizare şi dezvoltare a societăţii umane, atât pe plan logic, cât şi pe cel istoric."[9] Caracterul componentelor sale se răsfrâng şi asupra celorlalte nivele de organizare mai mici.

Primul nivel de organizare umană este ***familia***. Familia reprezintă atomii sau cărămizele civilizaţiei. În cadrul familiei are loc educarea şi dezvoltarea noilor membri ai societăţii, care însuşesc anumite abilităţi sociale şi valorile necesare pentru a se putea integra în sânul comunităţii din care fac parte. Distrugerea familiilor tradiţionale ar însemna o ruinare a civilizaţiei, o instalare a barbariei şi anarhiei şi a dezordinii sociale. Prin distrugerea familiei tradiţionale, poţi distruge un popor fără invazie militară.

Al doilea nivel de organizare umană sunt ***grupurile sociale***. Oameni pot forma grupuri sociale în funcţie de mai mulţi factori sau criterii. Se pot grupa şi convieţui împreună într-un anumit areal geografic, formând astfel sate sau oraşe. De asemenea, se pot asocia şi în funcţie de interese comune cu impact social, formând astfel organizaţii, companii, instituţii, partide etc.

Al treilea nivel de organizare umană o constituie ***etnia sau naţiunea.*** Membrii unei etnii sau naţiuni sunt uniţi de

anumite elemente comune, chiar dacă între ei există şi multe diferenţe. Elementele comune ar fi cele ca**:** limba vorbită, modul de viaţă, obiceiuri, tradiţii, istorie şi credinţă comună. Etnia sau naţiunea pot exista şi fără a avea un stat propriu.

Al patrulea nivel de organizare umană este **statul.** Statul poate să unească mai multe etnii sau naţiuni în arealul său geografic. Statul fiind format din mai multe instituţii guvernamentale recunoscute de către societate, deţine puterea politică şi militară şi posedă un anumit teritoriu asigurat de graniţele sale. La fel, statul elaborează un şir de legi şi regulamente de convieţuire a tuturor familiilor, grupurilor sociale, etniilor sau naţiunilor pe care le cuprinde.

Şi ultimul nivel de organizare, fiind şi cel mai mare – **civilizaţia.** Civilizaţia uneşte societăţile umane care se află la acelaşi nivel de dezvoltare spirituală şi materială şi împărtăşesc aceleaşi valori fundamentale. Conform istoricului englez Arnold Toynbee (1889-1975) şi politologului american Samuel Hundington (1927-2008) criteriul care diferenţiază civilizaţiile este religia.

Componentele civilizaţiei sunt valabile şi pentru celelalte nivele de organizare socială mai mici: stat, etnie, grup social şi familie. Prin prisma acestei teorii moderne a civilizaţiei, devin comprehensibile mai multe fenomene sociale, politice sau economice.

În fig.1 este reprezentată ierarhizarea celor şapte componente ale unei societăţi. La baza unei civilizaţii sau societăţii se află sistemul spiritual care determină în lanţ caracterul celorlalte componente. O acţiune deterministă în sens invers e aproape imposibilă, cu excepţia unor anumite cazuri şi situaţii specifice.

Să analizăm fiecare componentă şi să descriem cum se manifestă lanţul determinist de la sistemul spiritual către componenta eco-demografică.

Sistemul spiritual reprezintă ultimul strat psiho-social şi cognitiv, în care îşi găsesc toate sensurile şi semnificaţiile acţiunile umane (acţiuni culturale, sociale, politice sau economice). Este rădăcina sau fundamentul edificator al unei persoane sau al unei civilizaţii. Sistemul spiritual se formează pe baza raportului dialectic dintre sacru şi profan - categorii centrale ale experienţei religioase, dar fără a pune semn de egalitate între sistemul spiritual şi religie. Religia este doar o formă de manifestare a sistemului spiritual, iar acesta din urmă este pur şi simplu un concept mai larg.

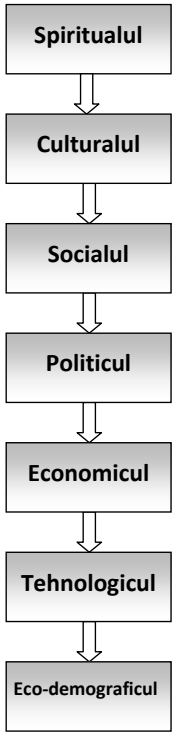

Fig.1

Sacru şi profanul sunt două extreme şi două filtre psihice care divizează realitatea în lucruri şi obiecte cu semnificaţii şi importanţe diferite. Fiecare lucru sau obiect primeşte un anumit grad de sacralitate, iar în dependenţă de aceasta, omul va manifesta un anumit tip specific de comportament în raport cu el. Omul arhaic sacraliza toate obiectele de care depindea supravieţuirea sa, astfel că Soarele, Luna, focul sau ploaia deveneau zeităţi pe care proiecta un set de calităţi morale. Aceste obiecte ale naturii au fost împuternicite inconştient sau nu de către om pentru a-i reglementa viaţa personală şi socială în scopul de a obţine binecuvântările divine. Orice obiect este plasat pe axa sacru-profan, iar gradul de sacralizare pentru acelaşi lucru variază de la o cultură la alta. Spre exemplu, în gândirea populară românească *banul* reprezintă ochiul dracului, este un lucru al necuratului, al profanului, în timp ce în occident, banul tinde să capete o valoare mai sacră, o providenţă a lui Dumnezeu. Ioan

Petru Culianu în cartea sa „Mircea Eliade" descrie cum este percepută bogăţia şi puterea lumească în gândirea ortodoxă şi observă că acestea sunt înzestrate cu atributele necuratului: „ortodoxia face o deosebire dualistă între împărăţia cerurilor şi lumea de aici, care este împărăţia lui Mamon. Din punct de vedere ortodox, bogăţia este un semn de abjecţie; în practică, ortodoxia nu pune în discuţie puterea politică şi nu are doctrină socială, precum catolicismul şi protestantismul: ortodoxia îşi exercită puterea asupra spiritelor, nu a conştiinţelor şi nu intervine în alcătuirea acestei lumi decăzute**.**"[10] În consecinţă, societăţile ortodoxe nu sunt capabile să-şi edifice sisteme economice şi sociale potrivit potenţialului lor, sunt mult prea puţin interesate de o dezvoltare materială, care nu reprezintă, în viziunea lor, nimic altceva decât dezvoltarea împărăţiei lui Mamon. Diversele atitudini spirituale faţă de bogăţie şi puterea lumească, va genera diferite sisteme economice şi sociale.

Prin conceptul de sistem spiritual definesc totalitatea semnificaţiilor axiologice derivate din percepţia sacrului şi proiectate asupra elementelor ontologice, sau formele sacrului şi prezenţa acestuia în lume. Mitul sau religia sunt doar o anumită formă de percepere şi manifestare a sacrului în spaţiu şi timp. Iar capitalismul şi cultura de consum tind să devină şi ele nişte sisteme spirituale, înlocuind astfel religia. Doar că, în acest caz, sacrul se manifestă în bunuri economice, capitaluri şi în zeificarea unor modele din industria divertismentului.

Dat fiind că fundamentul civilizaţiilor actuale este sistemul spiritual, iar mai exact religia, aici ne va preocupa doar manifestarea sacrului în religie şi forma religiei, sau de ce religia este fundamentul organizării sociale, cel puţin până în vremea actuală.

Nu putem cunoaşte nici geneza omului, nici geneza religiei, cel puţin cu privire la religie M. Eliade ne asigură că originea ei istorică nu poate fi cunoscută, căci nu cunoaştem nici

o perioadă a umanităţii care să fi fost *a-religioasă*, iar apoi să fi trecut la o stare *religioasă.* Dacă am avea certitudini cu privire la geneza omului, atunci problema originii religiei ar fi una mai simplă. Cert este un fapt, indiferent de originea omului, el ne apare în istorie deja cu posedarea experienţelor religioase, iar realitatea este deja divizată în sacru şi profan. Lumea, în ochiul omului arhaic, apare învăluită de puteri şi forţe supranaturale, de mister şi învăluiri mistice. Levy-Bruhl menţionează că pentru omul arhaic „toate lucrurile şi toate creaturile din ea sunt implicate într-o reţea de participări şi excluderi mistice".[11]

Gândirea religioasă în primul rând precede oricărei alte forme de gândiri sau expresii culturale. Am putea spune că ea este o expresie şi o manifestare a inconştientului, o manifestare deliberată, pură şi involuntară a imaginaţiei. Pe când cultura şi derivatele ei sunt deja un act de creaţie conştientă, prin implicarea unui proces de cogniţie. Arta omului arhaic este doar o exprimare, o solicitare a voinţei sale de a comunica în imagini sau sculpturi credinţa sa religioasă. Deci, religia nu apare dintr-un proces cognitiv conştient, şi nici din anumite instincte naturale, ea este o formă de intuiţie, iar despre aceasta ne vorbeşte Ernst Cassirer: „religia nu apare din instinct, nici din inteligenţă sau raţiune. Ea are nevoie de un nou imbold, de un tip special de intuiţie şi inspiraţie"[12], iar Leenhard adaugă „mitul este simţit şi trăit înainte de a fi înţeles şi formulat. El este rostirea, figura, gestul care circumscrie evenimentul în inima omului, emotiv ca un copil, înainte de a fi povestirea fixată"[13]. De pildă, un copil poate lovi un scaun de care s-a împiedicat. Copilul crede că scaunul este animat de un suflet şi crede că l-a lovit în mod intenţionat, dar copilul nu acţionează în virtutea unei educaţii sau teorii despre scaune care pun piedici copiilor, e o credinţă spontană, fără a o înţelege la nivelul cognitiv. Din perspectivă fenomenologică sacrul este un fel de matri-

ce prin care este privită realitatea, tot ce cade sub proiecția sacrului devine o experiență religioasă, este asemenea cum ai privi printr-o lentilă de culoare verde și tot ce cuprinde în câmpul ei vizual va fi de culoare verde. Cuvântul *„Sacru"* provine din limba proto-indo-europeană *„sak",* ceea ce semnifică *a exista, a fi real.* Deci, sacrul semnifica ceea ce este real, adevărat și fundamental, prin urmare realitatea privită prin lentila sacrului capătă o realitate veridică, o validitate divină, Dumnezeu este realitatea supremă, realitatea care strălucește, fundamentul realității. În latină – *sacer-* își extinde semnificația, și se referă la ,,a face ca ceva să devină real": legi, angajamente, instituții, un fapt sau o stare de lucruri. Avem și acum expresia populară *„legea e sfântă și trebuie respectată".* Aurel Codoban menționează ,,Numai așa se poate explica de ce sacrul este resimțit atât ca transcendent, zdrobitor, cât și ca imanent: pentru că forța și semnificația totalității sociale transcend individul și, totodată, pătrund instituțiile sociale. Sacrul este forța care, supraadaugă realului, organizează societatea și este condiția supraviețuirii ei."[14]

Mitul și religia sunt primele forme de explicare a lumii. Ele oferă primele explicații cu privire la originea omului și rostul acestuia pe pământ. Tot ele oferă sensuri și semnificații tuturor elementelor acestei lumi cu care interacționează omul. În dependență de aceste semnificații asupra lumii, omul își construiește valorile etice precum și necesitățile sale. Religia ,,răspunde la întrebarea despre originea lumii și despre originea societății omenești. Și din această origine ea deduce îndatoririle și obligațiile omului". [15]

Orice religie își construiește propriul model de semnificații asupra lumii, iar de aici apar și diferențele comportamentale ale oamenilor. Din acest motiv, religia este elementul esențial de edificare și separare a civilizațiilor. Un sistem spiritual va genera un anumit tip de comportament uman și social, care va fi incompatibil cu alte comportamente sociale generate de alte

sisteme spirituale sau religii, de aici se naște această necesitate de diferențiere și separare între marile colectivități umane. Sistemul spiritual nu doar că este nucleul oricărei civilizații, dar însuși omul este o ființă religioasă, precum remarca M. Eliade. ,,La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca ființă umană este în sine un act religios, căci alimentația, viața sexuală și munca au o valoare sacramentală. Altfel spus, a fi sau mai degrabă a deveini om înseamnă a fi religios."[16] A nu se înterpreta într-un mod naiv că dacă cineva nu e religios nu e om. Eliade se referă la o structură și categorie a conștiinței care este *sacrul*, ceea ce-l determină pe om să fie implicat într-o serie de acte cu caracter religios și ceea ce-l definește ca ființă religioasă. Tot el menționează că omul nu se poate sustrage unei asemenea experiențe. Din momentul în care ar reuși, în mod ipotetic, atunci nu ar mai fi om așa cum îl știm astăzi. Iar societatea contemporană occidentală, care pretinde că este areligioasă și că a reușit să desacralizeze toate sferele vieții, reușind să construiască o societate secularizată, golind toate conținuturile religioase, în realiate trăiește într-o proprie iluzie. Omul occidental a respins orice idee legată de o realitate transcendentă, a eliminat din viața sa tot felul de superstiții, magii, tabuuri și toate celelalte semnificații religioase, a eliminat conținuturi, dar nu a putut să elimine structurile și categoriile intelectuale care proiectează o lume cu caracter religios. Astfel că el și-a construit o altă realitate pe care o numește lume rațională și secularizată, dar în fond, noua lume implică aceleași structuri religioase. De la diverse obiceuri cotidiene, cum ar fi: petrecerile Anului Nou, a zilei de naștere, a promovării în funcții sau schimbarea locuinței - care reprezintă acte de reînnoire, până la elaborarea ideologiilor politice cu esență pur eshatologică, cum ar fi mitologia comunistă, unde cel care va salva lumea este omul proletar prin sacrificiul său - toate acestea reprezintă aceleași forme de manifestare a religiozității. ,,Comportamente-

le religioase camuflate sau degenerate nu se întâlnesc doar în „religiile mici" sau în misticele politice, ci şi în mişcările care se proclamă laice şi chiar antireligioase. Nudismul sau mişcările pentru libertatea sexuală absolută se bazează, spre exemplu, pe ideologii în care se pot desluşi urmele „nostalgiei Paradisului", dorinţa de întoarcere la starea edenică de dinaintea căderii, când nu exista nici păcat şi nici ruptură între plăcerile cărnii şi conştiinţă.[17]

Am ţinut să aduc aceste câteva exemple pentru a observa în ce măsură sistemul spiritual condiţionează comportamentul uman chiar şi în cazul unor persoane care pretind a fi areligioase. Toate sensurile şi semnificaţiile unei acţiuni umane îşi au originea în sistemul spiritual, iar acest lucru presupune că spiritualitatea unui grup social va influenţa toate sferele vieţii şi îi va oferi o „coloratură" specifică. Dacă vrem să înţelegem şi să interpretăm anumite fenomene sociale, politice sau economice**,** atunci analiza trebuie neapărat să ajungă în nucleul spiritual.

Cultura

Avem nevoie de o definiţie clară pentru acest component al structurii civilizaţiei, dar o definiţie exactă este practic imposibilă, întrucât, acest concept a căpătat peste 250 de definiţii în cadrul ştiinţelor socio-umaniste. Este un concept variabil şi diferă mult în funcţie de contextul şi paradigma ideologică în care este utilizat. O definire care mi se pare destul de elocventă este cea oferită de Alexandru Tănase, cultura "reprezintă tot ceea ce omul adaugă naturii, întregul echipament simbolic supraordonat celui biologic şi natural, un cosmos alcătuit din obiecte, relaţii şi simboluri, un mediu nou de existenţă."[18] Acest cosmos cultural cuprinde totalitatea credinţelor, convingeri, ritualuri, tradiţii, obiceiuri, norme, valori, cunoştinţe, opinii etc. Totuşi, această definiţie implică în sine şi sistemul spiritual (ceea ce nu e greşit), dar conceptul de cultură utilizat în această lucrare are o semnificaţie mai îngustă – cultura ca emanaţie a sistemului spiritual sau altfel zis, în nucleul culturii se află credinţele şi valorile religioase.

Mircea Eliade concepea sacrul ca parte din structura conştiinţei umane care proiectează asupra obiectelor naturii şi vieţii umane valori diferenţiate de pe axa sacru-profan, şi în consecinţă omul îşi construieşte un univers simbolic, mistificat, neomogen din punct de vedere valoric, îşi edifică o altă dimensiune decât cea biologică, o dimensiune culturală. Cultura este un voal artificial ţesut de către categoria sacră a conştiinţei umane care se interpune între realitatea fizică şi om. „Omul nu mai înfruntă realitatea în mod nemijlocit; el nu o poate vedea, cum se spune, faţă în faţă. Realitatea fizică pare să se retragă în măsura în care avansează activitatea simbolică a omului..." [19] De aici, voi deduce o definiţie a culturii pentru a se plia perfect în contextul nostru. „Cultura reprezintă totalitatea sensurilor, semnificaţiilor şi simbolurilor proiectate fenomenologic asupra naturii şi a vieţii umane ce rezultă din sistemul spiritual." Conţinutul acestei culturi va avea o consecinţă directă asupra relaţiilor şi comportamentului social, asupra eticii şi normelor sociale, va influenţa puternic nevoile umane precum şi modalităţi de satisfacere a acestora, în cele din urmă va determina forma şi relaţiile economice, politice şi juridice şi în final va rezulta gradul de dezvoltare economică şi tehnologică a unei societăţi.

Toate conţinuturile culturale le putem diviza în două categorii: cultura formală şi cultura non-formală (populară).

Cultura formală include arta, literatura, filosofia şi ştiinţa, iar cultura populară include tradiţiile, obiceiurile, normele sociale, precum şi folclorul popular (legende, balade, poveşti, proverbe, filosofia populară etc). Toate aceste conţinuturi culturale sunt manifestări, interpretări sau extinderi ale sistemului spiritual. Diferenţa dinte cultura formală şi cea populară este că prima e un act voit, conştient şi organizat, iar

cea dea doua este un act involuntar şi intuitiv, o manifestare deliberată a spiritualului. Cultura formală încearcă să înţeleagă sau să pătrundă înţelesurile religioase prin artă, filosofie sau ştiinţă, indiferent dacă se aderă sau nu la credinţele şi valorile sistemului spiritual. Spre exemplu, întreaga filosofie occidentală orbitează în jurul conceptului de Dumnezeu al creştinilor. Ea nu poate depăşi acest cadru referenţial. Ea nu gravitează asupra experienţelor şamanice sau asupra stărilor de nirvana din credinţele orientale. Ştiinţa occidentală este, de asemenea, o consecinţă a sistemului spiritual catolic şi protestant, chiar dacă multă vreme s-au aflat într-un conflict deschis între ele. Dar acest conflict a fost mai curând un conflict „familial", ştiinţa a jucat rolul unui copil rebel. Dar neascultarea sa faţă de părinte este doar consecinţa unei educaţii şi responsabilităţi a celor maturi, adică a sistemului spiritual. Ştiinţa nu putea să se nască decât doar într-o cultură catolică şi protestantă. Filosofia orientală e de o altă natură, dar, de asemenea, nu poate să depăşească cadrul referenţial al lui Atman. De exemplu o descoperire ştiinţifică în fizica cuantică realizată de către occidentali este primită şi interpretată ca o confirmare a credinţei lor.

Cea dea doua formă a culturii este o trăire involuntară, o manifestare a religiosului în toate sferele vieţii, chiar şi în vieţile persoanelor care pretind a fi areligioase. Ea are un mic grad de interpretare conştientă a învăţăturilor şi sensurilor religioase. Sau, unele dintre aceste elemente culturale populare, sunt o preluare orbească sau segmentară a unor sensuri religioase interpretate de gândirea filosofică şi implementate în viaţa cotidiană.

Convieţuirea noastră socială este determinată de aceste elemente culturale. De exemplu, un om va săvârşi sau nu o crimă în funcţie de convingerile şi valorile sale culturale, şi mai puţin din conştientizarea codului penal[20]. Eliade îl cita pe Volhard că acesta a descoperit că fenomenul de canibalism în

perioada arhaică nu era un fenomen natural, dar unul cultural, întemeiat pe o viziune religioasă a vieţii: „Pentru ca lumea vegetală să poată supravieţui, omul trebuie să ucidă şi să fie ucis."[21]

Omul îşi edifică o lume culturală şi aceasta cultură îl va edifica pe el. Cultura reprezintă un „manual" de supravieţuire şi convieţuire, un „manual" de sensuri şi semnificaţi ale lucurilor şi evenimentelor care îl înconjoară pe om, un „manual" cu un sistem axiologic care divizează lumea în sacru şi profan, în bine şi rău, în important şi neînsemnat, în alb şi negru etc. şi în cele din urmă cultura reprezintă un „manual" de soteriologie.

Criminalitatea, birocraţia, conflictele, violenţa, indiferenţa, migraţia, sărăcia, corupţia sunt întâi de toate fenomene culturale. De exemplu, corupţia face parte din „manualul" de supravieţuire şi convieţuire socială. Ea este acceptată în mod tacit de către toţi membrii unei culturi, întrucât ea oferă o modalitate de satisfacere a nevoilor personale, căci cultura respectivă nu oferă alte alternative mai eficiente. Corupţia, ca fenomen cultural, implică anumite coduri etice de relaţionare şi valori cu origini în sistemele spirituale. Evident, religia nu cultivă în mod direct corupţia, dar ea poate implica anumite valori cum ar fi frăţia întru credinţă, iubirea de aproapele, ajutorul şi milostivitatea care pot intra într-o reacţie „bio-chimică" cu anumite necesităţi primare ale omului într-un anumit context istoric şi social şi astfel se declanşează anumite distorsiuni morale. Ar trebui să recunoaştem că în cultura noastră corupţia are rădăcini în morala creştină, în alte culturi corupţia îşi are propriile rădăcini spirituale, dar toate rădăcinile împărtăşesc o morală similară. Cel care oferă mită mizează pe o valoarea conştientă sau nu, de genul: *„Hai să fim oameni... Cu toţi suntem oameni şi avem copii... Tu mă ajuţi şi eu te ajut...".* Un act de corupţie are o încărcătură emoţională şi spirituală foarte puternică care satisface anumite sensuri soteriologice (de mântuire, salvare) inconştiente sau arhetipale.

Corupţia creează în primul rând o intimitate şi o comuniune specifică între cei implicaţi în actul de corupţie, iar în al doilea rând ea este semnul unei frăţii discrete unite în secret faţă de un presupus duşman inventat, demon sau antihrist care este întruchipat în structurile de stat sau alţi actori împuterniciţi cu autoritate, şi în această frăţie se realizează un act soteriologic de întrajutorare, ceea ce le oferă şi un sentiment de unitate, putere, supravieţuire şi învingerea răului. Evident, un asemenea act nu este unul conştient, dar este determinat de anumite forţe şi energii psihice interne produse de anumite arhetipuri prezente în inconştient sau de actele cu semnificaţii religioase de a satisface anumite necesităţi spirituale sau de a sacraliza lumea.

Este o adevărată nebunie în cazul în care cineva crede că înăsprirea legislaţiei şi aplicarea legii ar putea elimina corupţia din societate. În primul rând, aplicarea unei asemenea proceduri nu va fi pusă niciodată în practică, căci fiecare este contaminat de această cultură şi fiecare va opune o anumită rezistenţă. În al doilea rând, se va pierde actul mistic cu semnificaţie soteriologică. Şi în al treilea rând, dacă o asemenea procedură cu adevărat va fi pusă în aplicare, atunci corupţia se va intensifica, căci forţa „demonului" creşte şi atunci frăţiile discrete vor căpăta o semnificaţie spirituală şi mai puternică, unitatea şi puterea vor creşte în amploare împotriva "răului". De fapt, demonul nu există, nu există nici o persoană care să-l reprezinte pe adevăratul demon care să aplice legea. Demonul anticorupţiei este o fiinţă imaginară, ascunsă doar printre cuvintele legii şi ale unor grupuri de oameni nemulţumiţi, dar în cele din urmă, fiecare participă în mod tacit la asemenea liturghii de „mântuire" şi salvare personală.

Actele de corupţie, evaziune fiscală, ignorarea cadrului legal, indiferenţa civică etc. toate sunt consecinţe ale sfidării şi nerecunoaşterii unei autorităţi, iar cultura creştină deja se naşte cu acest germene în Imperiul Roman. În lucrarea

„Originea cavaleriei medievale" găsim următoarele relatări despre viaţa creştinilor din acea perioadă: „Soldaţii creştini nu puteau păstra loialitatea faţă de autoritatea seculară, fără a cădea în idolatrie pentru aceasta. Refuzul de a accepta cerinţele ritualurilor juridice era considerat o crimă împotriva statului. Sfaturile evanghelice „daţi cezarului ce este al cezarului" nu puteau fi aplicate, căci cezarul pretindea că el însuşi este un zeu. În acest caz, creştinii erau nevoiţi să urmeze un alt sfat evanghelic, anume că nu se poate să slujeşti în acelaşi timp la doi stăpâni."[22] În condiţiile în care religia creştină a fost interzisă în Imperiul Roman până în anul 313, iar cultele acceptate erau doar cele păgâne, creştinii se pomeneau într-o situaţie dificilă. Pe deoparte, neparticiparea la ceremoniile şi ritualurile păgâne organizate de stat era considerată de legea romană ca o crimă, trădare şi batjocură în adresa marelui imperiu. Ceea ce, creştinii nu urmăreau acest scop, dimpotrivă, doreau să-şi accentueze loialitatea faţă de stat, iar pe de altă parte nu doreau să încalce învăţătura creştină prin participarea la aceste ceremonii publice, dar un asemenea gest presupunea sfidarea autorităţii. O asemenea ecuaţie istorică îi determina pe creştini să renunţe la implicarea în viaţa publică, printr-o retragere în umbră pentru a evita conflictele cu autorităţile şi persecuţiile, „înstrăinarea creştină faţă de activităţile lumeşti conţine un germene de indiferenţă faţă de viaţa imperiului" [23] Acest germene de indiferenţă faţă de viaţa statului şi de subminare a autorităţilor a interferat în mod diferit cu diverse culturi unde s-a răspândit creştinismul, însă a încolţit acolo unde condiţiile culturale, tradiţiile religioase precreştine şi contextul istoric a favorizat dezvoltarea lui. Oare această atitudine indiferentă să fi prins rădăcini mai puternice în culturile din estul Europei, în mod special pe meleagurile noastre? Modul pasiv de reacţionare a moldovenilor faţă de viaţa economică a statului nu face nimic altceva decât să confirme prezenţa unui astfel de arhetip în inconştientul colectiv.

Fenomenele sociale şi intensitatea lor, cum ar fi corupţia, cumătrismul, trădarea, ignoranţa, pasivitatea civică, onoarea, demnitatea, laşitatea, onestitatea, patriotismul etc. sunt categorii şi manifestări ale unei etici sociale. Dacă unele dintre aceste fenomene etice şi culturale devin o problemă socială, atunci cauzele acestora trebuie căutate în sistemul spiritual. Ioan Petru Culianu afirma că „Fiecare religie este răspunzătoare de zămislirea unei etici: personală, socială, economică."[24] Din acest motiv, Culianu acuză ortodoxia că a condamnat România la o poziţie periferică în istoria modernă, la fel şi Rusia a rămas blocată în trecut, aceeaşi atitudine este susţinută şi de Emil Cioran în „Schimbarea la faţă a României".[25]

Chiar dacă o societate devine secularizată şi abandonează viaţa religioasă, ea va continua încă multe secole să poarte cu sine în inconştientul colectiv aceleaşi matrice culturale cultivate de către religie. Filosoful şi matematicianul Bertrand Russell, un înverşunat ateist, după ce a scris cartea ,,De ce nu sunt creştin", i-a scris unui prieten, că deşi nu mai crede în creştinism, în adâncurile fiinţei sale a rămas creştin. Deci, cultura este expresia sistemului spiritual, care determină etica, valorile şi necesităţile sociale. Înrădăcinată puternic în conştiinţa colectivă, ea continuă să existe mult timp, chiar dacă sistemul spiritual îşi pierde din intensitate sau este înlocuit cu altul. Astfel că sistemul spiritual şi cultura se află la baza unei economii sau sistem politic.

Socialul

Viaţa socială este reglementată de sistemul cultural. Cultura dictează formele şi relaţiile permise de interacţiunea socială, reglementează normele cu privire la relaţiile gender, relaţii şi tabuuri sociale şi sexuale. Spre exemplu, interzicerea incestului este o normă religioasă şi nu o normă a unui raţionament. Mult mai târziu ştiinţa a demonstrat efectele negative asupra urmaşilor ce pot apărea în urma unui incest. De

asemenea, discriminarea de gen în societatea noastră este o determinare culturală şi religioasă. Biblia ne vorbeşte despre inferioritatea femeii faţă de bărbat, şi bărbatul este considerat capul femeii, iar aceasta din urmă trebuie să-i fie supusă. Această diferenţiere culturală asupra relaţiilor gender are un impact direct în mecanismul organizării sociale, în divizarea rolurilor şi a statutelor sociale şi, în general, a fenomenelor sociale. Această diferenţiere gender nu este, deci, o cauză naturală, genetică sau fiziologică, ci una culturală. Spre exemplu, antropologul Margaret Mead demonstrează acest fapt prin exemplul mai multor triburi din Noua Guinee. În tribul Chambuli bărbaţii sunt cei slabi şi neîncrezători, iar femeile sunt cele puternice, energice şi active, sunt cele care se organizează şi iau decizii. Iar în tribul Arapesh bărbaţii sunt absolut egali cu femeile, se ocupă de creşterea copilului şi de cele mai dese ori bărbatul rămâne acasă pentru a avea grijă de micuţi. Bărbaţii din acest trib nu sunt învăţaţi să comande. ,,Religia este, de asemenea, şi un factor social, în sensul că priveşte relaţiile sociale dintr-un unghi special şi, în consecinţă, pune în vigoare reguli de conduită omenească în societate."[26]

La fel, cultura determină toate fenomenele sociale, încurajează sau descurajează anumite comportamente sociale, determină comportamente normale şi anormale, de asemenea, poate influenţa şi ocupaţiile profesionale. Max Weber în ,,Etica protestantă şi spiritul capitalismului" arată, în general, influenţa religiei în sfera socială, politică, economică şi tehnologică. El observă că majoritatea oamenilor de afaceri şi deţinători de capital, precum şi muncitori de calificare înaltă sunt protestanţi, în timp ce catolicii ocupă niveluri mult mai joase, rămânând simpli meşteşugari, iar în cel mai bun caz ajung meşteşugari-şefi, şi foarte puţini dintre cei care deţin afaceri în spiritul capitalist. Iată cum explică Weber această stratificare socială ,,Explicaţia acestor cazuri este fără îndoială aceea că trăsăturile mentale şi spirituale specifice dobândite

din mediul înconjurător, în situaţia aceasta tipul de educaţie favorizat de atmosfera religioasă a comunităţii de baştină şi a casei părinteşti, au determinat alegerea ocupaţiei, şi prin aceasta cariera profesională."[27]

Dacă religia oferă răspunsuri cu privire la originea societăţii umane precum şi rostul acesteia pe pământ, de aici şi rezultă tipurile de activităţi pe care omul trebuie să le desfăşoare, precum şi necesităţile acestuia. Dacă scopul vieţii este cea de mântuire a sufletului pentru viaţa de apoi, atunci posedarea bunurilor materiale şi economice îşi va pierde sensul şi valoarea. Omul devine pasiv în raport cu necesitatea şi avuţia materială, căci scopul său e altul decât cel de a se îndeletnici cu cele profane.

Cultura nu dictează doar forma şi etica relaţiilor sociale, dar şi necesităţile profane sau spirituale în conformitate cu sensul formulat de sistemul spiritual. Capitalismul care s-a consolidat pe cultura protestantă, tinde să capete autonomie faţă de aceasta şi să devină el însuşi un sistem spiritual care să determine noi sensuri ale vieţii umane pentru a influenţa creşterea nivelului de consum. Iar consumul este valoarea centrală a capitalismului, în lipsa căruia sistemul capitalist s-ar nărui. Aşa cum pentru creştinism valoarea centrală este spiritul lui Hristos, odată ce acest spirit ar pierde din teren sau valoare, creştinismul s-ar nărui şi el, iar Hristos ar fi înlocuit cu consumul capitalist care ne garantează fericirea şi „mântuirea" vieţii.

E important de specificat că pe lângă cultura vastă a unei civilizaţii, există şi culturi regionale, organizaţionale şi personale, care derivă din matricea generală a acestei culturi.

În cadrul unei societăţi, fiecare individ posedă o anumită cultură individuală, totuşi, această individualitate se încadrează în limita culturii din care face parte. Această cultură individuală va genera necesităţi şi nevoi specifice, precum şi modalităţi de a le obţine. O familie cu un anumit set de valori

se poate considera împlinită şi în contextual unei sărăcii, în timp ce o altă familie cu un alt set de valori, în pofida unui capital bogat pe care îl deţine, nu se simte niciodată satisfăcută. Şi acest confort sau disconfort emoţional se datorează sensurilor şi semnificaţiilor spirituale pe care fiecare le atribuie lucrurilor cotidiene.

Relaţiile, comportamentul şi nevoile sociale determinate de cultură au nevoie de o aprobare juridică şi de o reglementare administrativă pentru a proteja statu-quo-ul social şi de a penaliza devierile şi anormalităţile sociale. În acelaşi timp, necesităţile sociale determinate de cultură, au nevoie de o planificare strategică pentru a le satisface, iar acest lucru condiţionează anumite forme de politici interne şi externe.

Politicul

În funcţie de nevoile sociale, politicul construieşte hărţile strategice (dacă este în stare să o facă) pentru a asigura bunurile necesare societăţii. Politicul este expresia socialului. Este un contract al membrilor societăţii de a delega pe cineva din ei, (în conformitate cu normele sociale prescrise de cultură) pentru a reglementa buna funcţionare a societăţii. În cazul în care politicul ia decizii ce nu corespund cu matricea culturală, cu tipurile de relaţii sociale sau cu nevoile sociale, atunci strategiile vor fi ineficiente şi vor fi sortite eşecului. Orice decizie politică trebuie să vină în armonie cu nivelurile de mai sus, să crească din rădăcinile sale culturale. Eminescu scria: „Condiţiunea de viaţă a unei legi, garanţia stabilităţii sale e ca ea să fie un rezultat, o espresiune fidelă a trebuinţelor unui popor [...],legile unui popor, drepturile sale nu pot purcede decât din el însuşi".[28]

Putem vorbi de două funcţii generale ale politicului. Prima funcţie este asigurarea ordinii publice, stabilirea formelor posibile de interacţiune şi de creare a grupurilor sociale, precum şi stabilirea drepturilor şi obligaţiilor acestora pe baza

normelor etice de convieţuire socială, care îşi au rădăcinile în sistemul spiritual. Legislaţia unui stat este de fapt mai mult sau mai puţin o instituţionalizare a legilor morale prescrise de religie. Cea de a doua funcţie a politicului prevede realizarea acelor acţiuni şi manevre care ar asigura necesităţile populaţiei.

Economicul

Economicul este o expresie a politicului. Economicul reprezintă relaţia dintre bunurile economice şi proprietarii sau viitorii proprietari şi legile care reglementează circulaţia bunurilor economice şi a mijloacelor băneşti sau, altfel zis, componenta economică reprezintă forma de interacţiune dintre bunuri materiale şi societate. Spre exemplu, modelele economice capitaliste sau socialiste reprezintă doua sisteme economice extreme cu privire la caracterul relaţiilor dintre proprietate şi individ. Capitalismul permite şi încurajează ca individul să deţină proprietăţi private şi stabileşte legi cum poate intra în posesia acestora şi cum se poate înstrăina de ele, pe când socialismul descurajează proprietăţile private şi militează pentru capital şi bunuri comune reglementate de către stat sau stabileşte o limită în ce măsură şi cum poate un individ să deţină o proprietate privată. De semenea, toate sistemele economice îşi au originea în sistemele spirituale. Weber menţionează că în concepţia religiei protestante acumularea capitalului privat prin muncă onestă şi conform vocaţiei, este o graţie şi o providenţă dumnezeiască. El descrie spiritul capitalismului prin ochii protestantului Benjamin Franklin care zice că a fost educat de mic de către tatăl său cu următorul citat din Biblie. „Dacă vezi un om iscusit în lucrul lui, acela poate sta lângă împăraţi" (Pildele lui Solomon, 22, 29). Câştigarea de bani în cadrul ordinii economice moderne este, atâta timp cât se face legal, rezultatul şi expresia virtuţii şi perfecţionării unei vocaţii; iar această virtute şi perfecţionare sunt, nu e greu de văzut, adevăratele alfa şi omega ale eticii lui Franklin. [29]

Această etică protestantă legitimează şi motivează omul să dobândească capitalul privat şi autorealizarea personală. În acelaşi timp, ea dictează regulile etice ale economiei capitaliste, adică regulile de joc prin care poţi intra în posesia capitalurilor.

Dacă capitalismul modern îşi are originea în etica creştinismului protestant, atunci socialismul, de asemenea, îşi găseşte rădăcinile în creştinismul timpuriu. Acest lucru ne comunică sociologul şi economistul austriac Ludwig von Mises în lucrarea *„Socialismul. O analiză economică şi sociologică."* Iată ce ne relatează L. von Mises: „Cel mai bine cunoscut dintre aceste îndemnuri spre lauda comunismului este acela al Sfântului Ioan Chrisostomul. În a unsprezecea dintre omiliile sale despre faptele Apostolilor, sfântul aplaudă comunismul consumatorilor din prima congregaţie creştină şi pledează cu toată elocvenţa lui pătimaşă pentru reînvierea lui. Nu numai că el recomandă această formă de comunism cu referinţă la exemplul Apostolilor şi al contemporanilor lor, dar el încearcă să expună avantajele comunismului aşa cum îl concepe el. Dacă toţi creştinii din Constantinopol şi-ar preda posesiunile unei stăpâniri comune, atunci s-ar aduna atât de mult, încât toţi săracii creştini ar putea să fie hrăniţi şi nimeni n-ar îndura lipsuri, deoarece costul vieţii în comun este mult mai mic decât acela al gospodăriilor separate."[30] Acest tip de socialism este inspirat din Evanghelii şi Faptele Apostolilor. De fapt, socialismul nu este invenţia creştinilor timpurii, dar îl regăsim într-o formă mai primitivă şi la Platon în Republica. Indiferent de originile socialismului, un lucru este cert: acest sistem economic îşi are originile în sistemele spirituale. La Platon socialismul derivă din concepţia teoriei Ideilor (lumea spirituală, lumea perfectă şi adevărată), în creştinism din Faptele Apostolilor.

În dependenţă de sistemul economic al unei civilizaţii sau stat, precum şi de toate specificaţiile sale şi modalitatea de funcţionare, va rezulta şi nivelul de bogăţie materială, adică dezvoltarea laturii tehnologice.

Tehnologicul

Tehnologicul reprezintă efectul sistemului economic. În dependenţă de modelul economiei şi al legislaţiei de circulaţie a monedei şi a bunurilor materiale, va depinde forma sferei de producţie şi a creşterii de capital. Prin urmare, acest lucru va influenţa nivelul dezvoltării tehnologice, a infrastructurii, a bunurilor materiale şi respectiv a capitalul privat şi/sau cel de stat. Într-un cuvânt, această sferă reprezintă bogăţia unei ţări.

Eco-demograficul

Sfera eco-demografică cuprinde mai multe elemente.

1. Exploatarea naturii de către om în dependenţă de tehnologia deţinută: exploatarea pădurilor, a apelor, a gazelor**,** a minereurilor etc.

2. Intervenţia tehnologică asupra propriului nostru organism, adică gradul de dezvoltare a medicinei.

3. Aşezările rurale şi urbane, gradul de natalitate şi migraţiile.

4. Conform lui Kuzîk şi Iakoveţ, factorii eco-demografici influenţează puternic asupra motivaţiei, voinţei, şi a noilor interese sociale şi culturale, noi dorinţe de explorare a lumii.

O mică concluzie: avuţia unei naţiuni, gradul de dezvoltare tehnologică, calitatea vieţii şi speranţa la viaţă sunt determinate în mare măsură de sistemul spiritual, dar nu de guvern şi politicieni, care, la rândul lor sunt rezultatul nucleului cultural şi spiritual. Intervenţiile pentru o soluţionare a unor probleme economice şi sociale trebuie aplicate întâi de toate la cauzele primare, adică la sistemul spiritual sau cultural, dar nu la cel politic sau economic. Prin schimbare culturală

are loc schimbarea întregii societăţi în toate sferele sale.

2.1 Frustrarea moldovenilor

Politicienii şi societatea civilă îşi frământă zilnic neuronii în identificarea soluţiilor care ar putea realiza transformări sociale şi o dezvoltare durabilă a ţării noastre. Dar, atât societatea, cât şi experţii politici sau economici se joacă cu aceeaşi gamă de note şi combinaţii. În introducerea cărţii am menţionat doar trei soluţii din repertoriul acestor „interpreţi strategici", iar aici am mai adăugat încă câteva inepţii populare.

1. Necesitatea unei integrări geopolitice
2. Schimbarea guvernului şi a altor actori politici
3. Implementarea reformelor în toate structurile guvernamentale
4. Atragerea investiţiilor străine
5. Crearea unui climat favorabil pentru dezvoltarea IMM-urilor
6. Eliminarea corupţiei şi a birocraţiei
7. Armonizarea legislaţiei interne cu legislaţiile europene
8. Mobilizarea societăţii civile în structuri non-guvernamentale etc.

Acest repertoriu de strategii îmi creează un disconfort cognitiv. Cel puţin aceleaşi senzaţii neplăcute ar trebui să le simtă şi presupuşii experţi, întrucât ipocrizia poate fi a simptomatică doar cu prostia.

În spatele fenomenelor sociale se află lanţuri cauzale mult mai complexe, iar schimbarea socială necesită o parcurgere a acestor lanţuri până la origini, pentru a identifica adevăratele cauze ce provoacă anumite fenomene sociale nedorite şi doar astfel putem elabora strategii funcţionale. Iar acest lucru presupune munca unui inginer social, iar felul în care se obişnuieşte să se procedeze la noi nu este nimic altceva decât un reducţionism naiv la o ecuaţie elementară. Un asemenea reducţionism ar fi similar cu o soluţie în fotbal atunci când portarul

este considerat ca fiind cauza golurilor încasate, iar schimbarea portarului ar rezolva problema meciurilor pierdute. Cauzele fenomenelor economice şi politice ajung până în sistemul spiritual. Dar nici sistemul spiritual nu este cauza ultimă a tuturor fenomenelor. La acest nivel lucrurile devin şi mai complexe, şi mai ascunse într-o ceaţă existenţială. Componentele periferice, cum ar fi economia sau tehnologia, sunt doar efecte secundare ale structurilor spirituale şi culturale. Ca să poţi dezvolta o societate pe planul tehnologic, măsurile trebuie introduse cel puţin la nivelul spiritual şi cultural. Încercările de a introduce schimbări la nivelul în care se află problema însăşi sunt sortite eşecului. Repertoriul de soluţii prezentate mai sus cu privire la dezvoltarea societăţii noastre sunt măsuri de intervenţie la nivelurile secundare (periferice). Din acest motiv, toate aceste măsuri sunt absurde, ineficiente şi impotente în a soluţiona problemele sociale. Altfel zis, ceea ce se întâmplă în societatea noastră sunt simptome, iar acest spectru de măsuri menţionate mai sus încearcă să trateze simptomele, nu cauzele.

Sărăcia şi alte probleme ale societăţii moldoveneşti sunt doar efecte sau consecinţe ale unor cauze situate la nivelele primare. O persoană cu depline facultăţi mintale va schimba cauza pentru a schimba efectul, dar societatea şi autorităţile noastre încearcă să schimbe însuşi efectul, cauza nefiind atinsă. E o încercare naivă de a schimba efectul unei legi fizice. Un exemplu ordinar va ilustra gravitatea ipocriziilor care au loc la nivelul autorităţilor centrale. Să zicem că prepar o plăcintă. O aranjez în tigaie şi o pun la foc prea puternic, iar plăcinta începe să se carbonizeze. Dacă am o gândire adecvată, voi înlătura cauza care provoacă carbonizarea plăcintei, adică voi micşora intensitatea focului. Însă autorităţile noastre centrale încearcă în mod absurd să schimbe efectul prin diverse metode ciudate, toarnă o cantitate de apă în tigaie, acoperă plăcinta cu gheaţă şi suflă în direcţia plăcintei pentru a evita carbonizarea. Poate părea un exemplu exagerat, dar din punct de vedere logic,

exact acelaşi lucru se întâmplă în sfera politicului şi exact astfel arată soluţiile de mai sus. Un exemplu echivalent celui cu plăcinta este strategia adoptată de parlament de a majora salariile judecătorilor pentru a preveni cazurile de corupţie. Corupţia este un fenomen cultural, dar nu unul economic, adică cauza nu se află în sărăcie. Corupţia şi sărăcia sunt fenomene „gemeni siamezi" interconectaţi foarte puternic, şi sunt efectul aceloraşi părinţi, adică a sistemului spiritual şi cultural.

De fapt, originea problemei economice şi a frustrării sociale la noi e de altă natură. Societatea e nefericită nu din cauza sărăciei, ci pentru că există un mare decalaj dintre aşteptări şi abilităţi, dintre dorinţe şi neputinţă. Societatea noastră a suferit contorsionări puternice la nivel cultural, în urma ciocnirii cu alte culturi şi civilizaţii. A fost ruptă armonia dintre necesităţi şi posibilităţi, dintre nivelul spiritual şi cel tehnologic sau eco-demografic. Noi nu am reuşit să ne dezvoltăm abilităţi psiho-emoţionale şi intelectuale noi, potrivit noilor cadre culturale şi cerinţe materiale. Altfel zis, dorim să facem matematică superioară fără o pregătire profesională. Tensiunea dintre dorinţă şi neputinţă reprezintă cauza frustrărilor noastre emoţionale.

Potrivit ordinii firești a lucrurilor, orice societate ar fi trebuit să fie împlinită, indiferent de nivelul de avuţie şi dezvoltare tehnologică. Probabil, doar câteva ţări din Africa se mai află într-un echilibru cultural şi armonie cu sine, în pofida sărăciei, bolilor şi a războaielor interne. Pornind de la teoria modernă a civilizaţiilor prezentate mai sus, valorile şi trebuinţele unui popor sunt generate de nucleul spiritual, dar în acelaşi timp, nucleul spiritual răspunde în ce modalităţi pot fi satisfăcute acele trebuinţe. Există un echilibru intern dintre necesităţi, pe de o parte, şi abilităţi, pe de altă parte. Natura trebuinţelor se află pe axa spiritual-material, iar de aici rezultă specificul civilizaţiilor şi al popoarelor, precum şi gradul de avuţie şi dezvoltare tehnologică. Fiecare se dezvoltă în măsura în care se simte satisfăcut. Această măsură reprezintă un

target (necesităţi şi aşteptări), şi conform acestui target se dezvoltă anumite abilităţi pentru atingerea lui. Dar din momentul în care targetul este mărit în mod neaşteptat, atunci încă nu există abilităţi corespunzătoare pentru realizarea noului target. În consecinţă, survine frustrarea existenţială şi se pot dezvolta mijloace neoneste şi trucuri barbare. Această situaţie este cazul societăţii noastre, care, în urma ciocnirii cu alte culturi, a modificat în mod rapid targetul, dar nu şi abilităţile. O asemenea societate, măcinată de o asemenea tensiune, poate doar să involueze către barbarie. O societate cu un nucleu spiritual care dictează imperativul dezvoltării spirituale va avea ca o consecinţă firească un nivel economic scăzut. Dar acest lucru nu presupune ca ar avea de suferit de pe urma acestui fapt. Sărăcia materială nu este percepută ca o problemă în sine, atâta timp cât cultura nu generează trebuinţe materiale mai mari. Niciodată sărăcia sau bogăţia nu sunt surse de nefericire, dar opinia colectivului despre aceste valori creează o anumită stare emoţională. A trăi în sărăcie, nu este o problemă în sine. Acest lucru poate fi o alegere a societăţii, conform valorilor ei spirituale. O comunitate umană poate fi relativ mulţumită şi împăcată cu sine, atâta timp cât alte comunităţi nu o perturbează valoric şi fizic. Ca un popor să se simtă în armonie cu sine însuşi, trebuie ca toate activităţile şi acţiunile pe care le întreprinde să rezulte din rădăcinile sale.

Ar trebui să înţelegem un lucru fundamental. Întrebarea de genul, „care sunt cauzele că o societate a reuşit să se dezvolte, iar alta nu?", este o întrebare non-sens. În primul rând, trebuie să investigăm sistemul spiritual, pentru a vedea dacă acest sistem a generat o necesitate de dezvoltare economică. Orice societate se află la acel nivel de dezvoltare istorică, pe care şi l-a dorit să-l obţină! În rest, aşa-zise cauze pentru stagnare economică cum ar fi: asuprire militară, ocupaţii, jafuri sau deportări sunt doar scuze ipocrite şi raţionalizări inverse[31]. Într-un moment dat al timpului orice individ sau

societate este suma tuturor alegerilor personale şi fiecare se face responsabil pentru ceea ce este! Moldovenii sunt ceea ce au ales să fie şi în fiecare moment al timpului suntem liberi să alegem ceea ce ne dorim să fim în viitor. Nu eram în acest punct dacă ne-am fi dorit cu adevărat o altă soartă! Suntem propria noastră cauză şi singuri ne făurim şi ne apărăm existenţa, fiecare societate îşi este propriul său demiurg. Invocarea cauzelor externe pentru situaţia actuală sunt doar consecinţele propriilor noastre alegeri, alegeri pe care le facem în baza sistemului spiritual şi cel cultural.

Au fost şi vremuri în care moldovenii au trăit împăcaţi cu sine înşişi, evident, ca orişice comunitate umană, cu problemele sale interne si externe. Situaţia noastră materială era conform trebuinţelor sistemului spiritual. Nimeni nu cerea drumuri europene, căruţe cu aer condiţionat, cameră şi confort pentru fiecare copil, blănuri de vulpe, ceasuri de lux etc., fiindcă sistemul spiritual era orientat către alte aspecte ale vieţii. Toată problema se naşte din momentul în care comunitatea noastră se ciocneşte cu civilizaţia occidentală şi vede un alt mod de viaţă, care, desigur, este unul foarte atractiv pentru simţurile omeneşti şi dopamină. Lucrurile devin mai grave când se dezvoltă şi mass-media prin care se cultivă ideea cum că cultura occidentală este etalonul fericirii. Moldoveanul priveşte prea multe seriale latine şi show-urile de divertisment prin care se cultivă un spectru larg de necesităţi materiale, dar pentru care moldoveanul nu-şi are formate abilităţile necesare de a putea să şi le satisfacă, iar unica metodă pe care o are la îndemână este cea naturală, adică barbaria, de unde se şi naşte tupeul fără limite şi bădărănismul. Acei, care prin inteligenţă şi-au dezvoltat alte abilităţi de a-şi satisface necesităţile conform unei culturi de consum într-o lume concurenţială, au reuşit să depăşească această etapă de barbarie, devenind mult mai diplomaţi, iar

restul preferă să trăiască prin legea junglei – supraviețuiește fiecare cum poate. Deci, s-a întâmplat o „mică" contorsionare la nivelul cultural al moldoveanului. Au fost altoite în matricea noastră culturală alte sisteme de valori și trebuințe, dar nu și abilități pentru satisfacerea necesităților. Necesitățile materiale ale acestuia au crescut foarte brusc, neținând seama de celelalte funcții ale culturii sau ale sistemului spiritual. Nu este o problemă în sine că moldoveanul dorește să trăiască ca și occidentalul, dar sistemul lui spiritual și cultural nu este pregătit pentru a face față unei culturi de tip occidental. Sistemul nostru cultural a fost format de-a lungul secolelor pentru alte necesități decât trebuințele noastre din prezent. El s-a consolidat în jurul axei de mântuire a neamului, decât cea de proslăvire în lume. Acesta este și simbolul baciului mioritic, dar la el o să revenim mai târziu.

Pentru a avea un înalt nivel de dezvoltare economică, este necesară o cultură intelectuală specifică în toate sferele vieții sociale, compatibilă și capabilă să genereze o organizare socială eficientă pentru a satisface necesitățile actuale. Este necesar, în primul rând, de a dezvolta cultura formală: arta, filosofia și știința, în vederea identificării posibilităților de dezvoltare economică, iar de aici vor rezulta și noi coduri etice de conduită și acțiuni sociale și noi paradigme asupra vieții și a lumii, adică modificarea sistemului spiritual și cultural. Aceste noi paradigme urmează să fie popularizate în masă, ca întreaga societate să manifeste acel tip de comportament, care poate genera o dezvoltare economică conform trebuințelor. Un sistem cultural este ca un soft, iar fiecare soft este destinat pentru o anumită sarcină specifică. Softurile noastre culturale sunt diferite de cele ale europenilor, ele răspund la nevoi și necesități diferite. Softurile noastre sunt incompatibile cu ideea de dezvoltare economică și tehnologică. Nu poți într-un soft de editare foto să editezi un film, dar acest lucru încearcă să-l facă autoritățile

noastre. Europenii și-au dezvoltat softul lor cultural pentru dezvoltare economică de-a lungul veacurilor, iar moldovenii caută soluții rapide și investiții străine pentru acest fapt.

Nici sistemul social, nici cel politic sau economic nu sunt pregătite pentru a dezvolta sfera tehnologică, respectiv, pentru creșterea nivelului de trai. Nu poți efectua modificări la nivelul economic, atâta timp cât nu este schimbat nivelul politic, iar nivelul politic nu poate fi schimbat atâta timp cât nu e schimbat nivelul social, iar acesta din urmă nu poate fi schimbat decât prin schimbarea nivelului cultural. Nivelul spiritual este cel mai rigid dintre toate și schimbarea acestuia poate dura cel puțin câteva secole sau chiar milenii. Dar cauzele prime nu se află doar în nivelul spiritual, ci și în nivelul cultural care este o exegeză a sistemului spiritual. Același sistem spiritual poate avea impact diferit asupra economiei în funcție de exegeza culturală. Cultura este mult mai flexibilă în raport cu sistemul spiritual, din acest motiv atenția și schimbarea trebuie concentrate asupra culturii.

Deci, măsurile de eradicare a sărăciei, corupției etc. trebuie aplicate întâi de toate la nivelul cultural, dar, în limita posibilităților, și la nivel spiritual. Dintr-un pom de cireș poate rodi doar cireșe. Însă noi deja vrem piersici, iar autoritățile doresc să împodobească pomul cu piersici sugerându-ne că problema poate fi rezolvată. Doar prin scoaterea din rădăcini a pomului de cireșe și înlocuirea lui cu unul de piersici poate fi soluționată problema, doar prin schimbarea matricei culturale/spirituale, se pot produce alte rezultate decât cele pe care le avem.

Ceea ce produc sărăcia și mizeria noastră materială și intelectuală este cauzat de o ciupercă din zona culturală, aceasta trebuie identificată, eliminată și înlocuită cu o nouă cultură. Acesta ar trebui să fie scopul central al autorităților și societății civile - crearea unei noi culturi-post-mioritice.

Orice schimbare, strategie, proiect sau soluție care urmează a fi introdusă în cadrul mecanismului social este impor-

tant întâi de toate ca să se înțeleagă scopul și a verifica dacă sistemul sau matricea culturală va putea susține o asemenea modificare. Dacă modificarea este compatibilă cu sistemul cultural, atunci ea va fi implementată cu succes și va avea maximă eficiență, în caz contrar va suferi un eșec.

O doză de ironie

Două absurdități din repertoriul strategiilor de dezvoltare socială:

1. *Armonizarea legislației naționale cu legislația Europeană*. De curând, într-un laborator din Anglia, s-a încercat să se armonizeze ritmul cardiac al iepurelui cu cel al unui elefant. Rezultat șocant: iepurele a murit! De fiecare dată când se dorește un copy-paste al unor legislații europene, să fie consultată publicistica lui Eminescu. El a fost un maestru în natura legilor. Pentru că a fost un prea bun maestru, a fost ucis de „xerox-uri" pe care îi incomoda, adică de acei care militau pentru imitarea legilor europene, în scopul unor anumite interese private.

2. *Crearea și dezvoltarea ONG-urilor*. ONG-urile sunt utile și practice, mai rezolvă ele câte o problemă locală, dar au un impact mic în dezvoltarea socială. Sunt jucării cu care avem posibilitatea să ne jucăm de-a buna guvernare și dezvoltare socială. Cele mai multe dintre ele se rezumă doar la flashmob-uri și tot genul de acțiuni sociale menite să creeze iluzia că lucrurile se schimbă. Recent, un ONG a organizat un eveniment social cu scopul de a promova pacea în lume. Mai mulți copii au construit hulubași din hârtie pentru a sensibiliza opinia publică cu privire la problema războaielor. Toți au fost înduioșați de acest gest, au lăsat armele și au început să se iubească. Dar, păcat că nu au fost prezenți la acest eveniment Kim Jong-un, Barak Obama, Vladimir Putin, Angela Merkel sau Xi Jinping, căci cu siguranță aceștia aveau să-și retragă investițiile din domeniul militar sau armatele din teritoriile ocupate.

III. Niveluri de Realitate

Viața ar fi cu mult mai simplă dacă totul s-ar reduce la experiența empirică, și dincolo de simțurile noastre nu s-ar mai afla nici un mister. Însă, natura nu a oferit omului un asemenea privilegiu. Astfel că, experiența empirică nu ne poate vorbi prea multe despre esența realității, ba mai mult, o complică și ne aruncă într-o confuzie și mai mare. Ceea ce observăm la nivel empiric este doar vârful iceberg-ului, suficient pentru a ne crea o iluzie că știm totul despre ceea ce ne înconjoară. Doar că realitatea e mult mai profundă, și dincolo de aparențe și fenomene se află *noumenul*, adică esența și/sau cauzele primare care generează vârful iceberg-ului. De fapt, într-o realitate foarte complexă este dificil a vorbi despre existența obiectivă a cauzelor primare, căci de fapt acestea nici nu există și nici nu pot fi identificate. Nu pot exista realitățile ultime care ar genera acest vârf de iceberg, deși la nivel teoretic fizicienii presupun existența supercorzilor, care ar fi textura ultimă a universului, generatoare de materie, dar peste câteva decenii vor fi identificate alte entități fizice care determină existența supercorzilor și povestea ar putea continua. Conceptul de „cauze primare" îl utilizez într-un sens restrâns și se aplică doar pe o dimensiune îngustă a realității pentru a ne ușura înțelegerea demersului nostru.

Explicațiile curente ale fenomenelor sociale, politice și economice din societatea noastră sunt extrem de rudimentare, la nivel de opinie și nu pot fi utilizate în elaborarea strategiilor. Avem nevoie de noi cercetări mult mai complexe și calitative cu implicarea metodologiilor științifice și a teoriilor psiho-sociale și chiar a celor fizice. Iar una dintre metodologii, care va fi implicată în analiza unor fenomene, este cea transdisciplinară.

Observarea nașterii unei picturi nu poate fi realizată dacă observatorul se află însuși în planul picturii, el are nevoie să iasă

din dimensiunea picturii pentru a avea o perspectivă globală. Orice analiză a unei realităţi nu poate fi realizată de pe acelaşi nivel de realitate, pentru o analiză adecvată este necesar de a cuprinde în observare mai multe niveluri de realitate pentru a vedea cum un nivel de realitate este modelat de un alt nivel. Or, majoritatea experţilor noştri în ştiinţe sociale şi economice, din lipsa unei pregătiri intelectuale corespunzătoare, abordează fenomenele sociale de pe acelaşi nivel de realitate şi sunt incapabili de a surprinde un fenomen în complexitatea lui, în consecinţă, explicaţiile fenomenelor sunt reduse la nivelul banalităţii şi la o viziune simplistă. Iar strategiile care sunt elaborate pe baza acestor analize sunt din start elaborate pe picior greşit.

Conceptul de „niveluri de realitate" a fost introdus pentru prima dată de către fizicianul român Basarab Nicolescu în cadrul unui articol din revista *3e Millénaire*, în anul 1982. Dar o idee similară era prezentă mult mai devreme şi la Werner Heisenberg în lucrarea *Filosofie – Manuscrisul din 1942.*

Noţiunea de ,,niveluri de realitate", alături de noţiunile de „logica terţului inclus" şi „complexitatea lumii" reprezintă cele trei fundamente ale metodologiei şi viziunii transdisciplinare asupra lumii. Voi prezenta succint câteva explicaţii pe care ni le oferă unul dintre fondatorii acestei metodologii - Basarab Nicolescu - pentru o mai bună înţelegere a ei.

„Viziunea transdisciplinară ne propune luarea în considerare a unei Realităţi multidimensionale, structurată pe niveluri multiple, care să înlocuiască Realitatea, pe un singur nivel, a gândirii clasice." [32] „Înţelegem prin *nivel de Realitate* un ansamblu de sisteme invariant sub acţiunea unui număr de legi generale, în cazul sistemelor naturale, sau sub acţiunea unui ansamblu de norme şi reguli generale, în cazul sistemelor sociale. Două niveluri de Realitate sunt *diferite* dacă, trecând de la unul la altul, există o ruptură de legi şi de concepte fundamentale (cum ar fi, spre exemplu, cauzalitatea), în cazul sistemelor naturale, sau o ruptură a normelor şi regulilor generale, în cazul sistemelor sociale."[33]

„Două niveluri adiacente sunt legate prin logica terţului inclus, în sensul că starea T prezentă la un anumit nivel este legată de un cuplu de contradictorii (A, non-A) al nivelului imediat învecinat. Starea T operează unificarea contradictoriilor A şi non-A, însă această unificare se produce la un nivel diferit de acela unde se situează A şi non-A."[34]

Ce înseamnă starea T care operează unificarea contradictoriilor A şi non-A? În primul rând, metodologia transdisciplinară este elaborată pe fondul descoperirilor mecanicii cuantice care schimbă radical tabloul despre lume şi formulează o nouă logică - logica cuantică, care are la bază alte axiome decât cele ale logicei clasice (aristotelice). La nivelul macrocosmic entităţile ontologice cum ar fi: particul şi unda, se exclud reciproc conform logicii clasice, adică o particulă nu poate fi o undă în acelaşi timp. Însă, la nivelul imediat învecinat, adică nivelul microcosmic, acest cuplu de contradictorii sunt unite într-o singură entitate cuantică corpuscul-undă, adică o particulă subatomică care este şi particulă, şi undă în acelaşi timp. Această manifestare ciudată este descrisă de logica cuantică prin axioma *terţului inclus*.[35]

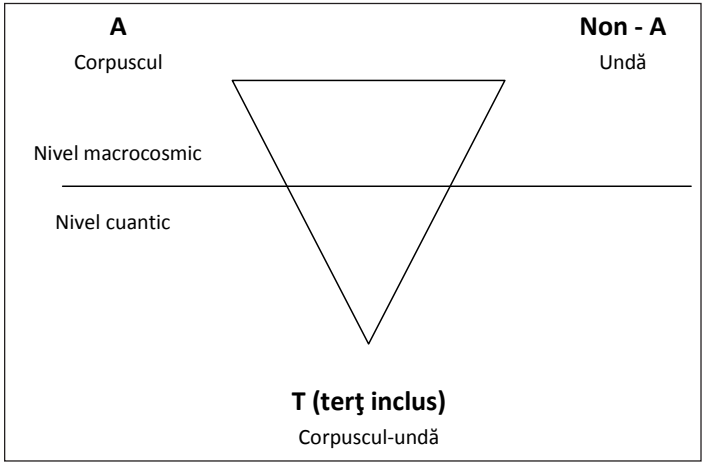

Fig.2

În univers pot exista mai multe nivele de realitate, poate chiar şi o infinitate de nivele. Nivelele de realitate au o structură fractală, în funcţie de domeniile cunoaşterii (lumea fizică, lumea psihică sau sistemul social), dar păstrând între ele o relaţie de izomorfism.

O altă caracteristică a nivelelor de realitate este că acestea au o anumită stratificare a nivelelor, iar nivelele de „jos" le alimentează pe cele de „sus" printr-un flux de informaţie şi energie: „Materia mai fină penetrează materia mai grosieră, aşa cum materia cuantică penetrează materia macrocosmică, însă reciprocitatea nu este valabilă. Gradele de materialitate induc o săgeată de orientare a transmiterii informaţiei de la un nivel la altul." [36] Într-o asemenea stratificare ar trebui să existe două extreme: o limită de „jos" şi o limită de „sus", dar de fapt aceste două limite se unesc într-o zonă a realităţii care nu poate fi descrisă nici de matematică, este o zonă învăluită de mister care se sustrage oricărei raţionalizări. Aici se confirmă legea corespondenţei din hermetism - că tot ceea ce este jos este şi sus şi tot ceea ce este sus este şi jos. Un asemenea model al realităţii exclude principiul ierarhizării naturii, care presupune că un nivel de realitate ar fi mai privilegiat decât altul. Iar de aici se formulează un nou Principiu al Relativităţii „nici un nivel de realitate nu poate constitui un loc privilegiat de unde pot fi înţelese toate celelalte niveluri de Realitate. Un nivel de Realitate este ceea ce este datorită existenţei concomitente a celorlalte niveluri. Acest Principiu al Relativităţii creează o nouă perspectivă asupra religiei, politicii, artei, educaţiei, vieţii sociale."[37]

Metodologia şi viziunea transdisciplinară asupra lumii ne va oferi o modalitate de a analiza viaţa noastră socială dintr-o perspectivă mult mai complexă, luând în considerare existenţa mai multor nivele de Realitate. În această lucrare voi reuşi să realizez doar câteva schiţe ale unei asemenea analize, dar care vor deveni baza unei cercetări de amploare - deşi îmi

dau seama că rezultatele acestor analize vor fi ignorate, întrucât complexitatea lucrurilor îi derutează pe cei mai mulţi dintre noi şi preferăm să alegem o înţelegere eronată, în schimb, una simplă.

Ştiinţa, ca şi un copil, nu poate fi cuminte şi a explorat în permanent lumea, astfel că fizica a forjat realitatea până a dat de particule subatomice şi a descoperit o altă realitate descrisă de alte legi fizice decât cele ale lui Newton (nivelul macrocosmic). Psihologia a încercat să forjeze şi ea „sufletul"omului, pentru a înţelege care sunt forţele ce determină comportamentul uman, şi atunci a fost scos de unde stătea ascuns inconştientul. Ştim bine că după cortina unui spectacol se află un regizor, care pune în scenă trăiri, emoţii, acţiuni etc. Regizorul este „inconştientul" unei piese de teatru, el reprezintă un alt nivel de Realitate. Regizorul lumii macrocosmice este lumea cuantică. În această carte ne interesează care sunt forţele psihice şi culturale care regizează viaţa noastră socială, politică şi economică.

Toate manifestările sociale vizibile şi observabile în mod nemijlocit fac parte din unul şi acelaşi nivel de Realitate. De analiza acestui nivel se ocupă analiştii politici şi sociologii care nu merg prea departe de aparenţe, iar din această cauză, explicaţiile lor sunt naive, simpliste şi reducţioniste. Însă, sunt puţini dintre cei preocupaţi de cercetarea unor altor nivele de Realitate care ne-ar oferi o înţelegere mult mai adecvată fenomenelor sociale. C.G. Jung, M. Eliade, L. Blaga sau M. Vulcănescu ş.a. sunt cei care au fost preocupaţi de analiza unei dimensiuni ascunse a realităţii sociale. Basarb Nicolescu afirma că în spatele oricărei acţiuni sociale se află o anumită logică „Este prin urmare clar că, într-o manieră adesea inconştientă, o anume logică şi chiar o anume viziune asupra lumii se ascund în spatele fiecărei acţiuni, idiferent de natura acesteia: acţiunea unui individ, a unei colectivităţi, a unei naţiuni, a unui stat. O anumită logică determină, în special,

regularizarea socială."[38] Unul din obiectivele acestei lucrări este să afle care este adevărata logică şi viziunile asupra lumii ale moldoveanului care îi determină acţiunile şi, în cele din urmă, el îşi creează o societate mizerabilă. Există o mare discrepanţă dintre ceea ce se comunică, potrivit unei anumite logici, şi ceea ce se face, dintr-o altă logică, ascunsă. Acelaşi autor menţionează că o anumită logică este formată de mediul înconjurător (fizic, chimic, biologic, psihic şi social), de aceea vom atrage atenţia şi la mediul în care s-a dezvoltat cultura noastră, în care s-a conturat o anumită logică specifică. Ştiinţele sociale încearcă să pătrundă dincolo de aparenţele cotidiene, dar din păcate au prea puţin curaj să sondeze un teren necunoscut, întrucât îi lipseşte metodologia ştiinţifică. Însă, mă voi aventura eu într-o asemenea expediţie, fără echipament „turistic" potrivit şi voi încerca să sondez realitatea noastră socială pentru a identifica un alt nivel de realitate în care se află ascunse adevăratele cauze ce o generează să fie aşa cum este.

O asemenea cercetare se impune ca necesară pentru a putea construi în mod raţional strategiile de dezvoltare socială şi de eliminare a acelor agenţi care compromit buna funcţionare a sistemului social.

Piloţii, înainte de a primi permisul de pilotaj, sunt trecuţi prin instruirea teoretică cu privire la structura avionului şi principiile acestuia de zbor, ceea ce facilitează aptitudinile practice de a pilota avionul în situaţii de forţă majoră. A şti să conduci un aerostat, nu înseamnă a putea pilota şi un avion. Or, exact acest lucru fac autorităţile noastre, care ignoră în mare parte specificul nostru cultural şi social şi plagiază instrucţiunile de administrare şi guvernare ale altor societăţi. Aceasta înseamnă o administrare orbească fără o bază ştiinţifică. Majoritatea proiectelor de legi sunt sterile, naive, fără nici un fundament naţional şi incompatibile cu logicile interne. Însăşi Constituţia ţării noastre este mai degrabă un

compendium al altor constituţii străine. Eminescu, la vremea lui, zicea despre acest fenomen: „legile demagogiei sînt factice, traduse de pe texte străine, supte din deget".[39] Ipocrizia vine şi din societate, atunci când aceasta ştie doar să arate cu degetul către autorităţile centrale, dar autorităţile nu sunt nimic altceva decât oglinda societăţii. Există o diferenţă dintre cei care fură indicatoarele stradale faţă de cei care jefuiesc statul? Nici una! Diferenţa este doar accesibilitatea la resurse, în rest cultura şi softurile mentale sunt aceleaşi. Fiecare dezintegrează societatea din poziţia în care se află. Sunt doar câteva celule mai sănătoase care încearcă să facă anumite „acrobaţii", dar impotente în raport cu masa cancerigenă.

Bine, dar cineva poate să zică că *„peştele de la cap se strică".* Acest proverb este atât de popular, încât a devenit o axiomă, iar oameni nu mai verifică de unde se strică peştele. Peştele se strică în egală măsură peste tot, iar dacă totuşi cuiva îi place ca peştele să se strice de la cap, atunci se aruncă capul, iar restul poate fi valorificat. Adică lăsăm politicieni să se „strice", iar noi să ne preocupăm de vieţile noastre. Responsabilizarea socială, prin crearea efectului de sinergie socială, are posibilitatea de a revigora şi capul. Spre regret, organismul social se află şi el în putrefacţie şi este incapabil de un efect puternic de sinergie. Din acest motiv, pentru a revigora sistemul social este necesar de a efectua o expertiză socială şi culturală la un alt nivel de Realitate pentru a interveni cu măsuri necesare ca să fie eliminate logica şi softurile mentale ce obstrucţionează dinamica socială raţională şi cultivarea noilor softuri mentale pentru a putea amplifica efectul de sinergie. Înainte de a descrie niveluri de realitate ale câmpului social, să facem o descriere scurtă a nivelurilor de realitate ale lumii fizice şi în mod special a celei psihice, întrucât acestea formează un orizont de înţelegere a sistemului social, şi în acelaşi timp, ştiind că aceste domenii de cunoaştere sunt refractare şi izomorfe, ne va fi mai uşor să înţelegem fenomenele sociale.

3. 1 Nivelurile de realitate ale sistemului fizic

În cadrul sistemelor naturale (fizice) Basarab Nicolescu identifică existenţa a trei nivele de Realitate care au fost studiate, dar şi un al patrulea, la nivel teoretic. Cele trei nivele sunt: nivelul macrofizic, nivelul microfizic şi ciber-spaţiu-timpul şi al patrulea nivel teoretic – nivelul supercorzilor. Aici voi face o scurtă descriere a nivelelor macro şi microfizic.

1. Nivelul macrofizic – lumea accesibilă simţurilor noastre, descrisă de mecanica lui Newton şi termodinamica clasică.

Mecanica lui Newton percepe întregul univers ca pe un mecanism de ceas, totul se supune unor legi strict deterministice, o liniearitate riguroasă a fenomenelor naturale, înlănţuite prin cauză şi efect. (Pentru a înţelege mai bine legităţile newtoniene şi aspectele nivelului macrofizic, jucaţi o partidă de biliard). Aceleaşi cauze în aceleaşi condiţii vor produce aceleaşi efecte. Datorită acestei liniarităţi deterministice, totul poate fi predictibil. Iar această paradigmă ştiinţifică asupra naturii fizice a oferit noi metodologii şi strategii de dezvoltare socială. Imperativul devenise astfel: dacă cunoaştem legile naturii, principiile de evoluţie şi ale dezvoltării, atunci le putem aplica şi în societatea umană pentru a obţine o organizare mai bună şi o dezvoltare mai rapidă. Această paradigmă ştiinţifică a dus la naşterea erei industriale în Occident. Munca a fost mecanizată, iar diviziunea muncii şi a societăţii a fost elaborată pe principiile mecanicii newtoniene. La fel şi economia marxistă este construită pe legităţile fizicii clasice. Puţini analişti economici de la noi găsesc o legătură între fizica lui Newton şi industrializare sau sistemul educaţional al sec. XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, care a fost elaborat pe aceleaşi principii pentru a facilita creşterea economică.

2. Nivelul microfizic – lumea particulelor elementare, lumea câmpurilor şi fluctuaţiilor cuantice, printr-o metaforă o putem numi „lumea *inconştientului* fizic”**.** Este un alt nivel de Realitate, căci legile sale se află într-o opoziţie cu legile fizicii clasice. Realitatea cuantică nu poate fi descrisă prin legităţile lui Newton, nivelul cuantic este plin de mister şi sfidează tot ce a ştiut fizica clasică despre universul fizic. Mecanica cuantică aduce cu sine un şir de noi concepte în cadrul fizicii: discontinuitate, inseparabilitate cuantică, spontaneitate, undă de probabilitate, indeterminism sau aleatoriul cuantic, principiul complementarităţii, ordine în haos etc. Nu vom intra în explicaţii asupra acestor concepte, ceea ce este important să ştim la moment este că cultura occidentală încearcă să aplice aceste legităţi în toate sferele dezvoltării sociale, inclusiv şi în economie. Iar conceptul de Sinergie Socială, care va fi descris mai târziu, de asemenea, are la bază legităţi ale mecanicii cuantice.

3.2 Nivelurile de Realitate ale sistemului psihic

Realitatea psihică, ca şi cea fizică, este structurată pe nivele, şi nivelele acestor două realităţi s-ar afla într-o relaţie biunivocă, doar metodologia de explorare a lor e diferită. Basarab Nicolescu, cercetând dacă şi alţi autori au intuit existenţa mai multor nivele de Realitate, ajunge la concluzia că ideea de niveluri de Realitate era implicit şi în opera lui C.G. Jung. Basarb Nicolescu îl citează pe Jung când acesta face o aluzie la existenţa mai multor nivele de Realitate în sistemul psihic: *„ „Psyché nu e în întregime redus la spaţiu şi timp”. Spaţiul-timp în discuţie este cel al nivelului macrofizic.*” [40] Deci, psihicul ar avea un nivel de Realitate echivalent sau biunivoc cu macrofizicul, dar ar exista şi un alt nivel de Realitate psihică care nu poate fi redus la macrofizic. Acest nivel ar interfera într-o anumită măsură cu noţiunea de inconştient din psihologia clasică, dar după mine, nu se identifică cu acesta. După cum s-a menţionat mai sus, pot fi numite niveluri de Realitate distincte doar dacă sistemele de legi ale acestora se află în

opoziție, și în același timp, contrariile logice ale unui nivel să fie unificate de un al treilea termen T la un nivel învecinat. La nivelul conștient există o mulțime de noțiuni și concepte contradictorii care nu se pot manifesta în același timp într-o lume macrofizică, dar Jung ne explică ,,[...] unificarea opușilor la un nivel superior nu este o treabă rațională și nici o problemă de voință, ci un proces psihic de dezvoltare care se exprimă prin simboluri." [41] Însă ce este un simbol? Și la ce nivel psihic se manifestă simbolul? În psihanaliza lui Jung simbolul este expresia unui arhetip care a fost scos din ascunderea inconștientului și manifestat în planul conștientului. Simbolul este un arhetip comunicat. La nivelul inconștientului pot exista multe alte arhetipuri care nu au ajuns să fie exprimate, în acest caz ele nu sunt simboluri. Arhetipurile, aș putea să le numesc, ca fiind cel de-al treilea termen T, care unifică cupluri contradictorii la un alt nivel de Realitate psihică. Dacă ele ajung să fie comunicate, atunci se transformă în simboluri care conțin multiple semnificații contradictorii din punct de vedere al logicii clasice. Pornind din acest punct, voi dezvolta această perspectivă într-o abordare personală, întrucât nu am găsit o clasificare concretă a nivelurilor de Realitate psihică, doar făcându-se aluzie la existențe multiple.

În domeniul psihicului voi recunoaște existența a două niveluri de Realitate (nu este exclus să fie și mai multe), iar factorul esențial prin care se disting aceste două nivele este prezența sau absența *„semnului".* Semnul este format din ceva fizic (semnificantul) - sunete, litere, gesturi, imagini etc., care face trimitere la un obiect, acțiune, ființă, idee etc. (semnificat). Semnalele, simbolurile, limbajul, iconurile și toate derivatele acestora sunt sisteme de semne. Prezența semnului la un anumit nivel psihic induce cu sine o anumită logică care definește regulile de constituire a realității subiective și a proceselor intrapsihice. „Semnul este primordial pentru că lumea nu există decât în măsura în care există

limba, iar cunoașterea este relativă la comunicare pentru că ordinea comunicării este prealabilă cunoașterii." [42] Sistemul de semne este un intermediar între om și natură. Omul nu poate cunoaște mediul natural decât în limita unor semne pe care le deține. În interiorul unui sistem de semne, cum este limba, există un sistem de reguli gramaticale care formalizează o anumită logică căreia i se supune actul de percepere a realității. Realitatea este cunoscută prin intermediul acestor sisteme de semne, ea se supune normelor lingvistice și gramaticale, deci, este percepută conform unei anumite logici. Gândirea este imposibilă fără limbaj, iar acest lucru presupune că gândirea este limitată de logica și structura limbajului. Realitatea este redusă la semne, iar Ludwig Wittgenstein scria că *limitele limbajului meu sunt limitele lumii mele.* Regulile sistemelor de semne sunt echivalente cu axiomele logicii clasice. Un semn lingvistic **A,** care conține anumite semnificații precise, prin natura sa exclude în mod automat posibilitatea ca el să fie în același timp **non-A,** în caz contrar nu ar mai fi ceea ce-l determină să fie **A**. În același timp **A** poate exista ca **A** doar în măsura în care există un **B** care să-i limiteze semnificația și să-i amplifice existența. De exemplu, cuvântul *pisică* face trimetere la o ființă care presupune anumite caracteristici concrete (dimensiuni, blană, numărul de membre locomotoare, forma ochilor etc.), din moment ce ea implică anumite caracteristici, ea nu poate fi în același timp și **non-A,** adică să mai implice și alte caracteristici de **non-pisică,** în caz contrar, cuvântul pisică n-ar mai putea face trimitere la ființa de pisică. În același timp, cuvântul pisică își capătă sens în măsura în care există și alte cuvinte care să o limiteze și s-o diferențieze de alte ființe și lucruri – câine, dulap, fotbal etc. Deci, orice semn există și are sens doar printr-un raport dialectic cu alte semne. Cuvântul ,,mare" are sens doar în măsura în care există ceva mic. În absența micului, ceva ,,mare" nu mai poate fi numit mare, cuvântul își pierde sensul și semnifi-

cația. Deci, structura lingvistică jonglează cu axiomele logicii clasice, iar însuşi faptul că limba are o structură, iar reprezentanții structuralismului accentuau că e vorba de o structură foarte riguroasă determinată de anumite reguli precise, ne face să observăm că ea este izomorfă cu nivelul de Realitate macrofizic. Acest fapt nu se referă doar la sistemul de semne lingvistice, ci şi la orice tip de semne.

Orice proces psihic care implică anumite conţinuturi informaționale codificate în semne (lingvistice, fonetice, simboluri, imagini, semnale etc.) constituie un anumit nivel de Realitate psihică, biunivocă, echivalentă sau izomorfă cu realitatea macrofizică. Însă, există un alt nivel de Realitate psihică în care nu sunt prezente aceste sisteme de semne. Iar acest lucru presupune că la acest nivel informația nu este codificată, structurată şi „materializată" în semne conform unor anumitor reguli şi axiome ale logicii clasice. Procesele care se produc la acest nivel psihic sunt foarte similare cu procesele care au loc la nivelul microfizic, mă refer la izomorfismul legilor. Conținuturile informaționale nu sunt codificate în semne, iar acest lucru presupune că unitatea se află în tot şi totul se află în unitate şi că sistemele de legi prezente la acest nivel sunt opuse celuilalt nivel. Realitatea acestui nivel psihic este şi ea diferită, căci lumea pe care şi-o reprezintă nu se supune aceloraşi constructe logice, pisica este copac şi nu e nici o eroare în asta.

Nivelul de Realitate psihică în care sunt prezente sistemele de semne îl voi numi nivelul ***intrapsihic***, iar nivelul de Realitate psihică în care sunt absente sistemele de semne îl voi numi ***infrapsihic.*** Cuvântul infrapsihic nu există în dicționarul explicativ al limbii române. Este un cuvânt compus din *infra* - care înseamnă „dedesubt, sub"[43] şi *psihic,* adică ar semnifica dedesubtul psihicului. E o semnificație la prima vedere caraghioasă, căci ce ar putea fi dedesubtul psihicului? Şi, dacă ceea ce este sub psihic, mai poate fi ceva psihic? Situația devine mai clară în cazul în care specific că prin termenul de psihic se înțelege doar acel nivel al psihicului care este abordat de către psihologia clasică, iar infrapsihicul ar fi un nivel mult mai subtil al psihicului care nu a intrat niciodată în vizorul psihologilor. Rog cititorul să fie atent la cuvintele intrapsihic şi infrapsihic, întrucât similaritatea lor pot crea confuzii sau să omită citirea corectă a cuvântului.

Contradicțiile sensurilor şi ale semnificațiilor care există la nivelul intrapsihic sunt unificate prin mai multe terțuri **T** la nivelul infrapsihic. Să nu se confunde aceste două nivele de Realitate psihică cu nivelele de organizare psihică: conştientul, preconştientul şi inconştientul. Nivelul infrapsihic penetrează concomitent şi procesele psihice conştiente, precum lumea microfizică penetrează lumea macrofizică. Dar acest lucru nu presupune că nivelul infrapsihic poate fi conştientizat, aceasta ar sfida legile infrapsihicului, el niciodată nu poate fi adus la o stare de conştientizare, precum microfizicul nu poate fi adus în planul macrofizic. Infrapsihicul este permanent inconştient, dar nu se identifică cu inconştientul.

Infrapsihicul conține o anumită informație, ceva similar cu ceea ce Jung numea arhetipuri sau pattern-uri comportamentale, dar este o informație încă necodificată în simboluri arhetipale. Pentru a elimina posibile confuzii cu conceptele psihanalizei lui Jung, voi defini acest conținut informațional – softuri mentale de tip M (descrierea acestei noțiuni o voi face mai târziu).

Conținuturile informaționale ale infrapsihicului alimentează conținuturile semantice şi semnificațiile simbolurilor arhetipale, religioase, culturale şi a metaforelor. Din acest motiv, semnificațiile unor simboluri sau metafore conțin informații contradictorii. Voi face o legătură cu conceptul de „dogmă" al lui Lucian Blaga. Pentru Blaga, dogma nu se identifică cu credințele şi învățăturile religioase, ci „dogma" este o formulă antinomică în sine care transcende orice logică. Unul

dintre exemple de dogme pe care le reprezintă Blaga este formula creştină a Trinităţii – Dumnezeu ca Tată, Fiu şi Duhul Sfânt, care sfidează orice logică clasică, întrucât „unu" este „trei", iar aceste trei persoane prin definiţie sunt antinomice, dar totuşi sunt în unitate, „Sau când spui despre o existenţă că e o „fiinţă", poţi să spui în acelaşi timp, cel mult, şi că e o „persoană", dar nicidecum că e „trei persoane".[44] Totuşi, Blagă explică posibilitatea unei asemenea antinomii printr-o concepţie foarte apropiată de aceea a transdisciplinarităţii, unde contrariile îşi găsesc unitatea pe un alt nivel de Realitate. „Formula trebuie să spună în fond următoarele: când aplicăm pe un plan transcendent termenii „persoană" şi „fiinţă", ne putem dispensa de raporturile logice inerente acestor concepte. Se postulează deci, irealizabil pentru mintea noastră - printr-un fel de transcendere a ei -, o existenţă care ar putea să fie „una" ca „fiinţă", dar „trei" ca „persoană". [45] Pentru filosoful rus Nikolai Berdiaev abolirea logicii este adevărata libertate în căutarea adevărului, iar antinomiile sunt caracteristicile adevărului. La Berdiaev, aşişderea, găsim o abordare similară ca şi la Blaga sau Basarab*:* „Antinomiile se anulează nu în conştiinţă, nu în raţiune, ci în chiar viaţa religioasă, în profunzimea vieţii religioase însăşi."[46] Sentimentul religios este determinat de prezenţa şi experienţa *sacrului*, iar în concepţia transdisciplinară sacrul este *ceea ce uneşte*[47] toate nivelurile de Realitate şi leagă toate fiinţele şi lucrurile care la anumite niveluri sunt contradictorii. Această zonă a sacrului se află într-o lume de dincolo de nivelul nostru de Realitate, în planul transcendent, dar şi imanent.

Pentru mine infrapsihicul este acea zonă care face legătura dintre nivelul nostru de Realitate cu celelalte nivele. Atunci când infrapsihicul se manifestă în intrapsihic, conţinuturile sale devin contradictorii, cu multiple semnificaţii, ambigui, căci intrapsihicul operează cu o altă logică care refractează şi distorsionează conţinuturile infrapsihicului. De aceea, simbolurile religioase sau arhetipurile sunt polisemantice,

dogmele conţin antinomii, metaforele au şi ele aceeaşi natură. Simbolurile, arhetipurile, dogmele sau metaforele sunt mijloacele prin care infrapsihicul ne comunică. Acestea sunt transmiţători de informaţii, cu o logică dublă, care realizează tranziţia dintre infrapsihic şi intrapsihic. Însă, din multitudinea de semnificaţii pe care le poate purta în sine un simbol, intrapsihicul alege să materializeze în comportament doar o singură semnificaţie, întrucât logica şi sistemul de legi a intrapsihicului şi a macrocosmosului nu permit manifestarea concomitentă a unei antinomii, deci, se alege ori-ori.

Aşa încât, nivelul infrapsihic este ca un „recipient" informaţional în care toată informaţia care pătrunde în el se topeşte, se contopeşte şi uneşte conform legilor sale şi generează sisteme de simboluri la nivelul intrapsihic (softuri mentale de tip SM şi S) care în cele din urmă determină comportamentele umane şi viaţa cotidiană.

3.3 Nivelurile de Realitate ale sistemului social

Sociologia care are funcţia de a explica fenomenele şi procesele sociale pretinde că are puterea de a ne oferi o imagine integră şi complexă a sistemului social şi este în stare să explice în mod ştiinţific anumite manifestări şi fenomene sociale. De fapt, anume din cauza respectării criteriilor ştiinţificităţii, sociologia se limitează puternic în comprehensivitatea fenomenelor sociale. În cercetările sale, ea ignoră preponderent interacţiunile sistemului social cu alte sisteme non-sociale şi se izolează faţă de noile descoperiri în alte ştiinţe, evitând transferuri metodologice şi considerând că îşi este autosuficientă în explicarea şi interpretarea fenomenelor sociale. Chiar dacă ea adoptă metode şi perspective noi de cercetare, acest lucru se întâmplă foarte lent. Astfel că, abordările mai îndrăzneţe asupra fenomenelor sociale sunt realizate în mare parte de către filosofi sau sociologi nonconformişti, dar aceştia nu sunt luaţi în serios de către comunitatea ştiinţifică. Evident, nu putem ignora valoarea cer-

cetărilor sociologice, dar afirmaţiile autorilor au validitate doar pentru anumite fenomene sociale de suprafaţă.

Sociologia, în cele mai multe cazuri, îşi formulează concluziile pe baza unor corelaţii dintre anumite fenomene sociale. Aceste concluzii pretind a fi validitate ştiinţific. Aceste, aşa-zise corelaţii dintre anumite fenomene sociale pe care le observă sociologii, în mare parte nu au nici o legătură între ele, dar iluzia existenţei unor corelaţii se formează din cauză că sunt ignorate interacţiunile sistemului social cu alte sisteme non-sociale şi alte realităţi mai subtile sau nivelurile de Realitate. Spre exemplu, o asemenea eroare epistemologică a fost comisă în privinţa cauzelor ce provoacă malaria. În sec. XIX-lea se considera că malaria este provocată de miasmele emanate de lacuri; această ipoteză, fiind întărită atunci când, în urma secării lacurilor, scădea simţitor numărul de îmbolnăviri de malarie. De aici, concluzia era evidentă, malaria este provocată de miasmele lacurilor. De fapt, mult mai târziu s-a identificat că adevărata cauză a malariei sunt ţânţarii, purtători de paraziţi din genul plasmodium, iar în urma secării lacurilor, scădea şi numărul de ţânţari. Aceste genuri de erori epistemologice sunt foarte frecvente, fiind comise de către cercetările sociologice. De exemplu:

Observarea fenomenului 1: În ultimii doi ani emigraţia a crescut cu 8%

Observarea fenomenului 2: În ultimii ani salariul mediu pe economie a scăzut cu 15%

Concluzia sociologilor pentru cauza creşterii emigraţiilor:

Există o corelaţie dintre nivelul de sărăcie şi emigraţie. Creşterea emigraţiei se datorează creşterii nivelului de sărăcie din ultimii ani. Dar poate e din cauza ţânţarilor?

Sociologii evită implicarea mai multor factori şi nu iau în calcul caracterul complex al fenomenelor sociale şi existenţa unor cauze aflate la alte niveluri de Realitate. Aceste două fenomene prezentate mai sus pot fi absolut independente, dar având, poate, o cauză comună, care nu poate fi identificată

de către sociologi şi doar cu anumite ipoteze sau teorii mai mult sau mai puţin ştiinţifice le poate sări în ajutor psihosociologia, antropologia sau alţi filosofi nebuni. Soarta sociologiei este similară cu cea a fizicii clasice, care a fost pusă la perete sau a fost restrânsă de către fizica cuantică, domeniul ei de aplicabilitate rămânând doar macrofizica. La fel şi sociologia, rămâne valabilă doar pentru analiza unor fenomene de suprafaţă sau este validă doar pentru un anumit nivel de Realitate, de aceea, unele date oferite de către această ştiinţă nu ar trebui să fie luate în serios şi propuse ca informaţie pentru elaborarea unor strategii politice.

Metodologia transdisciplinară ne poate oferi noi orizonturi şi posibilităţi în studiul fenomenelor sociale, ceea ce înseamnă o creştere calitativă a rezultatelor cercetărilor sociale. Transdiciplinaritatea propune ca un fenomen fizic, psihic sau social să fie abordat prin luarea în calcul a mai multor niveluri de Realitate şi a complexităţii lumii, căci orice manifestare ontică de la orice nivel este rezultatul interacţiunii tuturor nivelurilor. Dacă nu lăm în calcul influenţa altor niveluri de Realitate, atunci ne poate scăpa o mulţime de date foarte importante şi riscăm să denaturăm realitatea. Basarab Nicolescu în domeniul social distinge următoarele niveluri de Realitate:

1. Nivelul individual
2. Nivelul comunităţilor geografice şi istorice (familie, naţiune)
3. Nivelul planetar
4. Nivelul comunităţilor în ciber-spaţiu-timp
5. Nivelul cosmic[48]

În această lucrare ne interesează doar nivelul individual şi cel al comunităţilor geografice şi istorice.

Nivelul individual îl văd ca fiind echivalent cu nivelul microfizic, iar comunităţile geografice şi istorice cu cel macrofizic. Mai jos reprezint un grafic cu relaţiile izomorfe şi direcţiile de curgere a informaţiei ale nivelurilor de Realitate pentru domeniul fizic, psihic şi social.

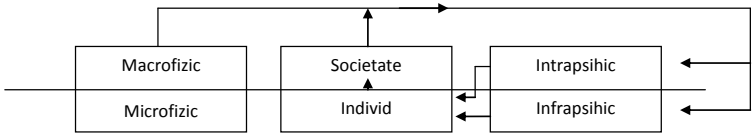

Fig.3

Prin nivelul X sau Y nu exprim că componentele lor ar face parte din acelaşi nivel de Realitiate, nivelele sunt distincte prin domenii, dar structurile lor interne sunt izomorfe, adică similare, analogice sau paralele. De asemenea, nu sunt reprezentate toate direcţiile de curgere a informaţiei (influenţă, determinare). În mod real, informaţia circulă în toate direcţiile prin toate nivelurile de Realitate, dar aici am indicat doar acele direcţii care ne interesează în mod special şi au un impact mai puternic asupra individului şi societăţii.

După cum am menţionat mai sus, formarea unei logici sau a unei viziuni asupra lumii (care se află la nivelul intrapsihic) este determinată de mediul fizic, chimic, biologic (adică mediul macrofizic), în acelaşi timp şi mediul social îşi lasă amprenta asupra structurării şi conţinutului intrapsihicului. Dar, mediul macrofizic şi societatea îşi lasă profund amprentele şi asupra infrapsihicului, care, la rândul său mai poate fi influenţat şi de alte câmpuri ale realităţii. În acest fel, îşi formează anumite conţinuturi informaţionale care determină intrapsihicul. Infrapsihicul şi intrapsihicul determină comportamentul individului, iar individul determină societatea, iar societatea poate schimba relativ mediul fizic (prin construirea civilizaţiei), şi din nou mediul fizic şi societatea se răsfrâng asupra domeniului psihic (logică şi viziune).

Această schemă este în primul rând o metodologie de cercetare a fenomenelor sociale într-o abordare complexă, globală şi transdisciplinară. Conform acestei scheme, putem observa că anumite cauze ale unor fenomene sociale se pot

afla orişiunde, peste tot şi interconectate, într-o complexitate pe care nici matematica nu o poate cuprinde. Atunci când invocăm o cauză de ordin social asupra unui alt fenomen social, nu trebuie să uităm că această cauză socială este determinată de indivizi, ale căror comportamente sunt determinate de conţinuturile psihice, care la rândul lor sunt determinate de alţi factori sociali şi/sau fizici, iar acest lanţ inelar poate continua. Şi aceasta, fără a lua în calcul alţi factori care îi cunoaştem mai puţin. Deci, a spune că cauza migraţiei este creşterea nivelului de sărăciei este o explicaţie cel puţin naivă, care ignoră o multitudine de cauze fundamentale cum ar fi: factori culturali, istorici, fizici care au modelat o numită logică, o anumită viziune, o anumită matrice culturală şi arhetipală, un anumit conţinut infrapsihic şi un inconştient colectiv. Nivelul individual este un nivel distinct faţă de nivelul social, întrucât un individ în absenţa grupului social manifestă anumite comportamente specifice, însă în relaţie cu un grup social manifestările sale sunt altele, poate chiar contrare faţă de cele individuale, apar alte cadre de norme care impun un anumit tip de comportament diferit de cel individual. Deci, există o ruptură de structură şi a normelor comportamentale dintre aceste două nivele. De exemplu, un individ poate fi un sfânt, însă în prezenţa grupului poate deveni un demon. De fapt, demonicitatea se află în stare latentă şi potenţială şi la nivel individual, însă ea se activează doar în prezenţa cadrului social, adică a sistemului de valori sociale. Pentru analiza, cercetarea şi identificarea cauzelor fenomenelor sociale este necesară depistarea stărilor latente comportamentale care se află la nivel individual. În acest caz vorbim de analiza conţinuturilor informaţionale aflate în intrapsihic şi infrapsihic. Dar întâi de toate să observăm cum mediul fizic îşi lasă amprenta asupra psihicului, logicii şi viziunii societăţii asupra lumii, adică formarea culturii şi a spiritualităţii, precum şi asupra nivelului de dezvoltare materială.

IV. Ingineria comportamentelor sociale

Teoria modernă a civilizaţii prezentată în capitolul doi explică foarte bine cauzele fenomenelor sociale care îşi au rădăcinile în sistemul spiritual. Totuşi, este o abordare îngustă sau limitativă, ea omite alţi factori esenţiali care au un impact puternic asupra sistemului social sau chiar a însuşi sistemului spiritual. Această teorie ne lasă cu întrebarea: ce anume determină conţinutul spiritual? În mod logic, ar trebui să existe alţi factori care modelează sistemele spirituale. Am menţionat că aceşti factori sunt de ordin fizic care au avut un rol determinant, în special în societăţile arhaice, modelându-le caracterul spiritual, iar de aici formându-se primele matrice culturale care au influenţat viitoarele generaţii. Influenţa mediului fizic asupra sistemului spiritual este valabilă în măsura în care nu acceptăm existenţa unor fiinţe extraterestre sau a anumitor fiinţe divine care să fi pus bazele sistemelor spirituale, căci admiterea unor asemenea ipoteze ne-ar arunca în nişte speculaţii halucinante, fără temeiuri ştiinţifice, sau cel puţin empirice. Abordarea care va fi prezentată mai jos poartă un accent personal, dar fundamentată pe teorii foarte bine cunoscute. Pentru explicarea unui şir de fenomene sociale, am găsit destul de funcţională şi aplicabilă teoria computaţională a minţii (despre care voi vorbi mai târziu) şi, în general, funcţionarea comportamentului uman poate fi asociat în mare parte cu modelul funcţional al unui calculator.

Orice abordare de acest fel implică un caracter determinist al fenomenelor mentale şi comportamentale şi exclude posibilitatea liberului arbitru, de aici rezultă că manifestările sociale au şi caracter determinist, iar pentru schimbarea cursului unor evenimente este necesară înţelegerea legilor care determină aceste evenimente pentru a ne oferi posibilitatea de a interveni în modificarea lor. Totuşi, nu orice fenomen mental, comportamental sau social este determinat de o lege fizică sau un algoritm oarecare, există situaţii în care pot exista anumite salturi care să schimbe cursul istoriei în mod neaşteptat, dar, în mare parte, voi afirma că fenomenele sociale au un caracter predominant determinist, provocate de mai mulţi factori concomitenţi. La baza unui fenomen social se află un comportament uman, iar comportamentul este rezultatul unei funcţionalităţi a creierului. Nu puţini sunt cei care au încercat să găsească analogii dintre funcţionarea creierului cu cea a unui calculator. În mod special, această analogie este preferată de către adepţii inteligenţei artificiale. Roger Penrose (n.1931) matematician şi fizician englez, profesor la Universitatea din Oxford, găseşte mai multe similarităţi dintre funcţionarea minţii şi calculator, deşi nu este adeptul teoriei computaţionale, totuşi preia această metaforă şi menţionează: „În această interpretare, trebuie să privim „conştiinţa de sine a unei persoane" ca pe un „soft", iar manifestarea ca fiinţă umană materială ca fiind rezultatul rulării „softului" pe „hardul" care este corpul şi creierul."[49] Pornind de aici, am mers un pic mai departe şi am extins această metaforă. Pe lângă conştiinţa de sine ca soft, mai adaug întreaga cultură spirituală şi produsele sale. Toate acestea le numesc softuri sociale. Iar hardul l-am extins dincolo de corp şi creier până în mediul fizic, fiindcă mediul fizic determină funcţionalitatea şi capacitatea corpului şi a creierului, şi pe acesta l-am numit hardul social.

În fig.4 este reprezentată grafic esenţa acestei abordări care indică relaţiile deterministice dintre mediul fizic, individ şi mediul social (cultural). Această schemă este de fapt o extensie a schemei precedente din fig. 3

Toate elementele incluse în schemă le-am divizat în hard social, zonă de tranziţie şi soft social. De ce am realizat o asemenea structurare? Pentru aceasta să ne reamintim componentele unui calculator.

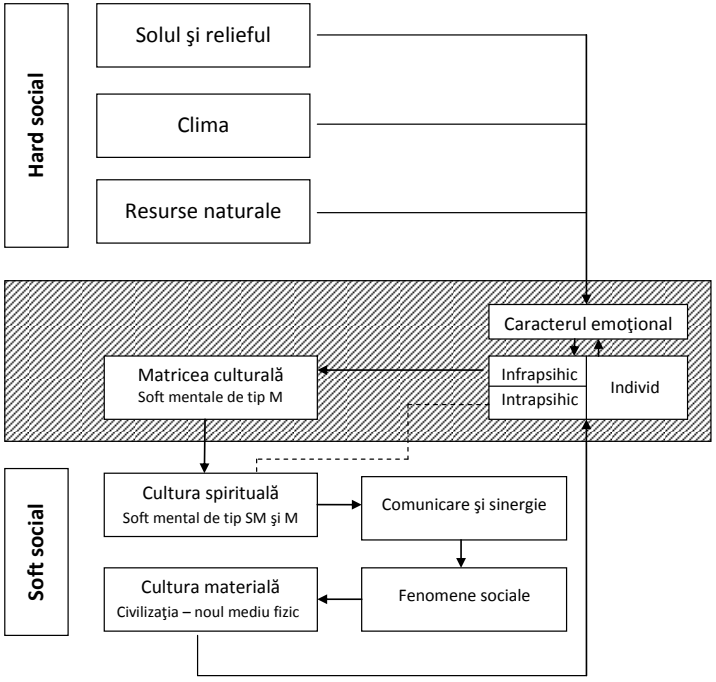

Fig.4

Calculatorul este format din **hardware** (componenta fizică – hard disc, procesor, placa video, memoria operativă, monitor, tastatura, mouse-ul etc.) şi **software** (componenta logică – sistemul de operare, driver-uri şi softuri).

Componenta fizică este un „*dat*" al uzinei de producere, este un „dat" practic invariabil. Componenta logică este elaborată de către utilizator, el decide ce şi când să instaleze anumite softuri sau să le şteargă, deci, este o componentă variabilă.

La fel stau lucrurile şi cu sistemul social. Componenta fizică (relief, teritoriu, climă, resurse naturale) este un „dat" al naturii şi este un „dat" practic invariabil. Componenta logică (culturală) este construită de către individ, şi cel puţin teoretic, el poate oricând să-şi modifice componentele culturale, deci, este o componentă variabilă.

Totuşi, pe un calculator nu orice soft poate fi instalat şi rulat, aceasta depinde de capacităţile componentei tari. Componenta tare determină potenţialul componentelor logice.

Un lucru similar îl avem şi în cadrul sistemului social. Mediul fizic determină în mare măsură mediul cultural, logica şi viziunea societăţii asupra lumii, iar de aici va rezulta şi capacităţile unei societăţi de a efectua anumite operaţiuni, cum ar fi, de exemplu, dezvoltarea economică. Vorbind în maniera teoriei computaţionaliste, mediul fizic imprimă şi dezvoltă un anumit algoritm al softului social. Cum influenţează mediul fizic componenta logică (culturală)? De acest lucru ne vom preocupa în cele ce urmează.

Dar întâi de toate, ce reprezintă zona de tranziţie care include matricea culturală şi individul din figura de mai sus? În primul rând, individul este o fiinţă bio-psiho-socială, el se află între natură şi cultură, iar matricea culturală pe care şi-a format-o în mod inconştient**,** compatibilă cu mediul fizic, ar fi echivalentul unui sistem de operare care realizează tranziţia dintre componenta tare şi componenta logică, dar ea însăşi este de natură logică. Prin suportul sistemului de operare sunt instalate diverse driver-uri şi softuri. La fel, matricea culturală realizează o tranziţie dintre mediul fizic şi mediul cultural, dar ea însăşi e de natură culturală (logică sau algoritmică), şi prin suportul ei, individul generează alte elemente culturale pe care le-am numit metaforic softuri mentale de tip SM şi S, despre care vom vorbi mai târziu. Dacă se încearcă implantarea într-o cultură a unor elemente culturale străine, incompatibile cu matricea culturală, atunci fie că ele nu funcţionează, fie că perturbă întregul sistem. Prin această criză trece de fapt societatea noastră. Dacă gândirea umană nu ar avea o natură algoritmică, atunci nu ar exista probleme în aplicarea unor anumitor modele politice sau economice străine, ar funcţiona la fel de bine ca şi în cultura de origine.

Să analizăm fiecare component în parte.

4.1 Hardul social și determinismul geografic

Influența mediului fizic asupra societăților umane sau, cum este numită și teoria determinismului geografic, este o abordare destul de veche care a fost dezvoltată de iluministul francez Montesquieu (1689-1755) și îmbrățișată aproape în mod fanatic de către Ellsworth Huntington (1876-1947), profesor de geografie la Yale University care a elaborat una dintre cele mai minuțioase investigații despre influența condițiilor geografice asupra dezvoltării sociale. Deși teoriile determinismului geografic nu mai sunt acceptate astăzi de către comunitatea academică, aceste teorii continuă să mai fie discutate după gardurile academiilor de către unii intelectuali rebeli. Această teorie a fost negată nu din motive științifice sau argumentative, ci mai curând din motive politice și ideologice. Acceptarea determinismului mediului fizic asupra popoarelor, înseamnă acceptarea diferențelor naturale dintre diferite rase umane, ceea ce poate conduce la justificarea și accentuarea rasismului. A vorbi astăzi în mod deschis despre asemenea teorii comportă riscul de a fi acuzat de rasism. A vorbi despre inegalitățile naturii care determină inegalitățile dintre oameni, dă peste cap idelogiile liberale ale cărui concept de egalitate stă în capul mesei. Profesorul american de istorie și economie David S. Landes (1924-2013) de la Harvard University a sărit în apărarea determinismului geografic: „Pe scurt, geografia aduce veşti proaste şi toată lumea ştie ce păţeşte un astfel de mesager. [...]Totuşi, nu avem nimic de câştigat dacă negăm. Pe o hartă a lumii în funcţie de produsul sau venitul pe cap de locuitor, ţările bogate se situează în zonele temperate, cu precădere în emisfera nordică; ţările sărace, la tropice şi sub tropice."[50]

Evident, nu putem pune totul pe seama geografiei, geografia nu este unicul factor care determină caracterul și cultura unei societăți. Din această cauză, acei care au redus totul la influențele geografice, fie că au negat totalmente această teorie, fie că au ridicat-o la nivel de fatalism. Ambele categorii nu au putut să vadă influențele geografice în doze optime. Cu atât mai mult, odată cu dezvoltarea tehnologică și a civilizației, omul își creează un nou mediu fizic, iar mediul geografic își poate scădea din influențe. Dar cel mai mare impact pe care l-a avut geografia a fost la începuturile civilizațiilor, atunci când mediul fizic și-a lăsat amprenta puternică asupra culturilor și a mentalităților, care continuă să existe și astăzi, chiar dacă unele condiții de mediu în anumite circumstanțe economice nu mai sunt atât de importante.

4.1.1 Solul și relieful – spațiul mioritic

Solul și forma reliefului au o influență pronunțată asupra genului de activitate umană, precum și asupra modului de gândire și acțiune. Relieful modelează un anumit sentiment și o anumită logică sau viziune despre lume conform formelor sale. Există o strânsă legătură dintre forma gândirii și mediul extern. Gândirea și logica se mulează pe ceea ce văd ochii în mediul fizic. Dar și mediul fizic, prin forma reliefului și conținutul solului**,** condiționează activitatea și cultura umană. Să observăm câteva exemple din istorie.

Montesquieu în lucrarea sa *„Despre spiritul legilor"*, unde își expune teoriile cu privire determinismul geografic, arată influența solului asupra felului de guvernământ al unei societăți.[51] Acolo unde solul e fertil se nasc regimurile autoritare, căci țăranii nu au nevoie de libertate, sunt preocupați doar de cultivarea pământului. Acesta le este permanent o sursă sigură de hrană și nu sunt motivați de căutarea alternativelor de supraviețuire, acțiune care necesită spiritul libertății. Oamenii din zonele cu soluri fertile se pot bucura de belșugul hranei, astfel că aceste zone sunt menite să fie fericite. Însă, în mod firesc, aceste zone fericite sunt supuse cel mai frecvent atacurilor și jafurilor venite din zonele muntoase sau aride.

Astfel că, populareа acestor zone devine una descurajantă, iar populaţia migrează spre regiunile mai puţin prielnice. Astfel, se instituie un paradox, regiunile nepopulate sunt cele mai populate, iar regiunile cu sol fertil se trezesc fără oameni care să-l cultive şi astfel survine sărăcia. Locuitorii din zonele fertile (iar aceste zone fertile de obicei sunt şesuri, ceea ce facilitează atacurile străine) sunt mereu supuse năvălirilor şi cuceririlor, şi îşi pierd în totalitate spiritul libertăţii şi niciodată nu-l mai pot recupera. Dacă suntem atenţi, acesta tocmai a fost destinul moldovenilor care s-au „bucurat" permanent de năvăliri şi dominaţii străine ce au făcut ca moldovenii să-şi piardă în totalitate spiritul libertăţii, care practic nici nu-l aveau, căci nici nu-i simţeau necesitatea din cauza belşugului pe care li-l oferea pământul. Dar surprizele nu se termină aici, Montesquieu mai face o observaţie care nu se poate aplica cel mai bine decât în cazul moldovenilor. „Sterilitatea pământurilor îi face pe oameni harnici, sobri, rezistenţi la muncă, curajoşi, buni pentru război; căci ei trebuie în adevăr să-şi procure ceea ce nu le dă pământul. FertiIitatea unei regiuni le aduce, o dată cu îndestularea, moleşeala şi o anumită aplecare de a-şi păstra viaţa." [52] Or, acest lucru nu este nimic altceva decât scena simbolică din *„Balada Mioriţa",* unde războinicii ungureanu şi vrânceanu vin din zonele muntoase să-l ucidă pe moldovean pentru a-i lua bunurile. Cum este menţionat şi în baladă, moldoveanul trăieşte pe o gură de rai, adică în acele zone menite să fie fericite. Doar că la aflarea planurilor conspiraţionale ale atacatorilor, baciului moldovean pare să-i fie indiferent de viaţa lui, exact cum remarcase Montesquieu - un caracter care este specific acestor ţinuturi fericite.

Spre deosebire de popoarele cu soluri fertile, populaţiile din munţi au un grad mai mare de libertate şi sunt cu mult mai greu de cucerit din cauza reliefului. Un asemenea mediu fizic le-a permis grecilor să se dezvolte ca o civilizaţie puternică. Pentru greci, relieful muntos, accidentat şi pietros

le-a oferit două beneficii. Primul: acest teritoriu era nedorit şi ocolit de duşmani, pe motiv că nu era un pământ fertil şi roditor, iar aceasta le-a oferit grecilor timp şi linişte pentru dezvoltare, având parte de mai puţine războaie externe decât alte popoare. Al doilea beneficiu al solului nefertil a fost acela că grecii erau impuşi să-şi forţeze intelectul pentru a găsi soluţii alternative de supravieţuire. Acest lucru a condiţionat dezvoltarea ştiinţei, culturii şi a filosofiei.

Organizarea socială a egiptenilor la fel a fost condiţionată de forma reliefului. Din motivul cantităţilor mici de apă şi a solului nefertil, egiptenii îşi concentrau terenurile agricole în delta Nilului, acolo unde erau condiţii mai bune pentru cultivarea plantaţiilor agricole. Însă, în timpul revărsării Nilului, teritoriile agricole erau inundate şi ştergeau demarcaţiile dintre ele. Astfel că, băştinaşii trebuiau să împartă din nou teritoriile după inundaţii conform mărimilor pe care le deţineau. De aceea, au fost constrânşi să inventeze un sistem de calcul de a măsura şi reîmpărţi pământul – astfel s-a născut şi geometria, care etimologic înseamna din greacă *geo = pământ şi metron = măsură.* Ulterior geometria şi-a găsit aplicaţiile practice în mai multe domenii cotidiene, ceea ce a ajutat considerabil la dezvoltare tehnologică şi economică a egiptenilor.

Printre altele, un alt fapt interesant legat de apă şi putere a fost scos în evidenţă de către istoricul şi sociologul german-american Karl Wittfogel (1896-1988) în lucrarea sa „Despotismul oriental". Acesta a observat că în zonele aride şi cu foarte puţine resurse de apă, întreaga activitate umană era concentrată lângă fluviile masive cum ar fi Nil, Eufrat, Ind, Yangtze sau Fluviul Galben. Însă, cine deţinea controlul fluviului, acela deţinea şi controlul social. Controlul fluviului presupunea construcţia barajelor, digurilor, canalelor, controlul inundaţiilor, reparaţiilor etc. care solicita o implicare majoră a forţelor de muncă, în timp ce alţii se preocupau de cultiva-

rea și irigarea plantațiilor, recolta cărora depindea de accesul la apă. Această situație a dus la nașterea despotismului și a guvernării centralizate, întrucât întreaga activitate gravita în jurul unei surse importante de apă, și prin aceasta se solicita existența unui singur control asupra fluviului și asupra activităților umane. Existența mai multor surse de apă ar fi putut conduce la o descentralizare a puterii în stat, fără a depinde de o singură resursă. Europa nu a cunoscut despotisme atât de pronunțate, astfel cum a cunoscut Orientul, iar unul dintre motive ar fi că problema resurselor de apă nu exista și acesta a fost unul dintre factorii care au permis descentralizarea puterii, formarea diverselor societăți pe teritorii relativ mici și ceea ce a creat condiții pentru nașterea democrației.

Se pare că solul fertil din spațiul nostru a jucat festa moldovenilor pe plan intelectual și economic. Această formă de relief i-a determinat pe moldoveni să-și găsească confortul istoric în domeniul agriculturii și pășunăritului, mai ales a pășunăritului. Un pământ fertil oferă și pășuni bogate. Iar șesurile reprezintă o condiție optimă și favorabilă pentru creșterea animalelor. Chinezii aveau puține pășuni bogate, ceea ce nu le-a permis focusarea activității pentru creșterea animalelor, în timp ce pentru noi pășuni existau din belșug, ceea ce a dus la creșterea numărului de animale pe care le deținea baciul moldovean. Acolo unde există hrană destulă și o climă blândă, acolo ființa omenească nu mai vede necesitatea să-și amplifice intelectul în scopul dezvoltării.

Simbolul moldoveanului este reprezentat de *baciul mioritic*, care în primul rând era un cioban și nu un agricultor. Prin urmare, activitatea esențială a moldoveanului era pășunăritul. Este foarte interesantă observația făcută cu privire la acest fapt de către filosoful francez Rene Guenon (1886-1951). Acesta menționează că la începutul umanității erau două categorii de populații, sedentarii dedicați agriculturii și nomazii dedicați creșterii animalelor. Populațiile agrare,

sedentare, mai devreme sau mai târziu, au început a construi orașe, întrucât erau populații fixate într-un spațiu mai restrâns. „Dimpotrivă, populațiile nomade și păstorii nu construiesc nimic durabil și nu muncesc pentru un viitor ce le scapă."[53] Aici se limpezesc faptele, moldoveanul în primul rând este un păstor, chiar dacă nu face parte dintr-un popor nomad, activitatea pastorală îi conferă o altă logică a existenței: totul este mobil, totul este trecător. Din acest motiv, moldoveanul nu vede necesitatea construirii a ceva durabil, cu atât mai mult a planificării unei strategii de viitor. În consecință, nu este nevoie de prea mult intelect, căci intelectul este chemat la acțiune în scop de creativitate, elaborare, cercetare, planificare și construire. Ciobanul gândește în formula următoare: *astăzi (acum) paștem oile aici, mâine vom vedea pe unde mai este iarbă.* Prin această experiență ia naștere un alt arhetip al moldoveanului – *aici și acum*. Astăzi, în alte condiții istorice, continuăm să trăim cu acest principiu de: *aici și acum.* Nu avem abilitatea de a ne planifica viitorul. Viitorul ciobanului este permanent unul instabil, nu se știe unde se va afla cu turma. De aici se înțelege că planificarea de durată este una fără sens. O altă vorbă populară care confirmă existența acestui arhetip se manifestă atunci când vine vorba de o planificare pe termen lung: *„vom trăi și vom vedea"* sau *„să ajungem până atunci"*. O societate fără planificare este sortită eșecului în plan economic. Rene Guenon mai relatează că popoarele sedentare, datorită construcției de orașe, își întăresc în așa fel puterea militară, politică și economic și încet le va absorbi puțin câte puțin pe popoarele nomade. Acest lucru s-a încercat practic în nenumărate rânduri și cu poporul nostru.

Din punct de vedere al artei, sedentarii dezvoltă imagini vizuale și fixe cum ar fi arhitectura, sculptura sau pictura, în timp ce nomazii își dezvoltă arte fonetice, adică muzica și poezia, pentru că aceasta este ceea ce pot lua cu ei. În folclorul

național baciul moldovean este reprezentat mereu cu torba ciobănească și cântând la fluier. Și după cum putem observa, moldovenii n-au dezvoltat în mod deosebit artele vizuale, astfel cum întâlnim în occident, dar în mod special și-a dezvoltat artele fonetice. Oriunde s-ar afla, moldoveanul își poate lua cu el fluierul și poezia.

O altă observație excepțională despre influența spațiului și reliefului asupra culturi a fost remarcată de Lucian Blaga. El afirmă că spațiul în care se află omul îi determină un anumit sentiment, iar acest sentiment îi determină stilul cultural și o filosofie a vieții. Inconștientul este cel care absoarbe acest sentiment și peisajele, și îi formează un anumit orizont spațial în care se plăsmuiesc toate procesele psihice și creative. „Inconștientul, supus unui sens unic, e constituit și structurat în așa fel, încât nici nu poate să existe decât într-un anume orizont spațial, asupra căruia se fixează ca asupra unei părți integrante a ființei sale. Din momentul în care inconștientul unui ins și-a găsit o întîie categorică expresie într-un anume orizont spațial, totdeauna structurat într-un anume chip și nu altfel, conștiința insului se poate deplasa prin orice peisaje, oricât de diverse; în pofida împrejurărilor caleidoscopic schimbătoare, conștiința insului va fi pătrunsă de rezonanțele adânci și grave ale orizontului său inconștient unic, persistent."[54]

Cu referire la Spengler, Blaga arată câteva exemple care sunt spațiile simbolice ale unor culturi reieșind din spațiile în care se dezvoltă. Astfel că spațiul culturii occidentale este *tridimensional, omogen și infinit*, spațiul culturii rusești este *planul nemărginit* (modelat de întinderea stepelor), spațiul culturii egiptene este *drumul labirintic* etc. Aceste forme ale spațiului modelate de mediul fizic sunt introiectate în inconștient, apoi sunt proiectate în formele gândirii, logicii, artei și în general în formele culturii. De exemplu, atunci când Kant a formulat ipoteza că intuiția sensibilă a spațiului tridimensional este una apriorică și că ea este o condiție universal valabilă pentru specia umană, în realitate el a fost victima propriei sale culturi, iar acest spațiu tridimensional aprioric este valabil doar pentru cultura occidentală. Această formă de reprezentare spațială a occidentalilor a avut un impact fatal asupra tuturor domeniilor vieții, în special în sfera științei, știință fără de care nu s-ar fi edificat civilizația occidentală, așa cum o știm astăzi. Filosoful român este preocupat de identificarea simbolului spațial în cultura românească și afirmă că spațiul nostru, care a fost introiectat în inconștientul colectiv, este spațiul *infinitului ondulat* care îl numește în mod metaforic – *spațiul mioritic.* Această reprezentare inconștientă a fost modelată de dealurile, câmpiile și văile noastre. Această structură de relief introduce un anumit ritm constant. Atunci când ajungi în vârful unui deal, ți se deschide o panoramă infinită, apoi cobori dealul și infinitatea dispare și apare spațiul finit, apoi din nou urci un alt deal și din nou se deschide spațiul infinit, și tot așa continuă procesul ritmic. Aceste forme ondulate ale spațiului, Blaga le indentifică în creația populară, în doine, poezii, balade, dansuri etc. „Să se compare ritmul domol și elementele formale ale unui dans tipic românesc, monoton legănat, cu nebunia nesatisfăcută și fără soluție a unui dans rusesc, jucat aproape de pământ, dansatorul voind parcă să devină una cu stepa. Dansul nostru e dansul lent al unui om, care suie și coboară, chiar și atunci când stă pe loc, sau al unui om definitiv legat de infinitul ritmic alcătuit din deal și vale, de infinitul ondulat." [55]

Dar spațiul mioritic are consecințe negative asupra filosofiei vieții sau asupra atitudinii de viață a moldoveanului, consecințe care se manifestă negativ și în domeniul economic. Această ritmicitate a spațiului ondulat și infinit induce un sentiment de plictiseală și monotonie a vieții. Nimic nu este nou, totul e constant, viața este lipsită de provocări. Această ritmicitate și monotonie se simte și în *Glosa* lui Mihai Eminescu *„Vreme trece, vreme vine, Toate-s vechi și nouă toate"*. Ritmicitatea mai provoacă o stare de leagăn între deal și vale,

leagăn care îl predispune pe moldovean să adoarmă în parcursul vieţii sale. „Omul spaţiului mioritic se simte parcă în permanentă legănată, înaintare într-un infinit ondulat. Omul spaţiului mioritic îşi simte destinul ca un veşnic, monoton repetat, suiş şi coborâş.” [56] Astfel că viaţa moldoveanului devine una foarte lentă, deseori apatică, şi uneori omul nostru are sentimentul că a fost condamnat la o existenţă veşnică. Nu ar trebui să ne mire faptul de ce procesele noastre sociale se desfăşoară foarte lent, de ce majoritatea cetăţenilor sunt indiferenţi şi ignoranţi faţă de problemele sociale existente şi de ce câţiva cetăţeni mai „matinali” exclamă celorlalţi – treziţi-vă! Moldoveanul se pare că a adormit între deal şi vale, acest sentiment de ritmicitate l-a indus într-o stare de hipnoză socială, de letargie şi apatie.

Am prezentat doar câteva exemple pentru a arăta în ce măsură solul şi relieful influenţează cultura şi mentalitatea unei societăţi, inclusiv câteva explicaţii pentru societatea noastră. Să urmărim care este şi influenţa climei asupra dezvoltării sociale.

4.1.2 Clima şi moravurile sociale

Acelaşi Montesquieu, afirmă cu încredere despre influenţa climei asupra moravurilor, legilor şi temperamentelor popoarelor, un factor care ar fi mult mai important decât cea a solului. El conchide faptul că popoarele nordice sunt mai puternice, dinamice, raţionale, active, cu un simţ al superiorităţii, curajoşi şi cu puţine vicii, iar popoarele cu o climă mai caldă sunt mai lenoase, au sindromul moleşelii, inactivi, sunt mai slabi atât din punct de vedere fizic, cât şi emoţional. El observă că acelaşi spectacol de operă creează reacţii diferite pentru englezi şi italieni. Englezii reacţionează mai rece, iar italienii reacţionează mult mai emotiv. Sensibilitatea emotivă a popoarelor cu o climă mai caldă este dăunătoare în perioadele de criză, ele fiind primele care se resemnează şi încep să se plângă de soartă.

Acelaşi lucru era susţinut şi de istoricul britanic Henry Thomas Buckle (1821-1862).

Acesta afirma că există o relaţie de interdependenţă dintre climă, sol şi hrană pe de o parte, şi modul de viaţă, pe de alta. Afirmaţiile sale se bazează pe o cercetare de amploare prin metoda comparativă a popoarelor. El determină că societăţile ce se dezvoltă într-un mediu ambiental temperat-rece sunt mai disciplinate, mai organizate şi mai performante. Astfel, condiţiile vitrege de mediu i-au determinat pe locuitorii acestor zone să depună mai multe eforturi pentru obţinerea unui nivel de trai subzistenţial, acestea conducându-i finalmente spre standarde superioare de viaţă şi civilizaţie. În acelaşi timp, în regiunile cu un climat tropical-torid, unde hrana se poate obţine uşor, direct din natură, oamenii, lipsiţi de o motivaţie, nu au dobândit educaţia şi deprinderile necesare performării şi progresului.[57]

Unii, din taberele care resping teoria climatelor, pasează vina pe colonialiştii europeni care ar fi perturbat dezvoltarea economică a ţărilor ecuatoriale. Nu poate fi negat nici acest factor sau altele, dar nici nu putem rămâne orbi şi să ignorăm influenţa climei asupra dezvoltării umane, indiferent cât de neplăcut ar fi acest adevăr.

Clima creează diferenţe dintre societăţi prin impactul pe care îl are asupra funcţionării fiziologice a organismului. Aerul rece contractă fibrele extreme ale corpului, astfel corpul devenind mai viguros, iar sângele circulă spre inimă mult mai rapid, pentru a menţine temperatura optimă în organism, ceea ce îl face mai dinamic. Iar aerul cald relaxează fibrele musculare, şi ritmul circulaţiei sângelui încetineşte, astfel organismul devine mai puţin activ, cu tendinţe spre lenevie. În general, frigul este mult mai confortabil decât căldura. În prezenţa frigului omul are posibilitatea de a controla confortul personal şi conservarea temperaturii corpului prin prezenţa unui foc, a hainelor groase sau găsirea unui

adăpost, tehnici care sunt extrem de economice şi accesibile oricui. Însă, în prezenţa căldurii omul devine neputincios (condiţionerul este accesibil doar societăţilor dezvoltate, dar nici acestea nu pot fi purtate în afara încăperilor). În prezenţa căldurii organismul are nevoie să-şi menţină temperatura la un nivel optim, iar mişcarea şi activitatea fizică ar presupune o sursă suplimentară de creştere a temperaturii interne, de aceea, în prezenţa căldurilor ridicate, unica metodă să-ţi menţii temperatura optimă este inactivitatea şi pasivitatea motrică, altfel zis, să devii un lenos lipsit de energie şi putere. Frigul, din contra, te impulsionează pentru mişcare şi dinamică pentru a menţine temperatura corpului. Pasivitatea organismului influenţează în mod direct şi puterea de concentrare a creierului, acesta devenind mai puţin creativ şi inventiv. Întâmplător sau nu, dar ţările scandinave ocupă primele poziţii în economia mondială şi cred că nu e de mirare că la capătul clasamentelor sunt ţările ecuatoriale.

Dar mai există un factor nociv al climatelor calde şi fierbinţi. Căldura favorizează apariţia şi răspândirea insectelor, bacteriilor, virusilor şi a diverselor boli care se răspândesc cu o viteză rapidă. Atacurile insectelor asupra plantaţilor agricole şi asupra omului, molimele, epidemiile sunt la ordinea zilei pe parcusul întregului an, din această cauză speranţa de viaţa este foarte mică, iar mortalitatea destul de înaltă. În aceste condiţii drept o prioritate reprezintă supravieţuirea, şi nu dezvoltarea creativităţii, oamenii sunt prea bolnavi pentru a putea să se ocupe de dezvoltarea tehnologiei şi de a munci, în general. Chiar şi aşa, o mică revigorare economică poate fi pusă la pământ de un nou val de epidemie. „Legea epuizării cauzate de căldură ni se aplică tuturor şi puţini oameni reuşesc să muncească la capacitatea maximă în condiţii de căldură şi umiditate. Iată ce spune un diplomat din Bangladesh ce-şi aminteşte experienţa de care a avut parte

împreună cu compatrioţii săi atunci când a vizitat ţări cu climate temperate: În ţările precum India, Pakistan, Indonezia, Nigeria şi Ghana m-am simţit întotdeauna copleşit chiar şi de cel mai mic efort fizic sau mental, în vreme ce în Marea Britanie, Franţa, Germania sau Statele Unite întotdeauna m-am simţit revigorat şi stimulat de climatul temperat, nu numai pe durata şederilor prelungite, ci şi în cursul vizitelor scurte. Şi ştiu că toate popoarele tropicale care vizitează ţări temperate au avut parte de o experienţă asemănătoare. De asemenea, am văzut sute de oameni din zona temperată moleşiţi şi extenuaţi la tropice ori de câte ori nu se aflau într-o cameră cu aer condiţionat. „[58]

Orice sursă de disconfort îl constrânge pe om să gândească metode şi tehnici de a elimina disconfortul, astfel el devine activ, munceşte, inventează, dezvoltă pentru a-şi mări gradul de confort. Atât mediul arid, cât şi cel rece reprezintă două extreme ale disconfortului, dar observăm că nu au acelaşi impact asupra omului. Motivele au fost deja explicate, climatul rece favorizează şi dinamizează starea fiziologică a organismului, iar cel cald provoacă moleşeală şi boli. Chiar dacă există o voinţă de a căuta soluţii pentru evitarea disconfortului provocat de căldură, starea fiziologică a organismului nu permite acest lucru. Mai există şi unele medii geografice în care natura estre extrem de blândă, în care lipsesc inundaţiile puternice, secetele extreme, furtunile violente, cutremurele, sau alte calamităţi ale naturii care pot distruge viaţa umană şi munca oamenilor. În unele climate calde, o doză de confort poate fi oferit de natură: pământ fertil, ploi în doze optime, secete scurte, furtuni rare, deci**,** un asemenea climat este foarte suportabil, iar cu un mic nivel de dezvoltare tehnologică este suficient pentru adaptabilitate şi supravieţuire. Omul a fost pus în situaţia de a dezvolta tehnologii doar pentru a elimina disconfortul oferit de natură şi condiţiile aspre. Dar din moment ce omul

nu resimte anumite pericole care i-ar ameninţa siguranţa vieţii, el nu mai simte necesitatea de a inventa noi tehnologii, cu excepţia spiritului capitalist.

Acum putem înţelege un alt motiv de ce plaiul mioritic este o gură de rai. Acest plai tocmai se poate bucura de condiţiile confortabile descrise mai sus. Din moment ce locuieşti în „rai", ce utilitate ar avea tehnologia şi ştiinţa? Totuşi, nu suntem la nord pentru a fi mai dinamici, iar dezvoltarea Europei de sud a fost provocată de alţi factori fizici şi culturali. Orice descoperire ştiinţifică a fost realizată doar pentru eliminarea unor cauze ce provocau un disconfort. De asemenea, putem înţelege de ce străinii care ne vizitează ţara se miră de toate condiţiile naturale favorabile pe care le avem, dar cu toate acestea suntem atât de săraci. Totuşi, dacă străinii ar fi avut exact aceleaşi condiţii climaterice şi calitatea solului, ar fi fost la fel săraci.

Desigur, nu există o relaţie matematică dintre climă şi nivelul economic al unei societăţi, întrucât în joc sunt incluse o multitudine de alţi factori naturali şi culturali.

Nu putem cuantifica în cifre exacte sau în alţi parametri ştiinţifici influenţa climei asupra nivelului de trai şi a organizării sociale, este doar o constatare faptică cum că clima joacă un rol destul de mare în activitatea biologică şi respectiv a nivelului de trai. Clima nu este un factor determinant asupra nivelului de dezvoltare economică, este doar o influenţă şi constrângere naturală, iar aici depinde de fiecare societate dacă reuşeşte să depăşească aceste constrângeri prin dezvoltarea tehnologiilor.

4.1.3 Resursele naturale – o cultură a deficitului

Insuficienţa sau inaccesibilitatea la unele resurse naturale de care omul are nevoie pentru supravieţuire a avut un rol crucial în modelarea culturii şi comportamentului uman. Filosoful şi inginerul social american Jacque Fresco (n.1916) în

lucrarea sa *„The best that money can't buy beyond politics, poverty, & war"* arată că cultura şi comportamentul uman au fost modelate de insuficienţa resurselor naturale, astfel că actuala cultură a umanităţii el o numeşte *cultură a deficitului*: *„noi vedem că gândurile, visele şi viziunile omului sunt constrânse de o percepere a deficitului. Noi suntem produsul unei culturi a deficitului, însă conform acestei culturi, orice confruntare sau majoritate a activităţilor trebuie să se încheie cu un câştigător şi un învins."*[59] Lipsa resurselor dezvoltă în om agresivitatea, spiritul competitiv, dorinţa de putere, în absenţa resurselor în om moare orice umanism şi se declanşează în el demonul atrocităţii şi al crimei. Orice război este condiţionat de lipsa de resurse. Pornirea unui război de dragul unor jocuri bărbăteşti ar fi stupid, de fapt, nimic în lume nu pare a fi ceva raţional. Fiecare societate umană îşi are necesităţile sale materiale în conformitate cu cerinţele culturale şi spirituale.

Atunci când resursele nu satisfac necesităţile, ia naştere spiritul agresiv. În funcţie de acest raport se determină şi caracterul unei naţiuni: războinică sau pacifistă. Este de înţeles de ce baciul mioritic este atât de pacifist, resursele sale sunt suficiente în conformitate cu cerinţele sistemului său spiritual ortodox. După cum am mai menţionat anterior, ortodoxia descurajează îmbogăţirea materială, şi atunci pentru o societate ortodoxă care se poate bucura de belşugul naturii, aceste resurse naturale le sunt mai mult decât suficiente. În consecinţă, o asemenea societate nu-şi vede rostul să-şi dezvolte spiritul competitiv.

Însă, în prezent, cultura noastră a suferit o schilodire în urma ciocnirii cu cultura occidentală şi cerinţele noastre materiale au crescut brusc, dar spiritul mioritic a rămas acelaşi. Moldovenii nu au formate abilităţile pentru a supravieţui într-o cultură competitivă cum este cea a capitalismului în care cineva este câştigătorul, iar altul este învinsul. În cultura capitalistă e nevoie de spirit agresiv (deseori mascat sub gesturi

diplomatice) și competitiv. În consecință, în societatea noastră apar două categorii de oameni: victimele resemnate (care nu au sânge să lupte pentru viață) și bădăranii (agresivitatea barbară și tupeistă care de obicei se manifestă în fazele infantile ale unei societăți), și mai puțini sunt cei care au reușit să-și dezvolte un spirit competitiv și diplomatic specific spiritului capitalist.

În societate noastră se plimbă fără viză turistică un mare mit parazitar cu un grad înalt de „radioactivitate" care neutralizează intelectul nostru– *„suntem săraci pentru că nu avem resurse naturale"*, aceasta fiind o justificare proastă de ce ar trebui să fim un vagon ancorat la o putere geopolitică. Prezența sau lipsa unor resurse naturale poate să influențeze doar domeniul de activitate economică al unei societăți, în rest e doar o chestiune de voință și motivație civică de a se dezvolta (omul, națiunea) în conformitate cu necesitățile sale. Țările sărace în zăcăminte naturale și-au orientat domeniul de activitate în alte sfere și au pus accent pe resursele umane. De exemplu, Finlanda și Japonia au cele mai bune sisteme educaționale din lume. Un reprezentat al Ministerului Educației din Finlanda a declarat într-un interviu *„noi nu avem petrol sau gaze, tot ce avem sunt resursele umane, de aceea, învestim foarte mult în calitatea învățământului pentru a valorifica aceste resurse."* Prin aceasta, Finlanda reușește să compenseze deficitul de resurse naturale prin capacitățile intelectuale ale resurselor umane și astfel a reușit să se situeze în topul economiilor mondiale.

Ar trebui să ne îngrijorăm de lipsa resurselor intelectuale, dar nu de cele naturale. Țările din Africa sunt cele mai bogate în resurse naturale, însă economiile lor sunt la pământ. Cea mai scumpă resursă din lume este intelectul. A comunica că nu ai nici o resursă importantă, ar trebui să fii cel puțin un descreierat. Partea bună e că un descreierat nu ar putea nici comunica un asemenea fapt, deci, totuși are intelect, doar că face economie din el.

***

Deci, am văzut în ce mod mediul fizic poate determina caracterul și cultura unei societăți. Relieful, solul, clima și resursele naturale determină un anumit potențial și modelează în mod crucial activitatea umană. Acești factori nu pot fi ignorați atunci când vine vorba de schimbarea matricelor culturale, în caz contrar riscăm să elaborăm o strategie naivă cu ambiții foarte mari și cu impact minim. Întrucât acești factori reprezintă partea tare a cadrului social, practic e imposibil a-i modifica pentru a schimba comportamentul social. Totuși, știința și tehnologia au puterea de a construi un nou mediu fizic sau cel puțin de a contrabalansa mediul natural. Un mijloc de schimbare a comportamentului uman este schimbarea sau crearea unui nou mediu fizic. Această sarcină le-ar reveni inginerilor sociali care ar proiecta o schiță a noului comportament uman, iar de aici vor deduce care ar fi mediul fizic ce ar condiționa acel comportament dorit. Astfel că arhitectura orașelor, infrastructura drumurilor, design-ul obiectelor, crearea noilor tehnologii etc. ar urma să fie supuse unei logici și viziuni ce ar modela comportamentul uman. De fapt, acest procedeu este cunoscut încă din antichitate, atunci când marii cuceritori erau obsedați de construirea unor structuri monumentale și impunătoare cu scopul de a controla și influența cetățenii imperiului prin sentimentul pe care îl pot produce asemenea construcții. Această tehnică fiind foarte bine aplicată și în perioada sovietică, atunci când arhitectura și orașele erau planificate în conformitate cu ideologia comunistă în scopul de a influența comportamentul social. Indiferent dacă mediul fizic pe care și-l construiește omul este unul planificat conștient sau nu, acest nou mediu fizic influențează comportamentul uman la fel ca și mediul geografic. O construcție monumentală și istorică plasată în inima unei națiuni inspiră un sentiment de putere și grandoare, ceea ce întărește încrederea și demnitatea cetățenilor. Vom observa mai

târziu că același mediu fizic poate avea impact diferit asupra colectivităților umane, întrucât ceea ce este văzut și simțit interferează cu spectrul sau fundalul emoțional al oamenilor, în consecință, același mediu fizic poate să genereze sentimente și emoții diferite. Dar întâi de toate să analizăm și individul ca element plasat între natură și cultură.

4.1.4 Omul și teoria sociobiologică

Omul a fost definit ca fiind o ființă bio-psiho-socială și nu poate fi înțeles și studiat decât în acest cadru epistemologic. Ființa umană se dezvoltă concomitent în două medii, unul natural și altul cultural. Aceste medii sunt forțele care îi condiționează comportamentele. Doar că cultura, spre deosebire de natură, este un produs al omului care a fost instituită în mod inconștient ca un mecanism de modelare socială. Latura biologică a omului se înscrie și ea în componenta hardului social. În această secțiune, ne interesează în ce modalitate latura biologică a omului modelează comportamentul și cultura umană.

În ani '70 se dezvoltă o nouă teorie care avea să explice comportamentul cultural și social prin prisma naturii genetice a omului, astfel că în 1975 biologul american Edward Wilson (1929) elaborează știința și teoria sociobiologică. Wilson este încredințat că noua sa teorie va depăși abordările behavioriste și toate celelalte științe sociale care încearcă să explice comportamentul uman prin intermediul culturii și al educației. Biologul american consideră că genetica este în stare să explice mult mai bine comportamentul uman decât factorii culturali, ba mai mult, el împinge rolul culturii la periferie și îi oferă doar influențe minore, afirmând că însăși cultura este consecința factorilor genetici. Wilson a mers prea departe cu această teorie, căci reduce totul la factori genetici, iar din acest motiv a și fost foarte dur criticat. Dar această critică mai degrabă a fost una emoțională decât științifică și a fost provocată din același motiv ca și în cazul determinismului geografic. Determinismul genetic aduce și el cu sine vești proaste, pentru că creează diferențe între colectivitățile umane și justifică privilegierea unora și deficiențele altora. Wilson afirmă că comportamentele, cum ar fi: altruismul, egoismul, obediența, religiozitatea, xenofobia, agresivitatea, preferințele sexuale și alte trăsături umane ar putea avea o bază genetică adaptativă care s-a format de-a lungul istoriei umane, astfel că cultura umană este pur și simplu o manifestare a genelor. Însă, aceste trăsături genetice nu ar avea o răspândire uniformă în specia umană. Ele au o repartizare inegală în spațiul social: „potențialul biologic al oamenilor este inegal, unii dispun de gene superioare, iar alții de gene inferioare, o serie de trăsături psihice ca: inteligența, agresivitatea, inferioritatea etc., ar fi înscrise în gene."[60] Fiecare comunitate umană își edifică propriul sistem social, oferindu-i o anumită structură și organizare prin care să instituționalizeze (valorifice) potențialul genetic pe care îl dispun indivizii. Oameni nu-și pot alege liber modelul social pe care îl doresc, căci sunt limitați de posibilitățile lor genetice, iar din acest motiv nici nu se pot integra în alte societăți, fiind incapabili de a asimila noile modele comportamentale. Fiecare individ are resursele sale biologice, iar alegerile pe care urmează să le facă sunt determinate de registrul acestor resurse. La fel, resursele biologice determină și capacitatea de învățare socială, adaptabilitatea și dinamica proceselor sociale. Încercarea unor societăți de a se integra în structuri și modele culturale artificiale sau străine a condus la criza actuală a valorilor și a moralei. Ca soluție la această criză, Wilson propune reanalizarea potențialului biologic, revenirea la structurile de bază și racordarea acțiunilor umane la acestea. Este o viziune tangențială cu cea a lui Eminescu atunci când acesta vorbea despre necesitatea de respingere a caracterelor și modelelor culturale străine, întrucât ele provoacă o criză valorică și organică.

Este evident că Wilson exagerează prin acest reducţionism, ignorând multitudinea de factori care condiţionează comportamentul uman. Până la urmă, nimeni nu a reuşit să demonstreze în ce măsură informaţia de ordin cultural poate fi codificată la nivel genetic, toate teoriile la acest capitol sunt doar nişte supoziţii pe baza unor observaţii speculative.

Totuşi, nu putem ignora stratul biologic ca influenţă asupra culturii, căci la baza oricărei emoţii se află un proces biochimic. Am observat că mediul geografic poate influenţa fiziologia organismului, deci afectează capacitatea şi potenţialul fizic şi cognitiv, iar de aici şi mediul social şi cultural. Spre exemplu, potenţialul fizic poate influenţa spiritul unei culturi şi aici mă refer la cazul dorienilor (cel de-al treilea trib elenic care a invadat peninsula grecească în sec. al XII-lea î.Hr.). Despre ei se spune că erau foarte puternici şi viguroşi, acest lucru i-ar fi determinat să devină războinici şi curajoşi. În consecinţă, şi-au dezvoltat un spirit foarte aspru şi aveau aversiune faţă de cultura intelectuală. Tot ei au construit oraşul Sparta, cunoscut în special pentru accentul său militar, ceea ce reprezenta de fapt spiritul doric. În timp ce Atena este cunoscută ca un centru cultural, iar Atena fusese construită de către Ahei (cel de-al doilea trib elenic care a venit în peninsula grecească în jurul sec. al XVII-lea î.Hr.). Aheenii erau fire curioase, deschise, comunicative, cu un simţ artistic foarte dezvoltat şi inclinaţii spre dezvoltare culturală. Cetăţile Sparta şi Atena au fost mereu drept două polisuri opuse, unul simbolizând forţa militară, iar celălalt forţa intelectuală. Dorienii nu ar fi reuşit niciodată să dezvolte un oraş ca Atena, puterea fizică i-a motivat să dezvolte o altă latură, iar Aheenii nu erau atât de viguroşi ca dorienii şi nu ar fi realizat niciodată o asemenea performanţă ca Sparta, chiar dacă Aheenii deţineau o forţă militară cu care au cucerit insula Creta sau oraşul Troia. Oricum, puterea fizică nu era talentul lor central.

Diferenţele biologice dintre diverse societăţi nu trebuie

să fie atât de radicale pentru a produce o diferenţă culturală vizibilă, dar este suficientă o mică variaţie biologică pentru a produce o diferenţă culturală majoră – aceasta se poate explica pe baza efectului de fluture.[61] Să nu uităm că doar 1% din ADN-ul uman este diferit decât cel al cimpanzeilor şi acest procent a fost suficient pentru a crea o diferenţă majoră dintre oameni şi cimpanzei. Iar pentu crearea diferenţelor culturale ar fi necesar doar o diferenţă insignifiantă în genomul uman. Mediul fizic este cel care poate crea aceste mici diferenţe în genele umane, suficiente pentru a crea diferenţe culturale. Consecinţele majore din condiţiile minore se produc în urma procesului de sinergie a sistemului.

La fel şi potenţialul cognitiv suferă de pe urma condiţiilor de mediu şi biologice. Prin potenţialul cognitiv se înţelege predispoziţia şi capacitatea de învăţare, cercetare, adaptare şi creativitate. Cu privire la capacităţile intelectuale, teoriile genetice sunt diverse şi contradictorii, dar cea care împacă toată lumea este teoria ereditar-ambientală, conform căreia caracterele intelectuale umane se moştenesc de la părinţi în raport de 85%, iar de la mediul social-cultural 15%[62]; de fapt, fiecare teoretician jonglează cu raporturile sale, şi totuşi, studiile mai recente arată că există posibilitatea ca mediul social să joace un rol mai puţin important, din contra, să intensifice factorii genetici. Psihologul american Matt McGue de la Universitatea din Minnesota împreună cu colaboratorii săi au elaborat un studiu în 1993 în care au demonstrat că odată cu înaintarea în vârstă, factorul genetic în dezvoltarea intelectuală se amplifică.[63] Ceea ce logic ar părea să fie invers. Cauzele sunt următoarele: genele moştenite creează un anumit apetit de un anumit mediu social, individul în mod inconştient caută acele medii sociale care să satisfacă cerinţele programului genetic. Fiind găsit mediul potrivit conform programelor genetice, acestea se activează din starea lor latentă. O altă cauză este că, odată cu înaintarea în vârstă, datorită unui proces

natural, se activează tot mai multe gene. Orice grup de populaţie umană se află astfel într-un cerc vicios, atât timp cât nu va prelua controlul asupra determinărilor genetice. Dacă o generaţie de indivizi trăiesc în mediul X, dar ar dori în mediul Y, ei oricum vor căuta să menţină mediul X pentru a-şi satisface programul genetic şi, astfel, acelaşi mediu va continua să existe. Într-o situaţie similară ne aflăm şi noi, moldovenii. Mediul nostru este bombardat de stări de victimizare şi neajutorare, stări depresive, negative şi stresante, acestea influenţează programul genetic, astfel că organismul nostru începe a percepe aceste condiţii ca pe o stare naturală.

Noile generaţii declară că doresc un viitor european şi o altă mentalitate, dar inconştientul colectiv doreşte altceva, el nu are nimic de făcut decât să-şi activeze programele genetice şi, sub influenţa mediului toxic deja existent, continuăm să perpetuăm acelaşi mediu.

Potenţialul intelectual la copil mai este determinat în mod special şi de condiţiile în care este purtată sarcina. Cercetările din domeniul neuroştiinţei au arătat că dacă în perioada sarcinii mama este permanent supusă stresului cotidian, atunci la copil se dezvoltă mai mult partea posterioară a creierului, iar partea frontală va fi mai mică decât media normală. Partea frontală a creierului este zona în care au loc procesele intelectuale şi cognitive, iar partea posterioară este zona care răspunde de supravieţuire prin mijloace instinctive. Dacă analizăm societatea noastră, atunci observăm că mediul nostru social nu creează cele mai bune condiţii psiho-emoţionale pentru mamele noastre. Stresul şi îngrijorarea cotidiană e la ordinea zilei, moldovenii doar de sărbători au parte de revigorare emoţională. La acest capitol, Tony Hawks, englezul ,,nebun" care a venit în Moldova în 1997 să joace tenis cu selecţionata naţională de fotbal, în cartea sa ,,Tenis cu moldovenii", ne descrie în felul următor: ,,Aici oamenii au suferit, mai suferă încă şi se aşteaptă să sufere şi mâine. În această cultură nu este loc pentru platitudini sociale benigne.

În această societate nu spui oamenilor ,,Vă doresc o zi bună", pentru că se întorc la tine şi-ţi răspund: ,,Nu, mulţumesc! Mi-am făcut deja alte planuri"[64]. Un asemenea mediu aspru şi neprielnic îşi lasă amprenta şi asupra dezvoltării cerebrale a fătului. Consider că acesta este un alt motiv care poate explica reticenţa noastră faţă de cultura intelectuală, şi de ce avem un comportament barbar şi tupeist, un comportament egoist de exagerat, gata să calce peste trupuri dacă va fi cazul. Omul condus de instincte este omul barbar, omul grosolan, omul fără bunul simţ. Moldoveanul este interesat de supravieţuirea propriei familii. Goana după averi ale unor funcţionari sau alţi şmecheri este provocată de frica şi complexul sărăciei. Ne aflăm într-un cerc vicios, stresul provoacă sărăcia, iar sărăcia creează un nou mediu stresant, care afectează calităţile intelectuale. Dar fără dezvoltare intelectuală, nu poate exista nici dezvoltare economică, şi stresul sărăciei va continua. Evident că nu putem arunca toţi moldovenii în oala barbarismului, avem oameni frumoşi care au toată posibilitatea de a schimba mediul social. [65]

Influenţele geografice şi climaterice nu reprezintă o condamnare la o anumită existenţă mizerabilă, oricând omul poate să iasă din cercul vicios şi să-şi construiască un viitor planificat conştient, dar nu să se lase condus de anumite accidente geografice, istorice şi politice. Este adevărat că pentru un salt calitativ este necesar un efort uriaş şi o cantitate enormă de energie umană, însă nu ştiu în ce măsură moldovenii, sau oricare altă societate, sunt pregătiţi pentru un salt cultural calitativ. Avem nevoie de a dezvolta o inginerie socială şi o etologie locală bazată pe cercetări şi studii ştiinţifice asupra culturii şi comportamentului moldoveanului pentru a putea elabora o planificare strategică de lungă durată care ar avea ca scop schimbarea matricelor culturale şi comportamentale pentru o funcţionalitate eficientă a sistemului social.

4.1.5 Infrapsihicul şi inconştientul colectiv

Este necesar să aruncăm o privire şi asupra psihicului uman, pentru a ne asigura dacă nu cumva şi această componentă este una de natură hard, sau cel puţin anumite structuri ale sale. Dacă psihicul se naşte cu anumite conţinuturi informaţionale, atunci este evident că face parte din componenta tare, întrucât nu putem să intervenim în modificarea acelor conţinuturi informaţionale care determină comportamentul. În acest caz, nu ne rămâne decât să analizăm care sunt structurile psihice ce pot fi schimbate, adică să identificăm partea de soft.

Ioan Petru Culianu în lucrarea sa „*Jocurile minţii*" este preocupat de aceeaşi întrebare, dacă psihicul se naşte *tabula rasa* sau e plin de informaţii înnăscute?[66] Poziţia sa este rezervată în privinţa existenţei unei informaţii înnăscute sau a unei memorii ancestrale, genetica nu cunoaşte acest fapt şi crede că niciodată nu va putea clarifica acest subiect, dar totuşi nu neagă că creierul nostru ar fi achiziţionat anumite însuşiri în procesul evolutiv. Curente, precum psihanaliza, sociobiologia sau etologia şi unele curente fenomenologice, susţin cu încredere că psihicul uman poartă conţinuturi informaţionale înnăscute. Dar argumentele acestora nu au o bază empirică adecvată, căci genetica nu ne poate ajuta prea mult în această problemă. Aceste teorii sunt controversate şi bazate mai mult pe speculaţii, căci nu poate fi detectată empiric o informaţie de ordin cultural într-o genă. Acest lucru nu va fi clarificat niciodată, atâta timp cât nu recunoaştem că avem întâi de toate o problemă de ordin epistemologic. Ce anume vrem să vedem în gena umană, care să ne răspundă la această întrebare? Atâta timp cât nu ştim cum o memorie ancestrală poate arăta într-o genă umană, atâta timp nu vom găsi nimic relevant.

O altă problemă este ridicată în zilele noastre: dacă o informaţie poate pătrunde în psihicul nostru doar pe cale genetică sau educaţie (experienţă)? Această întrebare a fost formulată după ce a apărut teoria universului holografic, care postulează ideea că întregul se conţine în parte şi partea în întreg şi atunci, câmpul nostru psihic ar avea o înregistrare holografică a tuturor evenimentelor petrecute în istorie.[67]

Trebuie să recunosc că orice am discutat la acest capitol, toate afirmaţiile sunt de ordin intuitiv, deductiv sau speculativ, totuşi, fiind aplicate acestea, ne oferă rezultate practice.

Anumite structuri tari pot fi depistate la nivelul infrapsihicului care condiţionează conţinuturile psihice şi informaţionale ale inconştientului şi conştientului**,** modelând astfel comportamentele umane.

Infrapsihicul este o structură imaginară dedusă din alte observaţii empirice care nu-şi pot găsi explicaţiile, decât dacă acceptăm un asemenea nivel de Realitate. E un element care completează ecuaţia, o problemă nerezolvată la Jung cu privire la formarea arhetipurilor. Infrapsihicul este nivelul de Realitate care penetrează inconştientul şi conştientul, este „substanţa" care alimentează informaţional aceste două nivele de organizare psihică.

Am menţionat în capitolul anterior că conţinuturile informaţionale ale infrapsihicului se metamorfozează la nivelul inconştientului în imagini şi simboluri arhetipale. Să ne oprim asupra acestui aspect.

Arhetipurile şi inconştientul colectiv reprezintă concepte din teoria psihanalitică a lui Car Gustav Jung. Aceste arhetipuri au şi ele un caracter dublu - hard şi soft, căci deşi sunt presupuse ca fiind înnăscute, originea lor se află în experienţa socială şi culturală, iar unele din ele se pot activa şi manifesta doar în prezenţa unor condiţii favorabile. Arhetipurile fac parte din matricea culturală, zona care face tranziţia dintre hard şi soft. Despre matricea culturală, vom vorbi mai târziu. Arhetipurile reprezintă un element definitoriu asupra comportamentului social şi, după cum menţionează Jung, ele

nu pot fi distruse sau șterse din memoria inconștientă a colectivului, iar acest lucru le oferă un caracter destul de dur, motiv pentru care le consider în primul rând hard social. Să definim și să clarificăm ce sunt arhetipurile și inconștientul colectiv prin cuvintele lui Jung.

„Inconștientul colectiv este o parte a psihicului care poate fi deosebită negativ de inconștientul personal prin faptul că el nu-și datorează existența experienței personale și nu este, de aceea, un câștig personal. [...] conținuturile inconștientului colectiv nu au fost niciodată conștiente, nefiind deci dobândite individual, și-și datorează existența exclusiv eredității. Conceptul de arhetip, inevitabil corelat al ideii de inconștient colectiv, indică prezența în psihic a anumitor forme universale răspândite."[68] Aceste forme reprezintă anumite cadre, matrice, structuri informaționale înnăscute. Aspecte similare erau prezente și în filosofia lui Platon care numea aceste structuri înnăscute „Idei", iar Kant le numea "categorii". Deși, prin definiție ele se deosebesc de arhetipuri, în fond ele au aceeași funcție: condiționează și formează experiența umană. Arhetipurile ar reprezenta anumite conținuturi informaționale culturale dobândite genetic. Au un caracter instinctual, intuitiv și modelează din umbră cultura unei societăți. „Asemeni instinctelor care predetermină comportamentul uman, arhetipurile predetermină percepția și intuiția omului, conducând la produsele culturale care-i sunt specifice." [69] Psihanalistul elvețian menționează că arhetipurile se formează datorită unor experiențe subiective repetate, care se întipăresc în zestrea biologică și sunt transmise pe cale ereditară. [70] Totuși, mai târziu, Jung abandonează ideea că arhetipurile s-ar transmite pe această cale, întrucât acest lucru nu putea fi demonstrat științific, și lasă această problemă pe seama metafizicii. Într-un studiu din 1938, el afirma: „Dacă structura sufletului și elementele sale, tocmai arhetipurile, s-au născut vreodată, aceasta este o problemă metafizică, la care, din

acest motiv, nu se poate da un răspuns."[71] Cu toate acestea, Jung rămâne fidel teoriei sale și afirmă că arhetipurile se formează în urma unor experiențe afective destul de puternice care au puterea de a se întipări în memoria colectivă. După Jung, sunt patru surse care pot provoca aceste evenimente afective.

1. Fenomenele fizice, geofizice și cosmice (răsăritul și apusul soarelui, eclipsă etc.);

2. Condițiile biologice ale organismului (necesități sexuale, sete, foame etc.);

3. Situațiile umane fundamentale ce prezintă pericol pentru corp sau spirit (deșert, fulger, munte, peșteră etc.);

4. Evenimente (războaie, sclavie, genociduri etc.) sau persoane importante din viața omului (tata, mama, fiu etc.).

Factorii enumerați mai sus fie că au un caracter de mare importanță socială sau sunt traumatizante, fie că sunt repetitive în viața umană, ajungând astfel să formeze anumite tipare comportamentale, dar rămâne neclar prin ce modalitate sunt transmise transgenerațional. Ele se pot manifesta ulterior sub forme de vise, basme, folclor, credințe religioase, artă, filosofie sau chiar știință, contribuția conștiinței la toate acestea fiind chiar minimă.

Aceste arhetipuri au caracter universal, adică sunt răspândite în orice colectivitate umană, întrucât în preistorie umanitatea a avut o experiență comună. Totuși, Jung menționează că aceste arhetipuri pot fi și regionale, rasiale, etnice sau chiar arhetipuri familiale.

Întreaga experiență istorică a umanității se păstrează în memoria inconștientului colectiv. Localizez această memorie la nivelul infrapsihicului, care se manifestă ulterior în forme simbolice din viața cotidiană, formându-se astfel o anumită cultură specifică.

Jung indentifică un șir de arhetipuri universale cum ar fi cel de *persona, umbra, anima și animus, preoteasa, amanta,*

sinele, arhetipul matern, patern, infans, arhetipul spiritului etc. Pentru a înțelege mai bine ideea de arhetip, voi descrie câteva exemple: *persona, anima și animus.*

Persona. Din limba latina persona se traduce ca *mască.* Persona este masca socială pe care o purtăm cu toții, este un fenomen social întâlnit în orice colectivitate, doar că conținutul acesteia variază de la o cultură la alta. Îmbrăcăm această mască din dorința de a fi acceptați și validați de ceilalți, încercăm să fim ca și ei, să împărtășim aceleași viziuni, norme sau dorințe comune, chiar dacă pentru aceasta ar trebui să renunțăm la unele dorințe personale. Anume această tendință, de a îmbrăca o mască socială pentru a fi pe placul celorlalți, este dictată de acest arhetip. Acest lucru îl facem în mod intuitiv și la nivel inconștient. Nu am fost învățați că trebuie să ne formăm o mască socială dacă dorim să avem o validare socială. Acest lucru a fost însușit pe parcursul istoriei de la începutul constituirii societății umane, ulterior acest procedeu s-a transmis transgenerațional ca arhetip.

Anima și animus. Anima este dimensiunea feminină în fiecare bărbat, iar animus dimensiunea masculină în fiecare femeie. În același timp, *anima* este imaginea colectivă a femeii și *animus* imaginea colectivă a bărbatului. Datorită prezenței acestor arhetipuri, bărbații înțeleg esența femeii și invers. Acest lucru le oferă posibilitatea de comunicare și conviețuire. Aceste reprezentări colective despre femeie sau despre bărbat, de asemenea, s-au creat de-a lungul istoriei în urma relaționării între aceste genuri, iar generațiile ulterioare au primit ca moștenire inconștientă aceste experiențe sub formă de arhetipuri.

În cadrul acestui proiect sunt preocupat de efectuarea unei cercetări care să identifice și să descrie arhetipurile societății noastre. În această lucrare voi schița doar câteva dintre acestea.

Un exemplu de arhetip local prezent în cultura noastră e

„arhetipul sclavului”. Dominațiile străine ale marilor imperii pe parcursul istoriei au estompat spiritul libertății al moldovenilor, iar sclavia a devenit o stare naturală, status quo-ul național, care s-a consolidat ca arhetip în inconștientul colectiv. Deși societatea strigă în gura mare că dorește libertate, independență, suveranitate și integritate teritorială, de fapt, inconștientul colectiv caută altceva. Libertatea ne creează frustrări, iar arhetipul sclavului ne creează tensiuni și nevroze sociale, apar tot genul de tulburări sociale care, în cele din urmă, se vor solda cu găsirea unui nou asupritor pentru calmarea spiritelor. Societatea moldovenească e ca și femeia victimă care caută un bărbat autoritar, pe fundalul căruia să-și confirme identitatea ei de victimă. În absența unei autorități, starea de victimizare nu se poate manifesta și atunci se nasc alte nevroze sau tulburări mentale.

Identitatea noastră națională se diminuează în orizontul libertății, ea se amplifică doar în măsura în care avem un stăpân, doar atunci putem să ne simțim într-o unitate organică ca națiune. Acesta este unul din arhetipurile noastre. Desigur, mulți vor nega această realitate rușinoasă, dar aceasta este explicația cu privire la obsesia noastră față de integrare în cineva, mai corect zis, integrare sub cineva. Revin la cuvintele lui Montesquieu că societatea care își pierde spiritul libertății, nu-l va putea recupera niciodată. La 27 august 2013, președintele parlamentului de atunci, Igor Corman, cu ocazia zilei Independenții, a formulat o frază care confirmă prezența acestui arhetip: *„Este important să nu fim sută la sută dependenți de alte țări”*. Deși poate părea o frază extrem de nesemnificativă, în spatele ei se află o întreagă experiență istorică – necesitatea noastră de a fi dependenți de alte state. Speakerul ar putea justifica expresia din motive economice. Dar și în asemenea condiții, o societate care își respectă libertatea va avea un alt discurs: *„Este important să depindem cât mai puțin de alte țări”.*

Moldovenii nu au tradiție în autoguvernare, genele noastre nu cunosc așa informație. Lăsați în voia libertății, moldovenii se pierd și se dezorientează. Un pușcăriaș, eliberat din închisoare după ani de detenție, va căuta să se întoarcă înapoi și va comite din nou o infracțiune pentru a avea motive justificate să se întoarcă în temniță, chiar dacă aceasta nu o conștientizează. Un pasager lăsat singur la bordul unui avion aflat în zbor, în mod isteric va butona haotic toate butoanele de control. În acest fel se comportă și societatea noastră.

La problema conceptului de arhetip și exemple de arhetipuri locale voi reveni și în capitolul următor.

4.2 Softul social

4.2.1 Softurile mentale și teoria computațională a minții

Omul este aruncat în lume, iar lumea ca sistem spiritual și material îl supune unui proces de modelare și prelucrare. Omul trece prin această lume ca printr-un conveier tehnologic, unde mai multe mecanisme îl prelucrează pentru a realiza un produs finit, de parcă pământul nu l-ar primi în groapă în stare de semifabricat, trebuie neapărat să fie prelucrat cultural. Până aici am analizat mecanismele tari care determină și condiționează comportamentul uman; sunt tari întrucât sunt factori aproape invariabili, reprezintă un dat prealabil unei societăți umane pe baza căreia se construiesc componentele soft, adică cultura și civilizația, sau cultura spirituală și cultura materială.

Întreaga societate este nemulțumită de starea în care ne aflăm, toată lumea este în așteptarea unei schimbări. Oamenii mediocri și experții vorbesc despre necesitatea schimbării de mentalitate, dar an de an lucrurile rămân la fel. Anumite evenimente sociale ne oferă o doză de speranță că lucrurile încep să se schimbe în bine, iar alte evenimente ca și cum ne trăsnesc dur după cap, de parcă ar dori să ne reamintească că am rămas aceeași moldoveni, și că speranțele noastre sunt deșarte. De ce avem parte de această realitate socială? De ce instituțiile refuză să se reformeze? De ce cetățenii se opun schimbărilor culturale și mentale? De ce nu funcționează legile și proiectele inspirate din experiențele străine? De ce preferăm să rulăm aceleași comportamente, chiar dacă știm caracterul lor negativ? În fine, în ce măsură este posibilă schimbarea socială?

Trebuie să pornim de la faptul că orice fenomen sau eveniment social este determinat de o acțiune comportamentală individuală sau colectivă. Orice acțiune comportamentală colectivă este de fapt produsul unor manifestări comportamentale individuale. Orice comportament individual este rezultatul unei decizii alese dintr-un spectru de alternative posibile. Decizia este un fenomen cognitiv precedat de un proces de gândire. Suma tuturor deciziilor individuale dau naștere unei stări sociale generale. Dacă starea socială este determinată de deciziile individuale, atunci schimbarea socială ar presupune schimbarea deciziilor individuale. Astfel, ne preocupă o problemă filosofică și științifică: cum sunt luate deciziile și care sunt legile care guvernează procesele cognitive în luarea deciziei? Un răspuns la această întrebare ne-ar explica câteva aspecte - de ce săvârșim aceleași fapte, de ce schimbarea socială este un proces atât de lent și în general dacă schimbarea de mentalitate este posibilă. Și totuși, dacă este posibilă, atunci cum anume? Aceasta este o problemă cercetată intens de filosofia minții, dar până la moment nu avem un răspuns evident. Avem nevoie de o analiză riguroasă asupra minții pentru a putea elabora instrumente exacte de intervenție în scopul manipulării sistemelor cognitive și de modificare a deciziilor. Din acest motiv, am inclus în cadrul proiectului Sinergie Socială un plan de realizare a unei asemenea analize. Aici voi prezenta acest subiect doar rezumativ.

După cum am sugerat metaforic la începutul acestui capitol, gândirea umană ar funcționa asemenea unui calculator, iar

procesele cognitive ar fi rezultatul rulării unor softuri mentale.

În ce măsură suntem îndreptăţiţi să oferim explicaţii fizicaliste, mecanice sau matematice a unor fenomene mentale sau sociale în baza unei analogii cu calculatorul? Această perspectivă nu e deloc optimistă şi vitalistă, de aceea a adunat în jurul ei mulţi critici. Ea implică un caracter mecanic, determinist şi limitativ al proceselor cognitive, iar acest fapt presupune că gândirea conştientă este puternic limitată de softurile pe care le conţine şi nu poate depăşi graniţele impuse de anumite date şi algoritmi. Decizia nu ar fi nimic altceva decât un calcul complex al datelor interne şi este imposibil ca un proces de gândire să genereze o altă decizie care să nu rezulte din informaţiile sau simbolurile deţinute. Astfel că, deciziile şi comportamentele sunt predictibile, şi atâta timp cât nu sunt schimbate datele de intrare şi algoritmii, atâta timp individul va genera aceleaşi comportamente. Unii cercetători resping în general ideea că gândirea conştientă participă în luarea deciziei, ea fiind doar un observator pasiv. Avem suficiente motive să acceptăm această perspectivă, iar observaţiile empirice doar confirmă acest fapt, în pofida unora care încearcă disperat să demonstreze caracterul stohastic al minţii umane. Nu resping această ipoteză, dar ea este validă doar pentru explicarea unei arii restrânse de fenomene sociale. Ba mai mult, mintea umană într-adevăr posedă şi caractere stohastice, nealgoritmice sau necomputaţionale, datorită cărora este posibilă creativitatea, inspiraţia şi dezvoltarea socială. Dar aceste manifestări sunt de obicei mult mai rare în comparaţie cu caracterul algoritmic al gândirii şi se petrec în anumite condiţii specifice despre care vom vorbi mai târziu.

O asemenea abordare este susţinută mai mult sau mai puţin de reprezentanţii inteligenţei artificiale, de unele teorii din cadrul psihologiei şi neuroştiinţei cognitive, precum şi de neuroştiinţa computaţională.

Cercetătorii americani în neuroştiinţe Warren McCulloch şi Walter Pitts au sugerat pentru prima oară în 1943 că maşina Turing poate fi un model foarte bun de înţelegere a gândirii umane. O maşină Turing este un dispozitiv de calcul abstract elaborat de către Alan Turing în 1936 care, în baza unei instrucţiuni de date sau algoritmi, operează calcule cu un număr de simboluri finite (inputuri). Majoritatea calculatoarelor sunt construite pe baza modelului maşinii Turing. De fapt, însuşi Turing a menţionat că creierul uman este o astfel de „maşină", iar calculul mental ar urma un anumit „procedeu mecanic". Această abordare s-a cristalizat mai târziu în *teoria computaţională a minţii (TCM).*[72] Conform acestei teorii, mintea umană este un sistem computaţional similar cu maşina Turing şi că toate procesele cognitive cum ar fi raţionalizarea, luarea deciziei sau rezolvarea de probleme s-ar manifesta ca şi modul de executare algoritmică a maşinii Turing. Dacă mintea se află într-o anumită stare *„S"* şi primeşte un set de informaţii *„X"* (inputuri), în baza instrucţiunii pe care o deţine, mintea trece în starea *„S0"* şi emite outputurile *"Y".*[73] Acest lucru nu presupune că creierul ar funcţiona exact ca o maşină Turing, simbolurile şi algoritmii utilizate de creier pot fi total diferite decât o maşină de calcul, dar esenţa proceselor de prelucrare a datelor şi rezultatele sunt aproximativ aceleaşi. Un sistem de calcul poate funcţiona doar în baza simbolurilor şi nu a obiectelor reale, adică stările de lucruri reale sunt convertite în simboluri pentru a putea fi supuse procesului de calcul, şi aceste simboluri sunt manipulate/operate cu ajutorul unor reguli sau algoritmi. Conform TCM-ului, mintea umană este şi ea un sistem de calcul care operează cu simboluri sau reprezentări mentale în baza unor reguli de combinare (sintactice şi semantice). La prezenţa unor date de intrare (input), mintea efectuează un calcul algoritmic de combinare şi prelucrare a acestora, conform regulilor sintactice şi semantice pentru a produce un anumit rezultat (output). Această ipoteză a fost dezvoltată de filosoful şi psihologul

lingvist Jerry Fodor în 1975 care a sugerat că regulile de operare a simbolurilor sunt determinate de regulile de sintaxă a limbajului gândirii (Mentalese). Limbajul gândirii nu se referă la limba de comunicare (româna sau engleza) care îmbracă o gândire. Limbajul gândirii sunt regulile de operare a gândirii însăşi şi are o sintaxă independentă de sintaxa limbii, deşi Fodor arată că există un izomorfism puternic dintre sintaxa limbajului gândirii şi sintaxa limbajului de comunicare. Regulile sintactice ale gândirii determină în ce mod pot fi combinate anumite reprezentări sau simboluri pentru a formula anumite gânduri cu sens. Această abordare a minţii umane este una descurajatoare, deoarece unii cred că schimbarea de mentalitate e o chestiune ce ţine de voinţă. Într-un asemenea joc computaţional, voinţa nu are nici o putere, întrucât outputuri (deciziile şi comportamentele) sunt strict determinate de simbolurile intrate şi regulile de calcul. O decizie sau un gând sunt produsul unui calcul destul de complex al unui sistem de simboluri. Pentru a obţine alte ieşiri (outputuri) este necesar de schimbat anumite simboluri sau semantica acestora. Prezenţa unor reguli în procesarea simbolică presupune că gândirea umană are un caracter cauzal, iar aceasta ar fi o veste tristă, căci în asemenea condiţii omul nu-şi poate depăşi propriile gânduri sau să le schimbe după bunul plac. Deşi nu toţi reprezentaţii acestei teorii sunt de acord cu un asemenea scenariu, în schimb admit un caracter probabilist în operarea simbolurilor.

Personal, consider că regulile de combinare sunt deduse din însăşi structura şi semantica simbolului, indiferent dacă aceasta se petrece la nivelul limbajului gândirii sau al celui de comunicare. Iar acest lucru presupune o cauzalitate riguroasă şi un determinism la nivelul gândirii. Orice simbol desemnează ceva sau are o anumită funcţie care determină starea viitoare a sistemului şi care poate fi dedus din starea prezentă. Putem lua un exemplu din matematică, pentru a înţelege acest fapt. Dacă avem la dispoziţie trei simboluri distincte:

Input: **3, 5, +**

şi avem sarcina de a crea o expresie cu sens, atunci modalitatea de combinare a acestor simboluri şi rezultatul final este determinat de semantica simbolurilor date, în acest caz, avem doar posibilitatea de a efectua o adunare cu valorile celor două simboluri numerice.

Combinaţia: **3+5**

sau

Combinaţia: **5+3**

Output: **8**

Dacă adăugăm mai multe simboluri, atunci avem posibilitatea să facem mai multe combinaţii matematice şi putem obţine mai multe rezultate diferite:

Input: **3,5,6, +,-**

Combinaţia: **6-5+3**

Output: **4**

Combinaţia: **5+6-3**

Output: **8**

Creşterea numărului de simboluri determină şi creşterea posibilităţilor de combinare şi obţinerea rezultatelor diferite. În asemenea condiţii creşte numărul alternativelor şi libertatea de alegere, ceea ce admitea şi Fodor, că în pofida regul**e**lor cauzale care determină relaţiile computaţionale**,** omul poate genera output-uri nelimitate: „Prezenţa regulelor asigură posibilitatea de a prelucra şi reprelucra reprezentările. De aici şi capacitatea minţii de a obţine un număr nelimitat de gânduri.” [74] Dacă omul obţine un număr nelimitat de gânduri, atunci nu ar fi o problemă în sine de a-şi schimba deciziile, comportamentul şi în general mentalitatea sa, totul ar fi la dispoziţia voinţei de a produce acele gânduri care i-ar transforma viaţa şi mediul social. Doar că lucrurile nu stau chiar tocmai aşa, nu e atât de simplu, unii nu i-au în considerare că existenţa unor simboluri (simple sau complexe) reduc considerabil numărul de combinaţii posibile.

De exemplu:

Input: **3,5,6, +,-,↔, {>7 <9},**

Chiar dacă datele de intrare au crescut cu două simboluri (unul simplu şi altul complex)**,** numărul de combinaţii cu sens care pot fi efectuate se reduc la două posibilităţi, aceasta în cazul în care suntem obligaţi să utilizăm toate simbolurile:

Combinaţia: **5+6-3 ↔{>7<9}**

Combinaţia: **6+5-3 ↔{>7<9}**

Numărul de simboluri care pot fi utilizate în combinaţii de asemenea poate fi desemnat printr-un alt simbol şi astfel numărul de expresii cu sens care pot fi generate sunt determinate de totalitatea simbolurilor pe care le deţine (mintea sau creierul) şi semantica acestora. Acesta este un exemplu matematic destul de rudimentar, dar suficient pentru a ne oferi o înţelegere despre modelul computaţional al minţii care operează cu simboluri mult mai complexe. Simbolurile minţii umane pot fi şi expresiile lingvistice, dar nu este obligatoriu să se rezume doar la acestea, la fel de bine pot fi şi reprezentări non-lingvistice. Fodor ne zice că gândurile au o construcţie propoziţională formate din cuvinte mentale, dar aceasta nu este una şi aceeaşi cu limba de comunicare, ele sunt doar izomorfe. Avem posibilitatea să gândim şi în absenţa cuvintelor, aşa cum s-ar manifesta în cazul unor animale sau a copiilor mici care încă nu au formată o limbă de comunicare, în care să fie îmbrăcate gândurile lor, dar copilul operează cu diverse reprezentări mentale care pot fi imagini, sunete sau senzaţii. Toate aceste reprezentări mentale sunt supuse unei reguli sintactice de construire a gândurilor, care ulterior se dezvoltă în mare măsură conform regulilor sintactice ale limbii, de unde se şi formează un izomorfism puternic dintre limba de comunicare şi limbajul gândirii. Reprezentanţii TCM-ului susţin că existenţa regulilor combinatorii ale reprezentărilor mentale, nu este o teorie abstractă, dar aceste reguli ar avea la bază însuşi modul de funcţionare

neuronală. Propoziţiile s-ar forma în mintea umană în urma unui mod de activare a reţelelor neuronale, care fiecare combinaţie de activare sau excitare nervoasă ar codifica prin sine o anumită reprezentare. „O propoziţie poate fi realizată fizic ca o secvenţă de vibraţii acustice, ca gesturi într-un limbaj al semnelor, ca note pe o hârtie, ca o secvenţă de steaguri, ca pulsuri electrice de diferite tipuri ş.a.m.d. Deci**,** nu este nimic incoerent în ideea că propoziţiile ar putea fi realizate, de asemenea, într-un mediu neuronal."[75] Pe de o parte structura fiziologică a creierului determină natura generală a gândirii care este una de tip atomară, în sens că gândirea nu este o reprezentare continuă, dar se constituie din reprezentări atomare supuse combinaţiilor, care formează construcţii lingvistice, iar pe de altă parte, experienţa determină modalităţile de efectuare a combinaţiilor care rămân codificate în anumite forme de excitare nervoasă. Roger Penrose care respinge natura computaţională a minţii, afirmă totuşi, că reţelele nervoase se comportă foarte similar cu reţelele electrice: *„O particularitate importantă a transmisiei nervoase este că aceste semnale sunt (în mare parte) fenomene de tip „totul sau nimic". Intensitatea semnalului nu este variabilă: semnalul este sau nu este (1 sau 0 n.a.). Această caracteristică dă activităţii sistemului nervos un aspect digital, în genul unui calculator. De fapt, există destul de multe asemănări între activitatea unui mare număr de neuroni interconectaţi şi procesele interne dintr-un calculator digital, cu firele sale conductoare şi porţile logice."*[76] Acelaşi Penrose mai recunoaşte şi faptul că mintea conştientă se comportă în mare măsură computaţional, dar prin eforturile sale teoretice încearcă doar să demonstreze că există şi anumite fenomene la nivel conştient care nu pot fi supuse proceselor computaţionale, o abordare cu care nu pot să nu fiu de acord, dar după cum am menţionat, voi reveni mai târziu la această problemă.

Funcţionarea sistemului nervos a fost o inspiraţie pentru naşterea teoriei conexioniste de explicare a proceselor cognitive.

Teoria conexionistă este o alternativă a teoriei computaţioniste şi ambele au tendinţa de a se respinge reciproc. Deşi ele, pur şi simplu, descriu procesele cognitive din unghiuri diferite, ceea ce dă naştere falsei aparenţe că ele nu pot fi complementare. Dacă teoria computaţională a minţii afirmă că procesele cognitive nu sunt nimic altceva decât calcul şi manipularea simbolurilor pentru a forma gânduri sau propoziţii logice, atunci teoria conexionistă respinge această ipoteză şi afirmă că informaţia este repartizată în unităţi subsimbolice sau descriptori care se află în reţele interactive, adică o bază de date aflate în diverse conexiuni. La activarea unei unităţi se pot activa alte unităţi cu care se află în conexiune - dacă se atinge un anumit prag de activare. De exemplu, dacă ne gândim la ,,mâncare" atunci automat se pot activa mental alte informaţii cu care se află în conexiune conform unei probabilităţi. E mai probabil să se activeze ideea de pâine, salam sau zeamă, decât ideea de şosea, planetă sau ciorapi, şi acest lucru se întâmplă fără a exista un calclu algoritmic de organizare logică a acestor informaţii, dar pe baza unei conexiuni complexe formate în baza experienţei şi a învăţării.

Ambele teorii ne pot ajuta să înţelegem mai bine caracterul fenomenelor sociale şi ne pot sugera care sunt şansele şi posibilităţile de schimbare socială şi culturală. I.P. Culianu a apelat şi el la teoria computaţională a minţii în explicarea fenomenelor culturale, în special cele religioase. În primul rând, el observă că religia, ştiinţa, filosofia sau literatura sunt rezultatul sau produsul unei minţi computaţionale: *„Fascinaţia pe care o exercită religia derivă şi ea - chiar dacă într-un mod mult mai neaşteptat - din aceeaşi sursă, căci şi religia, la fel ca şi filozofia, ştiinţa, sau chiar literatura, sunt tot un proces computaţional."*[77] Mai mult, după cum am menţionat mai sus, un proces computaţional al minţii nu poate genera un număr nelimitat de gânduri. Gândirea este bine determinată de

regulile de combinare a simbolurilor şi semantica acestora, atâta timp cât există aceleaşi simboluri, atâta timp va genera aceleaşi output-uri „ …în faţa unor fapte similare, mintea omenească va produce totdeauna rezultate similare."[78] În altă parte, cu referire la istorie, Culianu adaugă că orice output este practic acelaşi, generat de anumite reguli: „Sistemele sînt fractalice în natură, adică tind să producă soluţii ad infinitum potrivit unor reguli (simple) de generare."[79] Teoria computaţională a minţii, teoria conexionistă, neuroştiinţa computaţională - care identifică procesele computaţionale la nivelul sistemului nervos şi trasează mai multe paralele dintre funcţionarea creierului cu funcţionarea calculatoarelor – ne sugerează că gândirea umană funcţionează în baza unor softuri care sunt limitate prin natural lor algoritmică să producă alte rezultate, decât cele înscrise în reţelele nervoase. Mai avem şi un alt motiv să considerăm astfel în baza mai multor experimente în neuroştiinţă care demonstrează faptul că inconştientul ia decizii înainte ca noi să devenim conştienţi de ele. În cadrul unui articol realizat de către revista ştiinţifică *„Nature"*[80] sunt prezentate mai multe experimente care ar demonstra acest fapt, printre care şi un experiment realizat de către John-Dylan Haynes, specialist în neuroştiinţe de la Bernstein Center for Computational Neuroscience din Berlin, care a rugat subiecţilor săi să facă o adunare sau o scădere a două numere. Electroencefalogramele înregistrau o explozie de activitate neuronală în anumite zone ale creierul care semnaliza luarea unei decizii, pe când subiecţii încă nu aveau o decizie conştientă. În medie, aceştia deveneau conştienţi de alegerea lor cu o întârziere de 4 secunde faţă de alegerea inconştientului, având iluzia că alegerea aparţine minţii conştiente. Unul dintre pionerii acestor serii de experimente a fost şi Benjamin Libet, un neurolog din San Francisco care la sfârşitul anilor '70 a generat o mare agitaţie în mediul ştiinţific. Numeroasele sale experimente stârneau mult scepticism, asemenea observaţii sunt destul de enervante şi deranjante,

căci e dureros să accepţi ideea că ne lipseşte liberul arbitru. *„Dacă experimentele lui Libet sunt corecte, atunci viaţa noastră mentală este diferită de modul în care o experimentăm. O zi obişnuită pare plină de experienţe conştiente: cântărim dovezile, calculăm rezultatele şi apoi luăm decizii, într-un fel sau în altul. O zi obişnuită ar putea arăta aşa, dar experimentele lui Libet sugerează că, deşi este adevărat că se iau decizii, acestea sunt luate înainte ca noi să fim conştienţi de ele."*[81]

Aceste experimente capătă sens în contextul unei teorii computaţionale sau conexioniste a minţii. Conştientul este un simplu observator în luarea deciziilor şi are un rol foarte mic de intervenţie în procesarea datelor de intrare. Dacă creierul este o maşină Turing, atunci se descurcă destul de bine şi fără observatorul conştient, acesta calculează independent datele de intrare în baza informaţiilor şi algoritmilor pe care le deţine, după finalizarea procesului de calcul, rezultatele sunt aruncate în planul conştient pentru a ne informa de decizia noastră sau alte gânduri nerelevante. Totuşi, ar fi extrem de reducţionist dacă am califica toate procesele mentale ca fiind de natură computaţională, într-o asemenea situaţie nu ar mai putea avea loc un proces de creaţie. Creaţia nu poate fi un proces computaţional, căci ea sfidează logica şi algoritmul şi stabileşte ea însăşi noi reguli de joc şi edifică o nouă realitate. O maşină computaţională primind aceleaşi inputuri va genera aceleaşi output-uri, prin urmare nu poate avea loc un proces creativ sau de schimbare. Un sistem de algoritmi, aceştia fiind rulaţi pe un termen îndelungat, inhibă procesul de creativitate, căci reţelele nervoase vor avea o tendinţă să se „solidifice", devenind tot mai puţin flexibile de a ieşi din program.

Regulile proceselor computaţionale nu sunt universale, ele variază de la o cultură la alta, căci fiecare cultură operează cu un sistem de simboluri distincte, regulile de combinare sau de conexiune a simbolurilor sunt diferite, prin urmare procesele mentale şi decizionale sunt şi ele diferite, de aici apar şi diferenţele dintre societăţi sau civilizaţii. Sistemele de

simboluri şi algoritmi formează împreună aşa numitele softuri mentale, un termen mai mult sau mai puţin metaforic pe care l-am întâlnit şi în titlul unei cărţi *„Culturi şi organizaţii – Softul mental"*, scrisă de trei autori, doi olandezi - Geert Hofstede şi fiul său Gert Jan Hofstede - şi bulgarul Michael Minkov. Motivul autorilor de a utiliza un asemenea termen pentru descrierea comportamentelor umane nu este determinat de teoriile menţionate mai sus, deşi au recurs şi ei la analogia dintre programarea comportamentului uman şi programarea calculatoarelor, dar nu într-un sens tare. *„Prin analogie cu programarea calculatoarelor, vom numi asemenea tipare de gândire, simţire şi acţiune programe mentale sau, după cum spune subtitlul cărţii, soft mental. Ceea ce, evident, nu înseamnă că oamenii sunt programaţi aşa cum sunt programate calculatoarele. Comportamentul unui om e doar în parte predeterminat de programele sale mentale: el posedă o capacitate elementară de a se abate de la acestea şi de a reacţiona într-un mod nou, creator, destructiv sau neaşteptat."* [82]

Deci, softurile mentale sunt conţinuturi informaţionale codificate în simboluri şi algoritmi care determină comportamentele umane. Geert Hofstede specifică că softul mental nu este nimic altceva decât însăşi *cultura*, şi *cultura* ar juca rolul de programator. Hofstede ne aminteşte că cultura nu este înnăscută, dar e ceva dobândit prin educaţie. Desigur, un lucru care nici nu poate fi pus la îndoială, totuşi voi lăsa loc pentru o idee incomodă. Cultura are puterea de a cultiva anumite informaţii în memoria colectivă care poate fi transmisă transgeneraţional pe cale genetică. Mi se pare un lucru destul de firesc atunci când natura doreşte să consolideze anumite informaţii din experienţă cu scopul de a consolida siguranţa speciei. Această sugestie am prezentat-o în paragraful despre individ ca parte a hardului, dar şi a softului social cu referire la arhetipurile culturale.

Pentru a nu crea o confuzie dintre softurile arhetipale şi cele dobândite educaţional, am hotărât să fac o diferenţiere între tipuri de softuri mentale în funcţie de gradul de înrădăcina-

re în conştiinţa colectivă. Am clasificat softurile mentale în trei categorii: softuri mentale de tip M, SM şi S.

Softurile mentale de tip M fac parte din matricea culturală (M de la cuvântul matrice). Aceste softuri se formează printr-o simbioză dintre conţinuturile arhetipale înnăscute, dar şi dobândite la nivelul infrapsihicului. Informaţiile acestor softuri nu sunt codificate în reprezentări simbolice, nu se supun unor reguli sintactice sau logice, ci fac parte dintr-un alt nivel de realitate psihică. Dar aceste conţinuturi informaţionale se manifestă la nivelul intrapsihicului prin reprezentări simbolice formând astfel softuri mentale de tip SM şi S. Softurile mentale de tip SM (Spiritual-Matrice) sunt credinţele profunde ale unei culturi manifestate prin sistemele religioase, valori, tradiţii, filosofie şi folclor. Aceste softuri îşi extrag seva informaţională din matrice şi o codifică în simboluri, din acest motiv le-am oferit iniţialele SM. Şi a treia categorie de softuri sunt cele de tip S, care conţin sisteme de opinii, teorii şi idei practice derivate din softurile SM şi au un grad mai mare de flexibilitate. Softurile de tip SM şi S formează împreună cultura spirituală a unei colectivităţi. Să observăm detaliat cum are loc acest proces.

În fig.5 sunt reprezentate fluxurile de informaţii şi circularea acestora.

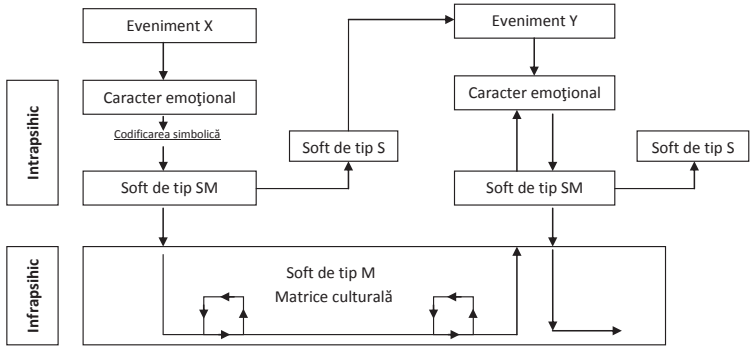

Fig.5

Să presupunem ipotetic existenţa unei prime etape în existenţa umană în care au apărut primele manifestări şi reacţii de ordin cultural - omul fiind expus unor evenimente exterioare.

Aceste evenimente interferează cu un anumit spectru de emoţii ale individului. Fiecare eveniment declanşează o anumită emoţie în funcţie de starea individului. Omul, fiind o fiinţă creativă, asociază sau transformă aceste emoţii în anumite simboluri. Aceasta este etapa în care se formează primele softuri mentale, adică sistemele de credinţe şi valori. Din aceste sisteme de credinţe se formează softurile de tip S: opinii, teorii, reguli, mijloace de convieţuire socială etc.

Esenţele sistemelor de credinţe şi valori, precum şi a şocurilor şi tensiunilor emoţionale, ajung în nivelele cele mai adânci ale psihicului, adică în infrapsihic, unde sunt supuse unor procese „alchimice" de transformare informaţională şi prin mijloace non-computaţionale şi non-simbolice se formează conţinuturile matricei culturale.[83] Ulterior, această matrice formează şi alimentează pe cale intuitivă cu noi conţinuturi informaţionale alte softuri de tip SM. Informaţiile matricei culturale au un caracter non-simbolic, dar pentru a se putea manifesta la nivelul intrapsihic (care operează cu simboluri şi procese computaţionale), au nevoie să îmbrace anumite forme simbolice. Atunci, fie că matricea utilizează vechile simboluri ale culturii care se transmit educaţional, fie că în urma unor noi şocuri emoţionale provocate de evenimente naturale sau sociale, găseşte noi imagini care pot fi utilizate în calitate de simbol şi îi atribuie acestuia anumite conţinuturi informaţionale prin mijloace intuitive, revelaţie sau creativitate.

Din acest motiv, majoritatea simbolurilor fundamentale au adesea semnificaţii multiple şi contradictorii. Este un lucru firesc, întrucât aceste informaţii provin dintr-un nivel al psihicului în care nu funcţionează logica clasică şi reguli sintactice, întrucât, acest nivel este guvernat de alte sisteme de

legi, similare celor cuantice. Codificarea acestor informaţii în simboluri se desfăşoară printr-un proces de pierdere calitativă, informaţia ajunsă în simbol este una distorsionată. Este necesar un lung proces hermeneutic de înţelegere completă a simbolului, dar deseori nivelul minţii conştiente se află într-o incapacitate tehnică (din cauza naturii computaţionale) de a surprinde în ansamblu conţinutul întregului simbol. Încercarea de a înţelege un anumit simbol arhetipal creează confuzii, contradicţii şi disconfort intelectual. Softurile mentale de tip SM (sisteme religioase, valori, credinţe populare etc.) care se formează sub presiunea evenimentelor exterioare şi a tensiunilor interioare de la nivelul matricei, dezvoltă softurile mentale de tip S, care, la rândul lor, influenţează din nou evenimentele exterioare. Adesea, circuitul acestor informaţii este un ciclu inchis, ceea ce consolidează foarte puternic cultura unei colectivităţi umane. Doar evenimentele stohastice, noi şocuri emoţionale sau puterea unor minţi strălucite, schimbă adesea cursul istoriei şi al culturii.

Să descriem în particular fiecare dintre aceste componente.

4.2.2 Caracterul emoţional şi geneza culturii

Emoţia e ca apa care se agită când interacţionează cu sine însăşi sau cu fenomene exterioare. Orice eveniment intern sau extern declanşează o agitaţie emoţională pozitivă sau negativă. Orice comportament uman este determinat de anumite stări emoţionale specifice. Şi orice eveniment în viaţa omului declanşează anumite emoţii, iar orice emoţie este convertită sau asociată unei semnificaţii sau unui simbol. Jung ne zice că astfel se nasc şi arhetipurile, oferindu-ne exemplul unui caz personal. Surprins de un cutremur extrem de puternic, Jung a trăit sentimentul că se află pe spatele unui animal uriaş, care se scutură. Prin urmare, fenomenul fizic trezeşte o reacţie afectivă puternică asociată cu o imagine, care se întipăreşte în inconştientul colectiv ca o posibilitate de reprezentare." [84] Astfel se nasc reprezentările mitologice, care ulterior se transformă în sisteme religioase cuprinzătoare şi de aici continuă lanţul determinist până la sistemele economice şi dezvoltarea tehnologică, conform teoriei moderne asupra civilizaţiei prezentate în capitolul doi. Deci, în preistorie, pe când omul încă nu-şi dezvoltase un mediu cultural, caracterul emoţional era determinat în mare parte de condiţiile şi fenomenele naturale. Aceste emoţii, la randul lor, determinau anumite reacţii şi comportamente, iar aceste reacţii şi comportamente s-au transformat în credinţe şi tradiţii, adică în cultură. Din moment ce cultura a fost întărită prin repetarea unor reacţii comportamentale ca răspuns emoţional la fenomene naturale, ea a devenit independentă şi autonomă faţă de mediul fizic. Altfel zis, s-au instalat softurile mentale care sunt rulate continuu, indiferent de schimbările în fenomenele naturale. Astfel că, stările emoţionale ale noilor generaţii nu mai sunt influenţate exclusiv de condiţiile naturale, dar şi de cele culturale. Vom reveni la acest subiect în capitolul cinci.

Deşi starea emoţională este un dat natural şi ar fi trebuit să fie inclusă în hardul social, totuşi, am inclus-o în softul social, sau mai curând într-o zonă de tranziţie, căci ea poate fi controlată şi modificată cu ajutorul culturii şi a tehnologiei. Prin cultură, mă refer la schimbarea controlată a sistemelor de credinţă şi cogniţii, iar prin tehnologii mă refer la modificarea mediului fizic în limita posibilităţilor tehnologice.

4.2.3 Matricea culturală şi arhetipurile

Conceptul de matrice culturală este unul destul de frecvent utilizat, dar utilizatorii acestuia îl folosesc mai curând în sensul metaforic sau popular, decât ca un concept care să aibă în spatele său o fundamentare filosofică. Totuşi, o fundamentare filosofică a fost elaborată de Lucian Blaga, doar că la

el acest concept este numit „matrice stilistică”- “...matricea stilistică e un complex inconştient, dar rostul ei nu se consumă în cadrul inconştientului. Semnificaţia acestui complex inconştient se rotunjeşte, ajungînd la capătul texturii sale de fapt în zona conştiinţei. „Matricea stilistică” figurează, cu alte cuvinte, cu ascunsa ei faţă, printre acele complicate momente şi dispozitive secrete, prin care inconştientul administrează conştiinţa, neştiut din partea acesteia. Matricea stilistică, aşa cum ne-o închipuim, poate fi substratul permanent pentru toate creaţiile de o viaţă întreagă ale unui individ; matricea stilistică poate fi, cel puţin prin factorii esenţiali, asemănătoare până la echivalenţă, la mai mulţi indivizi, la un popor întreg sau chiar la o parte din omenire în aceeaşi epocă. Existenţa unei matrice stilistice inconştiente explică un fapt atât de impresionant, cum, fără nici o indoială, este consecvenţa stilistică a unor creaţiuni.[...] tiparele acesteia decid, în primul rând, asupra structurii stilistice a creaţiunilor artistice, metafizice, culturale”[85]. În terminologia şi în concepţia noastră, aceste tipare sunt softurile mentale ale matricei care creează cultura spirituală. În abordarea personală, „matricea culturală” este foarte apropiată ca semnificaţie cu „matricea stilistică”, diferenţele sunt minore şi derivă din tabloul general în care sunt încadrate.

Matricea culturală reprezintă o „arhitectură” informaţională primară din zona infrapsihicului, care susţine şi alimentează cultura spirituală, în acelaşi timp fiind modelată de evenimentele naturale şi sociale. Matricea se află şi ea în zona de tranziţie dintre hardul şi softul social, este un liant care formează o legătură dintre aceste două componente majore. Conţinuturile sale informaţionale primare sunt softuri mentale de tip M.

Matricea culturală este analogică unui sistem de operare care conţine un set de driver-uri de bază. Funcţia de driver-uri în cadrul matricei culturale este realizată de către

aceste softuri mentale. Pe un sistem de operare pot fi instalate şi alte softuri care sunt compatibile cu acesta. În cazul sistemului social, softurile mentale de tip SM şi S trebuie să fie şi ele compatibile cu softurile matricei culturale. Cu privire la compatibilitatea unor instituţii (care sunt materializarea softurilor spirituale) cu softurile de bază ale unei culturi se referea şi Geert Hofstede prin abordarea unui exemplu „ ... nu putem schimba felul în care oamenii dintr-o anumită ţară gândesc, simt şi acţionează doar importând instituţii străine. După prăbuşirea comunismului în fosta Uniune Sovietică şi în alte părţi ale Europei de Est, unii economişti au crezut că, pentru a-şi găsi drum spre bunăstare, toate fostele ţări comuniste nu aveau nevoie decât de instituţii capitaliste, de tip american. Lucrurile nu s-au rezolvat în felul acesta. Fiecare ţară trebuie să se străduiască să progreseze prin tipul ei propriu de reforme, adaptat softului mental al poporului ei. Globalizarea prin corporaţii multinaţionale şi instituţii supranaţionale, precum Banca Mondială, se loveşte de o rezistenţă locală aprigă, deoarece sistemele economice nu sunt independente de cultură”.[86] Consider că e aceasta cea mai importantă referinţă din lucrare, care într-un anumit fel îi rezumă esenţa, căci societatea noastră are nefericirea să se afle exact în acest proces eronat.

Fiecare individ posedă o anumită intuiţie despre lume, o filosofie de viaţă inconştientă, un set de atitudini nerevelate conştientului, dar care determină acţiunile noastre cotidiene. Aceste acţiuni, care derivă din intuiţii sau din anumite sentimente interne, le numim uneori bunul simţ, alteori le spunem vocea inimii, dar de cele mai multe ori nu le numim în niciun fel, întrucât nu sunt conştientizate. Sunt comportamente care par de la sine înţeles, în aparenţă ele se manifestă ca un dat, nu sunt supuse unor critici, sunt evidente, nici nu se ridică problema conştientizării lor raţionale. Asemenea manifestări şi atitudini sunt de fapt expresia unor softuri mentale ale ma-

tricei culturale. Aceste softuri nu pot fi conştientizate, prin urmare nu pot fi nici exprimate, dar sunt destul de active şi ne oferă anumite sensuri pentru acţiunile noastre. Exprimarea acestor softuri mentale se manifestă doar în simbolurile fundamentale ale culturii spirituale cum ar fi, credinţele religioase, filosofia populară, arta sau folclorul.

Caracterul vieţii sociale este modelat de către aceste softuri mentale şi acestea reprezintă adevăratele forţe care mişcă o societate într-o direcţie sau alta. Modelarea şi schimbarea vieţii sociale poate fi realizată doar prin restructurarea unor softuri mentale la nivelul matricei culturale. Aceste programe mentale, care într-o anumită măsură reprezintă arhetipurile lui Jung, sunt rezultatul unor experienţe istorice de importanţă majoră, sau ale unor experienţe repetitive. Acestea, posibil, să se fi sedimentat în memorie, capabile de-a fi transmise genetic următoarelor generaţii. Doar că Jung nu a mai apucat să rezolve o altă problemă - de ce arhetipurile se formează prin asocierea unor evenimente afective cu anumite simboluri sau imagini specifice, dar nu a altora? Ce declanşează o anumită reprezentare mentală selectivă? Ce s-a întâmplat în conştiinţa lui Jung, ca acesta să asocieze cutremurul anume cu scuturarea unui animal uriaş, dar nu cu altceva? Un asemenea răspuns nu putem găsi în lucrările lui Jung, iar Vasile Dem. Zamfirescu ne sugerează următoarele: „Răspunsul nu poate fi decât unul singur: pentru că subiectivitatea umană este dotată cu o altă grilă, care preexistă arhetipurilor, imprimându-le acestora o anumită orientare. Dacă aşa stau lucrurile, atunci Jung nu a găsit structura ultimă a imaginarului, cum credea, ci doar o structură secundă."[87] Aceste programe mentale de la nivelul matricei culturale sunt o încercare de a completa ecuaţiile lui Jung şi de a explica formarea arhetipurilor, adică sunt anume acei factori primari care declanşează reprezentările mentale arhetipale. Acest lucru se poate realiza prin admiterea unui alt nivel de realitate pshihică pe

care am numit-o infrapsihic şi care operează după alte legităţi decât intrapsihicul, acolo unde se desfăşoară procesele computaţionale.

O altă particularitate a acestor softuri mentale de tip M este că informaţiile acestora nu sunt codificate în anumite reprezentări simbolice şi, deci, nu pot fi supuse proceselor computaţionale sau regulilor logicii clasice. În aceste condiţii, informaţiile particulare pe care le conţin nu se exclud reciproc, dar se pot combina, recombina şi transforma sub acţiunea unor factori externi. Adică, în logica clasică „A" şi „B" se exclud reciproc, însă la nivelul matricei „A" poate fi în acelaşi timp şi „B", dar care se manifestă ca „C" la nivelul simbolic (intrapsihic), conţinându-i pe A şi B în acelaşi timp, dar fiind diferit de aceştia. La nivelul simbolic, „C" este supus proceselor computaţionale şi experienţelor cotidiene şi se întoarce în matrice ca „C", restructurat intern, şi se poate supune unor altor faze de fuziune sau difuziune cu alte informaţii şi să se convertească în simbol ca „D" - astfel are loc procesul de creaţie, inovaţie şi transformare culturală. Evident, această schemă este una simplificată şi care denaturează imaginea despre procesele informaţionale interne şi formarea arhetipurilor, dar într-o altă lucrare voi expune detaliat acest proces. Atunci când declarăm că informaţia şi experienţa culturală este transmisă ereditar, trebuie să se înţeleagă că acest fapt nu se referă la transmiterea simbolurilor propriu zise, ci a unor structuri sau modele informaţionale non-simbolice, care ulterior construiesc sau reconstruiesc materialul simbolic în prezenţa conţinutului cultural dobândit prin experienţă. Această structură informaţională, pur şi simplu, va determina forma de combinare şi interpretare a conţinutului conştient. „Ceea ce se transmite ereditar nu este reprezentarea, ci forma goală, *o facultas preformandi*, o posibilitate de a genera reprezentări de un anumit tip" [88]

Formele arhetipale sau softurile mentale de tip M sunt ac-

cesibile doar prin intermediul conţinuturilor culturale, mai exact**,** a simbolurilor sau a limbajului metaforic. Simbolul este un vehicul, aşa cum îl numea Zamfirescu, care transportă arhetipul din inconştient în zona conştientului. Dar din moment ce arhetipul este convertit în simbol, acesta deja face parte din softuri mentale de tip SM sau S**.**

Limbajul metaforic sau simbolic este mult mai prezent în limbajul cotidian decât limbajul conceptual (ştiinţific), şi prin acest limbaj metaforic se manifestă conţinuturile matricei culturale. Din cadrul acestui tip de limbaj fac parte în general folclorul, poveştile, baladele, poeziile, care conţin prin sine o multitudine de simboluri cu o încărcătură informaţională şi emoţională foarte puternică. O metaforă de acest gen ar fi proverbul*: „Capul aplecat, sabia nu-l taie"*. Proverbul face parte din aşa-zisa înţelepciune populară, care de-a lungul istoriei noastre nu o dată şi-a demonstrat eficacitatea în scopul supravieţuirii. Prin această metaforă se exprimă o atitudine obedientă şi docilă faţă de un oarecare persecutor sau duşman. Această atitudine s-a fundamentat la nivelul matricei în urma unor reacţii emoţionale repetate. Conjuncţia şi contextul unor evenimente determină o anumită reacţie emoţională şi comportamentală specifică, care este manifestată în urma unui proces complex de calcul al minţii din care rezultă cea mai favorabilă acţiune posibilă. Poate, pentru moldoveni, în faţa unui eveniment social, această strategie era unica posibilă, reieşind din totalitatea evenimentelor anterioare şi contextul culturii pe care o aveau. Un asemenea proverb poate lua naştere doar după ce la nivelul matricei se formează anumite atitudini sau forme, ulterior aceste atitudini vor căuta să se exprime prin anumite simboluri. Indiferent dacă cunoaştem sau nu această metaforă, dar această atitudine obedientă este prezentă la nivelul inconştientului colectiv, şi se poate exprima individual prin diverse alte metafore sau filosofii. Proverbul respectiv face parte din tabloul inconştient asupra

lumii pe care o are moldoveanul. El se manifestă oriunde în viaţa cotidiană, de la a-ţi cere dreptul de acces în WC-urile din instituţiile publice, până la elaborarea de strategii geopolitice. Deci, proverbul reprezintă o formă arhetipală inconştientă, care condiţionează experienţele cotidiene şi predetermină reacţiile comportamentale acolo unde este vizat acest arhetip.

Un alt exemplu ar fi conţinuturile arhetipale care predetermină tipul de relaţie gender, şi anume cazul în care bărbatul este văzut ca stăpânul femeii, sau ca o fiinţă superioară, iar femeia rămasă undeva în urmă pe scara dezvoltării spirituale. Acesta nu este un arhetip local, dar unul regional, căci este prezent în mai multe culturi, şi nici universal nu este, căci există societăţi în care acest fenomen nu există. Un asemenea arhetip este format în timpul experienţei preistorice a speciei umane, unde diferenţele gender erau destul de amplificate pe fundalul contextului istoric, adică diferenţele erau epifenomene rezultate în urma condiţiilor naturale, unde bărbatul câştiga teren prin forţa fizică şi atunci îşi asuma dreptul de a impune condiţii şi reguli, astfel manifestându-se ca fiinţă superioară. Atare lungă experienţă repetitivă a umanităţii a întipărit în memoria colectivă această diferenţă gender la nivel instinctual şi intuitiv, care, ulterior, aceste forme arhetipale s-au văzut proiectate în conţinuturile mitologice, religioase, filosofice, folclor, basme sau proverbe ce dezvoltau şi întăreau acest fenomen. Iar aceste proiecţii culturale au şi condus la o dezvoltare paralelă diferenţiată a bărbatului şi a femeii. Actualele condiţii sociale nu mai pot scoate în evidenţă diferenţele gender, puterea fizică nu mai reprezintă singurul instrument de putere socială, şi această diferenţă este contrabalansată de alte abilităţi psiho-emoţionale sau intelectuale. Cu toate acestea, discriminarea gender continuă să fie prezentă datorită acestor arhetipuri. Activarea acestor arhetipuri sau softuri mentale de tip M nu se realizează doar prin „inhalarea" directă a conţinuturilor religioase sau

folclorice, ci printr-o observare indirectă a gesturilor şi fenomenelor culturale cum ar fi: modul de aşezare a membrilor familiei, unde tatăl ia locul din capul mesei sau separarea femeilor şi a bărbaţilor în biserică, unde femeilor le revine partea stângă, iar bărbaţilor partea dreaptă, un metamesaj prin care se transmite că bărbaţii sunt cei drepţi, iar preot poate fi doar un bărbat. În domeniul ştiinţific sau în funcţii de conducere se observă prezenţa mai multor bărbaţi decât a femeilor etc. Asemenea evenimente nu au forţa de a declanşa o reacţie critică a conştiinţei, arhetipul opune rezistenţă unui posibil demers cognitiv care ar pune la îndoială aceste manifestări comportamentale. Din contra, arhetipul primeşte o „baie" culturală care îi favorizează activarea şi dezvoltarea sa şi nu va avea decât un gest aprobator inconştient faţă de asemenea fenomene culturale – „Când trăim ceva care corespunde unui arhetip, acesta este activat şi ia naştere o compulsivitate ce se impune împotriva raţiunii şi voinţei sau produce un conflict care se prelungeşte în patologic, adică prin nevroză".[89] Printr-un asemenea proces complex, această cultură continuă să existe, iar şabloanele de genul ,,femeia nebătută e ca casa nemăturată" nu pot fi eliminate din societate prin proiecte sterile sau flashmob-uri adolescentine, în cel mai bun caz, efectul lor este minor şi cu riscul de a crea noi nevroze sau psihoze sociale. Întrucât forţa energetică a unui arhetip care este refulat în mod forţat va da naştere altor fenomene culturale cărora nu vom putea cunoaşte care va fi impactul social. În asemenea situaţii, este necesar de a modifica şi de a corecta structurile şi tiparele interne, şi nu reprimarea lor. În capitolul despre metaforele populare voi reveni cu câteva exemple din folclorul naţional care consolidează discriminarea gender, precum şi cu metode de restructurare internă a softurilor mentale.

4.2.4 Cultura spirituală ca nevroză culturală

Prin cultură spirituală se înţelege în general sistemul de produse spirituale ale omului, cum ar fi: religia, filosofia, arta, ştiinţa, etica şi folclorul, pe acestea le numesc softuri mentale de tip SM (spiritual-matrice), întrucât sunt emergenţele spirituale ale matricei culturale. Acestea, la rândul lor, produc alte softuri spirituale secundare care cuprind întreaga sferă de cogniţii raţionale şi iraţionale sau opinii cotidiene care au un caracter repetitiv sau de şablon. Aceste softuri mentale leam numit de tip S, pentru a le diferenţia de primele care au o încărcătură emoţională şi simbolică mult mai puternică şi sunt profund înrădăcinate în gândirea şi comportamentul social. Nu voi insista prea mult în diferenţierea acestor softuri, căci graniţele acestora sunt foarte vagi, iar un anumit produs cultural care devine şablon comportamental uneori poate fi cu greu încadrat într-o anumită categorie. Distincţia este realizată pentru o conştientizare teoretică, dar nu neapărat pentru o utilizare practică în această lucrare. Intenţia acestei distincţii este de a arătă că majoritatea gândurilor şi deciziilor cotidiene sunt rezultatul unor softuri mentale colective, care la rândul lor au la bază alte softuri culturale mult mai consolidate. Eliberarea de constrângerile softului mental se face doar prin procesul de creativitate şi depăşire a proceselor computaţionale. Dar, orice creaţie culturală nouă se solidifică într-un nou soft mental sau într-o operaţiune de calcul. Înţelegerea acestor esenţe ne poate explica în multe privinţe multe fenomene culturale din societate noastră, precum şi modalitatea de a corecta tiparele care sunt disfuncţionale. Cercetări asupra genezei culturii au fost întreprinse foarte multe, nu e scopul meu să reiau întreaga analiză şi datele experimentale, vreau doar să trasez câteva aspecte psihanalitice la care ader, pentru a observa cum se produc creaţiile culturale, adică acele produse culturale care determină evenimentele sociale, viaţa şi confortul material.

Deşi concepţia lui Jung despre esenţa culturii este diferită de cea a lui Freud, pe anumite dimensiuni le văd ca fiind complementare, împreună cu abordările lui Alfred Adler, aceasta, în condiţiile în care aceste teorii sunt reconstruite şi ajustate într-o construcţie logică.

Freud vede o opoziţie radicală între natură şi cultură, cultura fiind instituită ca o necesitate de reglementare a relaţiilor sociale şi de protecţie a omului contra pulsiunilor animalice care ar ameninţa organizarea eficientă a societăţii. De aici şi cauza principală a nevrozelor care sunt un rezultat al unui conflict intern dintre natură şi cultură. Conflictul se produce dintre laturile instinctuale ale omului, în special cea sexuală, şi normele culturale care le interzic. Cultura reprezintă o dimensiune supraumană cu rol de dresaj a trăsăturilor animalice din om, prin ţinerea în frâu a forţelor dionisiace ale orgiei, beţiei, plăcerilor carnale sau a tendinţelor sadice. Presiunea culturală asupra acestor pulsiuni animalice creează anumite tensiuni şi conflicte intrapsihice, căci aceste energii nefiind eliberate, sunt refulate în inconştient. Simptomele nevrotice reprezintă o cale de manifestare a acestor pulsiuni într-o formulă deghizată care satisface natura şi cultura. „Simptomul nevrotic este considerat o formaţiune de compromis care rezultă din întâlnirea dintre o tendinţă sexuală interzisă (ţinând de sexualitatea infantilă) şi o tendinţă opusă care o reprimă. Simptomul satisface ambele tendinţe: atât tendinţa interdictivă, cât şi tendinţa interzisă.”[90] Cu cât o cultură este mai represivă, cu atât este mai mare numărul de nevroze. În lucrarea sa *Disconfort în cultură,* Freud vine cu o adresare critică în privinţa culturii, căci, deşi a fost instituită pentru a proteja omul de tendinţele sale animalice şi pentru a-i asigura o viaţă fericită, ea creează în schimb disconfort, nelinişte, anxietate etc., provocându-i astfel îmbolnăvirile nevrotice.

Conţinuturile psihice care sunt refulate, se întorc deghizate în planul conştiinţei sub formă de simptome nevrotice, vise

şi – ceea ce a provocat mai multe critici - religie. O modalitate mult mai fericită de rezolvare a conflictelor interne este sublimarea, proces prin care energiile instinctuale (sexuale şi agresive) sunt transformate şi redirecţionate către activităţi şi creaţii artistice. Pornind de la această premiză, consider că cultura în sine reprezintă efectul refulării şi sublimării unor instincte naturale sau spirituale. Cultura, ca şi simptomul nevrotic, are rolul de a rezolva anumite tensiuni sau necesităţi emoţionale la nivel colectiv. În prezent, fenomenele culturale se produc ca reacţie la represiunile altor fenomene culturale majore. Cultura prin sine este un joc al represiunilor, unde orice normă nouă creată vine ca reacţie ofensivă la o normă prezentă. Noua cultură instalată creează alte represiuni sociale, care dezvoltă noi nevroze. „Orice progres cultural nou a presupus o nouă represiune a instinctelor, aşa încât dezvoltarea culturală nu poate fi disociată de reprimarea naturii din om şi de nevrotismul derivat de aici”[91] Doar că, odată cu dezvoltarea nevrozelor individuale, se dezvoltă şi o nevroză colectivă care nu este nimic altceva decât o nouă cultură care vine să o anihileze pe cea prezentă, iar noua cultură este de fapt cultura cea dintâi, astfel că forţele culturale îndeplinesc destinul păsării Pheonix. Însă, la originea culturii, se află fenomenele fizice şi afective, o explicaţie pentru etapa de geneză a culturii umane. Realizarea pulsiunilor instinctuale poate fi blocată nu doar de cultură, ci şi de anumite contexte naturale sau trăiri emoţionale provocate de mediul fizic, ceea ce ne apropie de teoria culturii lui Jung. Cultura este o nevroză la nivel social care produce necontenit alte nevroze atât sociale, cât şi individuale. Există o similaritate dintre caracteristicile fenomenelor culturale şi simptomele unor boli nevrotice. Dezvoltarea şi manifestarea culturală reprezintă un act inconştient şi ritualic, ceea ce este caracteristic şi pentru isterie sau sindromul compulsiv-obsesiv. Pacientul trăieşte o stare de anxietate, dominat de gânduri înfricoşătoare şi absurde,

iar prin realizarea unei acţiuni ritualice, are impresia că este apărat de ameninţările care îl urmăresc. Acelaşi lucru se întâmplă şi la nivel colectiv. Orice conştiinţă colectivă suferă de o anumită angoasă existenţială şi anxietate, iar acţiunile ritualice (religioase sau cotidiene) care de fapt reprezintă în sine tradiţii, obiceiuri şi norme comportamentale au un caracter compulsiv-obsesiv. Prin realizarea şi respectarea lor omul are sentimentul de siguranţă pentru o anumită perioadă de timp. Este important de conştientizat că din aceste nevroze culturale derivă toate acţiunile cotidiene şi profesionale din toate sferele vieţii sociale. Atunci când se vorbeşte că o societatea umană este bolnavă, atunci ar trebui să privim acest cuvânt în sensul lui propriu. Şi dacă vorbim despre gradul de boală al unei societăţi, atunci e necesară o abordare a acesteia într-un sens clinic, mai exact, tratarea nevrozelor disfuncţionale. Este evident că o cultură sănătoasă prin definiţie este imposibilă, cultura este prin sine o boală umană, dar ceea ce ne interesează este gradul ei de funcţionalitate. Când ne referim la societatea moldovenească, trebuie să recunoaştem că nevrozele sale s-au dezvoltat până în psihoze, iar consecinţele negative le simţim cu toţii. Prin acest proiect ,,Sinergie Socială" voi lansa o hermeneutică a nevrozelor culturale naţionale pentru identificarea conflictelor la nivelul inconştientului colectiv care generează aceste comportamente disfuncţionale şi modalităţile teoretice de restabilire a unui echilibru psiho-social şi modelarea unor nevroze funcţionale. Freud a făcut câteva interpretări ale unor fenomene sociale din perspectiva propriei sale teorii a nevrozei. Spre exemplu, el explica religia ca proiecţie a complexului oedipian. Existenţa războaielor prin manifestarea instinctului morţii (Thanatos), care este latura opusă a sexualităţii (Eros). Cumularea unei tensiuni interne de autodistrugere explodează în războaie. Forma economiei moderne este rezultatul unei înrădăcinări a tendinţelor anal-erotice. Era industriei moderne era imposibil să se dezvolte acum două mii de ani din cauza caracterului narcisic al culturii epocii respective.[92] Metoda în sine este una ingenioasă, doar că Freud este un reducţionist, hermeneutica lui psihanalitică se reduce doar la instinctul sexualităţii şi al morţii. Mai târziu, discipolul său Adler afirmă că etiologia nevrozelor poate avea la bază şi alţi factor nonsexuali, cum ar fi voinţa de putere sau de autorealizare. Nevroza se naşte în urma eşecului de autoafirmare care declanşează conflictul interior. Heinz Hartmann determină un alt factor declanşator al nevrozelor, cum ar fi: refularea agresivităţii, iar Heinzn Kohut a narcisismului. În general, etiologia nevrozelor trebuie privită ca orice refulare a conţinuturilor psihice care intră în conflict cu Eul, indiferent de natura acestora. Dar una dintre cele mai impunătoarea teorii psihanalitice asupra nevrozelor şi în special a psihozelor este cea a lui Jung, care introduce arhetipurile ca potenţiali declanşatori al nevrozelor.

La Jung, cultura nu este opusă naturii, ca în viziunea lui Freud, ci între natură şi cultură există o relaţie de continuitate, căci natura este purtătoare de cultură. Arhetipurile sunt instinctele de ordin spiritual care generează fenomenul cultural. ,,Asemenea instinctelor care predetermină comportamentul uman, arhetipurile predetermină percepţia şi intuiţia omului, conducând la produsele culturale care-i sunt specifice."[93] Deci, orice conţinut spiritual îşi are originea în arhetipuri, în matricea culturală. Arhetipurile ar reprezenta un soft sau un sistem de operare care manevrează viaţa umană din umbră şi îi oferă suportul spiritual în situaţiile de criză, ,,[…]omul apelează la înţelepciunea ancestrală încorporată în arhetipuri în momentele de restrişte existenţială, în care spiritul conştient nu-i poate oferi nici o soluţie." [94] Ele sunt centri autonomi, încărcaţi energetic cu valori pozitive şi negative, adică au o ambivalenţă axiologică. Psihanalistul elveţian descrie caracterul ambiguu şi contradictoriu al valenţelor energetice şi simbolice a arhetipului, dar nu a încer-

cat să explice cum e posibil acest fapt. Recunoaşterea unui alt nivel de Realitate psihică pe care am numit-o infrapsihic şi care este izomorf cu nivelul cuantic al lumii fizice ne poate oferi o explicaţie logică prin introducerea terţului inclus „şi/şi" sau a logicii cuantice. La nivelul infrapsihic, arhetipul este în acelaşi timp negativ şi pozitiv, însă la nivelul superior se bifurcă în contrarii logice şi se manifestă ca pozitiv sau negativ în funcţie de circumstanţele externe.

Potrivit lui Jung, nevroza şi psihoza sunt rezultatul unui dezechilibru al forţelor arhetipale din inconştientul colectiv în raport cu Eul. O dezechilibrare are loc atunci când conţinuturile arhetipale ale inconştientului colectiv explodează la nivelul conştient şi iau locul realităţii, sau dezvoltarea unilaterală a individului din cauza unei acumulări de energii psihice generate de un arhetip. „De obicei, Eul este atât de atras de acest focar energetic, încât se identifică cu el şi consideră că nu doreşte şi nu are nevoie de absolut nimic altceva. Dar astfel, apare un viciu, o monomanie sau obsesie, o unilateralitate foarte puternică ce periclitează în chipul cel mai grav echilibrul psihic"[95] O altă dezechilibrare psihică sau un conflict care produce o nevroză este atunci când din conştient lipsesc anumite arhetipuri şi experienţa pe care o inmagazinează. În această situaţie individul se află într-o angoasă existenţială, din lipsa sensurilor şi soluţiilor pe care le generează un arhetip.

Dacă în cazul lui Freud nevroza este proiecţia unor conţinuturi refulate sau sublimate, atunci în cazul lui Jung nevroza şi psihoza, în mare parte, sunt proiecţia arhetipurilor. Ambele abordări sunt complementare şi ambele teorii trebuie introduse în analiza „bolilor" sociale. Şi în cazul lui Jung, nu avem decât să constatăm faptul că cultura este rezultatul unei nevroze sociale. Psihanalistul a surprins faptul că există o similaritate foarte puternică dintre conţinuturile culturii religioase şi fantasmele unui psihotic. Acest fapt nu ar trebui să fie atât

de surprinzător, întrucât marile culturi au fost produsul unor psihotici, iar restul i-au crezut pe adevărat şi nu le-au rămas decât să îi urmeze şi să se supună fantasmelor lor. De fapt, şi Jung menţiona, pe o mică doză de umor, aceasta, cu referire la dezechilibrele psihice provocate de energiile puternice ale arhetipurilor, când cineva devine obsedat şi interesat doar de un anumit lucru şi acel lucru îl transformă într-un Dumnezeu-. „Astfel de interese sunt un fel de zei care, recunoscuţi de mulţi, alcătuiesc treptat o „biserică" şi adună în jurul lor o turmă de credincioşi. Aşa ceva se numeşte o „organizaţie". Ea este urmată de o reacţie de dezorganizare care vrea să alunge diavolul cu ajutorul lui Belzebut."[96] Această reacţie, la fel, este provocată de proiecţia şi fantasmele altor „psihotici". Un psihotic reuşeşte să-şi vândă fantasmele unei mase de nebuni, doar dacă reuşeşte să-şi menţină imaginea unui individ sănătos, în caz contrar „aberaţiile" sale nu pot ajunge pe acelaşi raft cu „aberaţiile" lui Platon sau Einstein. Dar altfel nici nu este posibil. Cultura prin esenţa ei este una iraţională, o aberaţie mai mult sau mai puţin funcţională pentru comunitatea umană şi nu poate fi produsă decât pe o cale iraţională. Raţionalitatea ar însemna întoarcerea la natură. Matematica este doar validarea obiectivă a unei „aberaţii", dar aberaţia este produsul unei fantasme şi fantasma este generată de arhetip. Teoria relativităţii a lui Einstein a fost inspirată din fantasma pe care a avut-o acesta, în timp ce ar fi călătorit în vis pe o rază de lumină. Sărmana matematică trebuia doar să o valideze. În altă parte, Jung vorbeşte despre nevroze ca fenomen social, o nevroză care nu este una personală, ci una socială, unde fiecare individ suferă de aceleaşi simptome. „Întrucât nevrozele sînt de cele mai multe ori fenomene sociale, şi nu doar probleme private, trebuie să admitem intervenţia arhetipurilor în cele mai multe cazuri: este retrăit acel arhetip care corespunde situaţiei şi ca urmare intră în acţiune forţele instinctuale ascunse în arhetip, pe cît de explozive, pe atît de

periculoase, ceea ce adesea duce la rezultate imprevizibile. Mai mult, nu există rău căruia omul aflat sub dominaţia unui arhetip să nu-i cada victimă. Dacă în urmă cu treizeci de ani cineva ar fi îndrăznit să prezică faptul ca evoluţia psihologică va merge în direcţia reactivării medievalei persecuţii a evreilor, că Europa va tremura din nou în faţa grupurilor de lictori romani sau a marşurilor legiunilor, că va putea fi reintrodus salutul roman de acum două mii de ani şi că arhaica swastică va înlocui crucea, fiind capabilă să insufle milioanelor de soldaţi disponibilitatea pentru sacrificiu, acel om ar fi fost batjocorit ca un nebun mistic. Şi astăzi? Oricît de uimitor ar putea părea, această întreagă nebunie a devenit oribila realitate."[97] Aici Jung se referea la Germania nazistă care a reactivat forma negativă a arhetipului Wotan. Wotan este zeul suprem al vechilor germani, care în forma sa pozitivă este zeul cunoaşterii, iniţierii, inspiraţiei, intuiţiei, iar în forma sa negativă este zeul războiului şi al morţii, al furiei şi al dezastrului. Evenimentele şi climatul psiho-social din perioada crizei economice din Germania (1929-1933) a creat toate condiţiile favorabile de activare a acestui arhetip în forma sa negativă. „ …un zeu al furtunii şi beţiei, aflat demult într-o odihnă istorică, şi anume Wotan, s-a putut trezi, izbucnind, precum un vulcan stins, într-o nouă activitate…"[98], „ …se poate vorbi despre un arhetip „Wotan", care, ca factor psihic autonom, produce efecte colective şi schiţează astfel o imagine a propriei sale naturi".[99] Unul din scopurile terapiei psihanalitice a lui Jung este de activare a valorilor pozitive ale arhetipurilor, fără a degenera în fantasme care iau locul realităţii.

De aici, formulez un alt obiectiv al acestui proiect, identificarea şi analiza arhetipurilor locale şi elaborarea modalităţilor de terapie socială de activare a valorilor pozitive ale arhetipurilor. Identificarea şi activarea arhetipurilor latente poate fi o soluţie de a schimba într-un timp mai rapid comportamentele colective. Sau, printr-o inginerie socială puternică, de elaborat noi softuri mentale de tip M.

Un alt arhetip mai aproape de realitatea noastră este arhetipul comunismului, despre care Jung spunea că corespunde cu stilul de viaţă primitiv, caracteristic grupului arhaic. Cultura comunistă a reprimat spiritul de responsabilitate al indivizilor şi, după cum zice Vasile Dem. Zamfirescu, a dezvoltat infantilizarea morală a adulţilor. „Dependenţa economică a membrilor societăţii de statul-părinte, interzicerea iniţiativei particulare şi a asumării vreunei responsabilităţi, frustrarea (sărăcia) generalizată, puniţiile iraţionale, minciuna cinică ridicată la rangul de politică de stat, imposibilitatea opţiunii în plan politic şi spiritual – toate acestea îl pun pe adult în condiţii care împiedică individuarea şi dezvoltarea sa psihică. Mai mult, astfel de circumstanţe sociale readuc eul la stadii proprii copilăriei. S-a insistat mai ales asupra aspectului psihologic al infantilizării şi mai puţin asupra aspectului spiritual. În termeni psihanalitici, accentul a căzut în special asupra blocării dezvoltării eului sau a regresiei sale, relaţia sa cu supraeul precum şi dinamica acestuia fiind neglijate."[100] Această remarcă clarifică mai multe lucruri despre fenomenele noastre sociale. Societatea moldovenească a fost indusă în etapa copilăriei, iar existenţa şi protecţia sa depindea de statul-părinte. La un moment nefericit, statul-părinte a încetat din viaţă şi societatea moldovenească s-a trezit a fi orfană. Pe chipul noului guvern format a fost proiectată imaginea părintelui care ar fi trebuit să se ocupe în continuare de siguranţa şi bunăstarea poporului-copil – un gest nepermis într-o societate pretinsă capitalistă - iar această proiecţie este o nevroza colectivă. Lipsa de iniţiativă şi responsabilitate civică, învinuirea necontenită a guvernului-părinte, lipsa de maturitate politică, jocuri economice şi politice cu încălcarea regulilor de joc, supărările şi lamentările sociale, toate acestea sunt caracteristicile copilăriei. Societatea, fiind lipsită de abilităţile adultului, care i-ar permite dezvoltarea autonomă,

acest copil (societatea) simte că trebuie să fie adoptat de către un alt stat-părinte şi de aici se naşte fenomenul integrării geopolitice sau al unionismului. Un asemenea pas, nu ar face nimic mai mult decât să acutizeze infantilismul social. A trăi mai bine economic, nu înseamnă şi a fi mai sănătos mintal. Într-un asemenea scenariu societatea moldovenească riscă să devină un organism retardat fără verticalitate, libertate socială şi incapabil de existenţă autonomă. Vom fi scoşi la plimbare, ne vom juca în nisip, vom construi cetăţi pe ţărmul mării doar la dispoziţia părintelui, în schimb vom fi hrăniţi şi protejaţi de un ,,cămin familial". Dacă ne satisface din plin un asemenea destin, atunci e opţiunea cea mai bună.

Maturizarea socială poate fi susţinută prin activarea unor arhetipuri ancestrale, care au fost adormite de anumite etape ale istoriei. Dacă Jung are dreptate, atunci inconştientul colectiv păstrează experienţa curajoasă a strămoşilor noştri, aşa cum Wotan a fost trezit în sensul său negativ de către nemţi în perioada lor de criză, astfel şi noi putem trezi spiritul dacilor de altădată sau ale altor forţe latente.

Deci, întreaga cultură spirituală a unei societăţi este rodul matricei culturale care conţine softurile mentale de tip M sau arhetipurile. Atâta timp cât nu se efectuează un lucru cu aceste forţe energetice, atâta timp nu pot fi schimbate stările sociale actuale. Cultura spirituală a unui colectiv trebuie să fie privită ca stare mintală a colectivului şi necesită o abordare clinică. Prin analiza credinţelor, tradiţiilor, obiceiurilor şi a comportamentelor sociale pot fi deduse forţele psihice care sunt reprimate şi care generează prin urmare aceste nevroze culturale, fie e vorba de reprimarea energiilor instinctuale naturale (Freud) sau reprimarea energiilor instinctuale spirituale – arhetipurile (Jung). O asemenea analiză va fi expusă într-o altă lucrare din cadrul acestui proiect.

4.2.5 Cultura materială şi crearea noului mediu fizic

În fig.4 am indicat că cultura spirituală determină comunicarea şi sinergia socială, mai exact, cultura stabileşte conţinutul şi tipul comunicării sociale, iar aceasta la rândul său provoacă un anumit grad de sinergie socială. Despre acest fapt mai detaliat vom discuta în capitolul 9. În funcţie de gradul şi eficienţa sinergiei sociale se produc anumite evenimente şi fenomene sociale care se soldează cu un anumit produs material sau economic. Rezultatul economic pe care îl indică o ţară depinde de nevrozele sale culturale, dacă acestea sunt sau nu funcţionale. Despre acest fapt am menţionat şi în capitolul 2 şi nu e cazul să mai revin cu alte detalii. Dar ceea ce este important de menţionat: cultura materială a unei societăţi care include infrastructura şi arhitectura, tehnologia şi alte bunuri materiale, creează un feedback pentru matricea culturală, întrucât cultura materială creează un nou mediu fizic care declanşează noi stări afective şi prin urmare noi arhetipuri. Deci, arhetipurile pot fi create, influenţate şi declanşate şi prin mediul fizic creat de om.

Legătura dintre mediul fizic (hardul), matricea culturală şi cultura materială (softul) poate fi redată metaforic prin exemplul unui pom de mere.

Pentru pomul de mere, soarele, vântul, ploaia şi pământul reprezintă elememente hard care determină un climat favorabil sau nu pentru creşterea sa. Pomul de mere nu poate fi cultivat oriunde, nu este compatibil cu orice mediu fizic. Un mediu fizic determină şi are un anumit potenţial de faună şi floră. La fel şi pentru societăţile umane mediul fizic joacă un rol primar. Rădăcinile reprezintă matricea culturală, din acest motiv, ele nu sunt prezente şi observabile în conştiinţă, pot fi intuite doar în baza emergenţelor sale culturale. Tulpina reprezintă softurile mentale de tip SM. Din această tulpină

cresc ramurile şi frunzele – softurile mentale de tip S. În matricea culturală este codificată şi informaţia despre fruct pe care îl va produce dacă toate condiţiile de mediu vor fi favorabile. Merele reprezintă cultura materială. Pentru a schimba cultura materială este necesar de a schimba rădăcinile, în limitele posibile ale mediului fizic.

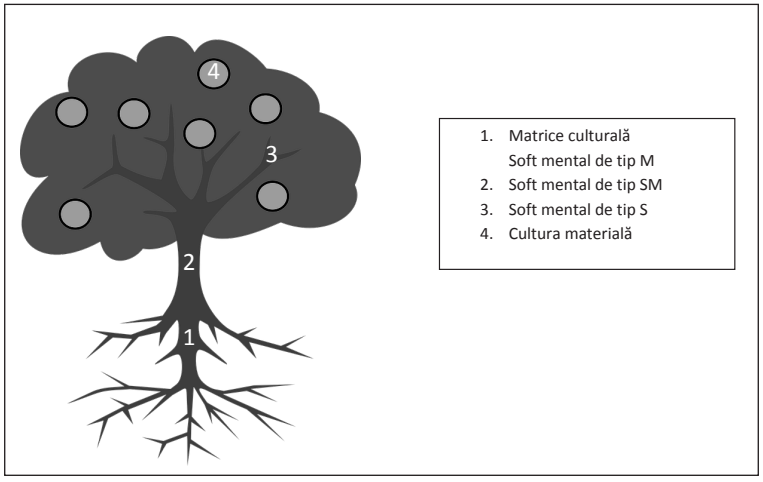

Fig.6

V. Conservarea și schimbarea culturală

În capitolul anterior am discutat despre relaţia dintre natura minţii şi schimbarea socială în care am arătat că procesele mentale sunt de natură computaţională, ceea ce reprezintă un impediment serios în implementarea transformărilor sociale. Realizarea unei schimbări sociale la comanda unei voinţe conştiente este posibilă doar în cazul în care sistemul minţii individuale şi cel colectiv au un caracter nedeterminist, adică posedă liber arbitru. Dar din moment ce procesele mentale sunt de natură computaţională, existenţa liberului arbitru este exclusă. Însă liberul arbitru reprezintă o condiţie necesară pentru procesul de creaţie şi inovaţie, care sunt de natură noncomputaţională.

Schimbarea este efectul creaţiei, iar creaţia este manifestul libertăţii, o evadare dintr-un lanţ determinist, un proces stohastic calitativ. Am menţionat că procesele mentale nu sunt exclusiv computaţionale, de altfel, nu ar fi existat creaţia şi schimbarea culturală. Dar prezenţa creativităţii în fenomenele socio-culturale reprezintă de obicei o excepţie în raport cu tiparul sau procesele deterministice. Dacă ne referim la sfera culturală, atunci cu cât mai mult se formează un tipar, cu atât mai mult iau amploare procesele deterministice şi cu atât mai puţin există loc pentru creaţia originală. Aparent, putem considera că la etapa actuală procesele creative şi inovative în societate sunt în plină creştere şi desfăşurare, dar de fapt, acestea sunt doar pseudocreaţii în cadrul unui tipar general. Nu există saltul calitativ care să depăşească actualul status qou al culturii. „Există structuri (modele) imaginare şi comportamentale care par inovaţii, în mijlocul realităţilor istorice, dar sunt valori perene camuflate în haine noi.”[101] Formarea unor tipare şi structuri culturale reprezintă o problemă pentru procesul inovativ şi schimbarea socială. Pentru a extinde înţelegerea fenomenului de conservare socială şi

culturală, care opune rezistenţă transformărilor sociale, vom discuta câteva aspecte cu privire la geneza şi evoluţia reprezentărilor (mentalităţilor) culturale.

Am menţionat în capitolul anterior că arhetipurile sunt germenii şi creatorii de cultură. Aici ne vom preocupa de formarea arhetipurilor şi continuitatea lor transgeneraţională, precum şi rolul lor la conservarea culturală.

Facem o presupunere pur ipotetică că avem prima generaţie de fiinţe umane care, evident, trebuia să fi fost una aculturală, adică să aibă o „tabula rasă" pe plan cultural. Primii reprezentanţi ipotetici ai acestei specii (în mod greşit numit Homo Sapiens) nu aveau arhetipurile generatoare de cultură, acestea urmau să se formeze în urma experienţei ca specie. Dacă la originea speciei a existat un oarecare Adam sau un extraterestru experimentator, atunci logica lucrurilor stă un pic altfel, dar tot în acelaşi punct vom ajunge.

Printr-un oarecare miracol evolutiv această specie s-a pomenit la un moment dat cu anumite capacităţi cognitive, în special cu funcţiile sale asociative şi imaginative. Fericită de noua s-a achiziţie naturală, specia umană a început să exploreze lumea într-o manieră total deosebită. Între percepţiile sale interne şi natură s-au întrepătruns aceste funcţii cognitive care converteau natura în cultură. Natura nu mai este percepută într-un mod „natural", ci convertită într-o imagine cu îmbogăţiri culturale. În cadrul noii percepţii, elementele naturale capătă alte nuanţe ontologice şi se transformă într-un interlocutor care ar avea ceva de comunicat omului. Dar funcţiile imaginative şi asociative nu pot funcţiona decât în urma unor impulsuri emoţionale.

Acestea două funcţii ale creierului fac un „front" comun în cunoaşterea şi înţelegerea naturii. Totuşi, emoţia dictează jocul cogniţiilor. Orice fenomen sau eveniment extern sau intern dezvoltă anumite reacţii emotive cu implicarea funcţiilor asociative şi imaginative, care declanşează diverse fantasme

şi proiecţii simbolice asupra fenomenului în cauză, astfel se nasc miturile, basmele, legendele etc. Acest lucru a fost înţeles înca de Euhemeros (sec.IV î.Hr.) care afirmă că toate reprezentările mitologice nu erau nimic altceva decât o oglindire a caracterului uman, mai exact a stărilor emoţionale. Miturile şi reprezentările colective se nasc în primul rând în urma spaimelor şi a fricilor în faţa calamităţilor naturale, a fenomenelor astronomice, epidemiilor sau fenomenelor sociale, cum ar fi crimele şi războaiele. Am putea numi frica drept creator de arhetipuri. „Prin experienţă mistică înţelegem efectele spaimei de necunoscut; misticul la origine este descendentul celui care nu deţinea controlul asupra spaimelor sale, fiind astfel obligat să găsească explicaţii revelate, interioare, fenomenelor cărora mai târziu li se vor găsi explicaţii raţionale."[102] Însă, până a găsi explicaţiile raţionale, imaginaţiile, aşa zisele revelaţii, sau fantasme, au reuşit să solidifice o cultură, care şi astăzi reglementează viaţa socială şi chiar economică. Experienţele afective foarte puternice au creat în imaginaţia omului scenarii mitologice variate. Un exemplu prezentat de Jung este crearea mitului eroului solar. „Alternanţa zi-noapte, care este un fenomen cosmic universal, nu va fi regăsită ca atare în inconştientul colectiv, ci sub forma motivului mitic al eroului solar, ceea ce reprezintă o analogie mai mult sau mai puţin fantastică cu fenomenul obiectiv. În fiecare dimineaţă, un erou divin se naşte din apele mării şi se urcă în carul solar în care străbate bolta cerească. La capătul drumului, în vest, îl aşteaptă un monstru marin, care-l înghite şi în a cărui burtă străbate, pe fundul mării, drumul invers. După o luptă aprigă cu şarpele nopţii, pe care-l învinge, reuşeşte să se nască din nou în dimineaţa următoare. Aşadar, mitul exprimă mijlocit fenomenul fizic, prin intermediul distorsiunii umane. Mitul nu este rezultatul unei reflectări (oglindiri), ci al unei proiectări a ceea ce a fost reţinut în inconştientul colectiv.[103] Jung afirmă că aceasta nu este decât o fantezie şi o reacţie

subiectivă, care, fiind repetată, se transformă într-un arhetip ce va reproduce necontenit acelaşi motiv în forme mitologice variate." S-ar zice, deci, că ceea ce se întâmplă în inconştient este exclusiv o reprezentare subiectivă a fanteziei stimulate de fenomenul fizic."[104]

Aceste prime fantasme, provocate de procese afective, reprezentă în sine primele manifestări culturale ale omului. Dar faptul că pe glob avem o varietate de culturi şi credinţe, este rezultatul unui proces destul de complex, în care intră în joc mai mulţi factori, printre care varietatea condiţiilor fizice şi a fenomenelor naturale specifice ce provoacă fantasme variate. Un rol considerabil îl joacă şi stările psiho-emoţionale ale unui colectiv cu care întâmpină aceste fenomene naturale sau de alt ordin. Pentru o colectivitate munţii pot trezi emoţii de groază, pentru alta, emoţii de grandoare, în funcţie de experienţele anterioare şi tiparele emoţionale. Prin urmare, zeii munţilor vor avea însuşiri, funcţii şi moravuri diferite. Dacă moravurile sunt diferite, atunci şi conduita socială este diferită şi în cele din urmă efectul final se răsfrânge asupra culturii materiale.

Stările dinamice şi psiho-emoţionale naturale ale unui colectiv le putem încadra în anumite temperamente. Despre temperament putem vorbi nu doar la nivel personal, ci şi la nivel colectiv. Deseori, un popor îl asociem cu un temperament sau altul.

Următoarele exemple nu trebuie tratate în adevăratul sens al cuvântului, ele doar indică esenţa unor procese deterministe ale tiparelor emoţionale în formarea diferenţelor culturale. Descrierea lor este foarte succintă şi reducţionistă. Nu poate exista un colectiv care să corespundă exclusiv unui temperament, exemplele sunt doar ipotetice. În realitate, declanşarea fenomenelor culturale se desfăşoară prin procese şi interacţiuni emoţionale mult mai complexe. Exemplele de mai jos ne sugerează doar ideea de formare a diferenţelor culturale.

În faţa unei eclipse solare, un colectiv coleric poate reacţiona nervos şi înfuriat, iar aceste stări afective sunt proiectate asupra fenomenului cosmic, născându-se astfel zeul focului sau al războiului. Pentru a potoli furia zeului şi a-l determina să nu mai verse furia asupra oamenilor, omul zideşte temple şi instituie norme morale, a căror încălcare va dezlănţui furia zeului. Astfel se creează condiţiile pentru dezvoltarea unei nevroze. Furia reprimată este refulată sub formă de instituţii, cum ar fi armata.

Colectivul sangvinic va proiecta propriile sale porniri afective asupra evenimentului cosmic altfel, astrul ceresc care înghite soarele ar putea fi asociat cu zeul nebuniei, al veseliei, cu spiritul dionisiac. Dar în acelaşi timp, umbra Lunii aduce cu sine poarta iadului şi al morţii, o fantasmă care se naşte din asocierea cu întunericul care se aşterne. Spaima rezultată din propriile fantasme va determina colectivul să adopte anumite interdicţii pentru desfrâu şi va depune efortul de a consolida o societate echilibrată emoţional. Nevroza formată din reprimarea spiritului dionisiac poate genera alte fenomene culturale cum ar fi: industria de consum şi meşteşugăritul, afacerile cu camăta şi anumite forme de comerţ. Semnul că etica religioasă a fost respectată se va comunica de către divinitate prin următoarea eclipsă, în funcţie de gradul de acoperire solară. Eclipsa totală ar fi semnul pedepsei pentru excesul de nebunie!

Colectivul flegmatic îşi va vedea oglindit spiritul său apolinic în fenomenul cosmic. Acesta va fi interpretat ca semnul unui zeu al cunoaşterii şi al înţelepciunii, prin care se comunică necesitatea raţionalizării vieţii sociale. Acest colectiv va pune un accent puternic pe dezvoltarea filosofiei şi ştiinţei, dar va ignora necesităţile unei vieţi iraţionale. Această nevroză va declanşa fenomenele culturale care ne copleşesc prin prostia lor, dar camuflată printr-un argument raţional.

Colectivul melancolic va proiecta cea mai intensă dramă

emoţională posibilă, iar această proiecţie va reprezenta sursa inspiraţiilor artistice. Disperarea vieţii văzută în acest fenomen, îl va împinge pe melancolic la introiecţie şi căutare de sine, va alege viaţa pustnică şi ascetică, iar introiecţia şi meditaţia vor fi duse până la extreme, el va ignora orice necesitate emoţională de exteriorizare. Aceste pulsiuni reprimate se vor manifesta în creaţiile artistice.

Identificarea unei colectivităţi cu un temperament sau altul se reflectă în conţinutul ei spiritual şi material. Cea mai mică variaţiune emoţională declanşează în final deosebiri culturale radicale. Noi, moldovenii, suntem cu precădere melancolici, uşor de identificat prin limbajul nostru depresiv şi emotiv, în folclorul nostru melancolic, sau prin prezenţa spiritului pasiv sau ascetic în baladele şi poveştile populare şi în general în comportamentul social.

Fanteziile spontane şi subiective în faţa evenimentelor afective au condamnat umanitatea la o anumită cultură arbitrară, care a reuşit să se cristalizeze în structuri profunde în inconştientului colectiv. ,,După câte se pare, arhetipurile sunt, pe de-o parte, întipăriri de experienţe tipice, necontenit repetate, pe de alta, ele au concomitent un comportament empiric ca forţe sau tendinţe care duc la repetarea aceloraşi experienţe. Ori de câte ori apare un arhetip în vis, în fantezie sau în viaţă, el aduce cu sine o ,,influenţă" sau o forţă deosebită prin care acţionează numinos, respectiv fascinant sau îmboldind la acţiune. [105] Deci, vestea tristă e că riscăm să repetăm necontenit experienţele noastre anterioare sub forţa unor arhetipuri. Tot felul de programe politice şi proiecte de legi sterile care încearcă să eradicheze anumite fenomene sociale nu au puterea de a suprima forţele instinctuale care le provoacă. O schimbare este imposibilă atât timp, cât nu se acţionează inginereşte la nivelul infrapsihicului.

Odată cu experimentarea acestor emoţii şi fantasme, se formează primele fenomene culturale şi începerea proceselor de cristalizare a softurilor mentale. Cele mai puternice experienţe se transformă în arhetipuri şi sunt transmise ereditar, celelalte softuri mentale (cultura spirituală) sunt transmise pe cale educaţională. Este de la sine înţeles că pentru următoarele generaţii cultura lor spirituală se va afla într-o consonanţă cu arhetipurile inconştientului colectiv. Acest lucru va permite activarea uşoară a arhetipurilor, iar efectul acestora va conduce la o amplificare sau conservare a fenomenul cultural în cauză.

Paradoxal, presupunem că la începuturile speciei umane gândirea noncomputaţională era mai frecventă în procesele mentale, datorită absenţelor softurilor şi simbolurilor cognitive care încă nu erau ,,cristalizate". Odată cu experienţa şi liturghia socială, de-a lungul timpului aceste softuri mentale au devenit seturi de algoritmi care au transformat mintea într-un proces computaţional. Fenomenele naturale şi sociale nu vor mai primi noi înterpretări spirituale arbitrare sau spontane, înţelegerea lor va fi condiţionată şi limitată deja de reprezentările şi softurile existente şi oamenii vor simţi realitatea la fel ca şi strămoşii lor. Odată cu istoria, colectivităţile, fiind supuse aceloraşi experienţe cotidiene şi culturale, vor întări şi mai puternic anumite conţinuturi ale matricei culturale şi ale culturii spirituale. Perspectiva nu e atât de optimistă: cu cât se întăreşte matricea culturală, cu atât scade nivelul de creaţie spirituală a noului. Toate softurile mentale sunt modele computaţionale cristalizate care descurajează noutatea spirituală. Orice date de intrare care nu corespund cu stările şi simbolurile interne sunt rejectate. Dacă un colectiv împărtăşeşte o anumită opinie, atunci membrii colectivului nu simt necesitatea alternativelor. Softul deja existent le oferă un anumit confort şi siguranţă, iar noutatea şi schimbarea culturală le ameninţă stabilitatea, şi atunci destinul lor, al noutăţii şi schimbării, este hotărât – „executare prin spânzurare". Eradicarea corupţiei din societatea noastră nu este o

noutate prea pozitivă pentru întreaga populaţie, nici pentru cei care pretind că luptă împotriva ei. Onestitatea ne ameninţă siguranţa şi confortul prezent. Corupţia este un fenomen care îi satisface pe toţi, moldovenii nu sunt pregătiţi pentru o societate non-coruptibilă, căci nu au încă dezvoltate alternative de adaptabilitate socială.

Totuşi, aparent, observăm că în orice cultură există noi creaţii şi schimbări culturale care depăşesc calitativ stilul anterior, dar, această creaţie nu este o creaţie a noului, ci o creaţie de consolidare şi dezvoltare a vechiului. „Pentru Fernand Braudel mentalul are propria sa temporalitate, pentru că ceea ce se vede la suprafaţa realităţii istorice sunt emoţiile de moment, dar în conştiinţa colectivă şi individuală zac ascunse structuri mentale stabile, care asigură continuitatea în durată lungă a comportamentelor şi credinţelor colective."[106] Spre sfârşitul fiecărei perioade istorice se observă o diminuare considerabilă a produselor culturale noi. De fapt, ceea ce delimtează anumite etape istorice, este anume introducerea noutăţii şi a inovaţiei în cultură şi societate. Când această noutate este epuizată şi transformată în tradiţie, actul creaţiei devine unul pasiv. Dar această „letargie" culturală poate acumula anumite tensiuni şi forţe interne care la un moment de criză pot izbucni provocând o nouă transformare culturală. De exemplu, cronologia istorică este împărţită în două mari etape, până la Hristos şi după Hristos. Acest eveniment istoric nu este doar un eveniment cu semnificaţie majoră, el reprezintă în primul rând o revoluţie spirituală care modifică puternic matricele culturale ale mai multor popoare. S-a realizat o ruptură de mentalitate politică şi religioasă prin trecerea la monoteism. Perioada medievală se luptă pentru întărirea acestei noi paradigme. Cultura medievală nu creează nimic nou, de aceea mai este şi numită „Epoca întunecată". În pofida caracterului revoluţionar al creştinismului, totuşi, el nu a fost în stare să ducă o transformare până la capăt, din

cauza vechilor matrice culturale care nu puteau accepta atât de uşor noua paradigmă. De aceea, părinţii bisericii creştine au fost nevoiţi să realizeze o simbioză dintre noua credinţă şi vechile modele religioase pentru a putea fi asimilată de către mase. „[...]în mentalitatea popoarelor medievale, creştinismul a fost amalgamat cu vechi obiceiuri păgîne. În ciuda eforturilor Bisericilor creştine, mai ales prin Reformă şi Contrareformă, păginismul popular s-a păstrat în concepţiile şi ritualurile festive"[107]

Mai bine de un mileniu Europa Medievală acumulează o tensiune creativă care explodează începând cu sec. al. XIV, marcând începutul perioadei Renaşterii. Renaşterea încearcă să modifice cultura şi viaţa socială medievală prin introducerea modelului heliocentric al sistemului Solar. Dar nici Renaşterea nu a avut suficient curaj pentru a se rupe de tradiţie, a preferat să se automutileze organic, fixându-se cu un picior înainte, dar cu capul răsucit către spiritualitatea antică. Dar ce a pierdut Europa renascentistă în antichitate? De ce nu a preferat să păşească cu toată forţa către noi modele culturale? Adevărul e că a pierdut vechile arhetipuri care au fost îngropate şi reprimate de către cultura creştină, care în acel moment au explodat în conştiinţa colectivă şi au inundat cultura renaşterii cu valorile antichităţii. Toate forţele şi pulsiunile antichităţii au mocnit ca un vulcan stins sub fundamentul bisericii, până în momentul în care aceste tensiuni s-au cutremurat şi au explodat prin reactivarea vechilor matrice şi arhetipuri culturale. Renaşterea, de fapt, nu creează nimic nou în istorie, noutatea este mai curând o excepţie. Produsele ei sunt percepute ca fiind noi doar în raport cu cultura medievală, în rest, ea dezvoltă principiile şi valorile antichităţii. Deşi Renaşterea este succedată de alte perioade istorice (industrială, contemporană), totuşi, aceste delimitări istorice sunt generate doar de mici inovaţii culturale, dar nu de schimbarea reală a culturii. Totul s-a inventat în antichi-

tate, ceea ce a urmat au fost doar imitaţii modificate şi doar ocazional se ivea câte o schimbare de structură. Aşa-zisa explozie de inovaţii artistice, ştiinţifice sau comportamentale, la care asistăm astăzi, nu depăşeşte în fond cadrele vechilor matrice culturale. Procesele şi evoluţia culturală se comportă de fapt ca şi Mulţimea lui Mandelbort din sfera geometriei fractale. În cadrul acestei mulţimi, evoluţia oricărui element intern, indiferent de mărimea scalară, este o imitaţie a figurii generale şi nu poate depăşi formele acesteia. Deci, de la o generaţia la alta, aceste matrice culturale capătă forme din ce în ce mai consolidate şi mai rigide, iar creaţia noului spiritual devine tot mai slabă. Acest fenomen este, de fapt, ceea ce l-a şi înfuriat pe Nietzsche. Omenirea şi-a format un set de valori dogmatice care ucide creaţia, astfel că lumea se află în decadenţă. Nietzsche a elaborat un prototip al omului nou care va salva omenirea de la acest dezastru cultural – Supraomul, care este în primul rând cel care distruge vechile valori şi creează altele noi.

Din cele menţionate, putem înţelege două lucruri importante:

1. Stilul şi specificul cultural sunt rezultatul unui accident psiho-emoţional. Conţinuturile lor sunt fantasme, reprezentări subiective, construcţii arbitrare, dar nu necesităţi raţionale sau divine. Din moment ce aceste reprezentări sunt subiective, însă sunt înţelese şi însuşite ca ceva imperativ, raţional, natural şi obiectiv, atunci nu avem decât să constatăm prostia în care plonjează omul. Acestea sunt credinţe patologice, care îl determină pe individ să se ţină cu toată forţa şi voinţa de conţinuturile sale accidentale şi subiective. Modelarea şi crearea unor noi conţinuturi culturale adaptate spiritului timpului este practic imposibilă, datorită rezistenţei şi încăpăţînării vechii culturi accidentale. Cultura trebuie să fie percepută ca având un rol strict tehnic, care reglementează mai mult sau mai puţin eficient jocurile sociale, dar niciodată

ca necesitate ontologică în cadrul sistemului social. Însă, dacă cultura este tehnică, atunci, ca orice tehnică poate fi supusă schimbării şi perfecţionării în timp. Dar din motiv ce ea este percepută ca o instanţă obiectivă, raţională, necesară, logică sau de sorginte divină, atunci ea nu poate fi supusă tratamentului inginerului social. În asemenea condiţii schimbarea culturală este practic imposibilă, în cel mai bun caz, foarte lent în decurs de secole.

2. O parte a societăţii civile din ţara noastră se află în plină agitaţie emoţională, frustrare şi dorinţă de schimbare de mentalitate. Unii dintre cetăţeni chiar încearcă să întreprindă anumite acţiuni prin flashmob-uri şi provocarea de conflicte cu funcţionarii publici, iar alţii doar speră la o schimbare peste noapte. Cu regret, impactul este nesemnificativ. Entuziasmaţii care încearcă să revoluţioneze societatea prin comportamentul lor rebel, renunţă la scurt timp la planul lor de luptă, căci cultura nu se schimbă la o mişcare din deget. Dacă nu acceptăm o intervenţie ştiinţifică în schimbare culturală, atunci nu am decât să afirm că sistemul nostru social va rămâne absolut acelaşi şi în viitorul îndelungat. Nu poate funcţiona nici o intervenţie economică, politică, sau a altui stat în modificarea noastră organică. Matricele sunt prea puternice şi arhetipurile sunt prea rezistente pentru a se lăsa schimbate de câteva eforturi naive. Acţiunile noastre sunt predictibile, noutatea socială şi culturală nu poate interveni, creaţia şi inovaţia nu au motive să apară, pentru că suntem în sfera proceselor mentale computaţionale şi stabile. Comportamentele noastre sunt operate în baza softurilor şi simbolurilor culturale însuşite. Automatismele comportamentale se amplifică odată cu creşterea gradului de stres social. Schimbarea culturală nu poate avea loc în asemenea condiţii. Procesele noncomputaţionale şi creativitatea pot avea loc la alte nivele emoţionale ale climatului social. Dar ne aflăm într-un cerc vicios, stresul social amplifică procesele computaţionale în baza simbolurilor

şi softurilor culturale, prin urmare, inovaţia nu poate avea loc, schimbările nu se produc şi se continuă acelaşi ciclu. Ieşirea din cercul vicios se poate realiza prin câteva metode.

1. Intervenţia „terapeutică" la nivelul matricei prin blocarea sau activarea unor arhetipuri

2. Producerea de noi simboluri culturale şi lingvistice cu scopul de a schimba rezultatele calculului mental.

3. O criză/catastrofă naţională sau globală însoţită de o nouă formă culturală, care ar substitui cultura de înaintea crizei.

4 . Un plan guvernamental de reeducare a populaţiei, focusarea în special pe vârsta preşcolară.

La nivel teoretic, poate fi formată o nouă generaţie radical deosebită de cea precedentă, acest lucru poate avea loc doar printr-un plan sistematizat şi ştiinţific care ar avea scopul de a bloca manifestarea unor arhetipuri şi activarea sau crearea altor softuri mentale, altfel zis, de creare a unor noi nevroze culturale funcţionale. Dar riscul unui asemenea procedeu ar fi perceperea de către mase ca un program totalitar.

Contrar opiniei menţionate mai sus, că anumite elemente culturale sunt foarte rigide, fiinţa umană este totuşi una foarte maniabilă, întrucât este o fiinţă total iraţională. Caracterul iraţional sugerează posibilitatea programării şi reprogramării omului în orice chip posibil, întrucât aşa-zisa lui raţiune, este incapabilă să discearnă ceea ce este şi ceea ce ar trebui să fie. De fapt, ceea ce numim raţional este în sine cultural şi nimic mai mult. Raţionalitatea nu este instrumentul obiectivităţii şi al necesităţii, ea nu este o metoda ştiinţifică, nici filosofică de a cerceta lumea, este o metodă culturală şi de evaluare subiectivă. Devine raţional ceea ce corespunde culturii. Validitatea raţională şi obiectivă a matematicii rămâne la discreţia culturii. Pentru unii fanaţi religioşi matematica este de natură iraţională, întrucât unele calcule matematice nu ar susţine punctele lor de referinţă. Raţionalitatea în sine este

de fapt doar calculul computaţional al minţii, dar nu valorile care sunt operate. Este sau nu raţional un anumit lucru, în cazul în care se înscrie în algoritmul minţii şi al simbolurilor acestuia. Dacă un lucru nu rezonează cu softurile interne sau creează erori false, atunci devine iraţional. Limbajul şi calculul matematic reprezintă doar o constantă convenţională la care se raportează celelalte sisteme de calcul şi au o funcţie strict pragmatică - manipularea obiectelor fizice. Galileo în una din lucrările sale a menţionat că matematica este limba prin care omul poate comunica cu Dumnezeu. Nu ştiu în ce măsură Dumnezeu ar opera cu calcule şi funcţii matematice. E doar problema personală a lui Galileo, care a dorit să-şi valorifice fantasmele matematice la grad de divinitate. Matematica este doar o posibilitate de a converti natura într-o reprezentare non-naturală, la fel ca şi fantasmele mitologice sau simbolice. Matematica este simbol, iar tot ceea ce este simbol este cultură, ceea ce este cultură nu este nici natură, nici Dumnezeu, nici Universalitate **-** este subiectivitate.

Această natură iraţională a fiinţei umane ne trezeşte un optimism în posibilitatea teoretică de metamorfozare culturală. Ceea ce este acceptat şi necesar în cultura actuală, într-o nouă cultură ar putea fi total opus, doar omul este incapabil de a discerne dintre ceea ce este şi cum ar trebui să fie, conform unei instanţe superioare a omului.

Natură noastră iraţională se datorează felului în care funcţionează şi relaţionează neuronii. Un sistem de cogniţii cu privire la existenţă este de fapt o structură nervoasă. Este validată realitatea care se află în consonanţă cu structura neuronală. Această structură este modelată de către cultură în primii ani de viaţă. În această perioadă se instalează softurile mentale culturale care activează şi eliberează energiile psihice ale arhetipurilor. Aceste softuri sunt anumite cadre vizuale de înţelegere şi percepere a realităţii. Este raţional ceea ce rezonează cu aceste cadre şi softuri mentale. Individul este

absolut incapabil şi inconştient de a percepe o altă formă a realităţii, iar dacă se ciocneşte cu un alt model de realitate atunci o cataloghează ca fiind una iraţională.

Moldovenii, fiind şi ei reprezentanţi ai speciei umane, nu se sustrag acestor legităţi, iar de aici, putem înţelege fenomenul conservării sociale şi culturale. Moldoveanul nu-şi poate imagina o altă realitate culturală şi socială decât cea pe care şi-a construit-o. În pofida ciocnirilor cu alte culturi şi civilizaţii, cu alte modele de realităţi sociale, care reuşesc să-l coplesească şi să-l zguduie din temelii, totuşi, construcţia mentală internă îi este destul de rezistentă şi reacţionează prin fraza: „Aceasta la noi nu funcţionează". Dar ceea ce nu funcţionează, înseamnă că nu este raţional. O fi fiind raţional pentru alte culturi, însă pentru noi raţiunea legităţilor interne e de altă natură. Pe de altă parte, firește că el are dreptate, softurile altor culturi nu au cum să funcţioneze la noi, ceea ce am mai menţionat de nenumărate ori, dar ceea ce este deranjant în această expresie, este încornorarea moldoveanului în modelele culturale învechite.

O schimbare radicală şi bruscă poate fi concepută doar la nivel teoretic, prin intermediul unei noi generaţii de copii cu vârstă preşcolară, care ar urma să fie supuşi unui tratament educaţional special în spiritul viitoarei culturi. Această educaţie nu ar semnifica nimic altceva decât modelarea sistemelor de neuroni care sunt aidoma unor cărămizi care pot fi combinate în orice chip pentru a realiza structuri absolut diferite. Actualele generaţii care au fost infectate de cultura prezentă, sunt incurabile, cu excepţia cazului în care se declanşează o criză socială puternică care ar putea elibera anumite tensiunii şi energii psihice. Neuronii sunt ca şi cărămizile care se află în stare liberă, au posibilitatea de a fi ordonate şi aranjate în modalităţi nelimitate pentru a obţine forme diferite. Însă, din moment ce cărămizile au fost ordonate în anumite structuri cu ajutorul mortarului, nu mai poţi modifica structura formei, decât printr-o deconstrucţie totală, adică aducerea formei în starea de criză şi haos. O valoare nu poate fi schimbată lent în altă valoare, decât prin distrugerea totală a primei valori.

O cultură nouă nu poate fi clădită pe o cultură veche, cea din urmă trebuie distrusă din temelii prin provocarea unei crize sociale totale. În anumite condiţii, amnezia socială şi uitarea trecutului istoric ar putea avea şi avantaje pozitive, anume acelea de a permite societăţii să renască într-o nouă haină culturală şi identitară. Se poate face alegerea, păstrarea identităţii istorice cu preţul unei vieţi bolnave, sau reconstrucţia unei culturi funcţionale cu preţul pierderii identităţii.

Matricele culturale nu reprezintă un destin. Energiile acestora pot fi refulate sau sublimate în diverse forme culturale funcţionale. Generaţiile tinere sunt în posesia neuronilor liberi, a unei intelectualităţi virgine, care încă nu a reuşit să fie fecundată de ideile culturii. Un copil îl poţi transforma cu uşurinţă într-un extremist religios sau ateist, mercenar sau pacifist, comunist sau capitalist, beţiv sau călugăr şi acest lucru se datorează faptului că avem o natură iraţională. Omul este incapabil de a face o alegere raţională şi conştientă. Ceea ce gândim şi felul în care o facem, a fost hotărât de către altcineva. Gândirea noastră este cuprinsă în limita softurilor disponibile şi a simbolurilor culturale. Din moment ce spiritul este infectat de o anumită formă culturală, gradul şi posibilitatea de schimbare ale acestuia scad la limitele de jos. În acest fel se nasc fanaţii de toate categoriile care sunt gata să se sacrifice pentru o idee cu care a fost fecundat de cultură în mod arbitrar. Pe de o parte e oribilă şi absurdă această realitate, pe de altă parte, anume această prostie creează plăcerile vieţii, după cum observase şi Erasmus de Rotterdam.

Adoptăm un sistem de credinţe şi convingeri nu pentru că sunt cele mai funcţionale, ci pentru că primele au fost cele care ne-au penetrat creierul virgin şi au format primele re-

ţele neuronale. Acest sistem de credinţe adoptat poate să elibereze sau să reprime energiile psihice ale arhetipurilor, iar în funcţie de aceasta, omul va trăi prin cultura sa momente de catharsis sau va dezvolta anumite nevroze disfuncţionale. Conştientizarea acestui fapt poate fi neplăcută, întrucât noi considerăm că suntem proprii noştri creatori şi căutăm să ne modelăm conform propriilor noastre alegeri. Dar acest lucru nu este decât o mare naivitate şi putem adopta una din cele două reacţii posibile la acest fapt: fie că rămânem idolul propriei noastre identităţi accidentale, fie că devenim conştienţi că individualitatea noastră este un număr de iluzionism şi încercăm să pătrundem în culise pentru a interveni în scenariul scris de cultură.

Puţini sunt cei care au voinţa de a-şi schimba scenariul, pentru majoritatea oamenilor este mult mai econom să urmeze scenariile deja scrise, chiar dacă ajung să recunoască în mod tacit iraţionalitatea şi prostia acestora. Acesta este omul-masă, iar despre acest om Jose Ortega Y Gasset în *Revolta Maselor* spunea următoarele: „Nu este om, ci mai degrabă o carapace de om, constituită din simple *idola fori*; este lipsit de un „înăuntru", de o intimitate inexorabilă şi inalienabilă a sa, de un eu irevocabil. Iar de aici provine permanenta sa disponibilitate de a se preface că este una sau alta."[108] În lipsa propriei identităţi şi a unui sens adecvat al vieţii, omul-masă îşi găseşte un rost emoţional în nebunia fanatismului religios, naţionalist sau partinic, căci doar acestea îi pot oferi cele mai puternice trăiri emoţionale şi îi oferă aşa-zisa identitate şi sentimentul propriei valori existenţiale. Scoate din mintea omului toate ideile religioase, naţionaliste sau de partid şi vei observa cum acesta se prăbuşeşte în gol. Rostul omului atârnă de aceste scenarii culturale, iar din moment ce acestea sunt retrase, el se pomeneşte dezorientat şi fără nici-un rol care să-i valideze propria importanţă. Dar acest lucru se întâmplă pentru că nu a fost în stare să-şi scrie propriul scenariu, adică propria iden-

titate. Actorul de pe scenă trăieşte din plin emoţiile, conform unui scenariu, el se simte important că poate îndeplini un oarecare rol, vede un sens în toate mişcările şi dinamica sa, până când regizorul îi retrage scenariul şi mişcarea corpului încetineşte brusc - actorul îşi pierde identitatea care i-a fost oferită de regizor. Atâta timp cât nu lucrezi la propria identitate, atâta timp vei fi strâns legat de valorile şi scenariul culturii din care faci parte, din acest motiv oamenii aleg această cale uşoară şi se opun oricărei schimbări culturale pentru a nu le tulbura rosturile şi rolurile cu care s-au identificat.

Alte emoţii cum ar fi ataşamentul de casa părintească, de pământul natal sau de folclor nu sunt valori în sine, ci ancorări emoţionale arbitrare care au puterea să inspire un sentiment de siguranţă şi prin această funcţie ele devin valori. Dar cu cât propria identitate şi împlinirea de sine sunt mai slabe, cu atât aceste valori devin mai importante.

Un alt aspect la care trebuie să atragem atenţia atunci când vorbim despre rezistenţe la schimbare socială ţine de sănătatea mintală, nivelul de dezvoltare a creierului şi gradul de flexibilitate cognitivă. Când se abordează problema schimbării sociale, focusarea trebuie sa fie în primul rând pe individ, dar nu pe societate în ansamblu, căci individul este actorul care produce sau nu schimbarea. Dar disponibilitatea acestuia de a se schimba, ţine de sănătatea lui mintală şi de adaptabilitatea creierului la noile condiţii. De exemplu, repetabilitatea îndelungată a unei acţiuni, are ca efect întărirea unor reţele nervoase şi transformarea acestora în automatisme sau softuri mentale. Odată cu înaintarea în vârstă, aceste sisteme de credinţe sunt din ce în ce mai fixe şi practic imposibil de a mai fi modificate. Aceste softuri se amplifică în mod special în prezenţa unor surse de stres continuu. Acest fapt poate explica unele comportamente sociale cum ar fi rezistenţa la reforme instituţionale a unor funcţionari publici trecuţi peste vârsta mijlocie. Experţii politici rămân nedumeriţi de ce nu

funcţionează sau de ce nu se aplică reformele instituţionale în contextul în care toată lumea discută despre aceasta. Unica lor soluţie este exprimată în expresia: *„Aceşti funcţionari publici trebuie să-şi schimbe mentalitatea”*. Dar nimeni nu se gândeşte cum i-ar putea ajuta pe aceşti bieţi funcţionari ca să-şi schimbe mentalitatea sau dacă ea în genere mai poate fi schimbată. Orice schimbare comportamentală necesită o schimbare de structură a celulelor sistemului nervos, astfel menţionează Dr. Bryan Kolb de la *University of Lethbridge* în cadrul unui articol publicat de Association for Psyhological Science[109]. „Adaptabilitatea creierului la noile condiţii de mediu ţine de gradul de plasticitate neuronală care poate fi afectată de o mulţime de factori printre care stresul, îmbătrânirea, mediul nociv sau neantrenarea acestuia, (a creierului) în noi experienţe de viaţă. Este regretabil faptul că în politica noastră nu se face niciodată o conexiune dintre nivelul de dezvoltare economică şi sănătatea mintală a populaţiei.” Acelaşi Bryan Kolb în altă parte menţiona următoarele: ,,Succesul în viaţă, fie sănătatea sau statutul socio-economic, este profund afectat de nivelul de dezvoltare a creierului. Gestionarea factorilor care influenţează dezvoltarea creierului este similară cu o poliţă de asigurare care este disponibilă doar la începutul vieţii. Noi trebuie să recunoaştem acest lucru şi să facem ca şi alţii să conştientizeze. Ceea ce ştim despre dezvoltarea creierului trebuie să se reflecte în politicile de sănătate şi educaţie…”[110] Acestea ar avea ca scop crearea unui mediu funcţional pentru dezvoltarea copiilor şi a instrumentelor de prevenire a factorilor de stres (emoţional sau chimic) care ar crea o generaţie de oameni mai echilibraţi şi adaptaţi spiritului timpului şi în cele din urmă se va obţine o societate mai funcţională. În contextul integrării sănătăţii mintale, în interpretarea fenomenelor sociale, mi-a atras atenţia o cercetare efectuată în 1996 de către Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America asupra

hipocampului[111], care ar putea să ne sugereze şi alte perspective despre rezistenţa socială la schimbare. Acest studiu a fost realizat pe subiecţii umani care a arătat că stresul cronic şi depresia majoră distrug puternic neuronii din hipocamp sub acţiunea glucocorticoizilor – hormoni asociaţi stresului. Una din funcţiile hipocampului este prelucrarea noilor experienţe şi explorarea necunoscutului. Atunci când hipocampul este deteriorat, subiecţii umani îşi pierd interesul pentru căutarea experienţelor noi, schimbare comportamentală şi de mediu, şi preferă rutina, cotidianul, stabilitatea şi conservarea obiceiurilor comportamentale. Sub acţiunea factorilor de stres, această strategie este adoptată în scopul de siguranţă şi conservare a speciei. Eduardo Dias-Ferreira şi colegii săi de la Universitatea Minho din Braga, Portugalia, au confirmat acelaşi lucru în baza unor experimente efectuate pe şobolani. După o expunere îndelungată a şobolanilor la un stres cronic aceştia şi-au pierdut capacitatea de a depăşi comportamentele repetitive, au devenit mult mai puţin creativi şi nu puteau lua decizii noi la schimbările de mediu.[112]

În aceeaşi situaţie se află şi societatea noastră. Se resimte un stres cronic la nivel colectiv, acesta fiind întreţinut zilnic de noutăţile descurajatoare din domeniul economic şi politic. Acesta îşi are efecte negative în dezvoltarea unor comportamente neadaptative şi repetitive. Dacă nu se intervine inginereşte, recesiunea economică se va amplifica prin efectul de sinergie socială a unei mase de oameni care acţionează prin automatisme. Acesta este şi motivul de ce intelectualitatea şi spiritul ştiinţific sunt atât de slab dezvoltate în societatea noastră. Antropologul medical american Dr. Alberto Villoldo menţiona în una din lucrările sale: „Stresul cronic poate să inducă o rutină, în care conectarea reţelelor noastre neuronale ne face să repetăm, la nesfârşit, acelaşi comportament disfuncţional, dar şi să sperăm la un rezultat diferit. Pe măsură ce trăim stări de depresie şi comportamente repetitive care îşi au originea în stresul cronic, devenim mai puţin capabili să gandim analitic.”[113]

Orice schimbare comportamentală sau de mediu este percepută ca un risc crescut de periculozitate şi stres amplificat. Această reacţie comportamentală mai este numită în mod metaforic - zona de confort.

Putem vorbi diverse zone de confort şi din diferite perspective. Putem vorbi atât despre anumite zone de confort individual, cât şi despre zone de confort social care reprezintă zonele de siguranţă pe care le împărtăşeşte în comun o colectivitate. Zona de confort nu este doar un mediu spaţial, zona de confort este şi un mediu spiritual format din sistemele de credinţe, valori şi convingeri. Schimbarea sistemului de credinţă sau a mentalităţii presupune o modificare a zonei de confort. Dar ea nu poate fi modificată atâta timp cât mediul este unul stresant, şi astfel ne trezim din nou într-un alt cerc vicios. Fanatismul, tradiţia şi conservarea culturală presupun eternizarea unui model comportamental cu scopul de conservare a status quo-ului social, căci orice schimbare este una ameninţătoare la adresa speciei şi identităţii culturale. Schimbarea socială aduce cu sine un alt model social pentru care se solicită alte mecanisme de adaptabilitate socială, ceea ce trezeşte în fiecare individ frica de o nereuşită în asumarea noilor modele emoţionale şi comportamentale. Actualul sistem cultural al moldovenilor, de la religie şi folclor, până la corupţie, tupeism sau criminalitate, reprezintă structura de siguranţă care menţine în viaţă acest organism social, indiferent cât de sănătos sau bolnav este acesta. Cea mai mică schimbare inginerească în cadrul acestui sistem ar provoca o reacţie în lanţ ce ar ameninţa aceasta stabilitate. Frica şi angoasa de o schimbare socială radicală survine în urma unei traume colective deja trăite după prăbuşirea Uniuni Sovietice care a aruncat societatea într-un haos total. Lucrurile au început să se stabilizeze într-o poziţie nu tocmai confortabilă, moldovenii s-au pomenit ca circarii în vârful unor obiecte aflate în echilibru, iar cea mai mică schimbare de poziţie le

ameninţă stabilitatea şi o nouă prăbuşire. Pe de altă parte, e un mit că moldovenii ar fi nefericiţi sau o societate chinuită. De fapt, moldovenii trăiesc viaţa din plin, fericirea pentru noi are o altă semnificaţie ontologică, decât în semnificaţia clasică. Mecanismele noastre cerebrale au reuşit să se adapteze la mediul social pentru a-şi lua doza de serotonină şi dopamină din propria lor nenorocire. Confuzia şi frustrarea creată la nivel social, că am fi nefericiţi sunt rezultatul unui limbaj distorsionat. Avem nevoie de a corecta nişte termeni pentru a vedea limpede că pentru moldoveni fericirea ar fi o extracţie energetică din propria lor suferinţă. Un gen de tehnică similară în cazul obţinerii soluţiilor vindecătoare din venin sau a aromelor din excremente. E o chestiune paradoxală pe care un occidental nu este în stare să o înţeleagă. Esenţa constă într-un gen de masochism social şi hrănire spirituală cu metafore gotice în stil naţional. Se citeşte pe chipul moldovenilor această plăcere masochistă atunci când se plâng de propriile probleme şi acţiunile guvernului. Un popor cu talent, care ştie cu iscusinţă cum să se aleagă cu plăcere când îşi îngroapă propriul destin. Acest fenomen este însăşi zona noastră de confort social. Aşa ne simţim în siguranţă. Orice schimbare e ameninţătoare şi ne solicită prea mult efort şi energie psihică. Cum rămâne însă cu toate credinţele şi tradiţiile noastre? Suntem o societate conservatoare, somnambulică, pe regim autopilot, ai căror parametri nu mai funcţionează eficient în condiţiile actuale ale umanităţii, iar cursa acesteia este în cimitirul popoarelor care nu au reuşit să se adapteze circumstanţelor externe şi interne. Softurile noastre mentale continuă să ne programeze vieţile exact în maniera cum vedem viaţa astăzi şi deja cunoaştem ce destinaţie urmează. „Suntem deocamdată ceea ce ne îndeamnă lumea noastră să fim, iar trăsăturile fundamentale ale sufletului nostru ne sunt imprimate de conturul lumii exterioare ca de un tipar.” [114]

Nici o inițiativă publică de schimbare socială nu va funcționa, atâta timp cât nu vom recunoaște care sunt acele tipare sau softuri mentale ce ne modelează comportamentele și care ar fi strategiile de modelare ale acestora. Dorința de schimbare culturală și socială este de fapt o mimare de către întreaga colectivitate. În caz contrar, s-ar presupune o acceptare a stării actuale ceea ce ar semnifica o stare de satisfacție existențială. Dar o asemenea stare de satisfacție nu-l mulțumește pe moldovean, el are nevoie permanent să-și valideze identitatea sa de victimă și să-și reconfirme nefericirea și astfel să-și extragă energia psihică pentru împlinirea spirituală. Dar chiar și acolo unde se dorește o schimbare de situație sinceră, și unde se încearcă să se elimine anumite fenomene sociale, rezultatele sunt total opuse. Ceea ce se încearcă a fi eliminat, de fapt crește în intensitate. Combaterea directă a fenomenelor nedorite nu va face nimic altceva decât să amplifice fenomenele vizate. ,,Așadar, se pare că rezistența chiar crește probabilitatea ca acțiunea să se petreacă, din cauza sugestiei și a efectului ideomotor rezultate din gândul la ceea ce nu trebuie să facem. Preocuparea față de ce nu trebuie făcut și reamintirea acțiunii nedorite oferă sugestii puternice de comportament."[115] Cu cât mai mult se discută despre lupta anti-corupție, cu atât mai prezent va fi acest fenomen, întrucât are loc o sugestionare în masă a unui comportament coruptibil. Strategia trebuie focusată pe ceea ce trebuie să se obțină, nu pe ceea ce trebuie eliminat.

Atunci când un individ suferă de tulburare emoțională sau o disfuncționalitate psihică, atunci de el se preocupă psihoterapeutul care are sarcina să-l readucă într-o stare funcțională și adaptabil la contextul său. Tot astfel și societatea, trebuie să fie privită ca un sistem organic integru și să fie tratată atunci când aceasta trece prin crize, nevroze disfuncționale sau isterie socială, iar de această sarcină trebuie să se preocupe inginerul social.

Atât psihoterapeutul, cât și inginerul social, urmăresc să obțină același lucru de la subiectul cu care lucrează – schimbarea. Universul și natura se află în permanentă dinamică și schimbare, sunt angrenate continuu în focul lui Heraclit, doar ființa care nu ține pasul cu dinamica existenței are de suferit. Schimbarea care este vizată de psihoterapeutul și inginerul social este să-l readucă pe subiect în ritmul mediului din care face parte, adică să-l adapteze la contextul în care se află. Subiectul își poate selecta și propria dinamică, dar atunci trebuie să se împace cu o izolare față de sistemele exterioare și să-și reducă din așteptări pentru a evita suferința.

Problema fundamentală a societății moldovenești este că ea nu s-a adaptat la anumite contexte din care face parte. Unii nu se pot adapta la sistemul și cultura capitalistă și, ca reacție, dezvoltă corupția și birocrația sau devin habotnici și tradiționaliști, alții nu se pot adapta la sistemul corupt și birocrat și, ca reacție, emigrează peste hotare; cei care se întorc nu se mai pot adapta la cultura tradițională a moldovenilor și, ca reacție, devin frustrați și aroganți față de cultura-mamă. Toate aceste categorii de moldoveni își înjură țara și dezvoltă o antipatie față de tot ce este moldovenesc (cu excepția tradiționaliștilor) și, în mod demonstrativ, ca copii mofturoși și nesatisfăcuți, anunță în mod public că părăsesc țara. Gestul e unul infantil care caută să stârnească regrete și vinovăție în cei care i-au supărat, dar acest gest demonstrează încă o dată că am devenit o societate infantilă, nostalgică după regimul sovietic. Aceste frustrări și suferințe sunt doar rezultatul unei neadaptări la mediu. Copilul matur s-a trezit pe neașteptate responsabil de propria sa viață, iar el nu a fost crescut într-o cultură a propriei răspunderi și a responsabilității. Iubesc țara doar cei care au reușit să se adapteze acestui sistem.

Prima schimbarea care este vizată pentru sistemul nostru colectiv este de formare a noilor softuri mentale compatibile cu sistemul și condițiile actuale. Dar mai exact, caracterul

nostru să fie optimizat în conformitate cu principiile de creare a unui efect puternic de sinergie socială. Omul are tendința să se atașeze involuntar la ceea ce este experimentat și cunoscut**,** și aceasta este cea mai mare barieră psihologică de a arunca vechile softuri culturale și a instala altele noi.

Orice entitate existențială trece prin ciclul creației și al morții, orice entitate spirituală sau materială trebuie să treacă prin autodistrugere, ca apoi să renască din propria cenușă ca pasărea Pheonix. Totul trece printr-o transformare și metamorfozare, omida renunță chiar la propria identitate pentru a deveni fluture, astfel și moldovenii ar trebui să-și arunce vechiul tipar cu care se identifică. Noi nu permitem să moară moldoveanul mioritic din noi, anume acea latură a ființei noastre care o urâm atât de mult, dar această identitate trebuie să moară pentru a face loc renașterii unui alt spirit de moldovean adaptat spiritului timpului. Încercăm să menținem în viață un trup mort, și tocmai aceasta ne consumă cea mai multă energie. Nu permitem însă nici să se dezlănțuie energiile psihice reprimate, poate chiar energia arhetipurilor vechilor daci.

Dar aici ne ciocnim din nou de stresul social care ne menține în captivitate emoțională și cognitivă. Încearcă să lansezi o idee inovativă pe plan cultural în societate și așteaptă reacția care urmează să se întâmple. Chiar în momentul în care redactam acest text, am citit o știre care se potrivește perfect acestei situații. În urma unui caz grav de intoxicație din cadrul unei locații din Chișinău, primarul capitalei Dorin Chirtoacă a venit cu propunerea de a introduce o lege care să monitorizeze foarte strict formarea meniurilor din restaurantele din capitală la evenimentele festive, invocând ca exemplu cultura țărilor europene sau a altor popoare civilizate în domeniul alimentației publice. Și iată cum sună titlul unei știri cu privire la această idee: *„Dorin Chirtoacă, nemulțumit de mesele copioase ale moldovenilor! Propunerea ABSURDĂ pe care a făcut-o*"[116] Propunerea nu poate fi absurdă în sine, ea devine absurdă doar prin raportare la tiparele comportamentale ale moldovenilor și la cultura alimentației noastre. Gestul lui Chirtoacă este o acțiune directivă de a introduce o inovație culturală care are ca sarcină de a modifica etica moldoveanului în domeniul alimentației pentru a preveni cazurile de intoxicație. Dar tacticile directive, de obicei, se soldează cu o rezistență critică din partea societății, întrucât societatea nu este pregătită spiritual sau cultural să petreacă un eveniment festiv după cum recomandă primarul capitalei: *„să fie servit fiecare în față cu aperitiv, un fel de mâncare și desert, o cină clasică, cum fac toate popoarele civilizate."*

Dar Eminescu a menționat de mai multe ori că nu suntem un popor civilizat, ci o societate semi-barbară, care trebuie să-și găsească propriul ritm de dezvoltare pentru a ajunge la nivelul de civilizație. Barbaria are loc sub semnul sistemului limbic al creierului, zonă a creierului responsabilă de emoțiile primare, mamiferice și instinctuale. Într-o asemenea societate emoțiile și instinctele sunt în capul relațiilor sociale și al guvernării. În timp ce civilizația este creația neocortexului, o zonă a creierului rațional, care într-o anumită măsură este în stare să domesticească pornirile instinctuale și emotive. Sistemul limbic lăsat fără supraveghere își activează programele vechi de supraviețuire prin agresivitate, egoism, intoleranță, furie, indiferență, tupeism, lene etc.[117] Sistemul limbic nu agreează arta, filosofia și știința, acestea îi sunt ostile și neprietenoase.

Șansa scoaterii societății din semi-barbarie poate fi oferită doar prin crearea unei elite intelectuale care să modeleze omul nou adaptat la spiritul timpului. Dar o asemenea elită este dificil de creat într-o societate stresată. Intelectualii au frică să inițieze dialoguri deschise și tolerante. Am întâlnit mulți intelectuali cu potențial enorm, dar se comportă ca niște șobolani stresați atunci când vine vorba de punerea în circuit a propriilor idei. Dialogul este defectuos din cel puțin două motive:

1. Toleranță scăzută la performanța din partea celorlalți

colegi din domeniul ştiinţifico-academic, întrucât, pe fundalul lor, s-ar putea ca propriul ego să intre în umbră.

2. Frica ca propriile idei să fie valorificate de către alţi beneficiari nesimţiţi.

De facto, elita intelectuală sau politică este oglinda societăţii, şi aşa-zisele noastre elite sunt practic atrofiate, şi utilizează aceleaşi scheme mentale ca şi plebea, abia de mai ţin pasul cu noutăţile din ştiinţă. Elitele au rolul de formare a noilor softuri mentale adaptate timpului pentru dezvoltare socială, masele au rolul de implementare a inovaţiilor. Miza permanentă a elitelor este transformarea continuă a sistemului spiritual în conformitate cu schimbarea imaginii despre lume datorită descoperirilor ştiinţifice. Revenind la cele menţionate în capitolul doi, sistemul spiritual este centrul nuclear al culturii şi al vieţii sociale, politice şi economice. Nici o schimbare serioasă nu poate fi realizată, atâta timp cât nu sunt modificări în sistemul central. Orice schimbare socială trebuie să fie însoţită de o anumită raţiune, iar această raţiune poate fi oferită de către o paradigmă a lumii inclusă în sistemul spiritual. Dacă viaţa şi ştiinţa se schimbă, iar sistemul spiritual rămâne unul tradiţional, atunci se creează alte cauze care dezvoltă dezorientări şi frustrări sociale.

Nu există un sistem unic de valori şi credinţe la care să se raporteze o societate. Postmodernismul încurajează ca fiecare să se închine la propriile halucinaţii, dar un asemenea proces creează o disfuncţionalitate gravă în societate. Schimbările şi alternativele de comportament social nu-şi au temeiul raţional, nu se pot fundamenta pe nici un argument solid şi puternic. În consecinţă, se preferă conservarea imaginii tradiţionale despre lume, chiar dacă este una disfuncţională, dar îşi are raţiunile sale şi oferă un cadru de raportate spirituală stabil. Însăşi această lucrare nu are nici un sens şi va fi de neînţeles, atâta timp cât nu se va raporta la o imagine a lumii care să-i ofere o anumită raţionalitate. Această imagine a lumii în interpretare personală va fi descrisă detaliat în alte lucrări.

VI. Schimbarea socială prin metaforă

În capitolul precedent am expus câteva motive ale conservării culturale şi rezistenţei sociale la schimbare, iar unul dintre acestea fiind natura computaţională a minţii umane, care, datorită unei posesii limitate de operatori simbolici şi algoritmi, este incapabilă să se autodepăşească printr-un act spontan al creativităţii. Orice cultură reprezintă un sistem static şi închis de simboluri care se autoreproduc în aceeaşi configuraţie. Prin urmare, cultura poartă un caracter determinist şi limitativ. La nivel teoretic, dacă am fi capabili să integrăm toţi operatorii simbolicii ai unei culturi într-un calcul complex, atunci am putea prognoza cu o precizie mai înaltă evoluţia unui organism social. Caracterul stohastic al sistemului social este unul iluzoriu, şi este provocat de incapacitatea minţii umane de a surprinde conştient informaţia completă din lumea externă şi de a efectua calculi complecşi cu aceste informaţii. În lipsa unei asemenea abilităţi cognitive, evenimentele şi comportamentele sociale par să se întâmple aleatoriu, indeterminist, izolat şi discontinuu. Dacă aşa ar sta lucrurile, atunci schimbările sociale s-ar putea realiza mult mai uşor, sau combaterea unui fenomen social, cum ar fi corupţia, ar fi mult mai simplă. Din păcate, aceste fenomene nu sunt izolate, ci integrate şi interconectate cu toate elementele sferei umane şi a habitatului din care face parte. Pentru a efectua o schimbare socială este necesar să avem o abordare sistemică şi structuralistă, dar nu prin analiza unui fenomen social luat în mod izolat.

Totuşi, cultura şi comportamentul social nu sunt implicate doar în evoluţii strict deterministice, dar pot avea loc şi evenimente ce se abat de la cursul prescris de operatorii simbolici ai culturii. Aceste evenimente pot avea loc spontan sau prin intervenţia inginerească în sistemul social. Fenomenele cognitive şi creative care se manifestă spontan la nivelul min-

ţii, îşi au originea în nivelul infrapsihic al realităţii psihice. Eforturile inginerului social care urmăreşte realizarea unei schimbări sociale trebuie să fie concentrate anume pe acest nivel al psihicului.

Evident, nu trebuie ignorat nici intrapsihicul, deşi la acest nivel procesele mentale sunt preponderent computaţionale, ceea ce limitează considerabil creativitatea şi schimbarea. Nivelul conştient al intrapsihicului operează în general cu simboluri lingvistice, ceea ce amplifică caracterul matematic al minţii. În consecinţă, orizontul lumii este îngustat puternic, iar spaţiul de acţiune şi creativitate sunt şi ele limitate. Rene Guenon făcea o diferenţă majoră dintre simbolurile lingvistice şi simbolismul ca metaforă. Primele sunt analitice şi raţionale, simbolismul ca metaforă este sintetic şi intuitiv, iar cel din urmă este superior primelor prin încărcătura lor intelectuală şi spirituală. Simbolismul sintetic ,,deschide posibilităţi de concepţie cu adevărat nelimitate, în timp ce limbajul, cu semnificaţii mai definite şi mai încremenite, pune mereu în faţa înţelegerii graniţe mai mult sau mai puţin înguste."[118] Dacă simbolismul lingvistic este unul analitic, matematic şi computaţional, atunci reiese un fapt curios. Dacă introducem simboluri lingvistice noi cu anumite semnificaţii definite, atunci ecuaţiile proceselor mentale ar arăta diferit, ceea ce înseamnă că outputurile vor fi şi ele diferite. Alte outputuri înseamnă alte comportamente. Altfel zis, pentru o schimbare culturală este necesar şi de o intervenţie în semantica cuvintelor sau inventarea noilor simboluri lingvistice. Aceasta este deja o procedură tradiţională pentru inginerii sociali din occident sau din SUA atunci când vor să influenţeze comportamentele oamenilor. De exemplu, cuvintele ,,pruncucidere", ,,avort" sau ,,întreruperea sarcinii", definesc aceeaşi acţiune, dar reacţiile emoţionale şi comportamentale sunt total diferite. Evoluţia acestor concepte a fost una dirijată pentru a scoate orice conotaţie morală a acestei acţiuni şi pentru a

convinge masele că acţiunea respectivă nu are nici o legătură cu crima, dar este o întrerupere de sarcină. La fel, putem modifica şi cuvântul „omor" cu „întreruperea vieţii" sau cu ,,încetarea respiraţiei". Dar, în acest caz, ştirile TV nu vor mai fi atât de şocante, căci fiul nu şi-a omorât mama, dar i-a întrerupt respiraţia. La fel, putem înlocui cuvintele de fiu şi de mamă pentru a modifica reacţiile comportamentale. Revin la afirmaţia lui Wittgenstein - *Limitele limbajului meu sunt limitele lumii mele*. Schimbarea limbajului ar duce la o altă percepţie a lumii, iar o altă percepţie va solicita un alt comportament. Dacă ne dorim cu adevărat o schimbare culturală este absolut necesar să se intervină şi în sistemul lingvistic.

Aceasta este o posibilă intervenţie în procesele mentale de natură computaţională, dar mai poate exista şi o intervenţie la un nivel mai profund, în adâncurile inconştientului, la nivelul infrapsihicului. Acolo, unde informaţia nu este cuantificată în simboluri sau semne şi nu se supune legilor algoritmice raţionale, acolo e sfera intuiţiei şi a creativităţii spontane. Este lumea nemărginită de nimic, de nici un simbol sau algoritm, este lumea deschisă tuturor posibilităţilor. Astfel, lumea limitată şi conservată în sfera intrapsihicului, poate fi îmbogăţită şi modificată prin comunicare şi deschidere către infrapsihic. Deşi lumea infrapsihicului colectiv este marcată de experienţa colectivă şi devine activă doar în limita unor matrice care oferă stilul specific unei culturi.

Accesarea resurselor şi a energiilor infrapsihicului, trezirea unor arhetipuri, sau modificarea unor matrice comportamentale sau a softurilor mentale poate fi realizată cu ajutorul simbolului, imaginii sau a metaforei. Prin metaforă trebuie să înţelegem orice discurs sau reprezentare sintetică, cum ar fi poveştile, baladele, miturile, poeziile, proverbele etc., în general metafora cuprinde sfera tuturor creaţiilor artistice, inclusiv teatrul sau filmul. Datorită structurii complexe a metaforei şi a limbajului ei multinivelar, ea este capabilă să

ocolească mecanismele de rezistenţă ale conştientului, zona proceselor computaţionale şi să pătrundă în zona infrapsihicului. Informaţia metaforei care ajunge în acest nivel subtil al psihicului, stimulează anumite resurse, energii şi mecanisme psihice care au capacitatea de a modifica jocurile proceselor computaţionale prin intermediul insight-urilor şi a creativităţii spontane. Acest mecanism este de fapt esenţa terapiei prin metaforă, elaborată de către psihologul american Milton Erickson (1901-1980), aplicată cu mare succes pacienţilor săi. „Obiectivul poveştilor este să „păcălească" subiectul prin blocarea mecanismelor sale de apărare şi intrarea în contact cu inconştientul şi multitudinea de soluţii depozitate în acesta."[119] Erickson afirma că orice discurs are cel puţin două nivele de comunicare. Mesajul direct – procesat raţional de mintea conştientă şi metamesajul procesat intuitiv de mintea subconştientă. Semnificaţiile acestor două mesaje pot fi chiar antagoniste, iar metamesajul are cea mai mare influenţă în modelarea comportamentală, întrucât acest tip de mesaj nu este conştientizat, respectiv, nici nu poate fi controlat.

Metamesajul este ceea ce se ascunde în spatele cuvintelor sau a imaginilor, ceea ce se deduce intuitiv din suprafaţa discursului. Este o informaţie care ajunge în câmpurile psihice deghizată sau ascunsă în camionetele semnelor sau a simbolurilor. Mintea conştientă este capabilă să detecteze şi opereze doar semnele evidente, dar nu şi conţinuturile ascunse în text. Poveştile sunt îndrăgite de copii întrucât structura discursului nu este una pur analitică, sintetică. La această vârstă nu sunt formate pe deplin procesele computaţionale ale minţii, motiv pentru care comportamentul copiilor este spontan, imprevizibil şi ei sunt exploziv de creativi. Limbajul poveştilor le este mult mai apropiat de structurile lor cognitive. Mesajele raţionale nu au încă nici un înţeles sau o putere de acţiune. În scopul educaţiei, codul penal nu are nici o relevanţă pentru copil. Poveştile sunt acelea care edifică personalitatea

şi le sugerează soluţii de adaptabilitate socială. „Copilul mic are nevoie de poveşti pentru a învăţa cum să-şi rezolve propriile probleme. La rândul său, adultul se confruntă şi el cu probleme noi, de altă natură şi, fără a discredita resursele trecutului, are nevoie de instrumente pentru a depăşi dificultăţile."[120] Personalitatea unui popor se află codificată în folclorul naţional. Metaforele populare cultivă noile generaţii şi modelează foarte puternic personalitatea acestora. O interpretare a fenomenelor sociale poate fi înţeleasă numai printr-o analiză a folclorului sau a metaforelor esenţiale cu care a crescut o anumită generaţie. O metaforă inocentă nu garantează şi cultivarea unui comportament inocent, în metamesajul ei pot fi ascunse şi comportamente perverse. O scurtă analiză a unor metafore din folclorul naţional o vom face în capitolul următor. Forţa emoţională a unei metafore este una irezistibilă. Ea nu este doar un instrument de cultivare a personalităţii, dar şi un instrument de declanşare emoţională în scopul provocării anumitor comportamente. Ea este utilizată de la rostirea declaraţiilor de dragoste, până la discursurile politice. Se ştie că Nelson Mandela, John F. Kennedy, Martin Luther King sau Mahatma Gandhi recurgeau frecvent la utilizarea metaforelor pentru provocarea şi influenţarea maselor.

Metafora este cea mai veche formă de comunicare umană, limbajul analitic este o invenţie relativ târzie în istoria umanităţii. „Metaforele acestea sunt destinate să redea cît mai mult carnaţia concretă a unui fapt, pe care cuvintele pur descriptive, totdeauna mai mult sau mai puţin abstracte, nu-l pot cuprinde în întregime. Adevărul e că cuvintele sunt aşa de anemice, încît ar fi nevoie de un alai infinit de vocabule, esenţiale şi de specificare, pentru a reconstitui cu mijloace de limbaj faptul concret."[121] Astfel iau naştere primele forme artistice de comunicare, cum ar fi mitul, legenda, poezia, teatrul sau artele vizuale pentru exprimarea unor informaţii abstracte sau stări subiective, iar impactul şi eficienţa acestor

forme de comunicare e unul impresionant. „Expresia directă a unui fapt e întotdeauna o abstracţiune mai mult sau mai puţin spălăcită, în aceasta zace deficienţa."[122] De aceea, metafora este cel mai puternic instrument de transmitere a unui mesaj şi de influenţare comportamentală. Ea apelează la anumite ancore care sunt capabile să trezească vulcanii din adâncul spiritelor noastre, prin accesarea unor patternuri sau arhetipuri din inconştientul individual sau colectiv, sau pur şi simplu să însămânţeze un nou model de comportament.

La ora actuală folclorul, împreună cu miturile şi poveştile sale, îşi pierde din prezenţa cotidiană. Mitul, care cândva era viu şi plin de substanţă magică şi care oferea spiritului colectiv un sens de a exista, astăzi din el au rămas doar suflete moarte care mai bântuie pe la unele ceremonii. Mitul sau poveştile joacă un rol vital în menţinerea unei vieţi mentale sănătoase la nivel colectiv. Freud menţiona că mitul pentru colectiv are o funcţie similară ca visul pentru individ. O eliminare artificială a visului poate duce la o patologie, la fel şi eliminarea mitului din colectiv poate duce la nevroze sau tulburări sociale grave. „În timp ce gândirea ştiinţifică are un adevăr dictat de provenienţa sa (cauza), gândirea mitică are un adevăr determinat de destinaţia sa (sensul). Mitul nu era destinat adevărului obiectiv, ci salvării. În acest sens, merită să fie considerat *adevărat* atunci când serveşte salvării sufletului."[123] În acest context, putem identifica o altă cauză a crizei şi a tulburărilor noastre organice – ne lipsesc miturile. Miturile noastre tradiţionale nu mai funcţionează într-o societate secularizată, capitalistă şi cu atât mai mult infectată de globalism. Inginerii sociali au sarcina de a inventa noi mituri spirituale, sociale sau politice, pentru a declanşa în conştiinţa colectivă o voinţă de a există într-un anumit context valoric. Dar miturile nu mai pot fi prezentate în vechea lor haină narativă, astăzi mitul s-a deghizat în cinematografie. Mitul permanent îşi schimbă forma şi conţinutul pe parcursul istoriei. Încă Herodot şi-a dat seama, la vremea sa, că poemele nu mai sunt funcţionale şi trebuie să le schimbe structura internă şi atunci le-a combinat cu relatările istorice. „Nu este suficient să răspundem că poemul epic a dispărut: Herodot îi cunoştea deja limitele şi pentru a cânta războaiele persane, pe care le considera o continuare a războiului Troiei, a inventat un nou gen de exprimare, în care a contopit miturile şi relatările cronicăreşti. Astăzi, epopeea poate să reapară în numeroase forme noi, de pildă, în cinematografie."[124] Inginerii sociali din occident şi SUA au înţeles şi ei la timpul lor că producţia cinematografică poate fi un substituent foarte bun al mitului clasic, astfel că au transformat această industrie într-o fabrică de producere a noilor mituri. Filmele americane abundă permanent de motivul „salvării lumii" de invazii extraterestre sau de alţi duşmani care ameninţă pacea în lume. Dar, de obicei, în realizarea acestei misiuni „sfinte", în lupta pentru pacea şi securitatea mondială, este sacrificată o parte din populaţia planetei. Aceste filme cultivă o anumită identitate în rândul americanilor şi le oferă un anumit sens de poziţionare în lume. Astfel, cetăţenii americani vor susţine permanent poziţia ofensivă a guvernului atunci când acesta va declara o ţară ca fiind o ameninţare la securitatea naţională sau globală. La fel şi toate filmele sovietice abundă de mitul comunismului, doar că pe la mijlocul anilor '70 retorica este brusc schimbată, ceea ce înseamnă că se pregătea de pe atunci prăbuşirea Uniunii Sovietice. Masele trebuiau să fie pregătite ideologic pentru deziluzionarea visului comunist şi acceptarea economiei capitaliste. Un exemplu în acest sens este legendarul film „Ironia Sorţii" filmat în 1975 care reprezintă o luptă simbolică dintre forţa apolinicului marxist întruchipat în personajul lui Ippolit şi spiritul dionisiac al culturii capitaliste manifestat în personajul Evgheni Lukaşin. Lupta dintre aceşti doi se soldează cu dezamăgirea lui Ippolit în planificarea raţională a vieţii şi cu victoria nebuniei emo-

ţionale a lui Evgheni, care îi oferă adevărata fericire a vieţii. Acesta este metamesajul acestei metafore transmis maselor, care ocoleşte cenzura critică a conştientului şi modelează din interior noi mituri, sensuri şi aspiraţii, metamesaj lansat pentru a preîntâmpina reacţii negative dure ce urmau să apară în timpul ruinării imperiului sovietic, reacţii de genul: ,,Unde e visul şi epoca de aur pe care ni le-aţi promis? Cum rămâne cu fericirea şi societatea planificată în mod raţional şi ştiinţifc?"etc.

Miturile au o forţă colosală de a modela vieţile oamenilor şi ele niciodată nu au avut intenţia de a descrie realitatea, ci de a fabrica o realitate confortabilă omului, sau mai exact, guvernului. ,,*Mythos*, la origine, nu însemna o evocare inventată, distinctă de ceea ce era adevărat, ci o vorbire, o naraţiune în sens absolut, dotată cu autoritate, cu emoţii, cu forţe sugestive proprii: un subiect narativ autonom, conţinut în interiorul evenimentelor, care îi forţează pe oameni să se realizeze în forme stabilite de el. Mitul conţine un destin."[125] Guvernele şi personalităţile politice care sunt conştiente de forţa mitului au ca obiective dezvoltarea şi crearea miturilor în conformitate cu necesităţile şi spiritul timpului. Mitul este ceea ce nouă ne lipseşte şi, parafrazându-l pe Voltaire, mitul ar trebui inventat. Altfel, societatea moldovenească nu va avea forţă niciodată de a se ridica la înălţimi! Fiecare societate şi-a urmat destinul prescris de mit, se află acolo unde mitul a obligat-o să fie, şi noi de asemenea ne urmăm destinul prescris de baciul mioritic şi ajungem acolo unde a ajuns şi baciul. ,,Mitul nu este numai o formă narativă, ci şi un spaţiu interior. Este locul spre care converg imaginile mentale cele mai convingătoare; aceste lucruri sunt foarte bine cunoscute guvernanţilor: aceştia înlocuiesc adesea argumentele raţionale, plicticoase, cu un mit pe care nici măcar nu trebuie să-l asculţi, pentru că este ca şi când l-ai fi ştiut dintotdeauna. Mitul, primul medicament al societăţii, opreşte timpul în loc şi ne restituie rădăcinile. Chiar dacă îl ştii pe dinafară, poţi să-l asculţi din nou fără să oboseşti, an după an, mereu la fel."[126]

Orice mit dezvoltă un ritual sau o liturghie socială, adică o serie de comportamente repetitive provocate inconştient care servesc la realizarea destinului. Aceste ritualuri se manifestă pe toate planurile vieţii, de la stabilirea unor modele de relaţionare între indivizi, până la sfera politică. În spatele oricărei acţiuni sociale se află un mit, iar modificarea mitului va aduce cu sine şi schimbarea comportamentală. Nu poţi schimba comportamentul social, fără a schimba miturile sociale. Ostracizarea îl aşteaptă pe cel care va încerca să schimbe direct ritualurile sociale, ce au implicaţii şi în viaţa economică sau politică. De aceea, această schimbare poate fi făcută doar prin crearea noilor metafore, a miturilor ascunse în produsele cinematografice şi artistice, ca metamesajul să pătrundă prin poarta din spate a conştiinţei, ocolind astfel cenzura conştientă. Astfel, schimbarea se produce involuntar, din voinţă personală a indivizilor.

Crearea mitului nu este o rea intenţie de manipulare a maselor, ci substanţa vitală şi dinamică de organizare a maselor. Dacă un asemenea procedeu de schimbare socială poate fi considerat o crimă, atunci, de asemenea,drept crime pot fi catalogate acţiunile adulţilor atunci când citesc copiilor poveşti, basme şi tot felul de mituri pentru a le dezvolta o anumită personalitate. Ar fi oare posibilă existenţa şi dezvoltarea socială în lipsa unui mit? Poate, într-o cultură post-umană, ar fi posibil, şi aceasta doar atunci când conştiinţa omului va fi pregătită să primească realitatea ,,dezbrăcată" de orice conţinut mitic care să-i coloreze viaţa, şi de a avea curajul de a înfrunta existenţa plictisitoare şi, în absenţa mitului, să găsească totuşi voinţa pură de a-şi planifica viaţa socială.

VII. Metafora populară

În cadrul folclorului sau al metaforelor naţionale se regăsesc concentrat ca într-o soluţie magică toate arhetipurile şi forţele psihice active ale colectivului, iar tot ce se întâmplă în societate sunt doar epifenomene sau manifestări ale metaforelor populare. În natură, toate fonomenele sunt reglate de aşa numiţii atractori clasici şi atractorii stranii. Atractorii clasici reprezintă forţele fizice care tind sistemul spre o stare finală de echilibru, iar atractorii stranii reprezintă traiectorii de forţă care gravitează în jurul unui punct de echilibru, dar care niciodată nu vor ajunge în stare de echilibru static. Fenomenele şi dinamica socială sunt şi ele reglate de anumite forţe pe care le-am numit atractori sociali (vezi anexa 1), la baza cărora se află forţele psihice arhetipale şi valorile culturale. Aceşti atractori sociali (cu caracterul atractorilor stranii) determină cursul şi natura evenimentelor către un punct de echilibru relativ şi dinamic. Pentru orice eveniment social pozitiv sau negativ este responsabil întregul sistem social, căci anume sistemul a modelat anumiţi atractori sociali care a permis, în urma tensiunilor de forţă, producerea unei acţiuni sociale. O crimă economică săvârşită la nivel politic nu este responsabilitatea unei singure persoane sau a unui partid, dar a întregii societăţii care a modelat o anumită cultură, cu un anumit câmp de forţe care a permis apariţia unui asemenea fenomen. Râul curge la vale pentru că nimic nu-l împiedică să o facă, valea este atractorul său şi îşi modelează traiectoria conform luptei dintre forţa sa şi contraforţa obstacolului. Din moment ce forţa râului nu mai poate depăşi anumite contraforţe, el se transformă într-un lac. Bazinul lacului este atractorul care formează lacul însuşi. Astfel se întâmplă şi în cazul evenimentelor sociale. Orice eveniment este rezultatul unor tensiuni de forţe. Dacă mitul este destinul, atunci destinul este cursul evenimentelor. Iar cursul trebuie să fie

modelat de anumiţi atractori (arhetipuri) sau forţe, iar aceşti atractori sunt extensiile mitului prin intermediului folclorului sau al metaforelor populare. Orice eveniment social decurge doar din anumiţi atractori stranii prestabiliţi, ca şi râul, al cărui curs este stabilit de forma reliefului. Nici un eveniment nu se produce dintr-o voinţă personală, dar dintr-o tensiune a forţelor. Iluzia de voinţă este creată doar de un decalaj de forţe. Subiectul simte intuitiv o pulsiune internă de a acţiona pentru a stabili un oarecare echilibru, în serviciul înfăptuirii destinului. Rădăcinile sărăciei, corupţiei sau în general ale mizeriei sociale trebuie căutate în metamesajele folclorice, în subtextele miturilor, sau în filosofia populară, nu în *mâna Moscovei* a occidentului sau a unui partid.

Folclorul comunică personalitatea colectivului, dar în acelaşi timp o recultivă în noile generaţii. Metafora populară e ca substanţa radioactivă, ea tranzitează orice obstacol şi pătrunde în adâncurile psihicului, se instalează ca un soft şi programează jocul vieţilor noastre. Pentru a reprograma jocul, trebuie să reprogramezi softurile. Unele organizaţii încearcă să schimbe regulile de joc, fără a schimba softul în sine. De exemplu, creează tot genul de campanii şi flashmob-uri pentru a sensibiliza opinia publică referitor la violenţa domestică şi combaterea acestui fenomen. Dar acest fenomen nu poate fi combătut dacă poveştile de genul „Fata Babei şi Fata Moşneagului" sau „Punguţa cu Doi Bani" sau alte materiale narative sau media nu vor fi scoase din circuitul educaţional şi cultural.

Dacă cuiva cu adevărat îi pasă în ce direcţie se tractează societatea noastră, atunci este necesar a realiza o analiză a tuturor produselor folclorice, artistice şi cinematografice. Intervenţia în controlul acestor produse este una obligatorie, dacă se doreşte cu adevărat o schimbare de mentalitate, aşa cum se discută în societate.

O creaţie folclorică sau artistică nu poate fi în sine pozitivă

sau negativă, ci doar funcţională sau nefuncţională în raport cu aspiraţiile naţionale. Nu poate fi condamnată o creaţie pentru conţinutul ei, ci pentru starea ei de incompatibilitate cu necesităţile sociale. Cu atât mai mult, aspiraţiile naţionale se pot schimba odată cu spiritul timpului, iar folclorul se conservează. În această situaţie apare o incongruenţă de valori care afectează în sens negativ întregul sistem social, se naşte o formă de schizofrenie socială. Acţiunile nu sunt sincronizate şi se diminuează efectul de sinergie socială. Valorile pe care le cultivă folclorul naţional sunt perfect funcţionale cu calea monahală în lume, cu anumite aspiraţii spirituale, un drum pe care cândva moldovenii şi l-au asumat, iar arhetipul baciului mioritic avea rolul de ghid pe calea desăvârşirii spirituale. Dar moldovenii au uitat unde s-au pornit atunci când s-au ciocnit de cultura occidentală, simbolurile şi valorile culturii europene au devenit mai atractive decât indiferenţa baciului faţă de valorile materiale. Dar nici despărţirea de baci nu este atât de uşoară, ca o fată ce se vrea a fi cu doi flăcăi. Moldovenii ar trebui să se decidă în primul rând ce-şi doresc, un picior de plai pe o gură de rai, sau un picior de colonialist şi o minte de capitalist. Aceste două opţiuni sunt total incongruente. Într-un sistem capitalist este imposibil să dezvolţi economia cu spiritul mioritic. Fiecare dintre aceste opţiuni antrenează şi dezvoltă caractere, moravuri şi valori diferite. Moldovenii trec printr-o criză identitară şi manifestă o isterie în faţa alegerii. Ar dori să construiască autostrăzi suspendate şi parcări subterane în gura raiului. Dacă se doreşte gura de rai, atunci să nu fie profanat raiul cu drumurile asfaltate, dar să se păstreze virginitatea naturii.

Cale întoarsă nu există. Tradiţionaliştii, ultimii aflaţi în stare de convulsie, încearcă cu ultimele puteri să resusciteze trecutul, pentru ei este un exerciţiu prea dureros să accepte noua realitate şi noul destin. Cultura noastră este deja angrenată în cultura capitalistă. Dar, cu toate acestea, softurile

mentale au rămas aceleaşi. Expectanţele cotidiene şi cerinţele materiale au crescut, dar mentalitatea a rămas aceeaşi. De aici şi frustrarea socială provocată de dorinţă şi neputinţă. Necesitatea dezvoltării unor noi softuri mentale prin noile produse artistice este o prioritate, iar folclorul să rămână o nostalgie plăcută. Dacă folclorul şi spiritul naţional cu care ne identificăm ne oferă o senzaţie de siguranţă interioară şi balsam pe suflet, atunci suntem obligaţi să ne mulţumim cu starea materială pe care o avem. Necesitatea de integrare valorică şi spirituală într-o cultură capitalistă nu este o alegere sau o voinţă autonomă, ci o condamnare de către istorie. Alegerea poate fi doar dintre adaptare sau dispariţie de pe hartă. O cultură post-mioritică şi necapitalistă ar putea fi o altă opţiune utopică, dar aceasta ar putea fi aplicată doar după o prăbuşire economică totală la nivel mondial însoţită de războaie şi distrugerea instituţiilor tradiţionale.

Vom analiza câteva metafore populare în scopul detectării metamesajelor care edifică spiritul şi caracterul culturii noastre şi ne înfăptuieşte destinul. Metamesajele din folclor niciodată nu sunt create intenţionat, ele se comunică inconştient prin spiritul şi vocea poporului.

7.1 Baciul moldovean – omul resentimentului

Balada Miorița este apreciată ca fiind bijuteria folclorului naţional şi slăvită pentru conţinutul ei estetic şi spiritual. În pofida caracterelor jalnice ale unor fapte evidente şi a tonului depresiv al baladei, majoritatea exegeţilor au puterea să găsească în personalitatea baciului o desăvârşire şi iluminare spirituală, făcându-se aluzia că caracterul moldoveanului ar fi atins starea de buddha. Din acest motiv, balada se bucură de o apreciere specială. Poate că moldoveanul într-adevăr ar fi atins starea de pace interioară, un exerciţiu pe care orientalii nici până în ziua de azi nu reuşesc să-l realizeze cu măestrie, totuşi, această înaltă spiritualitate a moldoveanului

nu se vede reflectată în cultura şi viaţa cotidiană. Ori moldoveanul din Mioriţa s-a stins demult, ori exegeţii se dedau aberaţiilor. Oare, avem curajul să privim lucrurile aşa cum sunt fără interpretări deşerte? Cel puţin, un lucru este evident, întâmplările descrise în baladă reflectă fidel viaţa cotidiană a moldoveanului şi nu interpretările romantice. Un hermeneut iscusit poate transforma şi Biblia într-o carte a blestemelor.

Nichita Stănescu scrie că „Mioriţa este şcoala tristeţii naţionale" şi acest fapt este un lucru evident. Totuşi, nici Stănescu nu se lasă fără a da o notă pozitivă baladei. „Mioriţa" nu este un cântec de pierdere. Cine pierde, aşa cum a pierdut ciobanul „Mioriţei", este înstăpânit în sufletul pământului. Da, în sufletul pământului, pentru că noi toţi ne-am născut pe pământ. Pentru că pământul este carnea strămoşilor noştri şi carnea pomilor noştri. Aşa este: pom şi om. În limba noastră diferenţa dintre pom şi om este diferenţă dintre o consoană şi o vocală."[127] Comentariu total deplasat de la realitate. Sociologul şi antropologul român Henri H. Stahl (1901-1991) ironiza asemenea interpretări nefondate pe realitate. „Şi fără să vreau a supăra pe cineva, mi se pare oarecum ridicol să ne mărginim activitatea la o „analiză literară" a Mioriţei ca să aflăm credinţele poporului român despre moarte, atunci cînd nu avem decît să mergem la teren să cercetăm infinitul material pe care ni-l oferă miile de sate din România. În aceste sate mor oamenii. Cei vii îi îngroapă pe cei morţi şi, atunci, de bună seamă că ei trebuie să ştie ce anume se cade a fi făcut mortului şi ce anume trebuie crezut despre moarte."[128] De asemenea, sunt deplasate şi interpretările precum că moldoveanul nu ar fi un laş care se resemnează în faţa morţii, dar din contra, posedă curaj şi un act de verticalitate faţă de moarte! Are puterea să-şi înfrunte propriul destin. Moartea este un motiv de bucurie, o nuntă. Unii exegeţi fac trimiteri la reminiscenţele culturii lui Zamolxis sau ale altor elemente păgâne pentru motivele de bucurie. Blaga vede invers, un act pur ortodox. „Ciobanul care va fi ucis trimite vestea – cu ce ton de bunăvestire! – că s-a însurat cu a „lumii mireasă". Nunta aici nu e numai un element vădit creştin, ci mai precis: un element ortodox. Moartea prin faptul că e echivalată cu o nuntă, încetează de a fi un fapt biologic, un epilog; ea e transfigurată, dobândind aspectul elevat al unui act sacramental, al unui prolog. Ea e nuntă, unire sacramentală cu o stihie cosmică."[129] Poetul Dan Botta spunea că nu este o tradiţie ortodoxă, dar rădăcinile sunt mult mai vechi, în credinţele tracice, unde moartea semnifica nunta cu divinitatea. Dar o explicaţie mult mai adecvată a mariajului în faţa morţii ne este oferită de acelaşi Henri H. Stahl. Pentru români moarte „nu este o împăcare, nu este un act sacramental de topire în natura socotită biserică. Dimpotrivă, moartea este un izvor de primejdii şi de groază. […] *„primejdia născută din neistovirea vieţii.* Aceasta este cauza care ne interesează pe noi, deocamdată, şi care ne va duce la înţelegerea căsătoriei cu moartea.

Omului îi este dată o anume cantitate de zile şi anume număr de întâmplări pe care trebuie să le istovească, ca să-şi socotească viaţa încheiată. Dar dacă „moare cu zile", deci, lasă o dragoste nefericită, o duşmănie de moarte, un dor de viaţă nepotolit, atunci sufletul lui nu se poate îndura să se despartă de lumea aceasta, se întoarce în trupul abia părăsit, sub formă de „moroi", „strigoi" sau „boscoroi". Acestei primejdii îi poate aduce scăpare numai ritualul**,** printr-o serie de gesturi bine chibzuite ca să se poată epuiza simbolic viaţa omului. […]Dar cel mai de temei fapt al vieţii unui om e căsătoria. A muri necăsătorit este a muri primejdios, căci cea mai importantă parte a vieţii nu a fost istovită. Simbolic se face atunci nunta celui mort. Bradul, pomul nunţii, e adus cu alai. Ba uneori se face un mire cu o mireasă închipuită, adică o fiinţă vie care e alături de mort, el însuşi îmbrăcat de nuntă, joacă rolul ritual al mirelui sau al miresei. Omul pleacă astfel complet satisfăcut."[130] În cultura noastră actuală, nu vedem niciun ele-

ment de o înaltă spiritualitate în faţa morţii, reacţiile psihologice şi retorica sunt ca şi a multor altor culturi. Dacă exegeţii au dreptate, atunci se creează o impresie că baciul e rupt de realitatea cotidiană sau cel puţin figura lui nu este una reprezentativă spiritului nostru.

Alţi hermeneuţi explică resemnarea baciului din nedorinţa de a ridica un război împotriva fraţilor de neam. El şi-a asumat această moarte pentru a păstra această frăţie. Dacă aşa stau lucrurile, atunci această frăţie l-a costat mult prea mult pe moldovean, astăzi, nefiind în stare să-şi apere propria demnitate. Ba mai mult, nici semnele de frăţie nu sunt observabile în cultura noastră. Fiecare se atacă pe la spate în cele mai josnice moduri. Or, aici avem o anomalie, o cultură pacifistă cu străinii şi războinică pe interior. Este şi firesc acest lucru, furia şi agresivitatea trebuie undeva refulate, şi dacă din neputinţă nu le putem descărca asupra duşmanilor străini din frică de a nu trezi răzbunarea lor asupra noastră, am hotărât să ne descărcăm energiile de ură şi agresivitate între noi. Punem capetele noastre la bătaie şi ne manifestăm aroganţa şi puterea personală între noi, căci sub un anumit chip trebuie să ne manifestăm şi valoarea propriului ego. Baciul mioritic nu mai este atât de mioritic atunci când se transformă într-un funcţionar public sau când vecinul prinde la putere. Indiferent de interpretările ,,romantice" care îl prezintă pe baciul moldovean într-o lumină pozitivă, un lucru este cert – inconştientul nu este un hermeneut, istoric sau critic literar. El nu croieşte scenarii şi evenimente noi care să încheie acţiunile din baladă, şi nu este regizor pentru a crea deznodăminte cu final pozitiv. Evenimentele descrise şi metamesajele înţelese instantaneu sunt cele cu încărcătură tragică şi negativă, iar atitudinea ciobanului moldovean se lasă uşor a fi înţeleasă ca fiind una indiferentă şi resemnată în faţa duşmanului; se pare că baciul şi-a înuşit bine lecţia creştină.

Cum poate fi explicată de fapt aşa-zisa atitudine de împă-

care cu destinul a baciului moldovean şi punerea în valoare exagerată a baladei de către criticii literari? Atât atitudinea baciului, cât şi viziunea exegeţilor este de fapt provocată de prezenţa puternică a resentimentului. Sentimentele ca: iubirea duşmanului, iertarea, compasiunea, împăcarea, smerenia sau modestia au fost analizate din perspectiva resentimentului de către filosofii germani Friedrich Nietzsche (1844-1900) şi Max Scheler (1874-1928). Nietzsche în ,,Genealogia moralei" aduce exemplul iubirii creştine care s-ar fi născut dintr-un resentiment al urii: ,,Or, iată ce s-a întâmplat pe trunchiul acestui arbore al răzbunării şi al urii, al urii iudaice - cea mai profundă şi cea mai sublimă pe care a cunoscut-o vrodată omenirea, al urii creatoare de ideal, al urii care mută valorile, o ură care n-a avut pereche în lume - din această ură a ieşit ceva fără seamăn, o iubire nouă, cea mai profundă şi cea mai sublimă dintre toate formele de iubire: - şi, de altfel, pe care alt trunchi ar fi putut să înflorească o aşa iubire? ... Dar să nu ne imaginăm că ea s-a dezvoltat sub forma negaţiei acestei sete de răzbunare, ca antiteză a urii iudaice! Nu, ci dimpotrivă. Iubirea a ieşit din această ură, înflorind precum coroana sa, o coroană triumfătoare care s-a lărgit sub razele calde ale unui soare al purităţii, dar care, în acest domeniu nou, sub domnia luminii şi a sublimului, a urmărit totdeauna aceleaşi scopuri ca şi ura: victoria, cucerirea, seducţia, în timp ce rădăcinile urii pătrundeau, avide şi îndărătnice, în spaţiul subteran al tenebrelor răului."[131] Scheler afirmă că resentimentul iudeilor a fost alimentat din două surse: din convergenţa uriaşei mândrii naţionale a acestui popor („poporul ales ") cu un dispreţ şi o umilinţă (sub dominaţia Romană n.a.) resimţite vreme de secole ca o fatalitate.[132]

Ce înseamnă de fapt resentiment, cum se formează şi de ce teza personală afirmă că atitudinea iubitoare şi îngăduitoare a baciului are la origine un resentiment provocat de o răzbunare şi furie reprimată?

În primul rând, în spatele unui resentiment este ascunsă o emoţie negativă reprimată, cum ar fi ura, răzbunarea, mânia, invidia, gelozia, pizma sau perfidia, în general o trăire ostilă. Un alt cuvânt care ar completa înţelegerea resentimentului este sentimentul de ranchiună. „El este o atitudine psihică de durată şi ia naştere din pricina reprimării sistematice a descărcării anumitor emoţii şi afecte care sunt normale în sine şi aparţin fondului naturii umane.”[133]

La baza resentimentului se află, în primul rând, impulsul de răzbunare, care apare în urma unui atac sau a unei ofense. Dar răzbunarea nu este echivalentă cu impulsul de contraatac sau de apărare. Răzbunarea este o reacţie întârziată spre deosebire de contraatac sau apărare, care este una imediată. Această întârziere este produsă de un control al impulsurilor, de o chibzuire şi de o amânare a ripostei pentru un moment mai prielnic. Dar însăşi amânarea ripostei este cauzată de două motive: fie frica individului că va primi o lovitură mult mai puternică dacă va contraataca, fie dintr-o neputinţă fizică sau spirituală de a întreprinde o anumită măsură de a răspunde unei ofense. „Aşadar, chiar răzbunarea în sine este o trăire bazată pe un sentiment de neputinţă, fiind, deci, întotdeauna în primul rând apanajul celor „slabi” într-o privinţă oarecare. Apoi ţine de esenţa răzbunării ca ea să aibă permanent conştiinţa dictonului „faptă pentru faptă”, nereprezentând, aşadar, niciodată doar o ripostă însoţită de afecte.”[134] Dar nemanifestarea furiei sau a răzbunării, încă nu reprezintă apariţia resentimentului. Aceste emoţii ostile formează anumite tensiuni psihice foarte puternice, care pot fi eliberate doar prin ripostă, sau printr-o alchimie emoţională de transformare a emoţiilor ostile în emoţii pozitive, şi anume acesta este resentimentul. Dacă există o neputinţă de a riposta, atunci intervine mecanismul de apărare psihică care modifică emoţiile ostile, dar şi percepţiile subiective ale realităţii prin prisma valorilor. Adică, ura faţă de duşman care nu poate

fi descărcată prin acţiuni fizice, este transformată în iertare şi iubire, cel ameninţat îşi diminuează propriile necesităţi vitale şi spirituale (a propriei demnităţi şi a valorilor personale) în scopul de a elimina tensiunile şi conflictele interne. „Datorită slăbiciunii lor vitale, ei nu pot reacţiona la frustrare prin faptă, nu-şi pot exprima ura, trebuind să se mulţumească cu o răzbunare imaginară care duce la autointoxicare psihică, la devalorizarea agresivităţii şi la instituirea iubirii ca valoare supremă…”[135]

Personalitatea baciului mioritic, dar şi caracterul culturii naţionale care este întruchipat în personajul acestei balade, este edificat în mare parte din forţele resentimentului. Tensiunea creată dintre dorinţă şi neputinţă a dezvoltat o cultură mioritică care cultivă o filosofie a împăcării cu sine şi a devalorizării unor lucruri dorite. „Resentimentul pune în lume valori noi, uneori sisteme de valori. La fel se întâmplă şi cu resentimentul care se alimentează din invidie. El instituie ca valori suferinţa, slăbiciunea, sărăcia, lipsa frumuseţii, pentru a anula valori ca sănătatea, forţa, bogăţia sau frumuseţea. Doar o asemenea modificare a tablei de valori reuşeşte să refacă echilibrul auto-estimativ al omului resentimentar: instituindu-şi condiţia ca valoare, el se protejează eficient de confruntarea cu valori inaccesibile.”[136] Proverbele precum „Banul, ochiul dracului”, „Mai bine sărac dar curat” sau „Prost să fii noroc să ai” etc. toate sunt judecăţi de valoare create din resentiment pentru a detensiona psihicul.

Un pasaj de la Max Scheler ne poate arunca o lumină în înţelegerea fenomenului mioritic şi în aşa-zisa iubire frăţească. „În special atunci când pe fondul unei purtări prietenoase, ba chiar tandre, care poate dura luni de-a rândul, se strecoară dintr-odată o faptă sau o vorbă răutăcioasă, aparent total neîntemeiată, se simte limpede cum un strat existenţial mai profund răzbate prin pojghiţa prieteniei. Sau când sfântul Pavel recomandă smerenia propovăduită de Isus, care cere ca,

după ce ai fost pălmuit pe un obraz, să-l întorci şi pe celălalt**,** şi citează dintr-odată imaginea, minunată în sine, din pildele lui Solomon, cum că pui astfel ,,tăciuni aprinşi pe capul duşmanului tău" - cu câtă mirare vedem că smerenia şi iubirea faţă de duşman, cu totul altfel considerate de Isus, sunt puse aici în slujba unei uri căreia nu-i este de ajuns răzbunarea şi care-şi găseşte satisfacţia abia în umilirea profundă a duşmanului şi-n semnele ei exterioare, de pildă îmbujorarea întregului chip etc., aşadar, într-un rău mult mai adânc decât ar fi durerea unei contralovituri."[137] Pentru orice organism sănătos reacţiunea agresivă în faţa unei ameninţări este o emoţie firească, iar absenţa ei vorbeşte fie de starea bolnavă a organismului, fie de cultivarea unui resentiment care reprimă această furie. Or, tocmai aşa e cu ciobanul moldovean care, pe de o parte, dintr-un gest creştinesc este pregătit să întoarcă şi celălalt obraz, iar pe de altă parte, în spatele acestei atitudini este ascunsă ura şi dorinţa de a aprinde cărbuni pe capul duşmanului. O asemenea interpretare îşi găseşte validare în viaţa concretă a moldoveanului, care, prin masca sa de om blajin şi prietenos cu confraţii săi, lasă să se strecoare în el la un moment dat ura, răzbunarea şi invidia. Iar cele mai evidente situaţii de acest gen sunt bucuriile noastre ascunse la vederea nenorocirii altora.

Spiritul mioritic născut din resentiment nu poate avea forţa şi inventarul emoţional necesar pentru a construi o putere economică. Pentru comparaţie în acest sens poate fi invocat exemplul poemului dramatic ,,Faust". Faust este pentru nemţi ceea ce ciobanul din „Miorița" pentru moldoveni. Poemul filosofic al lui Goethe se naşte dintr-o veche legendă medievală despre doctorul Faust care şi-a vândut sufletul diavolului în schimbul cunoaşterii şi puterii. Aceste două creaţii folclorice se află într-o contrapunere simbolică, energetică şi arhetipală, o polaritate similară cu Ynn şi Yang. În plan teluric baciul este principiul pasiv, iar Faust principiul activ, în plan spiritual câmpurile energetice se pot inversa. Faust reprezintă un personaj frământat de obsesia cunoaşterii, dezvoltării şi puterii, spaţii în care energiile psihice ale arhetipului Wotan se află în plină manifestare. El niciodată nu este satisfăcut de sine, se află permanent angrenat într-o furtună pentru a se autodepăşi. ,,Faust nu s-a împlinit, nu şi-a încheiat strădania pământească prin vreo desăvîrşire de sine; nici nu a fost alesul unui Dumnezeu care să spună arbitrar: ,,Mă îndur de cine mă îndur." A fost doar un năzuitor, şi încă în cele de aci. Dar, pentru că a năzuit statornic, i se deschid cerurile. Spre ce? Spre a năzui şi acolo mai departe *zum steigenden Vollgewinn*! Căci şi în ceruri sînt trepte de urcat - *selige Knaben*, îngeri mai tineri şi îngeri mai împliniţi [...]"[138] Este suficient să dăm citire unui scurt fragment din opera lui Goethe pentru a surprinde spiritul lui Faust care reprezintă de fapt spiritul culturii germane.

,,Am studiat cu râvnă, ah, filozofia
Din scoarţă-n scoarţă, dreptul, medicina,
Şi din păcate chiar teologia,
Arzând de zel.
Şi iată-mă acum un biet nebun,
Cuminte ca şi mai-nainte.
În faţa semenilor sunt magistru sau chiar doctor.
De-atâţia ani înţelepciunea o încerc,
Îmi port de nas discipolii
De-a curmezişul sau în cerc.
Şi văd că nu putem să ştim nimic.
Amărăciunea-mi arde inima în piept.
Sunt, eu, ce-i drept, mai breaz şi mai deştept
Decât acei magiştri, doctori, grămătici şi popi
Toţi împreună: scrupule şi îndoieli
În cuget nu mi se adună.
Şi nici de iad' şi nici de dracul teamă nu mi-e.

În schimb nici bucurie n-am pe lume.
C-aş şti ceva deplin eu nu-mi închipui
Şi nu mă amăgesc că aş putea
Să-ndrum pe alţii sau să-nvăţ pe cineva.
Nu am nici bunuri, nici argint,
Nici cinste şi nici slavă pe pământ.
Un câne n-ar putea să mai trăiasc-aşa.
Din astă pricină m-am închinat magiei, pe-ndelete
Nădăjduit-am prin a duhului putere şi cuvânt
Să mi se dezvălească vreunul din secrete,
Să nu mai fiu silit, cu fruntea în sudoare,
Să spun ce nu ştiu, când mă-ntreabă fiecare.
Lăuntric să cunosc prin ce se ţine universul.
Să văd puterile. Seminţele a toate să le ştiu.
Să nu-mi încurc printre cuvinte mersul."[139]

Această măcinare spirituală şi năzuinţă către fericire, ştiinţă şi putere, toate concentrate în matricea culturală a nemţilor a condus la edificarea unei puteri mondiale. Dacă societatea noastră îşi doreşte un asemenea destin, atunci se necesită o restructurare spirituală, astfel ca folclorul să poată da naştere unui Faust naţional.

7.2 Punguţa cu doi bani – destinul moldovenilor

Urmează să facem o analiză scurtă a două poveşti populare în scopul identificării unor softuri mentale integrate în cultura naţională. După cum am mai menţionat anterior, prin conţinutul şi relatările poveştilor se cultivă strategii şi modalităţi de identificare a soluţiilor la problemele vieţii cotidiene.

Analiza textelor poate scoate la iveală semnificaţii contradictorii dintre mesaj şi metamesaj, ceea ce poate stârni mai multe neclarităţi sau confuzii. Dar, prin apelare la metodologia transdisciplinară, explicată în capitolul trei, aceste con-

tradicţii devin înţelese. Povestea, ca metaforă, conţine semnificaţii şi mesaje paralele, întrucât povestea este expresia şi manifestarea infrapsihicului, iar metaforele sunt mijloacele ce transportă acest conţinut către intrapsihic. Metafora, ajunsă la un destinatar, fecundează conştiinţa acestuia cu mesajele a ceea ce se relatează în mod direct, dar şi cu metamesajele care se deduc automat în mod logic, dar care ocolesc cenzura conştientului şi se implantează în matricea acestuia. Prima analiză va fi a poveştii „Punguţa cu doi bani" de Ion Creangă. În această poveste putem detecta mai multe scenarii care cultivă anumite atitudini şi caractere psihologice în raport cu anumite evenimente de viaţă.

Criticul literar român Ion Pecie (1951-2011) a realizat o interpretare psihanalitică a poveştii şi nu vede nimic altceva decât o problemă de impotenţă sexuală prezentă la moşul, dar şi la boier. „Portmoneul gasit de cocoş şi confiscat de boier era „punguţa – scrot, şi, de la sine înţeles nu goală, ci cu cele două testicule sacre în ea"[...]„boierul are nevoie de punguţa cu doi bani tocmai datorită necesităţii sexuale şi nu a avariţiei gratuite". Cum s-ar fi realizat, tehnic vorbind, transferul de energie virilă de la punguţa-scrot la boierul semipotent, e greu de lămurit, chiar şi într-o poveste cu ascunzişuri. Aşa că rămânem la părerea noastră, solid susţinută de text, potrivit căreia punguţa cu doi bani era parte din corpul nevăzut al necuratului, ochiul dracului, semn al prezenţei Ispititorului, şi nimic mai mult. Altminteri, ar însemna să vezi o dispută inegală boier-cocoş pentru traista cu ouă testicule, ceea ce e rizibil. Chiar de-ar fi fost aşa, citim aici un act de bravură şi loialitate din partea cocoşului, care păstrează punguţa tămăduitoare pentru stăpânul său aflat şi el în criza (care îsi bătuse aluziv cocoşelul), şi nu se lasă intimidat, nici nu se lasă ispitit. Cocoşul a câştigat de partea sa populaţia feminină a galinaceelor prin înfăţişare virilă şi curaj înainte de a reintra în posesia punguţei, pe care o duce acasă pentru a avea sen-

timentul datoriei împlinite, ca orice cavaler."[140] Este o interpretare care poate trezi în inima „romanticilor" multă scârbă şi reacţii adverse. E greu de conceput o astfel de răsturnare de situaţie şi de acceptat latura „vulgară" a poveştii. Dar în cazul nostru ne interesează mai puţin conotaţiile sexuale ale ei. Până la urmă este o interpretare, dar după cum am menţionat, inconştientul nu este un hermeneut. Totuşi, anumite energii psihice pot fi declanşate de anumite simboluri şi reprezentări mentale. Astfel că, textul ar putea avea şi influenţe inconştiente pe segmentul sexualităţii. Pentru noi important este să observăm care sunt influenţele acestei poveşti pe plan cultural, social şi economic. La o analiză atentă, putem observa mai multe tipare comportamentale care sunt recursive şi la fenomenele sociale majore.

În miezul poveştii este de fapt înscris destinul moldovenilor. Cocoşul, care este figura centrală a povestirii, sugerează cititorului tipare comportamentale în situaţii de criză. Neavând posibilitatea să se manifeste la el acasă, negăsindu-şi utilitate sau un loc de muncă precum găina (un contribuabil mai fericit), cocoşul (şomerul), sub ameninţarea stăpânului (statul) se vede nevoit să-şi caute alte drumuri departe de casă (emigrează). Peripeţiile pe care le are cocoşul în această călătorie reprezintă fidel soarta moldovenilor plecaţi peste hotare. În pofida nenorocirilor prin care trec, majoritatea moldovenilor se întorc acasă mândri şi victorioşi ca şi cocoşul, iar moşul (statul) se trezeşte că este hrănit din bogăţiile (remitenţele) aduse de cocoş. De partea cealaltă, găina era puţin mai fericită, întrucât avea un loc de muncă şi contribuia zilnic cu două ouă în bugetul statului. Totuşi, munca şi produsul ei erau realizate sub presiunea unei culturi autoritare şi violente. Iar cultura autoritară reprezintă metoda esenţială a antreprenorilor moldoveni de motivare a personalului. De fiecare dată când un director de întreprindere îmi povesteşte că doar din moment ce a recurs la o metodă autoritară

de motivare a personalului, abia atunci angajaţii au început să aducă rezultate, îmi amintesc de această povaţă a babei: *„Dacă ai poftă de ouă, bate şi tu cucoşul tău, să facă ouă, şi-i mânca; că eu aşa am bătut găina, şi iacă-tă-o cum se ouă."* Cu toate acestea, biata găină (cetăţeanul angajat la el acasă) o sfârşeşte în mod tragic sub loviturile babei (statul şi corporaţiile), aceasta, după ce s-a inspirat de la cocoş (moldoveanul emigrant), a plecat şi ea în căutarea unui viitor mai fericit pentru a putea să-şi achite toate plăţile către stat, dar şi plata pentru bunurile oferite de către corporaţii. Dar găina reprezintă soarta moldovenilor faliţi peste hotare şi, întorcându-se înapoi doar cu o mărgică, moare în chinuri groaznice. Vechiul post de muncă e pierdut, dar şi aşa, necesităţile bugetare ale statului cresc, iar două ouă în haznaua ţării nu mai reprezintă plăţi suficiente, iar de posibilitatea de achiziţionare a noilor bunuri materiale de la marile corporaţii nici nu mai poate fi vorba. Găina a eşuat.

În acelaşi timp, la un alt nivel al povestirii observăm o relaţie ostilă dintre bărbat şi femeie. Femeia este prezentată într-o lumină negativă ca fiind zgârcită şi rea, iar bărbatul transformat într-un sărman moşnegel care suferă de subnutriţie. Asemenea determinări sunt prezente şi în „Fata babei şi fata moşneagului", „Soacra cu trei nurori" şi altele. O asemenea poziţionare a personajelor cultivă în mod inconştient o discriminare şi o imagine negativă a femeii în societate. În acelaşi timp, povestea mai cultivă şi caractere infantile de comportament în soluţionarea unor litigii personale. La finalul povestirii, baba are o rugăminte către moşneag, ca acesta să se împartă cu bunătăţile sale, iar moşul o tratează la fel precum a fost şi el tratat la rândul său atunci când ceruse nişte ouă. Are loc o aplicare a regulii „dinte pentru dinte şi ochi pentru ochi", o regula infantilă prezentă în rândul copiilor, dar şi în cultura din perioada copilăriei umanităţii, care se manifestă şi prin Vechiul Testament.

O ultimă remarcă importantă legată de metamesajul povestirii se referă la metoda moşneagului de a-şi valorifica resursa, care la sugestia babei procedează la fel cu cocoşul său, înainte de a verifica dacă cocoşul poate fi în stare fizică să producă ouă. Acesta este tiparul comportamental al funcţionarilor publici sau a societăţii civile implicaţi în proiectele de dezvoltare strategică şi care nu fac nimic altceva decât să se inspire din modele străine, fără o analiză prealabilă a culturii naţionale pentru a verifica funcţionalitatea strategiei. Acesta este motivul pentru care majoritatea iniţiativelor strategice eşuează în mod dezastruos.

Într-o poveste populară de doar câteva pagini sunt prezente mai multe softuri şi tipare comportamentele ale moldoveanului, care se recultivă de fiecare dată atunci când povestea se află în circuitul educaţional. Prin poveste se formează primele abilităţi de adaptare socială şi primele modalităţi de reacţionare în faţa unor situaţii de viaţă. Ceea ce este o poveste, aceea este şi o societate.

7.3 Fata babei și fata moșneagului – valoarea obedienței

O altă poveste în care se oglindeşte destinul moldoveanului şi care continuă să-l săvârşească este „Fata babei şi fata moşneagului". Realitatea moldovenească este ea însăşi scena, personajele şi evenimentele povestirii. Acest scenariu a fost jucat, este jucat şi va mai fi jucat atâta timp cât conţinuturile miturilor nu vor fi schimbate. Ion Creangă doar a transpus simbolic cultura noastră într-o metaforă populară, nu a fost el cel care a creat destinul.

Aici nu suntem preocupaţi de analizele literare clasice care scot în evidenţă aspectul axiologic şi educativ al povestirii prin prezentarea unui proces dialectic dintre bine şi rău, al cărui final se soldează cu elogierea unor moravuri ca modestia, răbdarea, obedienţa etc. Aici ne interesează alte nuanţe,

care sunt mai puţin evidente, dar care trasează şi formează acei atractori sociali care ne modelează comportamentele şi cursul evenimentelor.

În structura poveştii putem identifica mai multe tipare şi reacţii comportamentale ale moldoveanului, dar nu le vom aduce pe toate în discuţie. Pe cine reprezintă la nivel simbolic personajele din poveste şi care sunt matricele comportamentale codificate în evenimentele petrecute?

Să accentuăm în primul rând că fata moşneagului este expresia sufletului şi a destinului moldoveanului, iar mama şi sora ei (ambele vitrege) reprezintă structurile străine din toate timpurile care au căutat să obţină în mod direct sau indirect control şi dominanţă în societatea noastră. Din conţinutul poveştii se observă foarte clar că anume baba nesimţită împreună cu fata ei ţâfnoasă dictează regulile jocului în casa moşului. *„Moşneagul, fiind un gură-cască, sau cum îţi vrea să-i ziceţi, se uita în coarnele ei, şi ce-i spunea ea sfânt era. Din inimă, bietul moşneag poate c-ar fi mai zis câte ceva; dar acum apucase a cânta găina la casa lui, şi cucoşul nu mai avea nici o trecere".* Aici este prezent un tipar comportamental manifestat la fel de către oficialii moldoveni şi cetăţeni, pentru care discursurile şi indicaţiile oficialilor străini le sunt sfinte. Eminescu permanent a căutat să sublinieze acest fapt în calitatea sa de publicist, dar şi într-un mod poetic exprimat în Scrisoarea III, unde văd oglindirea comportamentală a babei şi a fetei.

„Patrioţii! Virtuoşii, ctitori de aşezăminte,
Unde spumegă desfrâul în mişcări şi în cuvinte,
Cu evlavie de vulpe, ca în strane, şed pe locuri
Şi aplaudă frenetic schime, cântece şi jocuri...
Şi apoi în sfatul ţării se adun să se admire
Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subţire;
Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman,

Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!
Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi
Să ajung-a fi stăpână şi pe ţară şi pe noi!
Tot ce-n ţările vecine e smintit şi stârpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii,
Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii,
Încât fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guşaţii,
Bâlbâiţi cu gura strâmbă sunt stăpânii astei naţii!"

Un alt soft mental care se cultivă prin această poveste este obedienţa în faţa străinului. „*Dar această fată bună era horopsită şi de sora cea de scoarţă, şi de mama cea vitregă; noroc de la Dumnezeu că era o fată robace şi răbdătoare; căci altfel ar fi fost vai ş-amar de pielea ei.*" Robia şi răbdarea ne este prezentată ca un har de la Dumnezeu, deci, valori morale binecuvântate, apoi tot noi moldovenii ne întrebăm cum putem fi atât de răbdători în rolul de slugi ale puterilor străine? Or, prin robie şi răbdare noi înţelegem crucea pe care trebuie să o ducem pentru salvarea sufletelor noastre. În structurile noastre arhetipale active se conţine atitudinea, conform căreia, demnitatea şi verticalitatea în faţa străinului poate atrage după sine doar nenorocire şi oprimare definitivă.

Într-un context în care nu ai dreptul la autodeterminare şi la autoafirmare, în momentul în care regulile sunt stabilite de către actorii străini perfizi şi lacomi sau de proprii impostori, în situaţia în care nu te poţi bucura de roadele propriei tale munci, eşti constrâns să alegi calea pribegiei. Iar din acest moment, fata moşneagului îndeplineşte aceeaşi soartă ca şi cea a cocoşului, doar că de data aceasta, accentul cade pe manifestarea valorilor cum ar fi smerenia, modestia, robia, obedienţa şi hărnicia. În drumul ei, fata moşneagului simulează simbolic viaţa moldoveanului în drumul străinătăţii şi întoarcerea sa cu averile câştigate prin munca la negru.

La fel de revelatoare este şi soarta fetei babei care, am putea zice că s-ar fi întors în propria ei matcă, dar în final are parte de toate blestemele. Acest moment se acordează perfect cu versurile: *Tot ce-n ţările vecine e smintit şi stârpitură, Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură, Tot ce e perfid şi lacom [...]Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii"*. Ba mai mult, au prins rădăcini şi floare, în timp ce în propriile culturi aceste soiuri comportamentale sunt retezate şi condamnate, ceea ce s-a şi întâmplat cu fata babei.

Povestea se termină fericit prin dispariţia babei şi a fetei sale. Această dispariţie a fost provocată de nechibzuinţă şi sete de putere, dar nu din motiv că acesta ar fi fost meritul şi efortul moşului. Dacă mitul sau povestea sunt un destin, atunci prin finalul acestei poveşti, s-ar rosti o anumită profeţie, una care încă nu s-a realizat. La un alt nivel al mesajului, se prefigurează căderea occidentului sau a orientului, şi doar în asemenea condiţii moldoveanul s-ar putea bucura de propria linişte şi independenţă. O interpretare ce pentru unii ar putea părea ridicolă, dar să ţinem cont că am atribuit culturii un caracter similar cu cel al Mulţimii lui Mandelbrot sau al structurilor fractale unde microelementele pot oglindi structura macroelementelor. Nu este exclus faptul că soarta unei culturi se comunică ca printr-o refracţie în creaţiile populare. Ion Creangă parcă ar fi cunoscut soarta moldovenilor şi, într-un mod cu totul involuntar şi inconştient, a redat-o într-o expresie simbolică.

7.4 Doina – Depresia socială

În timp ce Richard Wagner în 1876 îşi prezenta în premieră tetralogia muzicală „Inelul Nibelungilor"(*Der Ring des Nibelungen)*, o dramă psihologică în care oamenii luptă pentru fericirea lor, pe câmpiile Moldovei oamenii îşi cântau doinele de dor.

Avem o patologie socială, o maladie care ne defineşte existenţa – depresia. Îl ştim pe Cioran ca o figură a existen-

ţialismului pesimist, ca pe un nihilist al secolului, cărţile sale abundă cu depresii profunde, gânduri suicidare, umbre ale morţii, strigăte ale disperării etc. Cioran menţiona că „*fiecare carte* scrisă e ca o *sinucidere amânată*" – aceasta era terapia sa pentru a găsi forţă să mai trăiască. Se pare că aceeaşi terapie o aplică şi moldoveanul, cu fiecare doină cântată îşi amână sinuciderea. Din acest motiv moldoveanul este atât de ataşat de ea, prin doină îşi descarcă emoţiile negative, iar acest procedeu îi oferă o nouă forţă şi energie de a mai dansa o horă înainte de moarte şi înaintea morţii mai cântă o doină. Doina e o terapie existenţială a poporului. Totuşi, un mare paradox se întâmplă în spiritualitatea moldoveanului. El îşi reprezintă propriul pământ ca fiind „o gură de rai", dar se pare că acest rai este unul mai deosebit. În acest rai e multă durere şi suferinţă, prea multă pentru a mai fi un rai, or, tocmai existenţa tragică îi conferă moldoveanului adevărata plenitudine şi valoare a vieţii, ceea ce o transformă într-o gură de rai. O metafizică mult prea profundă pentru spiritualitatea profanilor. Doina, drept cântec de jale, este specifică doar poporului român, deci, este o expresie a stării de suflet a neamului nostru şi nu putem vorbi despre o stare pozitivă, dinamică şi activă care poate să însufleţească şi să animeze materia din jur. Cu această stare mentală nu poate fi edificată o civilizaţie, infrastructură dezvoltată, autostrăzi, tehnologi, instituţii militare etc.

E sinistru că unii militează atât de intens pentru conservarea doinelor şi în general a folclorului, de fapt, este şi firesc ca acest lucru să se dorească, întrucât folclorul oferă o stare de siguranţă şi prin sine reprezintă o terapia socială, cu care neam acomodat de atâta vreme. Dar în acest caz să fie asumate în mod conştient consecinţele unei asemenea culturi asupra bunăstării materiale şi a securităţii naţionale. Orice perioadă istorică îşi are stările sale emoţionale învăluite în folclor, dar la un moment dar, pentru realizarea unei schimbări de structură a societăţii, se impune necesitatea de renunţare la vechile veşminte, care nu mai pot fi funcţionale într-o nouă etapă a dezvoltării sociale. Promovarea doinelor sau a altor elemente folclorice nu e nimic altceva decât o cultivare a aceloraşi stări de spirit disfuncţionale în raport cu necesităţile sociale.

Tradiţionaliştii argumentează necesitatea conservării folclorului naţional pe motivul păstrării identităţii naţionale. Identitatea naţională poate fi asociată unei emoţii, dacă rămâne fixată într-o emoţie, aceasta se numeşte deja tulburare psihică şi nu identitate naţională. Folclorul trebuie dezvoltat în conformitate cu spiritul timpului, nu conservat. Acest lucru nu presupune multiplicare cantitativă, ci dezvoltarea calitativă, adică a conţinutului. Sănătatea spirituală şi mentală presupune adaptarea continuă la realităţile cotidiene, dar nu ancorarea într-o manifestare emoţională a trecutului.

7.5 Proverbele - micile driver-uri

Proverbele sunt alte metafore populare care au rol de mici driver-uri instalate în întreaga structură mentală a culturii. Voi prezenta succint câteva dintre asemenea driver-uri pe care se edifică raţiunile noastre cotidiene şi faptele în sine.

1. De la mine mai puţin, de la Dumnezeu mai mult

E proverbul cu cel mai mare raiting în noaptea nunţilor, dar şi o „formulă strategică" în dobândirea bunăstării materiale. Efortul şi acţiunea sunt lăsate în grija Domnului, aceasta a şi fost filosofia în Evul Mediu, până când europenii s-au dezmeticit că viaţa laică e în mâinile lor.

Dumnezeu nu are rolul de a satisface moftur ile şi dorinţele fiecăruia, prea puţin îl interesează ce model de maşină îţi doreşti. Dumnezeu nu e un Moş Crăciun.

Nemţii au un alt proverb – *„Dumnezeu ne dă nuci, dar nu ni le sparge."* Această perspectivă are un impact psihologic total diferit asupra vieţii sociale. Semnificaţia primului proverb

sugerează prin metamesajul său o stare atitudinală și psihică pasivă – se va îngriji altcineva de tine - pe când cel de-al doilea proverb declanșează prin semnificația sa o agitare energetică și o chemare către acțiune, prin dorința de a sparge nuca.

2. Prost să fii, noroc să ai!

Faust s-ar fi sinucis în fața unei asemenea filosofii. Dar acest driver ne definește structurile profunde ale cogniților și credințelor noastre despre lume. Ignorăm știința și mizăm pe hazard. În matricele noastre culturale, hazardul are o valoare mult mai puternică decât planificarea care necesită cunoaștere. Suntem un rod al hazardului, ceea ce se întâmplă este un hazard, existența noastră este determinată doar de hazard. Totul depinde cine și cum va arunca zarurile. Moșneagul și fata lui sfârșesc cu bine doar printr-un joc al hazardului, ceea ce ne sugerează că prin acceptarea de a fi angrenat în jocul hazardului ai o probabilitate destul de mare să fii aruncat într-o poziție confortabilă. E o strategie mult mai economă și distractivă, decât să fii implicat în cunoaștere și planificare.

3. Banu-I ochiul dracului. Bogăția strică omenia. Banul și pe prieteni ți-i face dușmani. Decât bogat și încurcat, mai bine sărac și curat

Asemenea rațiuni sunt creațiile resentimentului. Dintr-o neputință de a obține bunurile dorite, mecanismele de apărare ale psihicului demonizează bunurile materiale pentru a elimina tensiunile intrapsihice și de a convinge individul cu nu are nimic de pierdut dacă nu intră în posesia acestor bunuri. Ba din contra, îi oferă o stare de liniște interioară și iluzia unei dezvoltări spirituale. Acest resentiment se naște în special în creștinismul timpuriu atunci când sclavii creștini nu-și puteau permite luxul stăpânilor lor, iar această frustrare a și generat valorile creștine precum sărăcia, modestia, răbdarea sau supunerea, valori care sunt de altfel elogiate și în „Fata babei și fata moșneagului". Dar ele nicidecum nu pot fi percepute ca rezultat al unei dezvoltări spirituale, din contra, nesatisfacerea nevoilor vitale naște în permanență agresivitate și violență. Perpetuarea acestor credințe va încuraja în continuare ignoranța, indiferența, mizeria și sărăcia.

4. Capul aplecat, sabia nu-l taie. Fuga-i rușinoasă, dar e sănătoasă.

E o altă cogniție prezentă în tiparele noastre comportamentale, care se înscrie și se pliază perfect la celelalte cogniții cu caracter pasiv. Două proverbe complementare care dezvoltă și cultivă obediența. Dar această atitudine este o necesitate în contextul în care ne-am asumat jocul hazardului. Într-adevăr, pentru a putea rezista și exista într-o dinamică a întâmplărilor, unica soluție este să te captezi în cursul evenimentelor, indiferent de natura lor, iar acest lucru nu înseamnă nimic altceva decât să fii docil a ceea ce se întâmplă. Ați asuma verticalitate într-un joc al hazardului, nu înseamnă nimic alta decât o sinucidere conștientă. Verticalitatea poate funcționa doar într-un context al cunoașterii, planificării și deținerii de control a proceselor sociale.

VIII. Abordarea sinergetică a societăţii moldoveneşti

Condiţia necesară a dezvoltării calitative a unui sistem este prezenţa haosului şi a instabilităţii sistemului. Pare a fi un lucru paradoxal, dar a fost demonstrat de către chimistul şi fizicinul belgian Ilya Prigogine (1917-2003). „Un sistem termodinamic este în echilibru stabil dacă entropia este maximă, deci dacă dezordinea sa este maximă."[141] Acest lucru este valabil şi pentru sistemele vii, în general pentru toate sistemele deschise. Un sistem aflat în instabilitate şi dezordine creează toate premizele necesare de a se autoorganiza în noi structuri disipative. „Ştim acum că departe-de-echilibru pot apărea spontan noi tipuri de structuri. Departe-de-echilibru putem avea transformări de la starea de dezordine, de haos, la starea de ordine. Pot apărea stări dinamice noi ale materiei, ceea ce reflectă interacţiunea unui sistem dat cu mediul său. Am numit aceste structuri noi structuri disipative pentru a accentua rolul proceselor disipative în formarea lor, în mod paradoxal, în contrast cu imaginea peiorativă tradiţională a acestor procese."[142] O nouă ordine superioară poate fi instalată doar printr-un proces de haos. În acelaşi timp, pentru instituirea unei noi ordini superioare, este important ca toate părţile sistemului să interacţioneze şi să coopereze într-o acţiune sincronă. Aceste părţi se autoorganizează după o proprie „voinţă" şi nu este dirijată de un factor superior din cadrul sistemului sau din afara acestuia. Aceste tipuri de sisteme sunt studiate de către sinergetică.

Conceptele şi proprietăţile sistemelor sinergetice sunt autoorganizare, evoluţie, ordine în haos, probabilitatea, sincronicitatea, disiparea, neliniaritatea, catastrofa etc. Sinergetica este teoria autoorganizării şi studiază sistemele non-lineare (indeterministe sau probabiliste), deschise (care interacţionează cu alte sisteme) şi dezechilibrate (prezenţa haosului).

Sinergetica din limba greacă înseamnă *sin* – împreună şi *ergon* acţiune, adică acţiune comună, prin aceasta, se face o diferenţă majoră faţă de cibernetică care înseamnă control.

Sinergia înseamnă „efectul global, neliniar, cooperative şi/sau competitive a părţilor pentru realizarea caracteristicelor întregului",[143] şi poate apărea doar în sistemele dinamice şi instabile. În cadrul acestor sisteme întregul este mai mult decât suma părţilor, „or, tocmai acest „excedent" (surplus), acest efect neliniar, care caracterizează întregul, în raport cu „însumarea posibilităţilor" părţilor, apreciem că corespunde sinergiei asociate întregului, constituind cauza genezei proprietăţilor noi, emergente ale acestuia."[144] Deci, acest surplus survine anume din această cooperare şi acţiune sincronă a părţilor. În cazul nostru ne interesează sistemele sociale care reprezintă sisteme sinergetice. Funcţionalitatea unui sistem depinde de modul de funcţionare şi interacţionare dintre agenţii care îl constituie. Un surplus de resurse într-o societate poate fi realizat doar printr-un efect de sinergie puternic dintre indivizi.

Un sistem social poate fi descris atât prin prisma legilor cibernetice, atunci când ne referim la controlul statului asupra proceselor sociale, cât şi sinergetic, atunci când indivizii au proprietatea de a se autoorganiza în beneficiul întregului, având puterea de a acţiona într-un anumit mod asupra guvernului. De fapt, orice guvern este doar un rezultat al unui anumit tip de sinergie socială. Un sistem social este întâi de toate un sistem deschis, caracterizat de următoarele proprietăţi:

Cooperare sincronă – Indiferent dacă un grup social are un guvern sau nu, acesta va avea proprietatea de a se autoorganiza în scopul supravieţuirii comune. Acest lucru conduce automat la cooperarea tuturor indivizilor pentru a câştiga beneficiul comun. O societate are posibilitatea teoretică şi practică de a exista în absenţa unui guvern. Guvernul în forma lui clasică, împuternicit cu autoritate, este invenţia unor impostori.

Ordine în haos - Sistemele sociale nu reprezintă o ordine deterministă, cum ar fi sistemele mecanice. La o scară mică, procesele sociale pot apărea ca fiind aleatorii, haotice, însă la o scară mai mare se poate observa o ordine implicită, o ordine ascunsă în haos. (Anexa 1)

Neliniaritate şi bifurcaţie – Evoluţia evenimentelor sociale nu sunt liniare, cum sunt cele mecanice, dacă ar fi aşa, atunci am putea cunoaşte cu exactitate ce se va întâmpla în societate în următoarele secole. Însă, evoluţia evenimentelor sociale implică o probabilitate, un punct de ramificare a posibilităţilor de evoluţie. Adică, la un moment dat, un sistem oarecare poate alege într-un mod aleatoriu o cale de evoluţie dintr-un şir de posibilităţi de dezvoltare. Noi nu putem şti care va fi evoluţia socială în viitor, căci în fiecare moment, fiecare element al sistemului alege o cale de a dezvolta cursul evenimentelor. „Prigogine de multe ori menţionează, că regimurile mişcărilor se comută, căile reale ale evoluţiei se bifurcă, se despart de nenumărate ori. În momentul bifurcării un rol important îl joacă întâmplarea şi, ca urmare, lumea devine enigmatică, imprevizibilă, necontrolată.”[145] Conform teoriei haosului, un mic eveniment social poate realiza o schimbare radicală a sistemului în ansamblu. De exemplu, în aceste clipe te afli într-un punct de bifurcaţie, poţi alege să citeşti în continuare aceste rânduri sau poţi să ieşi la o plimbare cu prietenii. Indiferent de decizia pe care o vei lua, alegerea poate afecta soarta societăţii. Dacă ieşi cu prietenii la o plimbare, ai şansa să te încaieri cu poliţiştii. Dacă există o încăierare, atunci poate exista şi cel puţin o persoană ucisă. Acest lucru poate să stârnească o furie şi revoltă socială. Revolta se transformă în proteste, iar protestele schimbă guvernul. Evident, o încăierare cu poliţiştii nu este suficient pentru a produce o răsturnare de putere. Sunt necesari un şir de alţi factori şi tensiuni care, toate, ar trebui să se întâlnească în acelaşi timp şi spaţiu pentru a declanşa nebunia.

Totuşi, fenomenele sociale nu sunt atât de indeterministe. După cum am menţionat, procesele sociale sunt totuşi deterministice şi alegerile sunt determinate de anumite calcule complexe. Căile de evoluţie sunt limitate şi totul se petrece într-un câmp de posibilităţi bine determinat. Iar acest câmp este format din atractorii sociali.

Sistem dezechilibrat – Dacă un sistem social ar fi permanent într-un echilibru atunci nu ar mai exista dezvoltare socială, starea de lucruri ar rămâne conservată pentru totdeauna. Însă, sistemele sociale sunt caracterizate frecvent de dezechilibre dintre subsistemele pe care le cuprind. Aceste dezechilibre conduc la disfuncţionalitatea sistemului - conflicte, presiuni interne, fluctuaţii sociale etc. - care, în cele din urmă, sfârşesc prin revolte şi catastrofe sociale în urma cărora se instaurează un echilibru temporar, atâta timp cât încep să crească alte forţe interioare, care vor declanşa noi dezechilibre.

Sistem deschis, dinamic şi complex – Sistemele şi subsistemele sociale sunt în permanenţă interacţiune pe verticală şi pe orizontală, sunt flexibile şi deschise informaţional între ele. Şi e foarte bine aşa; cei care pledează pentru conservatorism şi izolarea unui sistem social, riscă să crească gradul de entropie. Entropia semnifică creşterea dezordinii într-un sistem închis, fără posibilitatea de a se reface într-un sistem ordonat. Sistemul social este unul dinamic şi complex, care implică o multitudine de procese încrucişate şi imposibil de descris în ecuaţii matematice. Oamenilor le vine greu să conştientizeze acest fapt, iar în cazul în care ar conştientiza, ar putea să apară alte atitudini în raport cu ceea ce se întâmplă. Orice eveniment social este determinat de o multitudine de factori şi condiţii complexe, nu poate exista o singură cauză sau un vinovat pentru o întâmplare socială. Dacă are loc un furt de proporţii din banii publici, atunci nu e vinovată o singură persoană, ci pentru acest furt este responsabilă întreaga

societate. Cel care a comis un furt are acelaşi grad de vină ca şi restul indivizilor ce constituie sistemul social, hoţul a fost doar un oarecare „fericit" care s-a aflat în mod aleatoriu în locul potrivit la timpul potrivit. Contextul şi condiţiile furtului au fost create de sistem. Cetăţenii moldoveni caută să afle cine se face vinovat de furtul din sistemul bancar. De fapt, mai puţin contează numele, căci, dacă nu era persoana X, furtul ar fi fost comis de persoana Y, dacă nu era să fie comis prin această schemă, atunci ar fi fost folosită o altă schemă. Furtul trebuia să se comită printr-o necesitate a sistemului. Orice evoluţie a unui sistem duce inevitabil la anumite evenimente. Chiar dacă am vorbit mai sus că cea mai mică schimbare poate conduce la o schimbare radicală a sistemului, atunci adaug că depinde la ce nivel are loc acea schimbare şi care e tipul de schimbare. Evoluţia socială şi punctele de bifurcaţie se prezintă exact ca figura unui copac. Iniţial copacul creşte dintr-o singură ramură de bază, la un moment dat se produce o mică bifurcaţie (schimbare): un mugur încolţeşte lateral faţă de ramura de bază. Din acest mugure creşte o ramură gigant. Însă, indiferent de evoluţiile ulterioare ale acestei ramuri, niciun alt mugure nu va putea face un salt înapoi la tulpina de bază. Mugurii vor continua să crească din ramura din care fac parte şi vor fi direcţionaţi doar spre un anumit câmp de posibilităţi bine determinat. Dacă ramura se îndreaptă spre răsărit, indiferent de evoluţia ramurilor mai mici, toate împreună se vor îndrepta în aceeaşi direcţie. Aceeaşi situaţie e şi în cadrul sistemelor sociale. Anumite alegeri nu mai pot depăşi matricea esenţială din care fac parte. De aceea, nu contează cine a jefuit banii din sistemul bancar, acest eveniment trebuia să se producă. Evenimentul este doar o consecinţă a sistemului ce s-a dezvoltat dintr-o bifurcaţie din trecut. Procesele sociale sunt mult prea complexe pentru a identifica punctul de cotitură în istorie care a adus la jaful băncilor. O schimbare socială totală poate fi înfăptuită doar printr-o schimbare totală a matricei, a rădăcinilor. Teoretic, din punct de vedere al sistemelor sinergice, acest lucru este posibil, dar din punct de vedere practic aceasta se apropie de limita utopiei.

Orice sistem social se descrie prin caracteristicile enumerate mai sus, dar nu toate sistemele sociale îşi valorifică întregul potenţial prin procesul de sinergie. Nu toate sistemele sociale ajung la rezultatul în care întregul este mai mai mare decât suma părţilor. Cu cât sinergia este mai intensă, cu atât întregul e mai mare decât suma părţilor. Când mă refer la „întreg", mă refer în primul rând la produsele şi creaţiile materiale şi spirituale ale societăţii. Aceste produse variază extrem de mult de la o societate la alta, în funcţie de gradul de sinergie. După cum vom vedea mai jos, există câteva condiţii necesare ca efectul de sinergie să fie amplificat la maxim. Dar există şi bariere care frânează producerea sinergiei sociale la un nivel înalt.

Să facem o analiză a societăţii moldoveneşti prin prisma sinergeticii.

Există ideea generală, precum că individul moldovean este o fiinţă multilateral dezvoltată, indiferent de statut sau rol social, indiferent de domeniul pe care-l profesează, de condiţiile în care activează etc. Adică, moldoveanul ştie să facă mai multe lucruri, e „specialist" în toate. Exista şi ideea faptului că un individ este cu atât mai puternic, cu cât condiţiile în care se dezvoltă sunt mai aspre. Legile evoluţioniste afirmă că individul în atare condiţii îşi formează şi dezvoltă capacităţi şi instrumente mult mai eficiente, mai perfecţionate, mai optime pentru supravieţuire. Deci, realizează salturi calitative spre dezvoltare, spre deschiderea noului, faţă de un individ, care este condamnat la autoconservare prin condiţii favorabile.

Moldoveanul este individul care tocmai este surprins de un mediu destul de aspru din punct de vedere socio-economico-cultural. Acest mediu aspru ar fi trebuit să favorizeze condiţionarea dezvoltării capacităţilor şi aptitudinilor indi-

vidului şi a progresului societăţii moldoveneşti per ansamblu. La nivel de individ, acest lucru se întâmplă tocmai prin caracterul său multilateral dezvoltat, faţă de un europenoid occidental sau de un umanoid american; aceştia, la rândul lor, fiind specializaţi pe o latură strict îngustă. Spectrul lor de posibilităţi şi aptitudini de a realiza anumite lucruri cotidiene este strict limitat. Dacă un american ştie a bate un cui, atunci este aproape exclus ca el să mai fie capabil a fierbe nişte cartofi. Dacă occidentalul ştie să sădească un pom, atunci este exclus ca acesta să mai cunoască şi cultivatul porumbului sau matematica superioară. Fiecare dintre ei este hiper specializat într-un domeniu destul de îngust. Însă, care sunt capacităţile, aptitudinile şi potenţialul creator al moldoveanului? Acestea cuprind o zonă destul de largă, începând de la capacităţi de construcţie până la elemente de bucătărie japoneză. Este un fel de homo universalis, care ştie să facă din toate câte puţin, pe unde mai bine, pe unde mai rău, dar le drege cumva. Aici, mă refer doar la abilităţi cotidiene. Tot la acest nivel, moldoveanul dă dovadă de o creativitate fără limite. Gândirea laterală îi este foarte dezvoltată. De exemplu, o şurubelniţă o poate utiliza în alte zece scopuri, decât cel de a roti un bold. Un francez nu-şi poate imagina ce altceva mai poate să facă cu o şurubelniţă. Însă, la nivel social, se întâmplă un paradox remarcabil, o înversare de situaţie. Tocmai societăţile occidentale sau americane, ale căror cetăţeni sunt destul de limitaţi şi obtuzi, sunt societăţile cele mai dezvoltate şi organizate. Însă o societate ca cea moldovenească, ai cărei cetăţeni sunt multilateral dezvoltaţi, este mult mai bolnavă şi handicapată decât suma indivizilor ce o compun. Care este cauza acestei situaţii paradoxale? Unde dispare multitudinea de ,,talente" a moldovenilor? De fapt, nu există nimic paradoxal, această situaţie poate fi explicată şi analizată prin prisma principiilor sinergeticii. O echipă de fotbal, formată din Cristiano Ronaldo, Lionel Messi, Franck Ribery, Andres Iniesta şi alte talente

ale fotbalului mondial, nu garantează că va învinge echipa de fotbal a satului Cotiujenii Mici, dacă între ei nu va exista un proces de sinergie. Naţionala Moldovei nu pierde din cauza abilităţilor tehnice scăzute, dar din lipsa de sinergie a echipei.

Orice societate reprezintă un sistem organic complex, format din alte subsisteme constituite din elemente sau agenţi individuali (chiar şi individul poate fi abordat ca un sistem în anumite situaţii izolate sau abstractizate). Evoluţia şi progresul unui sistem este dependent de capacităţile sale de autoorganizare. Însă, autoorganizarea este posibilă numai prin existenţa unor condiţii speciale. În cazul nostru ne interesează trei condiţii esenţiale de importanţă majoră şi definitorie:

1.) Este vorba, în primul rând, de procesul sinergetic de cooperare sincronă a agenţilor individuali în aceeaşi direcţie.

2) Deschiderea subsistemelor şi sistemelor către subsisteme şi sisteme exterioare, adică evitarea izolării şi formării unor sisteme închise (evitarea conservării).

3) Stimularea proceselor de comunicare în şi între sisteme.

În cazul sistemelor închise (conservate) şi a lipsei de cooperare şi comunicare dintre agenţii constituenţi ai sistemului, nivelul entropic creşte (conform celui de-al doilea principiu al termodinamicii). Prin urmare, creşte dezordinea şi haosul, de unde survine şi moartea sistemului. Un alt moment important este faptul că în cazul sistemului sinergetic, întregul este mai mult decât suma părţilor, adică sistemul în ansamblu este mai mult decât suma indivizilor ce-l constituie şi, tot aici se adaugă proprietăţile emergente ale sistemului, adică de producere a noilor calităţi ale sistemului, absolut spontan şi imprevizibil.

Un sistem închis şi conservat tinde spre entropie, haos şi distrugere, aici suma este mai mică decât elemente însumate, adică 5+6 poate fi egală cu 4. Din acest motiv echipa formată din starurile fotbalului poate pierde un meci cu echipa satului Cotiujenii Mici, dacă nu există cooperare între ei şi fiecare rămâne izolat şi joacă pentru sine.

Un sistem deschis cu cooperare sincronă şi autoorganizator, în care sistemul creşte şi se dezvoltă, suma întregului este mult mai mare decât elementele însumate, adică 5+6 poate fi egală cu 15. Cotiujenii Mici poate învinge echipa de staruri (nesinergici), doar dacă îşi aplică sinergia.

Sinergia sau autoorganizarea socială presupune în primul rând o direcţie de dezvoltare, iar fiecare membru al societăţii cunoaşte această direcţie, şi este conştient de rolul său în cadrul sistemului. Acest lucru este suficient pentru ca membrii aflaţi la cele mai joase nivele ale ierarhiei sociale să acţioneze conform obiectivului întregului, fără a primi indicaţii de la superiori. De exemplu, avem două companii similare. În prima companie nu există sinergie socială, iar în a două există. Ce se întâmplă şi cum reacţionează angajaţii companiei dacă se arde un bec din hol? În primul caz, angajaţii vor aştepta întâi de toate ca directorul să observe becul defect, ca apoi acesta să dea anumite indicaţii sau să cheme un instalator pentru a înlocui becul. Dacă această acţiune întârzie să apară, angajaţii vor începe să invinuiască conducerea companiei că nu întreprinde măsuri pentru rezolvarea problemei. Apar primele tensiuni între angajaţi şi angajator, care se vor răsfrânge şi asupra calităţii muncii, iar aceasta asupra vânzărilor şi profitului înregistrat. În cea dea doua companie, unde există o sinergie socială, şi fiecare înţelege care este scopul şi sensul companiei, la defectarea becului angajaţii se vor mobiliza rapid pentru a schimba becul: cineva are o scară, cineva poate schimba un bec, cineva poate cumpăra un bec, cineva se pricepe în becuri, în cele din urmă problema e rezolvată imediat. Compania se bucură de mersul ei în continuare fără existenţa unor probleme şi tensiuni interne, iar angajaţii se simt împliniţi că lucrează într-un mediu luminos şi că au contribuit la eficienţa companiei în direcţia ei de dezvoltare, înregistrând profituri mai mari decât prima companie.

Aceeaşi chestiune se întâmplă la nivelul social. Nu contează câte rezerve naturale are o ţară, nu contează câte talente are, nu contează orice formă de potenţial, contează în primul rând dacă membrii societăţii se pot autoorganiza la toate nivelele. Moldovenii se comportă ca angajaţii din prima companie. Ne lipsesc abilităţile de autoorganizare, suntem fiinţe egocentrice, conservaţi şi ne autoizolăm, ştim puţin să comunicăm eficient şi nu avem o conştiinţă socială dezvoltată; de aceea, oamenii acţionează doar în urma indicaţiilor. În asemenea condiţii, cea mai potrivită formă de guvernare este cea totalitară, căci altfel, indivizi vor muri prin indiferenţă.

Dar ce avem în occident, şi ce avem în societatea moldovenească? În occident avem o masă de indivizi, care literalmente sunt limitaţi şi obtuzi, unde ai crede că aceşti indivizi nu ar fi în stare să construiască o civilizaţie, dar tocmai ei se află în fruntea oricăror civilizaţii. Cum este posibil în fapt acest lucru? Explicaţia constă în caracterul de cooperare pronunţat între indivizii acestei societăţi, în pofida faptului că occidentul a pus accentul pe individualism, dar de fapt nu în sensul unui individualism izolat, ci al unui individualism valorificat, creat prin libertate, în care individul să poată să se manifeste şi să-şi materializeze potenţialul, necesar întregului sistem social. Deci, un individ orientat spre deschidere şi cooperare. În cadrul acestor societăţi este normal, necesar şi suficient să fii specializat într-un singur domeniu îngust şi slab în restul. Individul face parte dintr-un organism întegru, iar dacă îi lipseşte o competenţă, apelează la un alt membru. Fiecare are o funcţie exactă şi este absolut deschis spre cooperare sincronă într-o singură direcţie a întregului sistem, de aceea, elementele de care are nevoie, le primeşte de la restul indivizilor prin alte forme sau canale. Astfel, această cooperare sincronă a societăţii occidentale creează acest surplus material şi spiritual, adică întregul este mai mult decât suma părţilor sau a indivizilor. Ei sunt ca angajaţii din a doua companie, se mobilizează rapid pentru schimbarea becului.

Un sistem poate avea un coeficient mai înalt de autoorganizare, dacă este stimulat de anumiţi agenţi interni sau externi astfel se întâmplă şi în societatea occidentală, ea poate fi comparată cu efectul „laser". Laserul emite o lumină ordonată, coerentă, monocromă, însă lumina obişnuită se produce cu o maximă dezordine. Lumina laserului este amplificată prin stimularea emiterii de radiaţie, unde toate undele sunt de aceeaşi frecvenţă. Analogic, putem observa în societatea occidentală, în care nivelul de autoorganizare a fost amplificat prin stimularea şi introducerea ordinii raţionale. Principiul raţiunii a avut ca efect această stimulare a ordinii şi autoorganizării societăţii occidentale.

Însă, ce avem în societatea moldovenească? O masă de indivizi profund individualizaţi şi egocentrişti, în care fiecare individ reprezintă o unitate izolată şi conservată, o monadă în sine şi pentru sine. La noi spiritul de cooperare între indivizi lipseşte aproape cu desăvârşire. Individul moldovean are tendinţa să se zeifice, a fi el totul şi a fi suficient sieşi. Nu întâmplător moldoveanului îi sunt atribuite caracteristicile de fond ale mândriei şi aroganţei, caractere ce fac în mod automat o izolare de restul colectivităţii, în care cooperarea are loc doar la nivel de interese private de scurtă durată. Individul moldovean nu cunoaşte efectul cooperării sincrone în aceeaşi direcţie şi aceasta pentru că nu posedă conştiinţa socială şi din cauza că raza lui de privire şi acţiune se limitează doar la cupola individuală, la sfera sa egocentrică, ceea ce-l izolează de restul lumii. Conştiinţă, ce nu poate să privească mai departe decât sinele său. Astfel, un sistem nu poate să se autoorganizeze în lipsa unei cooperări între agenţii ce-l compun, sistemul pur şi simplu e supus legilor entropiei, ale dezorganizării şi ale apariţiei haosului. Aceasta este o explicaţie plauzibilă a societăţii moldoveneşti în care anarhia şi dezordinea predomină şi în care legile nu funcţionează. Căci, legile sunt inerente şi funcţionale doar în sistemele autoorganizatorice.

Moldoveanul nu are o gândire orientată spre crearea sinergiei, nu poate gândi într-o vedere de ansamblu. Viaţa lui se limitează aici şi acum. El nu-şi poate proiecta planurile în timp, categoriile sale intelectuale nu-i permit să vizualizeze şi să conceapă un câmp al spaţiului şi al timpului mai vast.

Câţiva ani în urmă susţineam un seminar în cadrul unei universităţi pe această tematică. La un moment dat, un student mă implică într-un dialog:

- Dvs. spuneţi că aveţi 23 de ani şi 2 ani investiţi în anumite proiecte personale. În urma acestor investiţii, vă permiteţi să vă procuraţi o vilă, o maşină scumpă sau vacanţe în ţări exotice?

- Nu, nu-mi permit.

- Bine, dar un prieten, de aceeaşi vârstă cu Dvs. de 2 ani lucrează la Moscova, doar că spre deosebire de dumneata, îşi poate permite orice lux. Deci, nu e mai bine să pleci în străinătate?

Această situaţie mi-a amintit încă odată de existenţa matricei culturale a *Punguţei cu doi bani*.

Abordarea sinergetică asupra societăţii moldoveneşti mai poate explica un lucru destul de important - de ce Moldova după 25 de ani de independenţă nu este cu adevărat un stat suveran şi autonom, dar caută permanent un partener „protector" din exterior?

Unul din principiile sistemelor autoorganizatoare afirmă faptul că „*prin procesul de autoorganizare, sistemul are tendinţa de a-şi administra organizarea după propria sa iniţiativă şi de a-şi spori astfel autonomia*." Însă, după cum efectul sinergic în societatea moldovenească este destul de slab, rezultă două consecinţe grave:

1. Moldovenii încearcă să-şi importe legi de organizare din societatea occidentală, ceea ce nu este propriu sistemului lor organic, prin urmare aceste legi nu pot garanta funcţionarea eficientă a societăţii;

2. Societatea moldovenească se află în imposibilitatea de a se autoadministra.

Prin urmare, caută benevol să fie angrenată în alte sisteme sociale pentru a-şi menţine sistemul în dinamică. Da, dar în asemenea condiţii nu mai poate fi vorba de autonomie.

Întregul potenţial al moldovenilor şi caracterele lor multilateral dezvoltate se prăbuşesc în zona lor îngustă de acţiune. Fiecare individ resimte lipsa de cooperare, este conştient că nu poate miza pe alţi membri ai grupului şi, din acest motiv, încearcă singur să-şi dezvolte toate instrumentele şi abilităţile de care are nevoie. Dacă occidentalul este limitat în potenţial creativ, dar e deschis spre cooperare, moldoveanul e dezvoltat în potenţial creativ, însă limitat în cooperare. Drept rezultat, nu se valorifică potenţialul social, iar energia se iroseşte în zonele private, nefiind orientate către societate. Suma întregului este mai mică decât suma indivizilor.

IX. Sinergie şi cultură

Cultura este factorul fundamental care determină gradul de sinergie socială. Credinţele şi valorile sale sunt implicate direct în formarea condiţiilor de funcţionalitate ale sistemului social.

Gradul de sinergie determină cantitatea şi calitatea creaţilor spirituale şi materiale.

Sunt necesare cel puţin două condiţii de bază pentru dezvoltarea sinergiei sociale.

1. Vector comun

2. Comunicare eficientă şi intensă în cadrul sistemului

Dar, ca aceste două condiţii să existe, este necesar ca alte două condiţii să fie satisfăcute:

1. Valori şi principii care să integreze şi să menţină vectorul de mişcare al sistemului într-un anumit sens.

2. Distanţă mică între elementele constituente ale sistemului (indivizii), pentru a facilita comunicarea. Această distanţă nu se referă la distanţa spaţială sau geografică, dar e vorba de distanţa culturală.

Dacă e să analizăm societatea noastră prin prisma acestor factori, devine evident că situaţia nu este nici pe departe satisfăcătoare ca procesele de sinergie să fie intense. Argumentele ar fi de prisos, toată lumea este conştientă de acest lucru.

Din punct de vedere al vectorului comun, ştim că suntem o societate dezorientată în spaţiu şi timp, fără hartă şi busolă. Fiecare o apucă după cum i se pare că ştie mai bine. Unul strigă referitor la vectorul european, altul se îndreaptă cu drapelul spre est, cineva încearcă să urce în ambele bărci, altul preferă să-şi construiască propria „insulă" şi altcineva vandalizează nişte gherete cu idei naţionaliste. Inexistenţa valorii comune perturbează funcţionalitatea întregului sistem. Multiculturalismul creează deficienţe şi în comunicare. Iar atunci când politicienii vorbesc despre consolidarea societăţii, fie că

sunt naivi, fie că o fac pe nebunii. Dar, la acest subiect vom reveni mai târziu.

Iar dacă e să vorbim referitor la condiţiile care fac posibilă o comunicare intensă şi conduc la crearea distanţelor culturale mici între indivizi, atunci lucrurile devin şi mai triste.

Pentru o comprehensibilitate mai simplă a proceselor sinergetice care generează emergenţa sau surplusul, voi face o comparaţie dintre avuţiile unei naţiuni şi energia produsă de Soare.

Creaţiile spirituale şi materiale ale unei societăţi pot fi comparate cu energia produsă de Soare. Cantitatea de energie emisă de Soare prin valorificarea potenţialului atomic, poate fi echivalentă cu realizările unei comunităţi prin valorificarea potenţialului uman.

Un atom conservează o anumită cantitate energetică. Putem avea o masă de atomi, dar fără a beneficia de energia acestora, în condiţiile în care nu sunt supuse unor procese de eliberare a energiei. Energia solară se eliberează în urma reacţiilor nucleare de fuzionare a nucleelor de hidrogen şi transformarea lor în nuclee de heliu. Ce înseamnă acest lucru? În condiţii obişnuite, doi protoni nu pot fuziona, întrucât având aceeaşi sarcină se resping reciproc. Dar în interiorul Soarelui avem anumite condiţii specifice şi anume, presiune şi temperatură înaltă, datorită masei uriaşe a Soarelui, care pot realiza această fuziune. Presiunea forţează apropierea dintre protonii de hidrogen, iar temperatura înaltă creşte viteza de mişcare a particulelor, astfel are loc interacţiunea şi fuzionarea protonilor, în urma căreia se degajează energii puternice. Deci, o energie poate fi degajată din atomi doar dacă aceştia se apropie atât de puternic, încât au posibilitatea să interacţioneze unul cu celălalt şi să elibereze energia conservată. Aidoma stau lucrurile şi în societatea umană.

Fiecare membru al societăţii reprezintă un atom cu un potenţial conservat. Această potenţialitate poate fi eliberată sub

formă de cultură spirituală şi materială doar prin interacţiunea puternică cu alţi membri. Dar nu orice interacţiune are acelaşi rezultat. Interacţiunea trebuie să fie absolut reciprocă ca potenţialul să fie „degajat" la maxim. Dacă toate interacţiunile sociale reciproce au acelaşi vector de forţă, atunci se naşte sinergia, în urma căreia rezultă bogăţia spirituală şi materială a unei societăţi. Spre deosebire de atomi, în sistemul social mai puţin contează distanţa fizică, ceea ce contează pentru „fuzionare" şi valorificarea potenţialului este distanţa culturală şi sistemele de comunicare.

La acest subiect, sociologul Alex Inkels şi psihologul Daniel Levinson, ambii americani, au publicat un studiu în 1954 care reprezintă 4 dimensiuni fundamentale ale unei culturi ce determină funcţionalitatea unei societăţi:

1. Relaţia cu autoritatea (inegalitatea socială şi comunicarea pe verticală)
2. Relaţia dintre dintre individ şi societate (forma comunicării pe verticală şi orizontală)
3. Perceperea şi semnificaţia masculinităţii şi feminităţii
4. Metodele de soluţionare a conflictelor, controlul agresivităţii şi exprimarea sentimentelor.

În cazul nostru ne interesează analiza primelor două dimensiuni, întrucât participă direct cu un impact mai puternic la crearea efectului de sinergie socială.

Să ne concentrăm pe prima dimensiune.

În cadrul cercetărilor efectuate de către Geert Hofsetede asupra culturilor lumii şi expunerea concluziilor în lucrarea deja menţionată ,,Culturi şi organizaţii – Softul mental", acesta identifică pe o axă două extreme ale acestei dimensiuni şi fiecare cultură se situează undeva între aceste extreme.

O extremă reprezintă caracterul inegal destul de pronunţat dintre statute sociale, în special dintre perechile: copil-părinte, elev-profesor, pacient-medic, angajat-director, societate – guvern etc. Într-o asemenea cultură, distanţa faţă de

autoritate este destul de mare, iar comunicarea are doar un singur sens - de la superiori către inferiori. Astfel se nasc forme de conducere autoritară şi dictatorială. Interesele, doleanţele, ideile, opiniile, dorinţele celor inferiori sunt neglijate. Totodată, superiorii sunt adesea aroganţi, îngâmfaţi, ţanţoşi, mândri de statutul lor.

• Copilul trebuie să fie cuminte, ascultător şi respectuos faţă de părinţi, şi doar părinţii au dreptul să le comunice indicaţii şi listele cu obligaţii. Doleanţele copilului sunt ignorate.

• Elevul nu are dreptul să-şi contrazică profesorul, doar profesorul are dreptul la libera exprimare. El se manifestă ca un guru în faţa elevilor, iar elevii trebuie să manifeste respect profund şi obedienţă faţă de profesor.

• Medicul se manifestă rece şi autoritar cu pacientul şi nu se implică afectiv în comunicare şi tratare.

• Angajaţii nu pot să participe la luarea deciziilor în cadrul companiilor şi nu au dreptul să-şi contrazică şeful. Şeful este şef, el îşi cere respectul, el este unicul care decide şi ordonă.

• Societatea este ţinută la distanţă faţă de putere. Statul aprobă decizii fără consultarea societăţii civile. Ordonă, dictează şi controlează societatea cu mijloace militare. Libertatea cuvântului este restricţionată şi solicită societăţii respect pentru conducătorii ţării.

La cealaltă extremă se situează culturile cu un grad de inegalitate redus dintre superiori şi inferiori. Distanţa faţă de putere este mică, respectul este reciproc şi comunicarea este intensă în ambele sensuri. Superiorii sunt simpli, modeşti şi nu abuzează de funcţiile personale. Inferiorii au libertatea de a se autoafirma.

• Copii sunt consideraţi egali cu părinţii din momentul în care pot singuri lua decizii şi să acţioneze. Copii au posibilitatea de a acţiona independent şi să ia decizii fără permisiunea părinţilor. Au dreptul să-şi contrazică părinţii, şi chiar sunt încurajaţi să-şi urmeze propria voinţă.

• Elevul este egal cu profesorul. Are dreptul să decidă şi să-şi formeze o cale individuală de dezvoltare intelectuală. Se încurajaează ca elevii să vină cu iniţiative, să decidă asupra procesului educaţional ca să devină mai eficient pentru ei. Elevul are dreptul să-şi contrazică profesorii şi chiar sunt susţinute dezbaterile constructive.

• Medicul se implică afectiv şi emoţional în problema pacientului, îl tratează în mod deosebit pentru a-i recomanda cele mai eficiente metode de tratament.

• Angajatul este încurajat să participe la luarea deciziilor importante în cadrul companiei. Directorul ascultă doleanţele subalternilor. Angajaţii pot veni cu iniţiative personale, idei, de asemenea, nu e nici o problemă dacă îşi contrazic şeful, iar şeful îi poate oferi câştig de cauză subalternului.

• Guvernul consultă populaţia înainte de a aproba anumite politici publice. Societatea are un acces mai liber la funcţionarii de ordin superior. Iniţiativele civice sunt încurajate.

• Liderii sunt trataţi ca oameni simpli şi egali, fără patos, închinăciuni şi ceremonii de ,,zeificare". Iar liderii, la rândul lor, se pot deplasa la serviciu cu metroul sau bicicleta.

În cadrul acestei culturi indivizii sunt mai egali şi mai apropiaţi cultural, spiritual şi emoţional între ei, ceea ce le permite o comunicare şi o interacţiune mai intensă, astfel că potenţialul fiecărui individ se valorifică. Exact ca atomii de hidrogen care, aflându-se în interacţiune reciprocă, îşi sparg ,,zidurile" şi eliberează energia din captivitate. Atunci când un elev îşi contrazice profesorul, sau un angajat vine cu iniţiative are loc acelaşi proces: se eliberează potenţialul intelectual, iar în rezultatul tuturor eliberărilor de acest potenţial apare avuţia naţională.

În cazul în care distanţa faţă de putere este destul de mare şi comunicarea este unidirecţională - de sus în jos pe scara ierarhiei sociale - atunci nu sunt valorificate la maxim capacităţile sistemului social. În aceste condiţii, societatea repre-

zintă doar un conglomerat de sisteme biologice şi musculare care execută ordonanţele de sus şi nu au capacitatea de a se pune în valoare. Aristotel îi numea pe aceşti oameni, care au statut de sclavi, „instrumente vorbitoare". Instrumentele nu pot fi mai mult decât ceea ce sunt. Când permiţi oamenilor să se manifeste, atunci ei devin resurse active care creează emergenţă şi plus de valoare. David S. Landes menţionase acelaşi lucru -„În aceste împrejurări, noţiunea propriu-zisă de dezvoltare economică a fost o invenţie vestică. Imperiile aristocratice (despotice) erau, în mod tipic, operaţiuni de constrângere: atunci când elitele îşi doreau mai mult, nu gândeau în termeni de productivitate sporită. De unde să fi provenit aceste câştiguri? Pur şi simplu, presau (şi oprimau) mai mult şi obţineau de regulă mai puţin. Uneori calculau greşit şi făceau presiuni exagerate, iar asta putea însemna fugă, răzmeriţă şi ocazii de rebeliune. Aceste autocraţii, deşi erau definite ca fiind divine, nu erau nemuritoare. În acelaşi timp, numai societăţile ce îngăduiau iniţiative multiple, mai curând de jos decât de sus, se puteau gândi la câştiguri care să crească pentru toată lumea."[146] Tot prin acest argument se explică stagnarea economică şi tehnologică a Chinei în perioada medievală, în timp ce Europa chiar şi în acel Ev Mediu întunecat a înregistrat progrese tehnologice semnificative. „Misterul îl reprezintă neputinţa Chinei de a-şi conştientiza potenţialul. Pornim de la premisa că priceperea şi cunoştinţele sunt cumulative; firește, o tehnică superioară, odată însuşită, va înlocui metodele mai vechi. Însă istoria industriei chineze ne oferă exemple de ignoranţă şi regres tehnologic. Am văzut că orologeria a involuat. În mod asemănător, maşinăria de filat cânepa nu a fost adaptată niciodată la producerea bumbacului, iar toarcerea bumbacului nu a fost niciodată mecanizată. Iar topirea cărbunilor a fost neglijată, împreună cu întreaga industrie a ferului. De ce? [...]Sinologii au propus mai multe explicaţii parţiale. Cele mai convingătoare sunt

asemănătoare: Absenţa unei pieţe libere şi a drepturilor de proprietate instituţionalizată. Statul chinez perturba în mod constant iniţiativa privată – preluând activităţile profitabile, interzicând altele, manipulând preţurile, solicitând mite, retezând îmbogăţirea privată. [...]Conducerea defectuoasă a gâtuit iniţiativa, a sporit costul tranzacţiilor şi a abătut talentul de la comerţ şi industrie. [...] cvasiizolarea femeilor acasă făcea imposibilă, de pildă, exploatarea profitabilă a utilajelor textile într-o fabrică. Din acest punct de vedere, China se deosebea radical de Europa şi Japonia, unde femeile aveau acces în spaţiul public şi deseori munceau în afara casei pentru a-şi aduna o zestre sau pentru a contribui la resursele familiei."[147] La aceleaşi argumente, Landes îl citează pe marele sinolog maghiar-german-francez Etienne Balazs şi reproduc aici secvenţa integrală.

„[...] Dacă înţelegem prin totalitarism controlul deplin al statului şi al organelor şi funcţionarilor săi executivi asupra tuturor activităţilor vieţii sociale, fără nici o excepţie, atunci societatea chineză era profund totalitară [...] Nici o iniţiativă privată, nici o expresie a vieţii private nu putea scăpa controlului oficial. Există din capul locului o întreagă gamă de monopoluri de stat, care cuprind principalele elemente de consum: sarea, fierul, alcoolul, comerţul extern. Există un monopol asupra educaţiei, păzit ca ochii din cap. Practic, există un monopol al literaturii (era să spun al presei): orice lucrare neoficială, care scapă de cenzură, are puţine şanse să ajungă în spaţiul public. Însă tentaculele Statului-Moloh, omnipotenţa birocraţiei se extind mult mai departe. Există regulamente privind ţinuta, o lege pentru construcţiile publice şi private (dimensiunea caselor); culorile purtate, muzica ascultată, festivalurile – toate acestea sunt reglementate. Există reguli pentru naştere şi reguli pentru moarte; statul providenţial veghează cu atenţie fiecare pas al supuşilor săi, din leagăn până în mormânt. Este un regim al birocraţiei şi hărţuirii [pa-

perasseries et tracasseries], hârţogăraie şi hărţăguire la nesfârşit. Ingeniozitatea şi inventivitatea chinezilor, care au oferit atât de multe omenirii - mătasea, ceaiul, porţelanul, hârtia, tiparul şi multe altele -, ar fi îmbogăţit, fără nici o îndoială, China şi mai mult şi ar fi adus-o probabil în pragul industriei moderne, dacă nu ar fi existat acest control gâtuitor din partea statului. Statul este cel care ucide progresul tehnologic în China. Nu doar în sensul că înăbuşă din faşă orice contravine sau pare să contravină intereselor sale, ci şi prin cutumele implantate inexorabil de raison d'Etat. Atmosfera de rutină, tradiţionalism şi imobilitatea care face orice inovaţie suspectă, la fel ca orice iniţiativă ce nu este controlată şi sancţionată în avans, este nefavorabilă spiritului cercetării libere."[148] China medievală este un exemplu în care sinergia socială este foarte scăzută datorită distanţei mari faţă de putere, precum şi interzicerea iniţiativelor individuale a celor de jos. Tradiţionalismul nu face nimic altceva decât să încetinească mobilitatea proceselor sociale, a atomilor sociali, iar de aici survine şi stagnarea economică şi tehnologică.

Ilya Prigogine cu privire la instabilitatea ca condiţie a dezvoltării sociale îl menţiona pe Needham care prezenta şi el diferenţele culturale care au dezvoltat în mod diferit occidentul şi China. „Este adevărat, de asemenea, că o analiză comparativă, ca aceea făcută de Needham stabileşte importanţa hotărîtoare a structurilor sociale la sfîrşitul Evului Mediu: clasa meşteşugarilor şi a producătorilor potenţiali de inovaţii tehnice nu este o clasă dispreţuită ca în Grecia antică, mai mult, intelectualii ca şi meşteşugarii sînt şi ei în mare parte independenţi faţă de autorităţi. Ei sînt antreprenori liberi, meşteşugari inventatori, în căutarea unor Mecena, dispuşi să amplifice la maximum efectele unei descoperiri, să o răspîndească, exploatîndu-i toate posibilităţile, chiar dacă aceasta ar fi periculoasă pentru ordinea socială stabilită. În contrast cu această situaţie, Needham arată că oamenii de ştiinţă chinezi erau funcţionari supuşi dispoziţiilor birocraţiei, slujitori ai unui Stat care avea ca obiectiv principal menţinerea stabilităţii şi a ordinei."[149]

Birocraţia din sistemul nostru social încearcă să instituie aceeaşi ordine şi control a proceselor sociale, dar cum menţionasem la începutul capitolului anterior, instabilitatea este necesară pentru dezvoltarea societăţii şi a ordinii la un grad superior. Totuşi, în pofida sistemelor noaste birocratice, avem din abundenţă instabilitate şi haos care pot fi utilizate ca factor de autoorganizare şi dezvoltare socială.

Geerth Hofstede, în cadrul aceluiaşi studiu, prezintă şi un clasament cu indici ce reprezintă distanţa faţă de putere în 76 ţări. Moldova nu este inclusă în acest clasament, însă este uşor să înţelegem starea lucrurilor datorită ţărilor aflate în acelaşi areal cultural: Romania şi Rusia.

Indicele maxim posibil pentru ţările cu distanţa mare faţă de putere este de aproximativ 100 şi pentru ţările cu distanţă mică faţă de putere este de aproximativ 0.

Conform acestui studiu, ţările cu cel mai mic grad de inegalitate şi distanţă faţă de putere sunt Austria şi Israel cu 11 puncte şi respectiv 13 puncte. Imediat după ele urmează toate ţările nordice şi ţări ale căror limbi sunt germanice, Danemarca, Noua Zeelanda, Elveţia germană, Irlanda, Suedia, Norvegia, Finlanda, Marea Britanie şi Germania, indicii acestora sunt cuprinşi între 22 şi 35 puncte. La coada clasamentului se află Filipine, Panama, Guatemala, Slovacia şi Malaezia care au obţinut un indice între 94 şi 104 puncte, dar şi Rusia cu 93 puncte, urmată imediat de România cu 92 puncte. Presupunem că ţara noastră se află şi ea în jurul acestor valori, dar acest lucru va fi confirmat sau infirmat de un studiu personal ce va fi publicat mai târziu după finalizarea şi efectuarea concluziilor.

Autorul studiului observă că există o corelaţie dintre distanţa faţă de putere şi bogăţia naţiunii. Cu cât distanţa este

mai mică, cu atât societatea este mai dezvoltată, iar veniturile sunt distribuite mai puțin inegal. Și invers, cu cât distanța față de putere este mai mare, cu atât sărăcia este mai mare, iar veniturile sunt distribuite cu un grad puternic de inegalitate. În aceste țări se formează doar două clase sociale: puțini oameni foarte bogați și mulți oameni foarte săraci, iar clasa de mijloc aproape că lipsește.

După cum am menționat anterior, țările nordice au cele mai puternice economii din lume și se află în topul clasamentului mondial în funcție de valoarea indicelui PIB și observăm că unu dintre factorii care generează acest succes economic este cultura distanței mici față de putere și egalitatea socială. Aici sinergia este înaltă și întregul potențial al societății este valorificat, fiecare individ putând să-și elibereze energia creativă în interesul personal și cel colectiv. Aceasta, datorită unei comunicări libere, egale și reciproce pe axa ierarhică a societății.

Să analizăm și situația din societatea moldovenească. Am menționat că nu există un studiu care să reflecte situația noastră în acest clasament, dar orientativ ne putem focusa pe valorile obținute de Rusia și România, întrucât suntem puternic conectați la aceste două medii culturale. Dar și fără acest clasament, este ușor de observat că în societatea noastră există o mare distanță față de putere și inegalitate socială. Nu este necesar să existe o putere dictatorială ca în China medievală pentru a crea o distanță mare față de putere, căci însăși cultura noastră instituie o dictatură. Cutumele și presiunea socială creează aceleași condiții ca și ale oricărei alte dictaturi. Cultura moldovenească descurajează inițiativele, promovează tradiționalismul și zeifică instanța autoritară.

Copiii nu au dreptul să iasă din cuvântul părintelui, dar sunt obligați să manifeste respect și venerație față de acesta. La aniversarea unui nepoțel, am asistat la un „ritual" care desfigurează verticalitatea. Urările invitaților erau mai curând lecții de etică care cultivau obediența în fața părinților și obligația de a fi cuminte. Desigur, e cea mai mare fericire a părinților de a avea un copil legumă și docilă, care fără rezistență ar îndeplini toate indicațiile lor. Dar, în acest fel, creștem o generație de castraveți, lipsiți de autonomie, maturitate, responsabilitate și verticalitate. Și tot moldovenii oftează când vorbesc despre concetățenii lor care nu au curajul și demnitatea de a-și apăra drepturile. Poate că cineva ar putea să-mi replice în felul următor:

„- Dar cum să se procedeze altfel? Să fie lăsați copiii din voia lor? Astfel, ar crește needucați!

- Dojenirea și hărțuirea este o educație?

- Ești neobrăzat!

- Neobrăzarea e proiecția voastră, care prin așa-zisa educație o cultivații copiilor. Dacă ceea ce faceți numiți educație, atunci nu pot înțelege de ce noile generații – tinerii și tinerele – sunt la fel de grosolani sau inhibați, tupeiști sau obedienți, frustrați sau indiferenți, nervoși sau pasivi. E o anomalie, dacă ceea ce faceți numiți educație.

Părinții care aleg profesiile pentru copiii lor este o altă gafă monumentală. Astfel, copiii sunt privați de posibilitatea de a deveni autonomi și responsabili de propriile lor decizii. În culturile cu distanța mare față de putere copiii nu au posibilitatea să-și urmeze propria voință și vocație. Dorințele și aspirațiile lor prea puțin contează în ochii maturilor, căci sunt considerați infantili, irațional și lipsiți de experiența vieții, de aceea, maturii își atribuie rolul de guru și se angajează în alegerea viitorului copilului. Drept rezultat, obținem un sistem cu o masă de instrumente vorbitoare, fără vitalitate, pasiune și entuziasm, fără creativitate și dăruire de sine. O generație de instrumente care acționează în mod mecanic conform indicațiilor. În asemenea condiții nu putem avea funcționari publici și medici amabili și profesioniști. Nu putem avea specialiști calificați care să-și facă munca cu devotament. Un

funcţionar public vă poate ,,expedia" în cele mai neplăcute destinaţii ale lumii împreună cu iniţiativele voastre. Dar el nu face nimic altceva decât să-şi manifeste comportamentul introiectat al părinţilor care l-au ,,expediat" la administraţia publică. Altcineva care a visat să devină un funcţionar public, îşi ofensează pacienţii în calitatea sa de medic. Recent, un caz a cutremurat întreaga societate, o tânără s-ar fi sinucis din cauza că ar fi fost silită de către părinţi să facă medicină. Mecanismul social şi cutumele culturale sunt defecte. Părinţii, dintr-o dorinţă sinceră de a le oferi copiilor un viitor sigur, sub pretinsa înţelepciune matură, nu fac nimic altceva decât să le schilodeze viaţa psihică şi să-i împingă într-o zonă mereu ostilă spiritului lor. Dar acest lucru paralizează viaţa psihică nu doar a copiilor, ci şi a întregului mecanism social. Acesta este rezultatul culturilor în care există o distanţă mare faţă de putere şi o comunicare disfuncţională. Indivizii nu au posibilitatea să se dezvolte autonom, să devină responsabili de propriile acţiuni, să-şi asume deciziile şi nu au posibilitatea să-şi valorifice potenţialul, care ar aduce un plus de valoare întregii societăţi. O societate fără entuziasm este o societate legumă.

Aceeaşi situaţie e şi în cadrul instituţiilor de învăţământ. Nu sunt apreciate judecăţile elevilor care sunt diferite de cele ale profesorului, ba mai mult, gândirea critică şi cea divergentă este descurajată prin metode represive. Copilul nu are dreptul să-şi contrazică profesorii, în caz contrar, sunt sancţionaţi. În pofida faptului că în ultimii ani s-a implementat programul ,,Educaţia Centrată pe Cel ce Învaţă" care are rolul de a le oferi elevilor un spaţiu mai larg de creativitate şi autonomie, totuşi, softurile mentale ale profesorilor rămân aceleaşi. În sistemul educaţional are loc o mutilare intelectuală prin distrugerea gândirii critice şi a potenţialului creativ. Fiecare sistem educaţional din lume procedează astfel, doar că gradele de mutilare intelectuală sunt diferite. Avem mulţi

olimpici internaţionali, dar puţini inventatori sau deschizători de drumuri noi şi creatori de paradigme ştiinţifice. Oare de ce? Pentru a fi olimpic, nu se solicită creativitatea, ci aplicarea schemei. Examenele nu testează dezvoltarea intelectuală, ci evaluarea materialului ingurgitat. Avem prea puţini inventatori, teoreticieni şi intelectuali cu greutate, în raport cu numărul de universităţi pe care le deţinem. Şi din nou, aceeaşi cauză, distanţa mare faţă de putere, unde inovativitatea, iniţiativa privată şi gândirea laterală este descurajată încă din şcoli. Excludem excepţiile.

Aceeaşi situaţie se înregistrează şi în cadrul instituţiilor şi companiilor din ţară.

În calitate de consultant în domeniul resurselor umane, sunt martor al unor politici manageriale contraproductive în majoritatea companiilor din ţară. În timp ce efectuam analize ale culturilor organizaţionale în cadrul unor companii, purtam discuţii neformale cu angajaţii acestora despre caracterul relaţiei dintre subaltern şi manager. În urma acestor discuţii, am constat acelaşi fenomen în mai toate companiile cu care am interacţionat. Mulţi specialişti erau foarte provocaţi şi entuziasmaţi de noul loc de muncă. Starea respectivă genera multe iniţiative şi idei inovative pentru dezvoltarea companiei. Iniţial, aceste idei erau prelucrate la nivel de echipă, ulterior ajungeau pe masa directorului, şi aici toată povestea lor entuziasmantă se termina. Majoritatea iniţiativelor erau refuzate categoric, iar în alte situaţii nici nu aveau posibilitatea de a iniţia un dialog cu şeful companiei. Ulterior, aceşti angajaţi, fiind dezamăgiţi de tratamentul şi atitudinea autoritară a superiorilor, s-au văzut nevoiţi să renunţe definitiv la loialitate şi implicare emoţională în cadrul companiei. Iniţiativele respective puteau fi cu adevărat geniale, ceea ce ar fi pus în valoare potenţialul fiecărui angajat, ar fi impus un climat intern mai pozitiv şi o funcţionare a companiei mult mai eficientă. Însă, aroganţa şefilor nu permite să încuviinţeze

inovațiile începătorilor. Astfel, se ajunge la aceeași regresie a potențialului uman și o involuție a proceselor organizaționale. Angajații rămân să genereze o cantitate de producție care este minim cerută, iar metodele autoritare care cer mai mult, obțin de fapt mai puțin. Unicul atom care își poate valorifica potențialul rămâne a fi doar șeful. Iar sinergia înseamnă mobilizarea deplină a tuturor atomilor sociali implicați într-un țel comun.

Și, în cele din urmă, vorbim și despre distanța dintre cetățean și instituțiile statului.

Efectul distanței mari față de putere o reprezintă gradul de birocratizare a societăți. Dar ce reprezintă în sine o birocrație? Gradul de birocrație este gradul de neîncredere între stat și cetățean care încetinește dinamica proceselor sinergetice și micșorează viteza de realizare a unor obiective. Pe lângă aceasta, o energie enormă se irosește pentru menținerea sistemului birocratic și stabil. Toate elementele birocratice care au funcția de a preveni anumite fraude, sunt de fapt mecanisme stupide de electrizare a neuronilor. Cine are chef de fraudă, o să fraudeze în cele mai complicate condiții. În timp ce unele procese s-ar putea să se realizeze într-un timp mult mai scurt, dar, datorită birocrației, ele durează mult mai mult. Dacă însumăm toate procesele sociale care sunt încetinite de sistemul birocratic, putem observa o cutie cu melci unde abia putem vedea anumite mișcări, în timp ce alte societăți caută soluții să dinamizeze cât mai puternic procesele sociale. Dinamica cu care au loc anumite lucruri în occident într-o anumită perioadă de timp, la noi au loc mult mai lent, de parcă am fi într-un univers paralel unde timpul se scurge altfel. De ce avem această stare de lucruri? Pentru că fiecare funcționar public are același soft mental care distorsionează perceperea timpului și a dinamicii sau, pur și simplu, acesta e setat pe un regim al timpului nelimitat, unde șapte ștampile și nouă semnături sunt chestiuni insignifiante. Fiecare element birocratic

introdus în organismul social reprezintă un blocaj în realizarea sinergiei. Ce se întâmplă cu o bicicletă când își pierde din viteză până ajunge în punctul de repaus? Se prăbușește. Ce se întâmplă cu apa unui lac în care circuitul apei este lent? Se alterează. Funcționarii sunt incapabili de a conștientiza că mișcarea dinamică este esența vieți și a dezvoltării!

Cea de-a doua dimensiune a culturii care se referă la relația dintre individ și societate are și ea un impact puternic în crearea efectului de sinergie. În funcție de tipul de relație dintre individ și societate se disting două tipuri de societăți: la o extremă se află societățile individualiste și la cealaltă extremă societățile colectiviste. Fiecare societate ocupă o anumită poziție între aceste două extreme. Să facem o scurtă descriere a culturilor individualiste și a celor colectiviste, și cum se răsfrâng acestea asupra dezvoltării unei societăți.

În cadrul societăților colectiviste interesul grupului prevalează asupra interesului individual. Aceasta nu implică ideea că individul își sacrifică interesele pentru binele comun și nici nu ar reprezenta o formă de socialism. Dar, în primul rând, se referă la faptul că individul este dependent de un anumit grup, individualitatea acestuia este anihilată și nu valorează, individul preia în totalitate spiritul grupului și se dizolvă în acesta. Dacă individul încearcă să iasă din normele grupului și încearcă să se realizeze în viață în mod independent, aceasta practic înseamnă să se sinucidă. Dacă cineva are o nemulțumire față de viața personală, atunci vina o poartă grupul din care face parte, întrucât este efectul și produsul colectivului.

În cadrul societăților individualiste interesele individuale sunt mai presus decât interesele grupului. Iar acest lucru nu se referă la un principiu machiavelic de a-i călca pe alții în picioare în realizarea propriilor interese, ci în primul rând semnifică independența personală față de grup și valorificarea potențialului individual. Individul învață din copilărie că

el este singurul responsabil de dezvoltarea sa şi de viaţa lui. Dacă individul nu este mulţumit de viaţa pe care o are, atunci vina şi responsabilitatea o poartă singur. De regulă, societăţile individualiste sunt mult mai bogate decât societăţile colectiviste. De ce?

În societăţile colectiviste gradul de sinergie este mult mai scăzut, întrucât valoarea şi potenţialitatea unui individ este anihilată. Cultura nu cultivă atitudinea responsabilă a individului de a învăţa să-şi valorifice singur resursele interne pentru a putea „naviga" independent prin viaţă, ci cultivă dependenţa de colectiv. Adică, persoana mizează să fie ajutată de părinţi, de cumătru, de rude, prieteni sau de stat, pentru a se realiza în viaţă, deci, aşteaptă ca colectivul să-i rezolve problemele personale. Care e consecinţa? Fiecare individ aşteaptă ca acest lucru să se întâmple, adică, toţi sunt în aşteptare ca colectivul să le pună la dispoziţie tot de ceea ce au nevoie, altfel zis, colectivul se aşteaptă pe sine care este în aşteptare. E un fel de a încerca de a te ridica la cer trăgându-te de păr. La acest capitol, Osho vorbea că indivizii aşteaptă să se schimbe pe sine doar atunci când societatea se va schimba, dar adevărul este că societatea nu se poate schimba atâta timp cât indivizii nu se schimbă şi nu se responsabilizează pentru propria schimbare a vieţii.

„Nimeni nu a acordat o atenţie prea mare individului, şi aceasta este cauza fundamentală a tuturor problemelor. Însă, datorită faptului că individul pare atât de mic şi societatea atat de mare, oamenii au impresia ca societatea poate fi schimbată, după care individul se va schimba la rândul lui. Lucrurile însă nu stau deloc aşa, căci „societatea" nu este altceva decat un cuvânt; există numai indivizi, nu există societate. Societatea nu are suflet, în cadrul ei nu se poate produce nici o transformare. Schimbarea este posibilă numai în cazul individului, indiferent cât de mică ar fi aceasta. Şi odată ce

învăţaţi cum să schimbaţi individul, acest lucru poate fi apoi aplicat asupra tuturor indivizilor, de pretutindeni."[150]

Datorită acestor aşteptări ale tuturor din partea tuturor scade viteza de mobilitate şi acţiune socială, respectiv, scade efectul de sinergie, iar societatea rămâne tot acolo unde aşteaptă.

Cred că e de la sine înţeles că atunci când vorbesc de societăţile colectiviste, mă refer inclusiv la societatea noastră, care este una de tip colectivist, iar efectele descrise mai sus le putem recunoaşte cu uşurinţă şi la noi, deşi, preponderent, avem şi unele comportamente de tip individualist, de pildă, forma familiilor noastre de tip nuclear care se regăsesc doar în societăţile individualiste, pe când în societăţile colectiviste familiile sunt extinse, adică în aceeaşi casă pot locui mai multe rude. Important este de menţionat că majoritatea societăţilor sunt de tip colectivist, diferenţa e doar în grad, însă societăţile individualiste sunt de obicei ţările din occident, ceea ce cauzează un nivel înalt de dezvoltare economică. „Ţările individualiste sunt de regulă mai bogate şi au o distanţă mai mică faţă de putere decât cele colectiviste."[151]

Există o multitudine de elemente care caracterizează culturile colectiviste şi cele individualiste. Însă, am selectat doar 8 caracteristici care au o legătură nemijlocită în crearea efectului de sinergie socială şi care caracterizează societatea noastră colectivistă. Aceste caracteristici sunt prezentate în acelaşi studiu realizat de G. Hofstede.[152]

Colectivism	Individualism
1. Se așteaptă un rol dominant din partea statului în sistemul economic O societate colectivistă își crează un guvern care poartă răspundere pentru tot, ceea ce nu este atât de sinergic și benefic pentru societate, dar totuși funcțional, întrucât distribuția rolurilor sociale sunt clare. Dar lucrurile se agravează dramatic acolo unde societatea este una colectivistă, dar mecanismul guvernării funcționează pe sisteme de legi ale societăților individualiste. Societatea civilă cere din partea statului studii gratuite, locuri de muncă bine plătite, ordine în cartiere și alte beneficii sociale, însă statul nu poate răspunde tuturor acestor cereri, întrucât mecanismul de guvernare este preluat din societățile individualiste, acolo unde fiecare cetățean este singur responsabil de viața personală. El își valorifică potențialul și în consecință se obține un efect sinergic puternic și o avuție națională mult mai mare. Din acest punct de vedere, soluțiile pentru societatea noastră sunt două: 1. Implementarea unui mecanism de guvernare compatibil cu o cultură colectivistă, iar aceasta înseamnă de fapt un sistem autoritar. 2. Revoluție pe plan cultural în modificarea softurilor mentale pentru a realiza o tranziție de la societate colectivistă la una individualistă pentru a fi compatibile cu actualul sistem de guvernare și cu legile economice.	**1. Statul are un rol mic în sistemul economic** Rolul statului în cadrul sistemului economic este doar cel de a stabili regulile de joc, dar nu și asumarea întegrală a nivelului economic din țară. Aceasta revine întregii populații și companiilor private, care împreună, sub efectul sinergic, generează avuția națională.

2. Relația angajator-angajat e de natură morală. La angajare au întâietate rudele sau persoanele apropiate ale șefului sau ale altor persoane din companie, apoi ceilalți. Cumătrismul la moldoveni este un fenomen cultural, determinat de caracterul colectivist al societății noastre. Nu mai luăm în vizor și scăderea performanței organizării muncii atunci când o persoană este selectată în baza rudeniei, și nu în baza meritocrației. Când se critică sau se încearcă eradicarea acestui fenomen, are loc de fapt o luptă cu morile de vânt, atâta timp cât nu este înțeleasă cauza acestui fenomen. Iar dacă se dorește cu adevărat extirparea acestui comportament, atunci e necesară aceeași revoluție în planul softurilor mentale.	**2. Relațiile angajator-angajat e un contract între părți pe piața muncii.** În țările individualiste este interzisă practica de a aduce în cadrul companiei rude. Aceasta semnifică un act imoral. Chiar dacă se întâmplă așa ceva, atunci canditatul va trebui să treacă un test mult mai dur decât testul obișnuit. În unele companii, dacă doi angajați se căsătoresc, atunci unul dintre ei trebuie să plece. Relația dintre angajator și angajat este una rațională, fără implicare emoțională sau morală.
3. Grupurile sociale sunt rigide, inchise și se formează pe baza anumitor criterii: etnie, limbă vorbită, clasă socială, ideologie politică etc. , de obicei fiind intolerante cu celelalte grupuri sociale. Această situație reprezintă un alt factor care boicotează formarea unei sinergii sociale, întrucât periclitează interacțiunile sociale. Aceste grupuri sociale sunt de tip închis, iar conform legilor termodinamicii și sinergeticii, sistemele închise se prăbușesc în ele însele, iar gradul de entropie crește. Orice grup care se autoconservează și se izolează de alte grupuri sociale, riscă să involueze și să-și mărească gradul de entropie socială. Acest lucru se manifestă și în societatea noastră, grupuri divizate în funcție de apartenență etnică, lingvistică sau politică, generează ură și discriminare reciprocă, ceea ce duce la conflicte sociale interne și afectează grav efectul de sinergie.	**3 . Grupurile sociale sunt mult mai flexibile și deschise.** Aceste grupuri se pot forma în baza unor interese comune, fiind formate din indivizi diferiți (indiferent de etnie sau statut social) și sunt mai tolerante în raport cu alte grupuri. Acest lucru facilitează și intensifică interacțiunea și comunicarea între grupuri, ceea ce este vital pentru efectul de sinergie.

4. Scopul educației e să învețe cum se face un lucru pentru a fi acceptat de către grup. Sistemul nostru educațional pune accent doar pe aceea ca elevii/studenții să știe doar ceea ce este știut. În asemenea mod, individul este acceptat în cadrul grupului pentru că el știe ceea ce știm și noi cum se face un lucru. Însă, este descurajată ideea ca elevul/studentul să descopere/ să știe încă ceea ce nu este știut. Inovația și creativitatea sunt descurajate. Elevul/studentul nu este educat să se descurce în situații neprevăzute în viață, să învețe în situații noi pe care nu le-a învățat la școală cum să reacționeze. Astfel, se întărește dependența de alții, întrucât pe cont propriu nu se poate descurca. Iar acei ,,alții" nu se află într-o situație mai bună, întrucât au fost crescuți de același sistem educațional. Drept rezultat, avem o societate de mediocri care nu știe nimic altceva decât ceea ce învață la școală. Și nici nu știu că viața este un continuu proces de învățare, iar dacă nu știi să înveți, ești legumă.	**4 . Scopul educației e să înveți cum să înveți** În aceste culturi viața e percepută în continuă transformare și dezvoltare, și nu este important să știi cum se fac anumite lucruri, ci să știi cum să înveți în orice situație pentru a te adapta la noi circumstanțe și a putea fi în continuă dezvoltare și transformare.
5. Teoriile economice importate nu sunt adaptate intereselor colective și particulariste. După cum am menționat și la punctul 1, modelul capitalist care încearcă să se implementeze în societatea noastră după independență este preluat din țările cu o cultură individualistă. Acest sistem este elaborat doar pentru societățile individualiste, iar părintele economiei moderne Adam Smith, (care era englez, iar englezii reprezintă o societate profund individualistă) a şi pus la baza economiei de piață principiul că indivizii care își urmăresc propriul interes, sunt ca o ,,mână invizibilă", care face ca avuția națiunii să sporească. Dar acest sistem nu este funcțional pentru societățile colectiviste, unde indivizii nu au propriile lor interese, ci interese de grup și de clanuri. Astfel, se nasc partide formate din cumătri și	**5. Teoriile economice sunt autohtone și sunt bazate pe interesele proprii ale indivizilor.** Orice teorie economică pornește de la faptul cum gândește individul și ce interese are acesta, ca ulterior, această teorie să fie funcțională și compatibilă cu cultura societății.

nănași, iar alții nu au cel puțin nici interese personale, nici de grup. Căci, interesul lor se dizolvă în grupul general și atunci au interese foarte vagi, iar probleme de primă necesitate sunt foarte multe și ei așteaptă ca statul să se îngrijească de dânșii.	
6. E încurajată exprimarea tristeții și descurajată exprimarea fericirii Moldovenii când au un motiv de bucurie sau sunt fericiți, deseori se simt stânjeniți să-și manifeste aceste sentimente în mod public, iar dacă o fac, atunci încearcă să-și diminueze din sentimentele pozitive în ochii celorlalți. Acest lucru se întâmplă grație faptului că subiecții se simt incomodați să vorbească despre aceasta, în contextul în care restul grupului nu are motive de bucurie. A tăcea și a-ți ascunde motivele de bucurie semnifică modestie și un gen de respect față de grup, în caz contrar stârnești în jurul tău invidie și blamare. Și invers, în cultura noastră este foarte mult încurajată exprimarea tristeții. Oricând ești binevenit să te plângi. Pentru noi, a plânge e o virtute, o normă socială, e firesc, e natural, e frumos.	**6 . E încurajată exprimarea fericirii și descurajată exprimarea tristeții** Membrii acestor culturi își exprimă mult mai frecvent emoțiile pozitive, iar astfel are loc în general o contagiune emoțională pozitivă. Oamenii au o stare emoțională mult mai fericită și o expresivitate senină.
7. Viteză de mers mai mică Un studiu interesant a fost efectuat de profesorul american Robert Levin, cu ajutorul studenților săi el a măsurat viteza de mers a persoanelor din oraşele din care provin. Studiul reprezintă date uimitoare. În țările individualiste viteza de mers este mai mare decât în țările colectiviste. Aceasta este consecința faptului că în țările individualiste viața este mult mai dinamică şi, întrucât fiecare individ ştie unde vrea să ajungă în viață, se răsfrânge şi în stilul de mers cu un tempo mai rapid, mai sigur pe sine, căci ştie unde trebuie să ajungă.	**7. Viteză de mers mai mare** Când individul știe unde dorește să ajungă și își are stabilite propriile scopuri în funcție de interesele sale, atunci viteza de mers este mai mare și mult mai sigură, în comparație cu o plimbare fără o țintă predilectă.

Am vorbit ceva mai sus că societatea noastră are o dinamică foarte scăzută, toate procedurile se desfășoară cu viteza melcului, întrucât nimeni nu are în minte o idee încotro trebuie să se îndrepte. Dar colectivul trebuie undeva să ajungă, și, cum spunea Osho că societatea (colectivul) nu reprezintă nimic, este doar un sunet gol, prin urmare, nimeni nu va ajunge nicăieri, dacă se mizează pe mersul colectivului. Însă viteza mare de mișcare resprezintă o condiție absolut necesară pentru a genera efectul de sinergie. **8. Încălcarea regulilor aduce rușinea și pătarea obrazului pentru sine și pentru grupul din care faci parte.** Dacă moldoveanul încalcă anumite reguli sociale și nu-l observă nimeni, acesta nu are nici o remușcare. În schimb, poate apărea rușinea doar dacă regula încălcată a fost observată de către grup. În acest caz, individul rămâne cu obrazul pătat. Într-o asemenea societate nu funcționează nici cele mai dure legi, nici cele mai aspre pedepse, căci atâta timp cât persoana știe că poate comite o infracțiune fără a fi observată, atunci nu va avea nici o mustrare de conștiință și nimic n-o poate opri de la infracțiune. Acest comportament cultural, de asemenea, boicotează efectul de sinergie, întrucât lipsește o conștiință socială, iar indivizii nu pot funcționa adecvat atâta timp cât nu există o monitorizare strictă, ceea ce duce la birocratizarea sistemului.	**8. Încălcarea regulilor aduce vinovăție și pierderea respectului de sine** Indiferent dacă persoana care a încălcat o regulă a fost sau nu observată de către cineva, ea are remușcări (remușcarea deja presupune examen de conștiință) și se simte vinovată. E vorba de o conștiință socială. În acest caz, nu avem nevoie de legi și pedepse dure, întrucât sunt mult mai puține șanse ca regulile să fie încălcate, căci conștiința morală a individului îl poate opri în făptuirea infracțiunii.

Funcționalitatea sistemului social și a proceselor sinergice sunt puternic influențate de aceste două dimensiuni culturale. Elementele acestor dimensiuni culturale ar trebui să fie supuse unor analize și investigații inginerești, iar identificarea unor elemente disfuncționale care periclitează mecanismul social să fie tratată și reglată riguros de către inginerii sociali.

Elementele culturale pe care le-am prezentat mai sus reprezintă doar o descriere generală a unor elemente disfuncționale din cadrul sistemului nostru social. Aceste disfuncționalități nu sunt luate în calcul atunci când se discută despre mecanismele dezvoltării economice, întrucât nu există o relație vizibilă dintre caracterul culturii și fluctuațiile de la bursă. Dar tocmai aceste dimensiuni culturale determină dinamica evoluțiilor economice. Intervenția planificată în sistemul cultural ar putea elimina erorile din sistem pentru a optimiza procesele sociale și de a crește efectul de sinergie. În general, există trei modalități de intervenție planificată.

1. Prima modalitate de intervenție planificată ar fi restructurarea unor elemente de sistem pentru dinamizarea și eficientizarea proceselor sociale, în contextul menținerii caracterului colectivist al societății și al distanței mari față de putere. Acest lucru poate fi realizat prin crearea și cultivarea în societate a unui nou set de valori compatibile cu aceste caractere culturale. Restructurarea eticii sociale ar fi una dintre condițiile necesare ca o societate colectivistă să poată funcționa eficient. De pildă, eliminarea fenomenului cultural prezentat la punctul 8 din tabelul de mai sus, poate avea loc doar prin cultivarea intensă a unor valori morale în societate, care să instituie anumite bariere psihice în săvârșirea unei infracțiunii în condițiile în care individul ar putea trece neobservat. Este evident că o asemenea restructurare valorică nu este atât de simplă, mai mult, schimbarea unei valori atrage după sine necesitatea de restructurare a unui alt set de valori tangențiale. Altfel zis, este necesară instalarea unor noi softuri mentale care să trateze acele noduri culturale care blochează procesele sinergetice, cu condiția însă de a fi păstrat caracterul colectivist al societății pentru avantajele sale.

Nu cultura colectivistă în sine este disfuncţională, ci anumite consecinţe şi softuri mentale pe care aceasta le generează sunt disfuncţionale şi necesită mentenanţă. Nici culturile individualiste nu reprezintă cele mai funcţionale modele sociale, în pofida faptului că sunt mult mai funcţionale în plan economic. Mulţi analişti critică societăţile individualiste, întrucât acestea, fiind centrate pe sine, dau naştere la o grandomanie la nivel social şi în repetate rânduri dau dovadă şi de o hegemonie fără limite. S-a vorbit mult despre faptul cum că cultura occidentală este una arogantă şi se vede pe sine ca fiind centrul lumii. Ea nimiceşte tot ce stă în calea expansiunii sale şi, practic, obligă ca celelalte culturi să preia modul ei de viaţă. Dar pentru aceasta nu putem demoniza culturile occidentale, riscăm să devenim ridicoli şi copilăroşi, în acest sens este necesar să fie studiate aceste sisteme pentru a observa care sunt factorii şi forţele ce stimulează procesele sinergetice. Ulterior, în culturile colectiviste pot fi elaborate anumite modele culturale adaptate pentru a declanşa respectivele forţe.

2. A doua modalitate de intervenţie planificată este una cu mult mai radicalistă decât prima. Ea ar prevedea un plan de eliminare definitivă din matrice a elementelor culturale colectiviste şi cultivarea valorilor specifice culturilor individualiste. Dar un asemenea procedeu va genera practic o societate clonă a culturii occidentale, în schimb, va genera acelaşi nivel economic prin procesul de sinergie. Moldovenii care îşi doresc o ţară europeană nu trebuie să solicite reforme politice, ci reforme culturale.

3. A treia modalitate de intervenţie planificată este cea mai utopică. Ea prevede negarea tuturor valorilor atât ale culturilor colectiviste, cât şi a celor individualiste. Aceasta semnifică o epurare totală a culturii naţionale, şi a celei universale, resetarea tuturor valorilor şi cultivarea unor noi atitudini mentale dincolo de ceea ce e omenesc, dincolo de bine şi rău; renaşterea unei noi civilizaţii, după o lume care apune împreună cu societăţile din apus. La acest subiect voi deschide câteva paranteze în capitolul următor.

X. Naşterea unei noi limite

Anumiţi analişti politici sau istorici ne mai amintesc despre graniţele vechi ale Moldovei, despre acele pământuri care acum se află în graniţele României şi ale Ucrainei, şi că aceste pământuri ar trebui reîntoarse, căci ne-ar aparţine prin drept istoric. De obicei, toate ţările apelează la un oarecare adevăr istoric care le legitimează anumite teritorii în faţa altor state. Tratez aceasta ca pe o naivitate istorică, dar nu ca pe un drept istoric. În primul rând, pământurile nu aparţin nimănui, sau dacă nu ne place această afirmaţie, aparţin tuturor prin dreptul natural. Înainte de a exista societatea civilă toate bunurile şi resursele pământului aparţineau tuturor, nu existau graniţe şi împărţiri teritoriale, nu existau uniuni vamale sau spaţii europene, nu exista nici gaz rusesc, nici petrol irakian, nici bauxită africană sau mere moldoveneşti, toate erau pur şi simplu resurse accesibile tuturor. Apoi s-a întâmplat o nerozie în istoria lumii. Filosoful francez Jean J. Rousseau relata următoarele: *„Primul om care a îngrădit o bucată de pământ, ce s-a gândit să-şi spună: „Acesta este al meu!" şi a găsit oameni destul de stupizi ca să-l creadă, a fost adevăratul fondator al societăţii civile."*[153] Acest om cu tupeu a inventat armata şi noţiunea de patriotism pentru a-şi apăra teritoriul în faţa celor care nu au acceptat gestul său grosolan. Mai târziu, au apărut alţi tupeişti care au îngrădit alte teritorii libere şi au făcut acelaşi lucru. Care este dreptul moral şi istoric al unui impostor să bată ţăruşuri în faţa semenilor săi, apoi să constituie un guvern şi o armată pentru securitatea sa?

Este adevărat că etologii au demonstrat că teritorialitatea nu este specifică doar speciei umane, ci este prezentă şi la foarte multe specii de animale. Teritorialitatea nu ar fi rezultatul culturii, ci este un comportament înnăscut. Scopul teritorialităţii ar fi conservarea speciei. „Foarte interesant este modul în care animalele delimitează terenul ocupat. Un

mijloc este chimic. Lupul, de pildă, marchează hotarul fiefului său cu ajutorul urinei şi al unor substanţe secretate de o glandă specială. Unele maimuţe îşi marchează prezenţa într-un loc prin strigăte puternice, iar altele prin adevărate cântece „teritoriale", la care participă uneori întregul grup; şi fermecătorul cântec al privighetorii s-a dovedit a fi tot o manifestare teritorială. Wickler susţine că şi la om ar exista astfel de „cântece teritoriale", desigur, sub o formă mult mai evoluată, foarte sublimată, cea a imnurilor naţionale. Marcarea vizuală, înregistrată la câteva specii de maimuţe, constă din prezentarea genitală masculină la hotarul domeniului. [...]

S-a constatat că ocuparea unui teritoriu este legată în primul rând de reproducerea şi creşterea progeniturii, ştiut fiind faptul că aceasta are nevoie de o perioadă de dezvoltare şi de hrană abundentă. Dar nu numai atât. Teritorialitatea este un mijloc natural de păstrare a unui echilibru ecologic, de menţinere în limite constante a raportului dintre disponibilitatea de hrană şi mărimea populaţiei. Intoleranţa teritorială împiedică suprapopularea în anumite regiuni, suprapopularea care ar duce la epuizarea resurselor de hrană ale respectivului teren. În sfârşit, conflictele de teritoriu dintre grupe contribuie la dispersarea speciei pe teritorii noi, la adaptarea ei la posibilităţile de hrană existente aici. La om agresivitatea teritorială a condus la răspândirea genului uman pe întreaga suprafaţă a globului. (I.Eibl-Eibesfeldt)"[154]

Chiar şi aşa, modul în care omul a pus stăpânire pe un anumit teritoriu, într-o formulă în care doar unii sunt privilegiaţi, iar restul sunt înrobiţi, nu mai poate fi justificat prin natura speciei umane, ci de cultura acesteia. Dacă teritorialitatea în natură are ca scop menţinerea echilibrului ecologic, atunci ceea ce a făcut omul din împărţirile teritoriale este o ameninţare gravă a echilibrului ecologic. Mai mult, dacă se zice că omul ar fi o fiinţă raţională, el putea să depăşească natura prin cultură. Adică scopul natural de menţinere a echilibrului

ecologic putea fi soluţionat în mod tehnic printr-o planificare socială raţională, nu prin mijloace instinctuale mamiferice. Dacă nu se face uz de raţiune, atunci la ce bun ar mai servi latura culturală a omului, dacă ea nu depăşeşte calitativ comportamentul mamiferelor? Cultura prezentă serveşte doar la confortul unora şi sărăcirea altora, ceea ce în natură nu întâlnim asemenea dezechilibre majore. Dacă aşa stau lucrurile, putem menţiona că natura ar fi deja mai confortabilă şi mai sănătoasă decât cultura.

Cei rămaşi fără putere şi acces liber la resurse, nu au o altă soluţie decât a accepta condiţiile şi autoritatea celui care s-a declarat stăpân. Oamenii au acceptat statutul de sclavi pentru a putea primi câteva din resursele vitale, care de atunci încolo erau în proprietatea unui singur om. Dar de fapt, aceste resurse li s-ar cuveni prin drept natural, nu prin muncă în faţa unui stăpân. Rousseau afirma că toate acestea ar fi putut fi evitate, dacă la începutul împărţirilor teritoriale cineva s-ar fi revoltat: „De câte crime, războaie, omoruri, de câte mizerii şi orori ar fi scutit omenirea cel care, scoţând ţăruşii sau astupând şanţul, ar fi strigat semenilor săi: Feriţi-vă de-a asculta pe acest impostor; sînteţi pierduţi dacă uitaţi o singură dată că fructele sînt ale tuturor şi pământul nu aparţine nimănui."[155]

Dar cursul istoriei urmează legea atrocităţii omului. Unii afirmă că dacă nu ar fi fost creată societatea civilă în limita unor graniţe, astăzi am fi trăit în sălbăticie. E o afirmaţie ridicolă care urmăreşte să justifice prostia în care a ajuns civilizaţia umană. Fiinţa umană are posibilitatea să se edifice în absenţa unor graniţe şi armate, precum şi să menţină un echilibru ecologic în absenţa delimitărilor teritoriale. Acest lucru este posibil prin crearea unei noi culturi care să amplifice procesul de sinergie.

Totuşi, o societate se poate dezvolta în forţă doar dacă are la bază un factor de unificare a indivizilor, o limită care să le ofere un ţel comun.

Teritorialitatea mai are o justificare raţională prin faptul că ea oferă indivizilor un factor de unificare naţională şi de cooperare în vederea securităţii acelui teritoriu. Pe lângă ideea de pământ ca factor unificator, mai există şi factorul religios şi cel al limbii care au aceeaşi putere de a consolida o societate în spaţiul unor limite. Dar pentru că umanitatea se află încă la un nivel slab de dezvoltare a conştiinţei, doar aceşti factori pot oferi o idee în jurul căreia se poate înfăptui consolidarea şi organizarea socială. Deci, la vremea respectivă, a fost o necesitate firească de a se delimita teritorii pentru a putea mobiliza masele în scopul dezvoltării sociale. Dacă ar exista o ameninţare continuă din partea unei civilizaţii extraterestre, atunci umanitatea ar putea renunţa la delimitările teritoriale, întrucât se naşte o nouă limită mult mai extinsă, un nou spaţiu limitat care poate consolida societatea umană.

Omul a avut nevoie permanent de limite pentru a se putea autodefini şi a se autoorganiza, de aceea limita graniţelor este necesară până în momentul în care această limită poate fi extinsă la scară cosmică, fiind mărginită de prezenţa altor civilizaţii din spaţiu. Dar nu aceasta este noua limită, cel puţin până când nu ne-am ciocnit direct de o civilizaţie extraterestră.

Care este funcţia limitei şi de ce ea este atât de importantă? „Cuvântul latin *limes* era un concept foarte simplu: indica hatul care delimita terenurile agricole şi, prin extensie, orice formă de frontieră. Termenul corespunzător grec era *horos*, care putea fi extins pentru a însemna şi „regulă", „lege". Solon folosea acest cuvânt pentru a indica rolul de recipient politic şi moral asumat de el, care s-a dovedit decisiv pentru civilizaţia elenă."[156] Limita, prin esenţa ei, instituie o anumită ordine, este ceea ce construieşte o regulă sau o lege. Regulile sau legile sunt limite, iar în absenţa limitelor ia naştere haosul şi dezorganizarea. Religia şi limba sunt alte modalităţi care instituie o limită. Un grup social se cuprinde în aceste limite şi le oferă o unitate organică şi reguli interne de funcţionare. Limita este un atractor social. Din nefericire, omul nu a conceput alte limite care ar putea să-i ofere un sens existenţial mult mai funcţional. Pământul, religia şi limba provoacă prea frecvent vărsări de sânge, şi mai rău însă e în societăţile în care nu mai funcţionează nici una dintre aceste limite. Societatea moldovenească se află în această situaţie. Pentru noi, limba nu mai poate fi un atractor social, indeterminarea limbii vorbite şi existenţa altor limbi în acelaşi teritoriu, formează prea multe limite care se suprapun şi intră în conflict, ceea ce obstrucţionează procesele sinergetice şi provoacă mai multă dezordine decât ordine.

Nici religia nu mai poate fi un atractor suficient de puternic. Biserica îşi scade din credibilitate şi încredere în faţa noilor generaţii. Limita ei slăbeşte şi nu mai poate atrage în sânul ei masele de oameni cărora să le ofere sens şi unitate. Mai rău e că această limită încă nu şi-a găsit un substituent. Ştiinţa e prea departe pentru societatea moldovenească care să-i construiască o nouă limită.

Pământul nostru cu graniţele actuale ar putea să ne ofere o limită, dar la nivel practic vedem că nici acest lucru nu este posibil. În societate există prea multe dispute şi ambiţii teritoriale. În conştiinţa moldovenilor mărimea şi forma graniţelor noastre sunt diferite. Dar nici softurile mentale legate de valoarea pământului nu sunt puternic dezvoltate. Prea mult timp moldovenii nu au stăpânit propriul pământ, ceea ce nu a permis ca acesta să dobândească o încărcătură sacră şi emoţională. O fâşie de pământ nu mai înseamnă mare lucru în conştiinţa noastră. Iar atunci când este pusă în discuţie securitatea şi integritatea noastră teritorială în faţa unor ţări străine, se apelează prin milă la o oarecare atitudine etică şi drept istoric de proprietate teritorială. Ceea ce marile societăţi nu operează cu asemenea softuri. Pornind de la o etică că pământurile nu pot aparţine printr-un drept istoric şi moral,

cineva a zis că pământul aparţine celor care îl pot apăra şi în acest context acel cineva are mare dreptate, pământurile nu pot aparţine nimănui printr-un oarecare drept istoric. Acest pământ este al nostru doar în măsura în care ştim să-l apărăm. Atâta timp cât nu-l putem apăra prin mijloace fizice sau altele, atâta timp trăim din mila altor naţiuni, până când acestea nu au prea înflămânzit.

Mulţi moldoveni urăsc ruşii sau alte etnii pentru tentative de ocupaţie sau deznaţionalizare. Dar responsabilitatea este doar a noastră. Fiecare societate îşi poartă singură de grijă, indiferent prin ce mijloace o face. Oamenii ar trebui să înţeleagă că dinamicile sociale sunt jocuri fără implicaţii morale, o luptă a tuturor contra tuturor. Până la moment, doar în aşa mod am ştiut să ne dezvoltăm ca civilizaţie umană. Nu putem apela la factorul unei conştiinţe morale în această lume, ea nu funcţionează. Moldovenii deseori aşteaptă ca imigranţii din ţara noastră să aibă conştiinţă morală şi să manifeste respect faţă de băştinaşi. Dar o asemenea abordare nu funcţionează nicăieri în lume. India timp de un secol s-a aflat sub dominaţia britanică, iar eliberatorul naţiunii Mahatma Gandhi a declarat următoarele: *„Noi nu trebuie să-i urâm pe britanici că ne-au luat pământurile, pentru că noi le-am permis să ni le ia”*. Ar fi frumos să se ajungă la o asemenea conştientizare şi în societatea noastră. Cultura umană este o cultură a deficitului, şi într-o asemenea cultură permanent va exista un învingător şi un învins.

Deci, nu putem miza pe pământ ca factor al consolidării sociale, limitele lui sunt foarte vagi, securitatea sa este destul de slabă, şi acest pământ este lipsit de încărcătură emoţională şi spirituală pozitivă.

În acest caz, este necesară inventarea sau identificarea unei noi limite. Însă acest lucru nu este posibil dacă nu are loc un salt uriaş în planul cultural şi al conştiinţei umane. Această soluţie e la nivel utopic, dar totuşi, merită a fi discutată. Tot

ceea ce este utopic, cândva poate deveni realitate. Contextul nostru cultural oferă toate condiţiile pentru realizarea acestei utopii. Noua limită ar putea rezolva instantaneu toate probleme cronice ale societăţii noastre legate de naţionalitate, limbă, apartenenţă politică sau religioasă.

Noua limită este superioară calitativ faţă de cea ca pământ, religie sau limbă. Dar necesită o pregătire, o dezvoltare spirituală şi intelectuală înaltă, o conştiinţă rafinată, ca ea să poată fi pusă în aplicare. Noua limită nu se referă la politici de toleranţă, egalitate sau nediscriminare, ea le depăşeşte pe acestea. Aceste politici nu funcţionează, ele doar reprimă agresivitatea şi ostilitatea umană pentru o scurtă perioadă de timp, până la izbucnirea unor noi conflicte dintre limitele deja existente. Cei care militează pentru conservarea identităţilor naţionale sau religioase, au o justificare psihologică. Odată cu dizolvarea acestora s-ar sparge şi limitele omului care îi oferă o siguranţă psihică, sens existenţial şi stabilitate emoţională. Pe când identificarea unor noi limite l-ar scuti de această criză psihologică. Limitele actuale ale unei societăţi pot exista doar prin dezvoltarea devotamentului propriilor limite şi amplificarea urii faţă de alte limite, în caz contrar, toate limitele s-ar prăbuşi şi omul s-ar simţi dezbrăcat la nivel psiho-emoţional şi spiritual. Argumentele altora care susţin că naţionalismul şi tradiţionalismul au ca scop conservarea anumitor valori şi aspecte identitare, vin să sugereze ideea că acestea se fac pentru a preîntâmpina imixtiunea unor valori străine ce pot fi o ameninţare la propria identitate. Dar această prevenire funcţionează pe baza dezvoltării urii interetnice şi a xenofobiei, şi nu prin consolidarea propriei culturi, care în mod natural nu va putea permite infiltrarea factorilor străini. Sentimentul de prezenţă a unei ameninţări poate fi doar atunci când există o intuiţie a propriei slăbiciuni. Un bărbat devine furios şi gelos nu pentru că îşi iubeşte femeia, ci pentru că se simte ameninţat de către cineva care ar putea fi mai

bun decât el. Pe acelaşi principiu psihologic se naşte şi naţionalismul.

Identificarea unei noi limite nu trebuie să se bazeze pe identificarea a ceva ce este comun. Această modalitate ar trebui să fie trecută în paginile istoriei umane. Orice element comun pe care îl împărtăşeşte o societate, la un moment dat îşi va pierde această forţă de unificare şi va lăsa loc pentru diferenţe culturale accentuate care vor servi ca motive pentru noi vărsări de sânge. Noua limită trebuie căutată în afara culturii umane, adică în natură. Noua limită este însăşi dinamica naturii. Evoluţia naturii mărgineşte fiinţa umană, iar existenţa omului poate continua dacă se înscrie eficient în jocul dialectic armonios cu natura. Şi anume implicarea în armonizarea relaţiilor dintre om şi natură îi poate oferi societăţii umane un sens existenţial şi o nouă limită care să o unească. În caz contrar, natura urmează să dea lovitura prin distrugerea fiinţei umane, semne care deja nu întârzie să apară. Omul a căutat să-şi armonizeze şi să-şi menţină limitele cu omul. Dar a uitat de limitele naturii. Atunci când nu eşti atent la o altă limită, acea limită te poate ruina. Limita are un caracter dialectic, poate să salveze, dar poate şi să ruineze, totul depinde de cum sunt gestionate jocurile limitelor.

XI Utopia Sinergiei Sociale

Cele menţionate până acum scot în evidenţă o configuraţie globală a sistemului social, forţele şi cauzalităţile proceselor şi fenomenelor sociale. Analiza acestora ne-a ajutat să înţelegem originea unor probleme fundamentale cu care se confruntă societatea noastră. Soluţionarea lor poate avea loc numai printr-o analiză riguroasă şi ştiinţifică a sistemului social şi cu o intervenţie planificată la originea tulburărilor sociale. Aceasta presupune o intervenţie terapeutică la nivelul spiritual şi cultural. Atâta timp cât nu există o cercetare serioasă la acest capitol, toate soluţiile şi discuţiile sociale şi politice sunt clasificate din start ca având o valoare nulă şi fiind apreciate ca aberaţii poetice. Alte acţiuni sociale menite să combată anumite comportamente sociale sunt şi ele la fel de ineficiente, întrucât sunt elaborate dintr-o imaginaţie amatoristică şi impulsuri hormonale necontrolate. Din păcate, sunt mult prea multe asemenea acţiuni naive, de la tot felul de flash mob-uri şi proteste, până la acţiuni guvernamentale. Aceste acţiuni creează doar o iluzie că societatea civilă şi guvernul sunt angrenate în schimbarea socială. Se alocă timp, resurse şi energie, dar problemele continuă să existe şi să se agraveze. Nesimţirea unor şoferi nu poate fi schimbată prin acţiunile de protest şi lipirea unor abţibilduri pe maşinile acestora. Tupeul şoferilor se naşte din aroganţă, aroganţa se naşte din stima de sine scăzută, iar stima de sine scăzută este efectul unei culturi. Doar intervenţia planificată în schimbarea culturală poate ridica stima de sine a populaţiei, iar cazurile de nesimţire se vor reduce.

Utopia Sinergiei Sociale este doar o viziune teoretică de transformare socială. Este utopică nu pentru că n-ar putea avea aplicaţii reale, ci din lipsa unui interes atât al societăţii, cât şi a elitelor, ba mai mult, un asemenea model social contravine tuturor intereselor celor care conduc lumea.

Ce reprezintă Sinergie Socială?

Pe de o parte, este o filosofie şi un proiect social, pe de altă parte reprezintă un model de organizare socială.

Sinergia Socială ca filozofie şi proiect social urmăreşte realizarea a trei funcţii:

1. Dezvoltarea ingineriei sociale şi realizarea cercetărilor originilor nevrozelor sociale disfuncţionale şi elaborarea metodelor de tratare şi modificare a acestora în nevroze funcţionale. Aceste cercetări ar putea fi preluate şi utilizate în cadrul proiectelor şi strategiilor (de orice nivel şi tip), astfel încât aceste proiecte să fie funcţionale şi rezultative.

2. Cultivarea în societate a unui nou set de valori şi principii etice în vederea generării comportamentelor funcţionale în crearea sinergiei sociale. Mai exact, cultivarea responsabilităţii sociale, dezvoltarea unor credinţe funcţionale adaptate la spiritul timpului, formarea unei noi imagini asupra omului şi a naturii, toate acestea în susţinerea unui nou model de organizare socială.

3. În limita posibilităţilor sale, acest proiect va dezvolta un şir de evenimente şi acţiuni sociale cu implicarea societăţii civile în scopul implementării în practică a unor principii realizabile.

Sinergia Socială ca model de organizare socială are la bază natura ca noua limită a societăţii umane şi o înaltă conştiinţă colectivă. Acest model social este dezvoltat de către filosofia Sinergiei Sociale.

Delimitarea dintre Sinergie Socială ca filosofie şi ca model social este doar o diferenţă interpretativă şi aplicativă, dar nu calitativă.

11.1 A nu se căuta firul de păr la fundul lacului

Sinergia Socială urmăreşte eficientizarea proceselor sociale şi ale comunicării la toate nivelurile sociale şi orientarea acţiunilor în beneficii comune, păstrând integritatea speciei umane şi a naturii.

În cele scrise până acum au fost expuşi doar câţiva factori şi cauze care obstrucţionează procesele sinergetice. Câteva dintre soluţii au fost deja prezentate, iar aici vor fi expuse câteva aspecte de bază.

După cum am menţionat, Sinergia Socială reprezintă un proiect cultural şi filosofic care urmăreşte dezvoltarea unui model social durabil, funcţional, echilibrat cu sine şi cu natura, şi care să fie în stare să soluţioneze mai multe probleme cu care se confruntă atât societatea noastră, cât şi societatea globală. Însă se poate crea o impresie că în cadrul acestei filosofii, fericirea individuală este lăsată pe planul secund, din moment ce atenţia este focusată pe funcţionalitatea sistemului, nu pe starea de bine a omului. De fapt, această dilemă e o problemă veche, de când omul a început să-şi planifice viaţa socială. Pe omul de rând nu-l interesează modelele şi structurile sociale. Îi este indiferent de soarta altora şi este preocupat de propria soartă. Este destul de naiv să credem că cineva s-ar preocupat mai mult de viaţa socială decât de propria persoană. Devotamentul şi sacrificiul unora în numele ţării sunt cazuri poetizate şi romantizate. Ele sunt ca un mecanism de apărare a psihicului în faţa ideii că omul ar fi o bestie egoistă, care nu a reuşit să-şi depăşească impulsurile instinctuale. Preferăm să credem lucruri mult mai frumoase despre noi, ne împodobim artificial cu acte ne nobleţe şi eroism suprauman, pentru a ne oferi iluzia că suntem oameni. Indiferent cât de iubitori şi umanişti am fi, dar întâi de toate ne preocupă confortul personal. În fiecare seară aranjăm comod locul pentru propriul somn şi mai puţin ne interesează cum doarme vecinul. Dar această comoditate şi fericire individuală nu poate fi asigurată decât printr-o stabilitate şi funcţionalitate a structurilor sociale. Acest principiu nu este deloc o noutate. Încă vechile civilizaţii au înţeles: confortul personal depinde de structura sistemului, dar pe noi încă nu ne-a lovit asemenea revelaţie. Moldoveanul este o fiinţă centrată doar pe sine, iar

grupul din care face parte îl vede responsabil şi obligat să-i întreţină existenţa. Dacă în unele societăţi omul există pentru societate, atunci la noi societatea există pentru om. Dar în asemenea condiţii nu mai poate funcţiona eficient un agregat social. Omul este o fiinţă care îşi extrage seva existenţială din trunchiul social, doar că acest trunchi social poate exista numai prin aportul omului particular. Aceasta e la fel ca şi frunza care îşi extrage seva din trunchiul copacului, dar trunchiul copacului poate exista doar prin aportul frunzei particulare. Dacă frunza îşi intrerupe reţelele de comunicare cu ramura, ea îşi va păstra existenţa pentru un timp foarte scurt, până când karma o va lovi prin uscarea copacului – acesta e destinul moldoveanului care încearcă să trăiască pentru sine.

Atunci când fiecare individ este preocupat de propria existenţă, el îşi inventează propriile reguli de joc şi, ca într-un meci de fotbal, fiecare joacă după regulile sale – asta e Moldova!

Moldova este o societate arhaică pierdută în viitor, un mixaj dintre apucături tribale şi elemente civilizaţionale, iar această combinaţie este letală. Moldova a greşit continentul, ea s-a rătăcit în spaţiul şi în timpul european. Ea a fost dezorientată de toate culturile care au păşit pe aici, ea încă nu-şi trăieşte propria viaţă, este în căutarea identităţii. Moldova este un adolescent rebel şi frustrat, halucinat de toate experienţele sale, are nevoie de un respiro şi de o meditaţie pentru a reveni la sine. Dar hormonii continuă să se agite şi acest lucru o destabilizează şi mai puternic, riscăm să apucăm pe nişte drumuri sub stăpânirea unor impulsuri inconştiente. Moldova e un platou de joc, aici se dă lupta pentru hrană şi putere. Dar în asemenea jocuri reguli nu există. Unica regulă este să joci fără reguli. De fapt, pentru mulţi moldoveni regulile vieţii sunt intuite de o voce interioară. A fi mitocan este o necesitate pentru a putea pleca de jos, a fi fără bunul simţ e metoda esenţială pentru a dobândi un statut. Oamenii care

nu vor să joace după aceste reguli au puţini sorţi de izbândă. Dacă vrei să joci în stil fairplay atunci eşuezi lamentabil, aici nu funcţionează. Precum în tenisul de masă nu poţi juca după regulile fotbalului, la fel şi în societatea noastră nu poţi juca după regulile civilizate. Reuşita în viaţă înseamnă adaptarea la mediul din care faci parte. Cei care nu se pot adapta acestui joc emigrează. Mulţi moldoveni sunt frustraţi de aceste reguli, dar totuşi le introiectează inconştient, căci nu cunosc altele sau cel puţin sunt nevoiţi să o facă, în caz contrar nu vor reuşi în acest sistem. O categorie dintre intelectuali sau oamenii corecţi au de suferit cel mai mult. Ei nu-şi permit să accepte aceste reguli de joc şi atunci fie că pleacă, fie că se resemnează aici cu o poziţie inferioară şi cu un gust amar faţă de această societate.

Am avut şi eu această frustrare şi nemulţumire de condiţiile noastre de joc, dar deocamdată am înţeles că Moldova este o Somalie europeană, iar regulile sunt altele, la care trebuie să te adaptezi, dacă vrei să te integrezi în acest sistem. Nu că ar fi reguli mai proaste, ci mai diferite. Dacă nu ne-am fi raportat la alte societăţi, nu aveam cum să ştim că regulile noastre sunt disfuncţionale, ar fi fost primite ca fiind naturale şi firești. Frustrarea noastră creşte cu atât mai mult, cu cât descoperim alte societăţi civilizate.

În acel moment am înţeles că pentru o împăcare cu sine şi cu societatea, nu ai decât să joci după aceleaşi reguli. Aceste reguli asumate conştient devin destul de amuzante şi provocatoare. E o provocare personală care cere să te integrezi în acest joc şi să reziști în lupta pentru hrană şi putere. Ne putem crea impresia că odată ce acceptăm condiţiile jocului, provocăm un cerc vicios care va perpetua în aceleaşi reguli. Lucrul acesta este adevărat atâta timp cât introiectăm regulile jocului în mod inconştient. Dar cercul vicios poate fi rupt doar din interiorul sistemului, nu din afara lui. O acceptare conştientă a condiţiilor jocului este necesară pentru a te integra în sis-

tem şi, din interiorul mecanismului**,** treptat introduci noile reguli. Revoltele, protestele, manifestarea indignării, gesturile supărăcioase sau plecările demonstrative din ţară nu au nici un efect. Nimănui nu-i pasă de tine, nimeni nu va regreta şi nimeni nu-ţi va simţi lipsa. Nimeni nu va avea simţul vinovăţiei pentru faptul că cineva s-a supărat pe această ţară, nici dacă cineva şi-ar da foc în centrul capitalei.

Deci, o schimbare de sistem poate avea loc numai prin acceptarea regulilor, intrarea în sistem, imitarea jocului şi modificarea treptată a regulilor din interiorul sistemului.

De fiecare dată când am vorbit în mod public despre dorinţa de schimbare a sistemului fără politică şi putere, de fiecare dată m-am ales cu aceeaşi reacţie sceptică, ironică şi negativă: *„nu vei putea schimba nimic!”*. Mulţi cetăţeni îşi doresc acelaşi lucru, dar fiecare se „încurajează” prin această expresie. Noi ne entuziasmăm şi tot noi ne negăm. Dar mai există şi o altă categorie de cetăţeni care reacţionează într-o asemenea manieră negativă, încât, ca şi cum eforturile persoanelor cu iniţiativă i-ar afecta personal într-un fel sau altul. Or, în fiecare dintre noi există o frică de schimbare, căci suntem obişnuiţi cu starea lucrurilor pe care o avem, iar noul ne este necunoscut. Orice idee de schimbare este percepută ca ameninţare.

Unii mai inteligenţi au curajul să se schimbe în primul rând pe sine, dar acest entuziasm nu durează mult sub presiunea şi descurajarea colectivului. Apoi îşi mai aduc aminte de proverbul - *cu o rândunică nu se face primăvara*, şi revin la vechile tipare comportamentale. Dar primăvara începe de la o rândunică, iar Gandhi a zis frumos: *Fii tu schimbarea, pe care vrei s-o vezi în lume.* Fiecare aşteaptă să se schimbe celălalt, doar astfel vedem sensul de a ne schimba, dar în asemenea situaţie suntem cu toţii în aşteptarea schimbării.

Moldovenii pot face o schimbare doar ştiind că vor fi apreciaţi pentru „eroismul” lor. Ce sens ar avea ca un poliţist să

refuze o mită, dacă şeful său nu va cunoaşte acest lucru? E greu să posezi o cultură în care să fii erou pentru tine însuţi şi pentru demnitatea ta. E dificil să ai o conştiinţă care să te motiveze să fii corect cu tine însuţi şi cu societatea din care faci parte. E complicat să nu fii o celulă cancerigenă, atunci când astfel e mai rentabil pentru tine.

Puţin îmi pasă dacă comportamentul personal va schimba starea de lucruri sau nu, încerc doar să fiu o celulă din sistem care să genereze un model comportamental compatibil cu procesele sinergetice. Cel puţin nu voi avea regretul că am fost şi eu infectat de actualele reguli de joc, reguli care sufocă societatea moldovenească şi o transformă într-un model tribal occidentalizat.

Sinergia Socială nu reprezintă o structură organizaţională şi nici o mişcare civică, este în primul rând o filozofie care cultivă o cultură post-mioritică, chiar mai mult, poate dezvolta o viziune a unei culturi post-umane. Ea nu este un proiect pe termen scurt, ci va încerca să transmită un mesaj către viitor. Sunt sigur că la un asemenea model organizaţional se va ajunge şi fără o teoretizare filosofică, dar pe o cale naturală şi firească, atunci când civilizaţia umană se va ruina din cauza culturii actuale. Doar după o asemenea catastrofă globală, omul îşi va selecta natura ca noua limită. Şi doar aici va naşte cu adevărat o nouă cultură post-umană, ea alegând să se încadreze armonios în tabloul naturii. Nu avem nevoie de revoluţii culturale, răsturnare de guverne, nu trebuie create noi ideologii, partide, proteste şi tot felul de prostii dintr-acestea, care nu vor face nimic decât să perpetueze cultura şi mentalitatea tradiţională. Toate aceste mecanisme au eşuat de-a lungul istoriei. Au avut de câştigat doar acei care le-au elaborat şi niciodată societatea. Nu speraţi că vreodată guvernele se vor preocupa în mod real de necesităţile cetăţenilor. Să abandonăm acest vis în actualul sistem de valori. Guvernul este doar o reflecţie sau o proiecţie a societăţii. Ceea ce este soci-

etatea este și guvernul. Copilul vede în familie sau în mediul din care face parte acțiuni coruptibile, iar atunci când devine politician el deja are formate softurile mentale cu care poate săvârși acte de corupție. Să nu mai cerem schimbarea celor de sus, acest lucru nu se va face niciodată. Să cerem schimbarea de la noi înșine, să ne focusăm atenția pe dezvoltarea noastră ca ființe responsabile, solidare, oneste și receptive. Societatea este ca un furnicar care are toate instrumentele la îndemână pentru a se autoguverna și să-și facă viitorul de care are nevoie.

Natura nu are nevoie de guvernare, ea știe să se autoorganizeze prin procesele de sinergie, interacțiune și comunicare. Tot ce trebuie să facă omul este să-și subscrie cultura la procesele dinamice și evoluționiste ale naturii. Aceasta nu este o idee anarhistă, este doar o conștientizare că societatea este singura responsabilă de propria viață, iar guvernul este doar o invenție culturală, care câteodată mai are sarcina de a ține în frâu pornirile distructive ale omului. De fapt, guvernul mai este și o necesitate pentru cei slabi, cu frică de responsabilitate și independență. Iar masele au o fobie în fața responsabilității și a ideii de autoorganizare. Posibilitatea autoorganizării necesită și un nivel de inteligență fină și spiritualitate înaltă, inteligență naturală pe care omul a pierdut-o în cursul dezvoltării sale ca ființă culturală. Cultura a pervertit ființa umană.

Este necesară o restructurare radicală a tuturor structurilor culturale și sociale ale umanității, o reevaluare a tot ceea ce știm despre modele sociale și, în general, imaginile noastre despre om. Întreaga istorie a omenirii aș numi-o o istorie romantică, în care propulsoarele sistemelor sociale sunt de natură irațională cum ar fi religiile, naționalismul sau pământul. De ce romantică? Pentru că îndrăgostitul romantic este în stare să comită prostii și alte acțiuni absurde. Prin aceasta nu sugerez negarea religiilor și a diferențelor culturale, ci doar e

necesitatea de atribuire a altor roluri și funcții în cadrul sistemelor și dinamicii sociale. Cu toate acestea, am menționat la începutul cărții că la baza oricărei culturi se află sistemul spiritual, care are funcția de a oferi o imagine despre lume și sensurile existențiale. Pe parcursul istoriei, aceste sisteme spirituale au fost formate în mare parte de către religii. Dar trebuie să recunoaștem că peste tot în lume aceste sisteme spirituale încep a se fisura și își slăbesc impactul asupra vieții cotidiene, aruncând societatea într-o criză existențială. Dar este prematur să se aștepte că în aceste condiții societățile își vor schimba tiparele comportamentale prin adoptarea altor sisteme spirituale. Credințele și valorile tradiționale au fost cultivate de milenii și vor persista prin inerție încă mult timp.

Când vorbesc de o reevaluare a tuturor valorilor și de o schimbare radicală a conștiinței umane, în primul rând mă refer la modificarea sistemului spiritual. După cum am menționat, reprezintă o idee utopică, dar destul de rațională și necesară. Sunt sigur că va veni o vreme în care aceste sisteme spirituale vor fi modificate. Dar nu am în vedere că religiile vor dispărea, ci noile sisteme spirituale vor modifica paradigma asupra lumii și a omului și vor oferi noi sensuri existențiale, iar religia își va schimba rolul și statutul ei în cadrul noii paradigme.

Niciodată nu am „înțeles" lupta irațională și agresivă în numele unei religii, a unei limbi sau a unei identități. Religia îți poate fi furată, dar niciodată credința. Limba îți poate fi furată, dar niciodată limba în care gândești. Identitatea îți poate fi furată, dar niciodată memoria. Îi înțeleg pe acești luptători care doresc să transmită același set de valori și urmașilor, dar aceasta înseamnă să valorifici valorile subiective la rang de adevăruri obiective și universale. Doar valorile obiective și universale pot avea o justificare morală de a fi transmise în timp cu orice preț. Faptul că în istorie au pierit multe culturi, religii, identități sau limbi, pe cei din prezent nu-i afectează

sub nici o formă. Nici moartea culturilor noastre nu-i va afecta pe cei din viitor. Doar credinţa noastră iraţională şi naivă poate gândi că viitoarele generaţii ar putea fi fericite doar în sistemul nostru de valori. E atât de ridicol! Oricând în istoria lumii s-au născut anumite valori şi au murit altele. Nu văd o problemă că anumite naţiuni apar, iar altele dispar. De fapt nu dispar naţiunile în sine, ci un anumit set de valori, iar societăţile continuă să se reproducă independent de valorile unei culturi. Nu pot vedea o necesitate logică şi o anumită obligaţie ca naţiunile să-şi continue existenţa. Dispariţia unor naţiuni nu va afecta pe nimeni. Nu putem conştientiza în ce măsură viaţa noastră personală este afectată de dispariţia culturii şi identităţii dacice. Dar nu acest lucru este important, important este de a se face diferenţă dintre necesitate şi arbitrarietate. Necesitatea nu este un joc, este o lege şi o determinare riguroasă; ceea ce este sub natura necesităţii nu se poate sustrage, pe când arbitrarietatea este un joc, totul depinde de jucător şi de rolul pe care şi-l poate atribui în acest joc. Păstrarea culturii sau a identităţii naţionale nu este o necesitate, este un joc, jucătorii pot decide cum doresc să vadă acest joc. Alegi să faci războaie sau să fuzionezi cu altă cultură, alegi să te modifici sau să te conservezi. Totul depinde de preferinţele şi ambiţiile jucătorului. O asemenea tratare asupra lucrurilor generează alte sentimente şi emoţii, decât în cazul în care trăieşti cu credinţa că doar valorile naţionale pot garanta o fericire a viitoarelor generaţii.

Orice naţiune poate dispărea prin două modalităţi: exterminare prin război sau dezintegrarea, ori neadaptarea valorilor la spiritul timpului. A doua modalitate reprezintă o ameninţare activă pentru societatea noastră. Din moment ce setul de valori devine nefuncţional şi neadaptat la spiritul timpului, se dezvoltă o tumoare, o disfuncţionalitate sau criză socială. Individul, ca forţă şi vitalitate psihică, slăbeşte, relaţiile cu alţi indivizi slăbesc, sistemele de comunicare slăbesc şi ele,

iar efectul sinergetic dispare. Prin urmare, sistemul social se dezintegrează şi se dizolvă ca identitate organică împreună cu hotarele lui, iar indivizii se vor converti la alte seturi de valori străine. Nimic nu îi mai poate salva decât o reevaluare a valorilor şi modificarea percepţiei asupra relaţiilor sociale. În aparenţă, se poate ivi o contradicţie în cele menţionate mai sus, dar de fapt este o relaţie complementară. Nu contează existenţa naţiunii în sine, contează ca o societate să funcţioneze ca un organism integru, iar conceptul de naţiune devine concept convenţional care face trimitere la un organism social local, naţiunea este doar o invenţie a modernităţii. Moldovenii, ca naţiune, riscă să dispară anume din motivul că o parte dintre valorile sale se dezintegrează sub presiunea culturilor străine, iar cele tradiţionale sunt disfuncţionale în raport cu spiritul timpului. Dar mai avem o ameninţare, şi anume: conflictele interetnice, interreligioase sau dintre alte grupuri, purtate în societatea noastră. Aceste conflicte sunt provocate de perceperea unor ameninţări la adresa identităţii naţionale sau a valorilor tradiţionale. Dar aceste dispute iraţionale vor avea efecte opuse celor aşteptate. Orice organism măcinat cronic de conflicte interne se epuizează şi sfârşeşte prin dezintegrare. Dar prin aceasta să nu se înţeleagă că mă refer la o toleranţă a unor acţiuni lipsite de bunul simţ din partea unor grupuri minoritare care ar încerca să-şi impună regulile de joc asupra majorităţii, şi aceasta doar din motiv de a evita confruntările directe sau indirecte, aşa cum procedase şi baciul mioritic. Problema trebuie soluţionată la un alt nivel al dialogului şi cu condiţia ca principiile sinergetice să fie respectate de toate grupurile minoritare sau majoritare. Doar în asemenea condiţii filosofia Sinergiei Sociale îşi poate avea validitate şi sens.

Conform piramidei lui Maslow necesităţile primare sunt cele instinctuale şi de siguranţă. Doar după satisfacerea nevoilor materiale se dezvoltă şi necesităţile spirituale. Cel pu-

ţin aşa se întâmplă cu omul mediu. Ar fi bine să ne angajăm într-un proces sinergic de a ne asigura necesităţile primare care ne sunt comune, indiferent de valori, abia ulterior putem discuta la o cafea despre sistemele culturale care ne diferenţiază.

Sinergia Socială presupune înlăturarea diferenţelor culturale atunci când vine vorba de interese primare comune. Oamenii se complică când răscolesc prea mult în istorie. Nietzsche în „Consideraţii inoportune" scria despre daunele istoriei asupra dezvoltării fiinţei umane - „Căci din pricina unui anume exces de istorie, viaţa se macină şi degenerează, şi, până la urmă, istoria însăşi, la rândul ei, datorită acestei degenerări, împărtăşeşte aceeaşi soartă."[157] Valorile tradiţionale nu pot rezolva problemele de ordin tehnic. Sacrificiul pentru o idee naţională nu produce hrană. Doar munca şi ştiinţa sunt instrumentele care creează şi valorifică resursele. Credinţele personale nu pot influenţa procesul chimic şi tehnologic de fabricaţie a pâinii. Acest lucru trebuie să fie conştientizat, dacă ne dorim o societate funcţională şi productivă. Doar ştiinţa este capabilă să ofere soluţii necesităţilor primare ale omului. Meditând la acest subiect, într-o noapte am avut un vis revelator. Se făcea că mergeam pe o stradă pe care văzui o poartă cu inscripţia: „Proverb latin – *A nu se căuta firul de păr la fundul lacului".* - Mai jos era scris: *Proverb interzis pentru mase*. Apoi m-am întrebat: „Oare de ce acest proverb este interzis pentru mase?" Şi m-am uitat în spatele porţii, unde era scrisă explicaţia: *„Pentru că nu există nici un fir de păr la fundul lacului"*. Atunci am înţeles că atenţia şi energia maselor nu este orientată în direcţiile necesare împlinirii de sine, ci sunt focusate pe anumite elemente care sunt total nerelevante pentru starea lor individuală, şi că aceste focusări servesc doar pentru satisfacerea anumitor interese private. Anumiţi inşi au inventat toate aceste absurdităţi culturale pentru antrenarea maselor în anumite războaie, în spatele cărora se ascund aceste interese.

11.2 Prezumţiile Sinergiei Sociale

În contextul celor descrise până aici ne interesează să vedem care sunt prezumţiile fundamentale ale Sinergiei Sociale, ce vin ca reacţie de răspuns la criza socială în care ne aflăm atât la nivel local, cât şi la nivel global. Aceste prezumţii sunt doar în fază de concepţie, ele urmează a fi modificate, dezvoltate şi ajustate odată cu dezvoltarea conceptului.

Societatea noastră are toate condiţiile optime pentru a realiza un „salt cuantic" calitativ către o nouă cultură post-minoritică sau chiar post-umană, deşi acest fapt este la moment doar o idee utopică şi nu are pretenţii de aplicaţii reale în vremea actuală. Dar avem anumite avantaje pentru realizarea acestui lucru în raport cu alte societăţi. Iată câteva dintre ele**,** cele mai importante:

1. Gradul de frustrare socială este destul de intens. Orice schimbare socială poate surveni doar dacă există un grad mare de frustrare. Frustrarea creează o tensiune şi tensiunea este o forţă mobilizatoare. Aceste procese dinamice pot fi canalizate în sensul schimbărilor dorite.

2. Gradul de interogare despre propria identitate şi sens existenţial este din ce în ce mai amplificat, ceea ce reprezintă o stare activă a conştiinţei sociale. Schimbările nu pot avea loc acolo unde conştiinţa socială este pasivă.

Această frământare internă cu privire la identitatea noastră culturală şi spirituală reprezintă un semn foarte bun. Suntem ca un vulcan activ, agitat şi pregătit să erupă în orice clipă! Această erupere va fi ca o iluminare socială ce va scoate cultura noastră din criza valorică şi identitară. Cu regret, această explozie spirituală poate avea loc doar în urma unui stimul foarte puternic cum ar fi o criză socială, o recesiune economică sau un război. O schimbare culturală niciodată nu poate interveni pe timp de pace sau într-o economie stabilă. În aceste condiţii gradul de frustrare este foarte mic şi inca-

pabil să provoace o schimbare socială din temelii. Este necesar să fie atins un prag critic de frustrare ca o schimbare socială să fie provocată.

3. Gradul de haos social este destul de ridicat în raport cu alte societăţi, aceasta reprezintă o condiţie obligatorie, conform legilor sinergeticii, o nouă ordine poate apărea doar într-un sistem haotic. Ordine din ordine nu există.

4. Existenţa în acest spaţiu a mai multor etnii şi culturi, conflictele dintre ele, precum şi incapacitatea autorităţilor de a le aplana definitiv, reprezintă o altă condiţie necesară pentru implementarea unor prezumţii ale Sinergiei Sociale.

La etapa actuală filosofia Sinergiei Sociale este fundamentată pe opt prezumţii:

1. Natura ca noua limită a societăţilor umane

Am menţionat în capitolul anterior că unitatea socială poate fi realizată şi în absenţa factorului religios, lingvistic sau teritorial. Pe parcursul istoriei, doar aceşti factori au fost văzuţi ca atractori sociali pe motiv că conştiinţa se află sub dominaţia sistemului limbic al creierului. Conform acestei conştiinţe, indivizii nu sunt în stare să realizeze o unitate organică dacă nu împărtăşesc cel puţin unul din aceşti atractori. Iubim oamenii care sunt asemenea nouă şi îi dispreţuim pe cei diferiţi. Acesta nu este un gest raţional, dar unul emoţional impulsiv al sistemului limbic. La fel acţionăm şi astăzi, ceea ce înseamnă că ne mai aflăm sub zodia barbariei. Nici o altă specie nu ne ameninţă existenţa atât de puternic, precum propria noastră specie. Dar ne aflăm încă la o etapă a copilăriei în dezvoltarea conştiinţei morale. Speranţa personală este legată de posibilitatea unui ,,salt cuantic" al culturii umane în urma unei crize şi tensiuni globale.

Într-o cultură post-mioritică sau post-umană unitatea socială poate fi realizată prin prezenţa în conştiinţă a limitei naturii. Ce presupune această limită a naturii care poate dezvolta un sens social comun? În primul rand, omul s-a distanţat de cadrul natural şi a inventat un şir de legi autonome de factură simbolică care au instalat limite în interiorul speciei umane. Dar aceste legi au caracter arbitrar, nu de necesitate, cum sunt cele naturale. Rousseau a strigat: *înapoi la natură*, iar aceasta presupune să abandonăm imperativitatea legilor simbolice şi să asigurăm modelarea socială în rezonanţă cu dinamica şi evoluţia naturii. Natura nu ne este aliat, ci o antiteză a fiinţei umane ce provoacă între noi o tensiune dialectică. Iar noi trebuie să ştim a juca într-o anumită dinamică cu antiteza noastră pentru a menţine echilibrul dinte om şi natură. De aceea, natura ar trebui să fie limita noastră, în caz contrar, dacă evităm acest oponent şi ne formăm limitele în cadrul speciei umane, riscăm ca în timpul apropiat natura să ne sugrume din cauza ignoranţei noastre. Fiecare atom participă la mentenanţă şi evoluţia naturii pentru a executa această ,,misiune", atomii nu au nevoie de a-şi inventa legi de natură simbolică. Unitatea şi sinergia lor se formează, prin alte limite ale naturii sau ale legilor fizice care formează tensiunile dialectice ce provoacă dinamica şi evoluţia naturii. Omul nu se abstractizează legilor naturale, dar a considerat că se poate rupe de cadrul natural şi se poate dezvolta autonom faţă de natură, mai mult, a încercat să o stăpânească.

Individul, ca un atom al organismului social, nu poate participa la mentenanţa şi evoluţia socială dacă voinţa şi motivaţia evoluţiei e de natură simbolică (culturală). Consider că simpla voinţă de evoluţie naturală, în tandem cu evoluţia naturii, e o conştiinţă universală de ordin superior, ceea ce omul încă nu este capabil să atingă asemenea performanţă morală - să participe la o dezvoltare comunitară indiferent de specificul fiecărui individ. În natură, ca şi în societatea umană, există conflicte şi catastrofe naturale, dar ele au roluri de salturi calitative în evoluţie şi de creştere a gradului de organizare, în timp ce conflictele din specia umană creează o falsă iluzie a

dezvoltării sociale. Mai mult,umanitar riscă să dispară ca specie sub propria prostie. Din cauza conflictelor interne din societatea moldovenească, entropia continuă să crească până la cote alarmante, iar finalitatea poate fi dezintegrarea socială.

Este un mit că societatea umană se află în permanentă dezvoltare, aceasta se întâmplă doar în plan tehnologic, nu şi prin calitatea trăirilor emoţionale. Tehnologia nu este în stare să dezvolte noi game emoţionale şi stări de conştiinţă, din contra, îndobitoceşte fiinţa umană în plan emoţional şi spiritual. Odată cu dezvoltarea tehnologiilor creşte şi gradul de stres şi depresie socială, întrucât, societatea nu a reuşit să-şi formeze o cultură inteligentă de utilizare a lor.

Am menţionat anterior că gradul de sinergie în societăţile occidentale este destul de ridicat. Dar această forţă sinergetică este orientată spre dezvoltarea caracatiţelor financiare ce controlează guverne, bănci şi corporaţii. Sinergia lor nu este utilizată în dezvoltarea conştiinţei şi a „satului global", astfel încât toate resursele disponibile de pe planetă să fie accesibile şi valorificate în beneficiul tuturor. Ar fi bine ca societatea moldovenească să înveţe să provoace sinergie socială cel puţin în planul muncii şi al soluţionării problemelor locale.

Cel puţin teoretic unitatea socială poate fi realizată doar prin conştientizarea unei limite a naturii şi a necesităţii comune de evoluţie naturală ca organism social, în rest, nimic nu mai contează**:** cine sunt indivizii de etnie, limbă, rasă sau religie.

Aceasta este o şansă teoretică pentru societatea moldovenească - de a-şi reconstitui unitatea organică. Niciodată nu se va ajunge la unitate prin naţionalitate, limbă sau religie.

Sinergia Socială porneşte de la necesitatea asigurării nevoilor primare potrivit piramidei lui Maslow. Cu cât suntem la baza piramidei, cu atât suntem mai identici şi avem aceleaşi nevoi, şi cu cât urcăm mai sus, cu atât ne diferenţiem şi nevoile sunt diferite. Abia la nivelurile de sus putem trăi valorile

şi credinţele în mod separat, fără a ne afecta unul pe celălalt. În cultura actuală lucrurile sunt inversate. Felul în care ne satisfacem nevoile primare depinde de valorile superioare ale celorlalţi, iar acestea, fiind mereu diferite, perturbează comunicarea şi interacţiunea socială în procesul muncii. Însă munca este cea care asigură necesităţile primare. Doar după satisfacerea necesităţilor primare, fiecare om are posibilitatea să se asocieze în grup în funcţie de anumite necesităţi particularizate de ordin psiho-emoţional sau spiritual. Este evident, că pentru implementarea unei asemenea culturi umane şi a unui asemenea mecanism social la cel mai înalt nivel de funcţionalitate, este necesară o restructurare socială totală.

În acest context, mai adaug: necesităţile primare nu sunt chiar atât de egale. Valorile sistemului spiritual dictează în mare măsură cantitatea şi calitatea satisfacerii dorinţelor primare, iar acest lucru variază de la o cultură la alta. De aici se şi constituie unităţile şi grupurile sociale izolate pe baza valorilor şi necesităţilor comune. Care ar fi soluţia la această problemă? Căci aceste necesităţi individuale formează grupurile sociale izolate şi obstrucţionează efectul de sinergie socială la scară globală. Unii utopişti se dau cu părerea că e necesar ca toate culturile să fie uniformizate, dar acest lucru este imposibil, cel puţin din motivul că necesităţile fiziologice depind foarte mult de condiţiile climaterice şi geografice, şi prin aceasta se modelează culturi şi societăţi distincte. Cu toate acestea, putem avea soluţii mai pragmatice. Referindu-ne la scară globală, observăm că există un şir de probleme sociale comune şi toate ţin de necesităţile primare chiar dacă au nuanţe specifice, iar umanitatea nu a abordat niciodată diferenţele culturale ca pe un puzzle, în care fiecare cultură poate oferi o soluţie unică pentru o problemă de nivel global. În acest fel toate culturile devin complementare şi are loc o sinergie la nivel global.

Însă, problema apare din momentul în care fiecare cultură se consideră autosuficientă sieşi, obiectivă şi atotştiutoare. Această atitudine e provocată de acelaşi sistem limbic care dezvoltă centrarea pe ego. Nici o cultură încă nu s-a văzut pe sine ca o viziune limitată asupra lumii şi că nu ar fi în posesia totală a unei înţelegeri a lumii. Fiecare cultură, în mod naiv, s-a văzut ca fiind centrul Pământului, iar restul ca fiind barbare sau create de mâna diavolului. Fiecare cultură sau fiecare civilizaţie încearcă de una singură să-şi rezolve problemele, doar că de fiecare dată eşuează lamentabil, întrucât nici o cultură nu este autosuficientă. Dialogurile interculturale pot avea loc în mod sinergic la nivel global, iar viziunea şi metoda transdisciplinară poate facilita acest lucru. Dar o asemenea practică poate avea loc doar atunci când fiecare cultură va renunţa să se considere aleasa lui Dumnezeu, atunci când vor înţelege că sistemele lor religioase, filosofice sau ştiinţifice nu pot avea nici o validitate obiectivă sau necesitate raţională, ci pur şi simplu reprezintă anumite variabile şi tehnici subiective care oferă indivizilor un anumit model de trai şi convieţuire socială. Iar a le ridica la rang de necesitate existenţială şi universală repezintă un idiotism cultural sau o boală a minţii umane.

Putem proceda mult mai inteligent prin întoarcere la natură şi învăţând cum au loc procesele sinergetice în sistemele biologice. În cadrul unui organism viu, celulele acestuia sunt specializate în anumite funcţii biologice diferite**.** Dar niciodată nu intră în conflict cu celelalte grupuri de celule care constituie alte organe cu alte necesităţi biochimice. Dimpotrivă, există interconexiuni puternice prin care se realizează schimbul de substanţe şi informaţii între ele, în vederea menţinerii sănătăţii şi a vieţii. Acest model natural de funcţionare a unui organism biologic trebuie să fie implementat şi pentru organismul social. Din păcate, legile culturale inventate în mod artificial, conduc umanitatea la sinucidere, doar câţiva paraziţi

oligarhi ar avea şansa să urce în nave cosmice, să evadeze în spaţiu. Dar ce viaţă vor avea acolo?!

La nivel local lucrurile pot fi mai simple. În cadrul sistemului nostru social cu toţii avem acelaşi spectru de necesităţi şi probleme primare, în pofida idealurilor şi a valorilor divergente. Este o lipsă de maturitate intelectuală şi morală de a scoate în evidenţă diferenţele culturale înainte ca fabricile şi uzinele să fie puse în funcţiune. Iresponsabilitatea şi naivitatea se manifestă şi prin credinţa că dezvoltarea economică poate avea loc doar după clarificarea aspectelor de ordin identitar şi cultural. Economia şi tehnologia sunt rezultatul muncii şi al ştiinţei, nu al identităţii culturale.

2. Economia bazată pe resurse

În actualul sistem politic deciziile se iau în baza unor necesităţi mai mult sau mai puţin stringente, în interese private sau pentru satisfacerea unor capricii ale electoratului. Ulterior, se caută resurse pentru realizarea acestora. Mult mai grav e atunci când deciziile se aprobă în lipsa resurselor disponibile. Acest model de sistem economic şi politic e defect, întrucât se poate întâmpla ca resursele să nu fie identificate niciodată. În consecinţă, se nasc frustrări sociale, demagogii politice, revoluţii şi războaie. Partea şi mai proastă a acestui sistem este că resursele naţionale sau/şi cele planetare sunt controlate de un mic grup de oameni care controlează întregul sistem economic, iar alţii, mai mici, nu pot avea acces la ele.

Modelul economiei bazat pe resurse prevede luarea deciziilor în temeiul resurselor disponibile, ale cunoştinţelor ştiinţifice şi ignorarea opiniei publice şi a intereselor private. Acest model economic, care, de altfel, este şi el unul utopic, este elaborat şi promovat de către inginerul social american Jacque Fresco în cadrul Proiectului Venus. Am considerat că principiile acestui model economic sunt foarte compatibile cu filosofia Sinergiei Sociale.

Implementarea acestui model economic prevede câteva puncte esențiale**:**

1. Toate *resursele planetei trebuie să fie accesibile* tuturor și eliberate de sub stăpânirea oligarhilor și a statelor pe teritoriul cărora se află. Toate războaiele lumii au fost purtate pentru resurse și niciodată nu vor înceta atâta timp, cât aceste resurse nu vor deveni accesibile întregii lumi.

2. *Inventarierea și contabilizarea tuturor resurselor disponibile de pe planetă* și construirea societății în baza resurselor existente. Aceasta este o necesitate pentru a cunoaște care e capacitatea Pământului de a intreține viața umană la un nivel de trai decent; a putea planifica o economie durabilă și echilibrată; pentru a gestiona resursele în asemenea mod, încât să fie capabile să satisfacă până și necesitățile viitoarelor generații. În baza resurselor existente se vor proiecta scopuri și obiective de infrastructură locală și globală, și nu invers. În același timp, toate resursele planetei vor fi distribuite în mod rațional tuturor oamenilor în funcție de necesitățile primare. Legile și normele sociale vor fi deduse din resursele disponibile. Iar aceasta înseamnă că limita naturii ordonează societatea.

3. *Calcularea echilibrului dinamic*. Resursele planetei sunt epuizabile, o parte din ele nu mai pot fi regenerate, iar altele au nevoie de un anumit timp pentru a se regenera. O resursă regenerabilă sunt pădurile, iar exploatarea lor irațională și defrișarea continuă amenință echilibrul biosferei și generează indisponibilitatea lor pentru generațiile viitoare. Resursele urmează a fi exploatate în măsura în care acestea nu vor provoca dezechilibre în natură și catastrofe ecologice. Echilibrul dinamic presupune calcularea rațională a cotei de exploatare a resurselor pentru asigurarea viitorului și menținerea unui mediu ecologic.

4. *Planificarea strategică*. Această condiție presupune alocarea resurselor pentru acoperirea nevoilor primare într-un

mod durabil și conservativ cu resurse finite. Ceea ce se întâmplă astăzi este o distribuire a resurselor în mod aleatoriu pe bază de interese de grup și a profitului pe termen scurt.

5. Într-un asemenea sistem *politicienii urmează a fi substituiți cu ingineri și tehnicieni* care au abilitățile de a planifica rațional o societate. Majoritatea problemelor sociale sunt de ordin tehnic, iar deputații sunt incapabili să soluționeze adecvat aceste tipuri de probleme, întrucât nu au o specializare în domeniu. Adică, vorbim despre un gen de guvernare tehnocratică.

6. Ca un asemenea model economic să fie funcțional este necesar *să fie eliminate barierele culturale* și restructurate paradigmele asupra lumii pentru a facilita o rețea de comunicare intensă la nivel global în scopul de a stimula procesele sinergetice. Doar într-un asemenea model organismul social se poate apropia de modelul organismului biologic.

7. Acest model economic presupune *eliminarea sistemului monetar*. Fiecare cetățean participă prin muncă la producerea resurselor, iar acestea sunt distribuite rațional tuturor în baza necesităților și nu a meritocrației.

3. Responsabilitate civică

Responsabilității civice urmează să i se acorde o atenție mai sporită decât cultivării patriotismului.

Patriotismul ca valoare sfântă a fost o invenție a unor șarlatani, a celor care în mod abuziv au înfipt un țăruș în pământ și au îngrădit un teritoriu. Profitând de natura omului de a se atașa emoțional de oamenii apropiați și de locurile natale, acești șarlatani au convertit emoțiile de atașament la noțiunea de patriotism. Patriotismul este asociat într-un anumit fel cu conceptul de naționalism, dar după cum am menționat, acest concept este invenția modernității. În limba franceză cuvântul naționalism apare pentru prima dată în 1798 într-un text aparținând abatelui, „Naționalismul, scrie abate-

le Barreul, ia locul iubirii generale... În acest caz este permis să-i dispreţuieşti pe străini, să-i înşeli şi să-i ofensezi. Această calitate a fost numită patriotism."[158] Iubirea de patrie nu este nimic altceva decât romantizarea sentimentului zonei de confort emoţional şi nu are nimic în comun cu iubirea condiţionată sau necondiţionată. Aceste emoţii servesc în primul rând guvernelor pentru a le transforma în sentimente şi credinţe nobile de patriotism atunci când afacerile şi bogăţiile lor sunt puse în pericol de către actorii străini. Soldaţii sunt mereu recrutaţi din rândurile populaţiei şi niciodată din rândurile elitelor. Elitele sunt mult prea inteligente ca să-şi rişte viaţa pentru o noţiune inventată.

Războiul este în primul rând o afacere şi, ca în orice afacere, în joc sunt puse anumite resurse. Beneficiarii finali ai acestor resurse sunt întodeauna elitele economice şi niciodată sclavul sau cetăţeanul de rând. Din toate aceste resurse ajung la ţărani şi oşteni doar ceea ce se scurge printre degete. Războiul începe acolo unde negocierile pentru resurse eşuează. Dacă cineva s-ar naşte în deşert, ar trebui să fie idiot ca să-şi poată iubi nisipul şi scorpionii din simţul datoriei patriotice şi cu atât mai mult să ridice arma în numele nisipului. Un asemenea sacrificiu ar fi întâi de toate un nerespect faţă de sine.

Locuitorii societăţilor care prin condiţiile lor nu se diferenţiază prea mult de un deşert, nu au motivaţia să-şi apere sărăcia şi nevoile şi neamul precum o făcea voievodul Mircea în Scrisoarea III a lui Eminescu. E prea romantică această atitudine şi lipsită de simţul practic al realităţii. Stăpânii fiind conştienţi că sclavii lor oricând ar putea să se răzvrătească şi să-i abandoneze**,** au încurajat poeţii, care adesea trăiesc deliruri emoţionale să compună versuri şi poeme patriotice pentru a ridica moralul şi convingerea sclavilor de a rămâne, căci altfel, afacerile lor ar rămâne fără forţă de muncă. Pentru ce un pământ îngrădit, dacă nu are cine să-l prelucreze?

Dacă vedem în istorie că anumiţi regi sau prinţi se avântau în luptă, atunci motivaţia lor nu era aceeaşi ca şi a oştenilor, era o tehnică de liderism şi motivaţie a oştilor. Oştenii nu trebuiau să suspecteze că de fapt ei luptă pentru moşiile aristocraţilor. Acum lucrurile stau un pic altfel. În prezent nici un ,,rege" nu se mai află pe câmpul de luptă. Avem doar regi populişti care vorbesc de propriul sânge, dar nu lasă niciodată ca acesta să curgă. O vor face alţii în numele curajului său.

Într-un război, cel mai puţin au de pierdut oamenii de rând, iar marile pierderi le au de suferit elitele, căci îşi pot pierde resursele şi controlul unor capitaluri uriaşe. În baza unor asemenea ameninţări, masele trebuie mobilizate urgent şi aceasta se poate face mult mai simplu dacă din vocea magnaţilor încep a curge demagogii emoţionale şi delirul patriotic în numele salvării patriei, a credinţei, a femeilor şi a copiilor. Acestea sunt discursuri inflamabile care aprind foarte uşor spiritele mulţimilor. Dar în acelaşi timp, acest sacrificiu este şi o necesitate absolută în contextul actualei culturi umane. Nu putem nega nevoia de luptă în momentul în care eşti invadat. Dar raţionalitatea sacrificiului depinde de circumstanţa în care are loc.

Într-o nouă cultură şi conştiinţă globală noţiunea de patriotism trebuie să fie substituită cu responsabilitatea civică. Prin semnificaţia acestui concept se cultivă o atitudine mult mai pragmatică şi utilitară întregii societăţi.

Responsabilitatea civică este o datorie naturală şi nu una morală, precum este cea de patriotism. Este naturală, întrucât suntem celulele unui organism social viu. Iar celulele unui organism biologic nu cunosc sentimente şi emoţii de patriotism, ci în natura lor este înscrisă responsabilitatea pe care o au faţă de ele însele şi faţă de organismul din care fac parte.

Patriotismul poate degenera în ură şi conflicte interetnice, ceea ce obstrucţionează procesele sinergetice, iar responsabilitatea civică nu o face niciodată. Patriotismul este, totuşi, un sentiment destul de vag, poţi comite infracţiuni în propria

ţară din justificare patriotică, dar niciodată nu le poţi comite în numele responsabilităţii civice. Patriotismul poate fi doar la nivel de emoţie şi sentiment, iar responsabilitatea civică cultivă implicarea utilitară şi responsabilă faţă de propria viaţă şi de societatea din care faci parte.

4. Corectitudinea socială

Corectitudinea socială reprezintă valoarea centrală a unei culturi post-mioritice sau post-umane. Doar când această valoare va înlocui actualele sisteme de valori, doar atunci legile de natură simbolică (culturală) vor fi inutile. La fel, îşi vor pierde sensul instituţiile juridice şi penale, puşcăriile sau spitalele de psihiatrie. Această valoare, cum e corectitudinea socială, derivă din sentimentul responsabilităţii civice. O asemenea cultură reprezintă un ideal utopic, totuşi, teoretic posibil, întrucât fiinţa umană poate fi reeducată şi reprogramată în orice formă culturală. Valoarea corectitudinii sociale reprezintă o atitudine fundamentală de a fi tu însuţi corect şi onest în raport cu sistemul social, şi aceasta în absenţa caietului de legi. Înainte de a critica concetăţenii tăi că ar fi tupeişti sau corupţi, lacomi sau ignoranţi, gândeşte-te unde ai parcat ultima oară automobilul, când şi cui ai oferit mită, unde ai aruncat mucul de ţigară, pe cine ai favorizat într-o afacere, cum ai mers în maxi-taxi sau cum ai condus maşina pe stradă, de ce ai întors biletul de călătorie taxatorului din troleibuz etc. Ceea ce te deranjează la alţii este propria ta umbră pe care o proiectezi. Înainte de a arunca cu pietre în guvern, gândeşte-te dacă este vreo diferenţă dintre tine şi guvern. Cetăţeanul nu protestează în faţa guvernului pentru nedreptatea ce i se face, ci pentru că nu are aceeaşi poziţie şi aceleaşi oportunităţi.

Doar atunci când eşti sigur că eşti corect faţă de tine însuţi şi cu societatea din care faci parte, poţi avea cel puţin o justificare morală de a cere demisia unui guvern. Deşi, într-o cultură post-umană protestele nu ar mai fi necesare.

5. Conştiinţa socială

Conştiinţa oricărui individ este centrată în primul rând pe propriul ego. Toate acţiunile pe care acesta le săvârşeşte sunt orientate spre protecţia şi dezvoltarea egoului. În legătură cu orice eveniment natural sau social care au loc în imediata lui apropiere, individul se interoghează cu privire la modul în care este afectat personal. Ulterior, în funcţie de gradul de dezvoltare a conştiinţei sociale, poate fi preocupat de măsura în care acest eveniment afectează societatea şi poate vedea un anumit rost de implicare.

Conştiinţa socială reprezintă o abilitate psihică de identificare a eului cu identitatea grupului social şi recunoaşterea eului ca particulă atomică a unei mase socio-organice. Această abilitate psihică are în consecinţă un înalt nivel de responsabilitate socială.

Am menţionat în paginile anterioare faptul că conştiinţa moldoveanului nu depăşeşte graniţa propriului ego, iar dacă o depăşeşte atunci ea se extinde doar până la limita familiei şi a cumătrilor. Moldoveanul este o monadă închisă în sine şi pentru sine, existenţa lui este doar aici şi acum, nu are dezvoltată o conştiinţă a spaţiului şi a timpului social extins.

A nu se confunda cultura de tip colectivist a moldovenilor cu conştiinţa socială, deşi există anumite elemente comune. Într-o mentalitate de tip colectivist nu poate exista o responsabilitate socială, individul se ascunde în spatele grupului şi se deresponsabilizează. Aflându-se după cortina grupului, îşi manifestă individualismul în mod demonic. Totuşi, dacă manifestă o responsabilitate socială, atunci el nu o face dintr-o voinţă personală, ci de ruşinea şi presiunea grupului.

Într-o cultură colectivistă personalitatea individuală este anihilată. Individului i se cere respect faţă de valorile şi tradiţiile colectivului şi viaţa lui privată înseamnă de fapt viaţa colectivă. Dar acest lucru nu are nimic comun cu conştiinţa

socială. Conştiinţa colectivă implică mai mult o conştiinţă de familie, de rudenie şi cei aflaţi în zona socială proximă, solicită doar supunerea faţă de valorile colective, dar ea nu se extinde asupra întregii societăţi ca o conştiinţă naturală şi organică şi nu implică responsabilitatea individuală.

Responsabilitatea civică poate exista din moment ce individualitatea şi independenţa sunt amplificate, astfel că doar individul este responsabil de propriile acţiuni şi tot individul se vede responsabil pentru acţiunile sociale care decurg prost. Într-o cultură colectivistă niciodată nu există vinovaţi, responsabilitatea cade pe seama grupului, iar aceasta înseamnă că nu cade pe nimeni. Fiecare se ascunde în spatele grupului şi în consecinţă nimeni nu este penalizat.

Dar şi în cazul culturilor de de tip individualist este necesar de amplificat conştiinţa socială, altfel poate izbucni un război al tuturor împotriva tuturor.

Societăţile individualiste încurajează dezvoltarea personalităţii şi a caracterelor individuale, iar acest fapt reprezintă o consecinţă pozitivă pentru întreaga societate. Fiecare individ devine mult mai creativ şi productiv şi poate aduce un plus de valoare în dezvoltarea socială. În timp ce în societăţile colectiviste originalitatea şi creativitatea individuală este reprimată şi, în general, tendinţele inovative sunt descurajate, întrucât acestea încalcă valorile tradiţionale. Prin urmare, aceste societăţi rămân conservate în istorie, ceea ce este specific şi pentru societate moldovenească.

Deci, conştiinţa de tip colectivist boicotează procesul de sinergie, progresul şi autoorganizarea socială, întrucât autoorganizarea presupune o necesitate absolută a responsabilităţii sociale, iar existenţa progresului solicită inovativitatea.

6. Comunicarea eficientă

Comunicarea eficientă reprezintă una dintre cele două condiţii de bază ale procesului de sinergie socială. Comunicarea este canalul care leagă atomii sociali. Cu cât comunicarea este mai intensă şi eficientă, cu atât sinergia este mai amplificată. Sinergia Socială prevede necesitatea de a dezvolta cultura comunicării, de a intensifica şi fluidiza toate reţelele de comunicare socială (în special comunicarea organizaţională şi interorganizaţională), inclusiv reţelele de transport.

În societatea moldovenească gradul de paralizie a comunicării este destul de ridicat în toate sferele vieţii sociale, şi aceasta se datorează mai multor factori culturali. Voi enumera 4 factori fundamentali care formează bariere în comunicarea socială.

1. Întâi de toate, comunicarea la nivelul organizaţional este periclitată de sistemul birocratic. Birocraţia se instituie într-o cultură în care lipseşte încrederea socială. Lipsa de încredere socială se datorează unei conştiinţe morale slabe şi a responsabilităţii sociale. Lipsa de responsabilitate socială este rezultatul culturii colectiviste.

2. Cultura colectivistă descurajează comunicarea de jos în sus pe scara ierarhiei sociale, comunicare ce reprezintă un lucru vital pentru crearea sinergiei sociale. Elementele periferice nu au dreptul să comunice idei către elementele centrale. Un asemenea model de comunicare nu se regăseşte în sistemele sinergetice din natură.

3. Cultura noastră este una destul de rigidă şi ostilă comunicării şi iniţiativelor private. Inovativitatea şi creativitatea nu reprezintă valori esenţiale. Ceea ce este esenţial, este tăcerea, căci, vorba veche, doar tăcerea te face filosof.

4. Din orgoliu, invidie şi/sau de frica furtului intelectual reprezentanţii intelectualităţii ridică bariere de comunicare între ei. Aceştia nu doar că nu preferă să-şi comunice ideile inovative, ci, dacă intră în posesia unei informaţii sau a unor resurse informaţionale importante, se cred agenţi KGB şi le secretizează. Fac tot ce e posibil, încât colegii de breaslă să nu cunoască aceste informaţii, din cauză că se simt ameninţaţi că cineva ar putea deveni la fel de buni sau chiar mai buni decât ei.

Într-un sistem sinergetic ideile trebuie să circule, ideile trebuie comunicate, informaţia trebuie prezentată. Doar astfel se poate dezvolta mediul intelectual şi, implicit, şi societatea.

Filosofia Sinergiei Sociale presupune deblocarea tuturor canalelor de comunicare şi intensificarea comunicării între agenţii sociali. Acest lucru e posibil doar prin schimbarea softurilor mentale de natură culturală.

7. Cultivarea noilor softurile mentale

În capitolele anterioare am prezentat geneza şi natura softurilor mentale şi felul în care acestea sunt responsabile de dezvoltarea socială. Se înţelege de la sine că dacă aceste softuri mentale creează bariere în dezvoltarea socială, atunci e necesar ca ele să fie eliminate şi substituite cu altele.

Sinergia Socială presupune, prin misiunea ei, cultivarea noilor softuri mentale funcţionale. Schimbarea nu e atât de simplă, dacă nu chiar imposibilă. În cazul în care însă nu se intervine planificat în controlul cultural, atunci starea socială s-ar putea agrava şi mai mult. Totuşi, legile naturii ne oferă şi o doză de optimism. Efectul fluture din teoria haosului ne oferă inspiraţie gratuită. Aceasta presupune că cea mai mică schimbare întru-un sistem natural sau social poate provoca în timp o avalanşă de schimbări majore. Pentru cei, pentru care starea aceasta de lucruri le susţine anumite interese private şi nu doresc nici o schimbare culturală şi socială, pentru ei avem o veste proastă. Orice proces declanşat în natură este ireversibil, şi dacă în întreaga lume apar filosofii similare celei a Sinergiei Sociale, acesta este semnul unei declanşări de revoluţii pe planul cultural.

Orice schimbare culturală majoră a pornit de la un singur individ care a avut energia şi forţa să emane cultura sa şi celor din jur. Această încercare a făcut-o Eminescu, doar că a trebuit să plătească mult pentru aceasta, devenind victima unui asasinat politic.

Însă, aceste schimbări urmează a fi ghidate în mod ştiinţific şi strategic. Este necesar să se elaboreze o strategie de schimbare culturală pentru cel puţin câteva generaţii în scopul creării unui efect de durată. Noile softuri mentale trebuie să fie planificate raţional în conformitate cu limita naturii. Cultura umană din prezent s-a dezvoltat pe factori istorici accidentali şi mai puţin ştiinţifici. Filosofia Sinergiei Sociale presupune că această schimbare trebuie să fie proiectată în timp, ştiinţific şi monitorizat, indiferent dacă aceasta porneşte de la o persoană sau din partea autorităţii.

8. Intelectualizarea maselor

Secolul luminilor demult a trecut şi a înflorit în occident, însă în societatea noastră nici perioada renaşterii încă nu a sosit. Istoricii vorbesc de prezenţa renaşterii sau a iluminismului în Moldova, dar aceasta a fost mai curând o umbră a înfloririi culturii occidentale decât renaşterea sau iluminismul propriu zis.

Intelectualizarea maselor presupune scoaterea societăţii din zodia barbariei şi a ignoranţei. Bunul simţ şi responsabilitatea socială nu pot exista într-o societate dominată de inculţi şi analfabeţi intelectuali, aceştia niciodată nu vor fi capabili să genereze valori spirituale şi materiale de ordin superior. Intelectualizarea nu presupune prin sine modelarea unei lumi mai bune, căci ea poate avea şi efecte nucleare de autodistrugere în masă, efecte care încep să apară în civilizaţia occidentală. Totul depinde de scopul în care este utilizat intelectul. Actualmente ştiinţa serveşte intereselor militare şi celor financiare private şi este total dezinteresată de planificarea unei lumi mai bune.

Acolo unde e intelect, acolo e şi informaţie, acolo unde este informaţie, este şi libertate de alegere, responsabilitate şi putere, acolo unde este putere acolo este şi dezvoltare.

Intelectualizarea maselor presupune un factor obligatoriu de stimulare a dezvoltării sociale, creştere a responsabilităţii şi sporire a sinergiei sociale.

Vreau să schimb Moldova ca s-o pot iubi

Cuvânt de încheiere

Preocupările mele de schimbarea socială şi scrierea acestei cărţi nu sunt determinate din dragostea de ţară. Schimbările culturale majore nu au fost săvârşite niciodată din dragoste, ci dintr-o irascibilitate faţă de mediu şi cultură. Prezenţa unei iubiri exclude automat necesitatea unei schimbări. Schimbarea este doar rezultatul unei frustrări. Schimbăm doar ceea ce ne deranjează, iar ceea ce ne deranjează nu iubim şi atunci vrem să schimbăm pentru a putea iubi. Nu poţi iubi o ţară pentru faptul că te-ai născut în ea, aceasta nu este iubire, acesta este ataşament. Pentru mine iubire şi ataşament sunt două sentimente diferite. Iubirea condiţionată este selectivă, iubirea necondiţionată este universală. Dragostea de ţară nu este nici selectivă, nici universală, e numai un accident geografic care formează doar ataşament. Iubirea condiţionată se poate dezvolta paralel cu ataşamentul doar dacă societatea îţi oferă un climat emoţional pozitiv. Iar dacă ar fi vorba de o iubire necondiţionată, atunci ea nu mai poate fi selectivă, ci universală, adică, o dragoste pentru întreaga umanitate. Iubirea necondiţionată nu face diferenţa dintre ai noştri şi ai voştri. Doar un cretin sau un maestru spiritual poate iubi o societate ai cărei cetăţeni te calcă cu maşina pe trecerile de pietoni. Cel puţin, despre mine pot să zic cu siguranţă că nu sunt un maestru zen, şi nu pot să găsesc iubire faţă de tot ceea ce-mi sugrumă egoul. Dar dacă am fi cu toţii maeştri spirituali, atunci nu am avea nevoie nici de civilizaţii, nici de apartenenţă naţională. Şi, probabil, ar fi o formulă frumoasă!

Aspiraţiile personale ar fi crearea unei noi culturi, care, la nivel local, am numit-o cultura post-mioritică, iar la nivel global cultura post-umană. Cultura mioritică reprezintă actualul sistem de valori cu anumite softuri mentale disfuncţionale descrise în capitolele anterioare. Acest sistem cultural nu mai poate fi validat şi nu este funcţional într-un context global ameninţător cultural şi economic. Plus la toate, aceste softuri mentale culturale sunt cauzele primare ale tuturor problemelor sociale şi economice cu care se confruntă societatea noastră. Aceste probleme sociale şi economice nu vor putea fi depăşite atâta timp cât nu vor avea loc modificări în matricea actuală. Atenţia noastră nu ar trebui să fie focusată pe economie sau situaţia din sistemul bancar, ci pe cultura socială. În spatele oricărei decizii la nivel instituţional se află o anumită emoţie determinată de cultură.

Cultura post-mioritică cultivă în primul rând o nouă viziune asupra lumii şi a omului, dezvoltând noi sensuri ale vieţii şi alte funcţii pragmatice. Omul nu a mai realizat nici un salt calitativ pe plan cultural de două milenii şi, practic, niciodată pe planul speciei. Nu există diferenţe majore dintre comportamentul uman şi cel al mamiferelor, mai mult, pot vorbi că omul a involuat şi s-a distanţat mult de limita naturii. Nietzsche scrie în „Aşa grăit-a Zarathustra" că „Omul e doar o funie , întinsă între bestie şi Supraom – o funie peste un abis."[159] Rămânem doar să alegem între a fi o bestie sau Supraom.

Intelectul, dat în mâna omului, a fost şi este o jucărie periculoasă. Din această cauză actualele sisteme de valori ale lumii se află în plină criză şi pe cale de a se ruina cu tot cu om. Acele sisteme spirituale care se află la baza sistemelor culturale deja se cutremură din temelii, şi asta, întrucât ştiinţa a mers prea departe, iar tehnologiile au schimbat comportamentele umane, astfel că vechile sisteme spirituale nu mai pot oferi răspunsuri credibile, practice şi funcţionale la noile provocări ale lumii contemporane. Acestea se vor prăbuşi şi

sistemele spirituale actuale vor trebui să fie înlocuite cu altele, iar cultura post-umană ar fi una din alternativele posibile. Cultura post-umană nu neagă sistemele spirituale actuale, ci reformarea şi adaptarea lor, potrivit ultimelor descoperiri ştiinţifice.

Următoarele lucrări personale au ca sarcină schiţarea unei noi ontologii şi paradigme ale lumii, ce vor valida logic şi etic filosofia Sinergiei Sociale.

Cultura post-mioritică reprezintă o posibilitate teoretică de scoatere a societăţii noastre din mizeria socio-culturală în care se află, dar unele dintre viziunile ei au o aplicaţie reală, nu doar utopică. Nici o clasă politică nu va fi în stare să schimbe starea de lucruri dacă nu va fi orientată spre modificarea inginerească a sistemului de valori care generează corupţia, infracţiunile, iresponsabilitatea civică etc. Unii analişti politici afirmă că starea de lucruri poate fi schimbată doar dacă ar exista voinţa politică. Da, dar şi gradul unei voinţe politice depinde de sistemul cultural.

Lucrarea de faţă reprezintă doar un concept filosofic şi un model social în stare embrionară care ar putea substitui actualul sistem de valori al unei lumi aflate în declin. Voi continua munca academică pentru dezvoltarea acestui concept şi prezentarea acestei filosofii într-o formă mult mai exactă şi detaliată. Cel puţin, voi continua să trăiesc conform unor noi valori care ar crea o lume mai bună, chiar dacă această idee riscă să moară odată cu mine şi să fie atacată de mulţi tradiţionalişti.

Pentru a mă ajuta să formulez mai eficient şi structurat următoarele discursuri, să descriu ceea ce nu s-a descris, să combat anumite neajunsuri raţionale şi să răspund criticilor, voi aştepta comentariile voastre la adresa: sinergiesociala@mail.com

Anexa 1

TEORIA HAOSULUI ŞI ATRACTORII SOCIALI

Organizarea socială

Teoria haosului descrie sistemele complexe, aparent dezordonate, haotice, nelineare, dinamice şi suprasensibile la condiţiile iniţiale. Deşi obiectul ei de cercetare presupune aceste sisteme aparent dezordonate, teoria haosului caută de fapt ordinea ascunsă în aceste sisteme. În cadrul acestei teorii, conceptul de „haos", semnifică „ordine" în adevăratul sens al cuvântului. Teoria haosului recunoaşte doar o dezordine aparentă, ce se manifestă la nivel local, adică la o scară mică a sistemului, însă la scara globală a sistemului se profilează o anumită ordine ascunsă.

Universul nu se supune unor legi fizice exacte, natura lucrează neliniar şi, implicit, haotic, dar operează între anumite marje stabile, determinate de existenţa unor anumiţi atractori stranii. Anume aceşti atractori creează o ordine ascunsă în cadrul unui sistem haotic.

Atractorii reprezintă stările în care se fixează sistemele complexe pe final sau mai exact, atractorul este o forţă spre care este atras sistemul în evoluţia sa spre o stare de echilibru, spre o anumită ordine. Există doua tipuri de atractori: atractori clasici şi stranii.

În cazul atractorului clasic sistemul tinde spre un echilibru stabil, în cazul unui atractor straniu sistemul, de asemenea, tinde spre o stare de echilibru, însă acest echilibru este într-o continuă schimbare, deci, un echilibru relativ.

Sistemul social este şi el un sistem implicit haotic, care este analizat la un nivel general prin prisma teoriei haosului, însă pentru înţelegerea lui, nu este aplicat şi conceptul de atractori stranii, care ar avea un rol de creare a unei ordini ascunse în cadrul societăţii.

Prin aplicarea conceptului de atractori stranii din cadrul

teoriei haosului asupra sistemului social, voi genera conceptul de „atractori sociali". Acest concept are funcţia de a explica geneza ordinii ascunse în cadrul sistemului social.

Definesc atractor social o structură de forţă transimanentă socialului, care face sistemul social să tindă către un echilibru relativ.

Este important să se facă o analiză a conceptului de transimanenţă socială. Transimanenţa nu reprezintă doar ideea de dincolo de imanenţa socială, adică o structură de forţă care s-ar afla în transcendent, de unde ar guverna societatea, instaurând în ea o anumită ordine. Rădăcina etimologică din sanscrită a cuvântului „trans'' este trei. În acest context, rădăcina *trans* reprezintă aspectul trinitar al atractorului social, manifestat prin trei modalităţi posibile în raport cu indivizii umani. Aceste trei modalităţi sunt: în indivizi, între indivizi şi dincolo de indivizi.

În indivizi atractorul se manifestă prin gândire şi acţiune individuală, calculând cea mai bună poziţionare a sa în cadrul socialului. Cea mai bună poziţionare înseamnă de fapt evitarea haosului şi a dezordinii. Însă, totuşi, acţiunea pe care o va realiza individul este una aleatorie, căci existenţa sa este una întâmplătoare, construcţia socialului este una întâmplătoare, prin urmare, orice acţiune pe care o va alege va fi una întâmplătoare, însă ea va conduce la stabilirea unei ordini generale. Altfel zis, la nivel local individul se comportă haotic, însă la nivel global acţiunea sa se încadrează structural într-o anumită ordine.

Între indivizi se manifestă atractorii elaboraţi de indivizi pentru indivizi, adică cultura însăşi, care instituie o ordine artificială sau mai corect, pentru a stimula creşterea ordinii. Acest aspect al atractorului se manifestă prin legi, norme, valori, obiceiuri, tradiţii etc., stabilite între indivizi. Ele au funcţia unor atractori care ar reglementa şi monitoriza ordinea socială. Însă, la baza genezei lor stau legile hazardului şi ale întâmplării, fiind determinate de atractori şi acţionând ca atractori.

Dincolo de indivizi, adică dincolo de imanenţa socială, primele două făcând parte din imanenţa socială. Această caracteristică a atractorului social este inexplicabilă, întrucât la nivel fizic nu putem vedea acţiunile propriu-zise care ar reglementa societatea din exterior. Acesta este, de fapt, bazinul principal al atractorului, care determină şi celelalte două forme anterioare ale atractorului social.

Noi doar intuim existenţa lor prin ceea ce ne oferă rezultatele experienţei şi observaţiei şi credem că ar fi trebuit să existe anumiţi atractori care coordonează aceste acţiuni haotice şi în acelaşi timp ordonate.

Aceşti atractori tind sistemul social spre o ordine ascunsă. Totuşi, ordinea sistemului social nu atinge niciodată nivelul maxim de echilibru şi organizare, căci în cazul acesta structura socială ar rămâne conservată sau îngheţată la un singur nivel de dezvoltare, căci, în fizică echilibrul stabil este asociat cu conservarea sistemului. Atractorii sociali tind doar către un echilibru relativ, aceasta permite în permanenţă noi fluctuaţii dinamice spre noi restructurări sociale, ceea ce favorizează condiţii de apariţie a „noului".

Deci, la scară mică a societăţii orice acţiune este determinată de hazard şi întâmplare, prin urmare, e haotică, însă la un nivel mai superior pe această scară, observăm cum se profilează unele structuri de ordine în sistemul social, ceea ce presupune că această ordine ascunsă este determinată de prezenţa unor atractori transimanenţi socialului.

Note

(Endnotes)

[1] Mihai Eminescu: Opere, vol. XII- Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1985, pag. 272- 273

[2] Ibidem, pag. 378-379

[3] Friedrich Nietzsche: Aşa grăit-a Zarathustra –Bucureşti: Humanitas, 1994, pag. 70

[4] Ibidem, pag.70

[5] http://www.asm.md/?go=noutati_detalii&n=5825&new_language=0

[6] Gustave le Bon: Psihologia mulţimilor-Prahova: Antet XX Pres, pag. 6

[7]Dimitrie Cantemir- Descrierea Moldovei- Bucureşti: Litera Internaţional, 2001, pag 178

[8] Ibidem, pag. 178

[9] Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец Цивилизации: теория, история, диалог, будущее, Том. V - Москва: Институт Экономических Стратегий, 2008, p. 29

[10] Ioan Petru Culianu: Mircea Eliade- Bucureşti: Nemira, 1995, p. 170

[11] Ernst Cassirer: Eseu despre om- Bucureşti: Humanitas, 1994, pag. 115

[12] Ibidem, pag. 146

[13] Georges Gusdorf: Mit şi metafizică – Timişoara: Amarcord, 1996, pag. 16

[14] Aurel Codoban: Sacru şi ontofanie-Iaşi: Polirom, 1998, pag. 50.

[15] Ernst Cassirer: Eseu despre om- Bucureşti:Humanitas, 1994, pag. 134

[16] Mircea Eliade: Istoria credinţelor şi ideilor religioase, vol. I - Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p.VIII

[17] Mircea Eliade: Sacru şi profan – Bucureşti: Humanitas, 1995, pag. 119

[18] Grigore Georgiu: Filosofia culturii- Bucureşti: SNSPA, 2001, pag.

[19] Ernst Cassirer: Eseu despre om-Bucureşti:Humanitas, 1994, pag.43

[20] Excepţiile sunt crimele rezultate în urma activării mecanismului cerebral de "luptă sau fugi", în acest caz, crima este săvârşită înainte de a fi conştientizată şi nu este implicat nici un factor de ordin cultural.

[21] Mircea Eliade: Sacru şi profan – Bucureşti:Humanitas, 1995, pag. 60

[22] Франко Кардини : Истоки средневекового рыцарства- Москва: Прогресс, 1987, pag.235

[23] Ibidem, pag.235

[24] Ioan Petru Culianu: Mircea Eliade - Bucureşti: Nemira, 1995, p.183

[25] "Rusia se năştea la viaţă, după ce dormise – întocmai ca România – secole întregi. Nu i-a rămas altceva de făcut decît să ardă etapele. Ea n-a cunoscut Renaşterea, iar Evul Mediu rusesc a fost întunecos, nespiritual. Însăşi literatura, pînă la începutul secolului trecut, s-a remarcat doar prin fabulişti şi creaţii moral- religioase.Plaga mare a Rusiei – ca şi a noastră – a fost tradiţia bizantină, suflul spiritualităţii bizantine, care altoit într-o cultură străină devine anchiloză, schematism abstract, iar pe plan politic şi cultural, reacţionarism organizat."

Emil Cioran: Schimbarea la faţă a României- Bucureşti: Humanitas, 1990, pag. 11

[26] Ludwig von Mises : Socialismul. O analiză economică şi sociologică- http://mises.ro/207/

[27] Max Weber: Etica protestantă şi spiritul capitalismului – Bucureşti: Humanitas, 2003, pag. 34

[28] Mihai Eminescu: Publicistica – Chişinău:Cartea Moldovenească, 1990, pag.12

[29] Max Weber: Etica protestantă şi spiritul capitalismului - Bucureşti: Humanitas, 2003, pag. 47

[30] Ludwig von Mises : Socialismul. O analiză economică şi sociologică- http://mises.ro/207

[31] "Raţionalizarea inversă este un mecanism de apărare şi un proces cognitiv care caută să justifice raţional anumite fapte, acţiuni, evenimente şi decizii nechibzuite pentru a elimina anumite conflicte interne sau regrete."

[32] Basarab Nicolescu: Transdisciplinaritatea- Iaşi: Polirom, 1999, pag. 58

[33] http://convorbiri-literare.dntis.ro/NICOLESCUiun12.htm

[34] Basarab Nicolescu: Transdisciplinaritatea-Iaşi: Polirom, 1999, pag.59

[35] "Una dintre axiomele ale logicii clasice exclude posibilitatea ca un termen T să fie în acelaşi timp A şi non-A, iar în logica cuantică acest lucru este admis."

[36] Ibidem, pag.61

[37] Ibidem, pag.65

[38] Ibidem, pag.35

[39] Mihai Eminescu: Publicistica –Chişinău: Cartea Moldovenească, 1990, pag. 407

[40] Basarab Nicolescu: Ce este realitatea-Iaşi:Editura Junimea, 2009, pag.115

[41] Ibidem, pag.116

[42] Aurel Codoban: Semn şi interpretare. O introducere postmodernă în semiologie şi hermeneutică- Cluj-Napoca: Dacia, 2001, p.12

[43] DEX'09

[44] Lucian Blaga: Trilogia cunoaşterii-Eonul dogmatic- Bucureşti: Humanitas, 1993, pag. 41

[45] Ibidem, pag. 41

[46] Nikolai Berdiaev: Sensul creaţiei - Încercare de îndreptăţire a omului - Bucureşti: Humanitas, 1992, pag. 33

[47]Basarab Nicolescu: Transdisciplinaritatea-Iaşi: Polirom, 1999, pag. 145

[48] Basarab Nicolescu: Ce este realitatea-Iaşi: Editura Junimea, 2009, pag. 78

[49] Roger Penrose: Mintea noastră cea de toate zilele – Bucureşti: Editura Tehnică, 2001, pag. 35

[50] Davis S.Landes: Avuţia şi sărăcia naţiunilor – Iaşi:Poliorm, 2013, pag.20

[51] Montesquieu:Despre spiritul legilor, vol I – Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1970. pag. 345

[52] Ibidem, pag. 347

[53] Rene Guenon: Domnia cantităţii şi semnele vremurilor –Bucureşti:Humanitas, 2008, pag. 171

[54] Lucian Blaga: Trilogia culturii – Bucureşti: Editura pentru Literatura Universală, 1969, pag. 26

[55] Ibidem, pag.26

[56] Ibidem, pag.44

[57] Dragoş Frăsineanu: Geopolitica-Bucureşti: Editura Fundaţiei România de Mâine, 2007, pag.44

[58] Davis S.Landes: Avuţia şi sărăcia naţiunilor – Iaşi:Poliorm, 2013, pag. 29

[59] Jacque Fresco: *The best that money can't buy beyond politics, poverty, & war*- Florida: Global Cyber-Visions, 2002, pag. 9

[60] Miele Zlatea**:** Omul faţă în faţă cu lumea – Bucureşti: Albatros, 1988, p. 89

[61] Efectul fluture face parte din teoria haosului care spune că o mică schimbare într-un sistem neliniar deschis, poate provoca la un anumit interval de timp o schimbare majoră, de exemplu bătăile unor aripi de fluture din Australia poate provoca peste 2 ani un uragan pe coastele Americii de Nord.

[62] Valeriu Movileanu:Genetica intelectului uman-Chişinău: Labirint, 2009, pag. 34

[63] Behavioral genetics of cognitive ability: A life-span perspective. http://psycnet.apa.org/books/10131/003

[64] Tony Hawks: Tenis cu moldovenii- Chişinău: Cartier,2003, pag.140

[65] Calificativul de barbar acordat acestei naţiuni a fost dat şi de Eminescu. El a calificat poporul român ca fiind semibarbar, nu din motivele neuropsihologice, dar din motivele legităţilor dezvoltării sănătoase a unei civilizaţii. *„Epoca din urmă a istoriei ţărilor noastre(;) e o stare de semibarbarie de o sută de ori mai rea decat barbaria adevărată, şi, senţelege, fără proporţie de rea faţă de civilizaţia adevărată".,[..] „Semibarbaria e o stare de degradare, un regres, este corumperea unui popor primitiv prin viciile unei civilizaţii străine. Un popor barbar işi are industria lui de casă, meseriile lui, activitatea lui economică sănătoasă, deşi primitivă poate. Cand el, in loc de a da dezvoltare propriei sale munci, cumpără obiectele gata de la străini, fără a invăţa cum să devie el insuşi in stare de-a le produce, e semibarbar."* Mihai Eminescu:Opere, vol. XII- Bucureşti:Editura Academiei RSR, 1985, pag. 378

[66] Ioan Pentru Culianu: Jocurile minţii- Iaşi: Polirom, 2002, pag. 258

[67] Stanislav Grof – Psihologia viitorului-Bucureşti: Elena Francisc Publishing, 2007, pag. 225

[68] Carl Gustav Jung: În lumea arhetipurilor – Bucureşti: Jurnalul Literar, 1994, pag. 21

[69] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştientului-Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag. 392

[70] Ibidem, pag. 393

[71] Ibidem, pag. 398

[72] The Computational Theory of Mind - http://plato.stanford.edu/entries/computational-mind/

[73] The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence: Keith Frankish,William M. Ramsey-Cambridge University Press, 2014, pag. 43

[74] Mihail Radu Solcan: Filosofia minţii şi ştiinţa cogniţiei- Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2000, pag. 180

[75] Michael Devitt, Kim Sterelny: Limbaj şi Realitate – Iaşi: Polirom, 2000, pag. 142

[76] Roger Penrose: Mintea noastră cea de toate zilele – Bucureşti: Editura Tehnica, 2001, pag. 424

[77] Ioan Petru Culianu: Arborele gnozei- Iaşi: Polirom, 2005, pag. 330

[78] Ibidem, pag. 23

[79] Ibidem, pag. 26

[80] Neuroscience vs philosophy: Taking aim at free will - http://www.nature.com/news/2011/110831/full/477023a.html

[81] Jay Ingram: Teatrul minţii –Bucureşti: Curtea Veche, 2008, pag. 146

[82] Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Miichael Minkov: Culturi şi organizaţii, softul mental – Bucureşti: Humanitas, 2012, pag. 16

[83] Putem cocheta şi cu ideea că conţinuturile informaţionale ale matricei culturale îşi pot avea surse şi în univers, dacă speculăm cu teoria holografică a existenţei, dar complicăm ecuaţiile la moment, ceea ce nu face parte din scopul acestei lucrări.

[84] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştientului-Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag. 396

[85] Lucian Blaga: Trilogia culturii- Bucureşti: Editura pentru Literatură Universală, 1969. pag. 117

[86] Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Miichael Minkov: Culturi şi organizaţii, softul mental – Bucureşti: Humanitas, 2012, pag. 35

[87] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştinetului- Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag. 396

[88] Ibidem, pag. 401

[89] Carl Gustav Jung: În lumea arhetipurilor – Bucureşti:Jurnalul Literar,1994, pag.28

[90] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştientului- Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag .46

[91] Ibidem, pag. 193

[92] Карен Хорни: Невротическая личность нашего времени http://psylib.ukrweb.net/books/hornk02/txt15.htm

[93] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştientului-Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag . 392

[94] Ibidem, pag. 433

[95] Carl Gustav Jung: Opere complete 7 –Bucureşti: Editura Trei, 2003, pag. 88

[96] Ibidem, pag. 89

[97] Carl Gustav Jung: În lumea arhetipurilor – Bucureşti: Jurnalul Literar,1994, pag. 27

[98] Carl Gustav Jung: Puterea sufletului – Bucureşti: Editura Anima, 1994, pag. 82

[99] Ibidem, pag. 92

[100] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştientului- Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag. 385

[101] Simona Nicoara: Istoria mentalităţilor colective şi a imaginarului social, pag.39 - http://documents.tips/documents/simona-nicoara-istoria-simona-nicoara-istoria-mentalitatilor-colective-mentalitatilor.html

[102] http://www.revistatransilvania.ro/arhiva/2006/pdf/numarul7/p56-58.pdf

[103] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştientului-Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag. 395

[104] Carl Gustav Jung: Opere complete 7 –Bucureşi: Editura Trei, 2003, pag. 85

[105] Ibidem, pag. 86.

[106] Simona Nicoara: Istoria mentalităţilor colective şi a imaginarului social, pag.38 - http://documents.tips/documents/simona-nicoara-istoria-simona-nicoara-istoria-mentalitatilor-colective-mentalitatilor.html

[107] Ibidem, pag. 39

[108] Jose Ortega Y Gasset: Revolta maselor –Bucureşti: Humanitas,2007, pag. 16

[109] Brain Plasticity and Behaveor- https://www.psychologicalscience.org/journals/cd/12_1/Kolb.cfm

[110] Brain and behavioural plasticity in the developing brain: Neuroscience and public policy - http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2807801/

[111] Hippocampal atrophy in recurrent major depression - http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC39458/

[112] Chronic Stress Causes Frontostriatal Reorganization and Affects Decision-Making-http://www.sciencemag.org/content/325/5940/621

[113] David Perlmutter, Alberto Villoldo: Neuroştiinţa iluminării – Bucureşti: For You, 2011, pag. 88

[114] Jose Ortega Y Gasset: Revolta maselor –Bucureşti: Humanitas, 2007, Pag.96

[115] Daniel M.Wegner: Iluzia voinţei conştiente-Bucureşti: Humanitas, 2013, pag. 169

[116] http://www.realitatea.md/dorin-chirtoaca-nemultumit-de-mesele-copioase-ale-moldovenilor-propunerea-absurda-pe-care-a-facut-o_32047.html

[117] David Perlmutter, Alberto Villoldo: Neuroştiinţa iluminării – Bucureşti:For You, 2011, pag. 86

[118] Rene Guenon: Simbolurile ale ştiinţei sacre - Bucureşti: Humanitas, 2008, pag. 17

[119] Maria Dorina Paşca: Povestea terapeutică – Târgul-Mureş: Editura Ardealul, 2004, pag. 24

[120] Ibidem, pag. 24

[121] Lucian Blaga:Trilogia culturii- Bucureşti: Editura pentru Literatură Universală, 1969, pag. 276

[122] Ibidem, pag. 276

[123] Luigi Zoja: Istoria aroganţei – Bucureşti: Editura Herald, 2014, pag. 27

[124] Ibidem, pag. 18

[125] Ibidem, pag. 18

[126] Ibidem, pag. 19

[127] Nichita Stănescu: Carte de recitire – Bucureşti: Editura Cartea Românească, 1872, pag. 36

[128] Henri H. Stahl: Eseuri critice despre cultura populară românească-Bucureşti:Minerva, 1983, pag.157

[129] Lucian Blaga:Trilogia culturii- Bucureşti: Editura pentru Literatură Universală, 1969, pag.169

[130] Henri H. Stahl:Eseuri critice despre cultura popular Românească-Bucureşti: Minerva, 1983, pag. 158-160

[131] Friedrich Nietzsche: Genealogia moralei – Bucureşti: Mediarex, 1996, pag. 40

[132] Max Scheler: Omul resentimentului – Bucureşti: Humanitas, 2007, pag. 22

[133] Ibidem, pag. 13

[134] Ibidem, pag. 15

[135] Vasile Dem. Zamfirescu: Filosofia inconştientului-Bucureşti: Editura Trei, 2009, pag. 211

[136] Ibidem, pag. 210

[137] Max Scheler: Omul resentimentului – Bucureşti: Humanitas, 2007, pag. 53

[138] Constantin Noica: Despărţirea de Goethe-Bucureşti: Humanitas, 2000, pag. 51

[139] Goethe: Faust- Chişinău: Cartier, 2007, pag. 20

[140] http://revistacultura.ro/nou/2010/12/punguta-cu-doi-bani-sau%E2%80%A6-traista-cu-doua-oua/

[141] Ilya Prigogine, Isabelle Stengers: Noua alianţă- Metamorfoza ştiinţei – Bucureşti: Editura Politica, 1984, pag. 8

[142] Ibidem, pag.34

[143] Paul Constantinescu: Sinergia, informaţia şi geneza sistemelor-Bucureşti: Editura Tehnica, 1990, pag.14

[144] Ibidem, pag. 14

[145]http://files.ulim.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/443/Cijacovschi%20V.pdf?sequence=1

[146] Davis S.Landes :Avuţia şi sărăcia naţiunilor – Iaşi: Polirom, 2013, pag. 43

[147] Ibidem, pag. 6

[148] Ibidem, pag. 64

[149] Ilya Prigogine, Isabelle Stengers: Noua alianţă-Metamorfoza ştiinţei – Bucureşti: Eitura Politica, 1984, pag. 72

[150] http://www.academia.edu/8746397/Aici_%C5%9Fi_Acum_-_Osho_4d761ad928496

[151] Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Miichael Minkov: Culturi si organizaţii, softul mental – Bucureşti: Humanitas, 2012, pag. 128

[152] Ibidem, pag. 94-136

[153] Jean Jacques Rousseau: Discurs asupra inegalităţii dintre oameni – Bucureşti: Incitatus, 2001, pag. 77

[154] Vasile Dem. Zamfirescu: Între logica inimii şi logica minţii – Bucureşti: Editrua Trei, 2011, pag. 204

[155] Jean Jacques Rouseau: Discurs asupra inegalităţii dintre oameni – Bucureşti: Incitatus, 2001, pag. 77

[156] Luigi Zoja: Istoria aroganţei – Bucureşti: Editura Herald, 2014, pag.27

[157] Friedrich Nietzsche: Opere complete, vol.2 – Timişoara: Hestia, 1998, pag. 171

[158] Raoul Girardet: Naţionalism şi naţiune – Iaşi: Institutul European, 2003, pag. 15

[159] Friedrich Nietzsche: Aşa grăit-a Zarathustra –Bucureşti: Humanitas, 1994, pag. 70

Cuprins

Introducere 5
1. Interesele statului şi elita intelectuală 18
2. Componentele civilizaţiei şi cauzalitatea fenomenelor sociale 29
2.1 Frustrarea moldovenilor 49
3. Nivelurile de Realitate 57
3.1 Nivelurile de Realitate a sistemului fizic 64
3.2 Nivelurile de Realitate a sistemului psihic 65
3.3 Nivelurile de Realitate a sistemului social 71
4. Ingineria comportamentelor sociale 76
4.1 Hardul social şi determinismul geografic 80
4.1.1 Solul şi relieful – spaţiul mioritic 81
4.1.2 Clima şi moravurile sociale 88
4.1.3 Resursele naturale – o cultură a deficitului 92
4.1.4 Omul şi teoria sociobiologică 96
4.1.5 Infrapsihicul şi inconştientul colectiv 102
4.2 Softul social 108
4.2.1 Softurile mentale şi teoria computaţională a minţii 108
4.2.2 Caracterul emoţional şi geneza culturii 122
4.2.3 Matricea culturală şi arhetipurile 123
4.2.4 Cultura spirituală ca nevroză culturală 131
4.2.5 Cultura materială şi crearea noului mediu fizic 141
5. Conservarea şi schimbarea culturală 143
6. Schimbarea socială prin metaforă 169
7. Metafora populară 178
7.1 Baciul moldovean – omul resentimentului 181
7.2 Punguţa cu doi bani – destinul moldovenilor 190
7.3 Fata babei şi fata moşneagului – valoarea obedienţei 194
7.4 Doina – terapia socială 197
7.5 Proverbe – micile driver-uri 199

8. Abordarea sinergetică a societăţii moldoveneşti .. 202
9. Sinergie şi cultură 215
10. Naşterea unei noi limite 239
11. Utopia Sinergiei Sociale 247
11.1 A nu se căuta firul de păr la fundul lacului 248
11.2 Prezumţiile Sinergiei Sociale 259
Cuvânt de încheiere 276
Anexa 1 – Teoria haosului şi atractorii sociali 279
Note 282